Psikanaliz Defterleri 8
Çocuk ve Ergen Çalışmaları

Utanç ve Suçluluk

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

2. baskı

Psikanaliz Defterleri 8
Çocuk ve Ergen Çalışmaları

Utanç ve Suçluluk

Yapı Kredi Yayınları - 6001
Cogito - 262

Psikanaliz Defterleri 8 • Çocuk ve Ergen Çalışmaları
Utanç ve Suçluluk
Yayına hazırlayan: Şeyda Postacı
Yayın kurulu: M. Işıl Ertüzün, Sezai Halifeoğlu,
Talat Parman, Şeyda Postacı, Alper Şahin, Neslihan Zabcı

Redaktör: Dürrin Tunç
Düzelti: Filiz Özkan

Tasarım: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli - Bağcılar / İstanbul
Telefon: (0 212) 693 00 08
Sertifika No: 52508

1. baskı: İstanbul, Mayıs 2022
2. baskı: İstanbul, Mayıs 2023
ISBN 978-975-08-5381-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2021, 2022
Sertifika No: 44719

Bu kitapta yayımlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
https://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
psikanalizdefterleri@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Psikanaliz Defterleri 8
Çocuk ve Ergen Çalışmaları

Utanç ve Suçluluk

YAPI KREDİ YAYINLARI

İçindekiler

7 • Gerekçe Yayın Kurulu

9 • Önsöz Şeyda Postacı

19 • Suçluluk ve Utancın Kaynağı Olarak Üstbenlik: Üstbenliğin Yapısı, Oluşumu ve Gelişimi Talat Parman

35 • Çocukta Suçluluk Duygusunun Kaynakları Türkay Demir

51 • Erkek ve Kız Çocukta Üstbenlik Gelişimi: Farklı Görüşler Neslihan Zabcı

59 • Paranoid-Şizoid Konum mu? Paranoid ve Şizoid Konumlar mı? Anne Alvarez

79 • Utancın "El Yakan Patatesi": Hangi İçerik, Hangi İletim? Régine Prat

93 • Utanç ve Suçluluğun İletimi Jean Cournut

99 • Utanç ve Kuşaklararası Gölgesi Elena Molinari

113 • Küçük Olmanın Utancı Göver Kazancıoğlu

131 • Çocuklukta Utanç: Kendinden Utanmak, Utandırılmak ve Başkalarının Utancının Yükü Margaret Rustin

147 • Çocuk ve Ergenlerde Utanç Duygulanımı ve Utancın Klinik Ortamda Ortaya Çıkışı Mali Mann

163 • Özel Eğitimci Bakışıyla Çocuk-Aile-Uzman Üçgeninde Utanç ve Suçluluk Oktay Sarı Taymaz

179 • Ergenlik Döneminde Utanç Bernard Brusset

199 • Utanç ve Suçluluğun Sahnesi Olarak Deri Filiz Torun

211 • Utançla Suçluluk Arasında Bekâreti Yitirme Isée Bernateau

223 • Kadın Olmak: Ergenlikte Suçluluk ve Utanç Catherine Chabert

233 • Boş Beşik Melis Tanık Sivri

247 • Katkıda Bulunanlar

Gerekçe

Değerli okurlar,

Yirmi beş yıl önce başladığımız Türkiye'de psikanalizi ve psikanalitik uygulamayı kurumlaştırma çabamızda başarıya ulaştık. Hem ulusal hem de uluslararası düzlemlerde tanındık ve hayli önemli bir yer edindik. Çeyrek yüzyıl bireysel yaşamlar için uzun görünebilir. Ama insanı anlamakta devrim yaratmış bir kuramın uygulamasının Türkiye gibi büyük bir ülkede hızla yaygınlaşmasının başarılmış olması açısından da göreceli olarak kısa bir süredir. Bu süre zarfında psikanaliz dernekleri kurduk, onların ulusal ve uluslararası düzeylerde tanınmasını sağladık. Aynı zamanda psikanalizi tanıtmayı ve geliştirmeyi hedefleyen çok sayıda etkinlik düzenledik ve onlarca yayın yaptık. Yirmi beş yıl önce ülkemizdeki psikanalist sayısı bir elin parmaklarını geçmezken, bugün Uluslararası Psikanaliz Birliği'ne bağlı olan İstanbul Psikanaliz Derneği ve Psike İstanbul bünyesinde yüzden çok üye ve aday psikanalist, alanda çalışmalarını sürdürmektedir.

Bugün bir önemli adım daha atıyor ve şimdiye kadar nispeten eksik bıraktığımız çocuk ve ergen psikanalizi alanında yayın ve etkinliklerden oluşacak bir çalışmayı başlatıyoruz. Elinizde tuttuğunuz ve düzenli olarak yayımlanacak olan *Psikanaliz Defterleri Çocuk ve Ergen Çalışmaları* bu çabanın ilk ürünü olarak, psikanalizin ayrılmaz bir parçası olan çocuk ve ergen psikanalizi alanında özgün yazılara ve çevirilere yer verecek. *Psikanaliz Defterleri*'ne yine aynı alanda özgün ve çeviri yapıtların yayımlanacağı ve Cogito Dizisi'nde yer alacak bir kitap dizisi de eşlik edecektir. Türkiye'de bir çocuk ve ergen psikanalizi kitaplığı oluşturmayı hedefleyen bu yayın çabamızı, çeşitli toplantı ve etkinlikler düzenleyerek de desteklemeyi planlıyoruz. 2018 sonbaharından bu yana, Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde her ay düzenlediğimiz toplantılarda çocuk ve ergenlerin sorunlarını psikanaliz kuramından ve uygulamasından yola çıkarak tartışıyoruz.

Mesleki yaşamlarında çok uzun süredir çocuk ve ergen analizanlarla çalışan bizler, psikanalizin bir "bütün" olduğuna inanıyoruz. Evet, psikanalizin ilk uygulamaları erişkin bireylerle yapılmıştır ve psikanalitik çerçeve ve düzenek de bu yaş grubuna göre düzenlenmiştir. Ve şüphesiz çocuk ve ergenlerle çalışırken analitik çerçeve ve düzenekte bazı değişiklikler yapmak

gerekmektedir. Ancak psikanalitik kuram ve süreç analizanın yaşına göre değişmez. Sigmund Freud'dan başlayarak hemen tüm psikanalistler, insan ruhsallığını doğumdan ölüme kadar bir süreklilik içinde gelişen dinamik bir yapı olarak ele almışlardır. Bugünün sorunlarının kaynağının geçmişte yattığını öngören psikanalitik yaklaşıma göre, bir erişkinin psikanalizinde yalnızca günceli değil geçmişi yani çocukluk ve ergenlik dönemleri de zorunlu olarak ele alınır. O nedenle erişkinle yapılan psikanalitik çalışma bile bir anlamda bir çocuk ve ergen psikanalizi uygulamasıdır. Öte yandan çocuklarla, ergenlerle dahası bebeklerle yapılan psikanalitik çalışmalar, psikanalitik kuramın gelişimine çok önemli katkılar sağlamıştır.

Bugün ortaya çıkışının üzerinden yüzyıl geçtikten sonra, psikanalizin erişkin-çocuk-ergen-yaşlı bireylerle olan özgün uygulamalarının tek bir bütünü yani "psikanalizi" oluşturduğunu söyleyebiliriz.

O nedenle "tek bir psikanaliz var" diyor ve analizanın yaşı ne olursa olsun onunla çalışanın da –seansta bilinçdışını, aktarım/karşıaktarım ilişkisini ve çerçeveyi dikkate aldıkça– "hep aynı psikanalist" olduğunu söylüyoruz.

Yayın Kurulu

Önsöz

Bu kitabın teması olarak belirlediğimiz "utanç ve suçluluk" duyguları öyle iç içe geçmiştir ki hangisinin önce geldiğini, birbirleriyle ilişkilerini ve birbirlerinden farklarını tanımlamak zordur. Bir bebeğin gelişimi üzerinden düşünürsek: Büyümesi için gereken her şeye sahip olduğu ana rahminden çıplak olarak dünyaya gelen bebeğin bedeni, *ayrı* bir yaşama kavuşur; ayrı ve ötekine muhtaçtır artık. O andan itibaren temizlenir ve giydirilir; artık hep temiz olmalı ve bedenini gizlemelidir. Böylece dünyayı "öteki"nden öğrenmeye başlar, utanç ve suçluluk duygularıyla tanışır, tanıştıkça da insanlaşır.

Dinler tarihinde Âdem ile Havva'nın dünyaya gelişleri de benzerdir bir bakıma. Onlar da her şeye sahip ve ihtiyaçsız oldukları cennette çıplaktırlar, ta ki yeme arzusuna kapılıp boşaltım ihtiyacı duyduklarında bir bedene sahip olduklarının ayırdına varana kadar. Arzulayan ve ihtiyaç sahibi bir bedene sahip oldukları için *utanç* duyarak örtünürler ve *suç*larının cezası olarak dünyaya gelirler. Velhasıl dünyaya gelmenin biyolojik ve mitolojik boyutlarında ortak olan, tümgüçlü olmak yerine, ihtiyaçları olan *ayrı* bir bedene sahip olmaktır. O halde utanma ve suçluluk ayrı, eksik ve ötekine muhtaç olmakla başlar belki de...

Bireyin topluluk halinde yaşama ve uygarlığa uyumunu sağlayan bu duyguların oluşumunda narsisizm, üstbenlik, benlik ideali, mazoşizm (daha doğrusu sado-mazoşizm), annebabayla ilişkiler ve kültür nasıl rol oynar? Utanç ve suçluluğun ruhsallığa katkısı nedir? Patolojik boyutları klinikte nasıl ele alınır? Bu sorularla yola çıkarak, farklı coğrafyalardan ve yaklaşımlardan gelen on altı yazarın kendi bakış açılarından ve klinik deneyimlerinden kaleme aldıkları yazıları bu sayımızda buluşturduk.

Sayının ilk makalesi **Talat Parman**'a ait. "Suçluluk ve Utancın Kaynağı Olarak Üstbenlik: Üstbenliğin Yapısı, Oluşumu ve Gelişimi" başlıklı metninde Parman, öncelikle tek tanrılı dinlerin kökeninde yer alan Peygamber Musa'ya verilen on emire değinerek, tek tanrılı dinlere göre üstbenliğin bu mitolojik öyküyle şekillendiğini belirtir. Daha sonra üstbenliğin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını ve işlevini S. Freud, M. Klein ve J. Lacan'ın kuramsal yaklaşımları üzerinden ele alır. Freud'un uzun süre benlik ideali ve üstbenlik kavramlarını eşanlamlı olarak kullandığını ve 1930'lu yılların ortalarına

doğru üstbenlik kavramını olgunlaştırdığını belirtir. Üstbenliğin öncüsü sevgiyi yitirme kaygısıdır, benlik idealiyse çocuğun annebabaya mükemmel oluşlarından dolayı hayran oluşunun bir dışavurumudur. Parman, Klein'ın Oidipal dönem öncesi bir üstbenlik tanımladığını ve onu Freud'un tanımladığından çok daha acımasız olarak nitelediğini ifade eder. Klein için üstbenliğin oluşumunda yansıtma ve dışa atma düzenekleri birlikte çalışır ve Kleincı üstbenlik, bir yapboz gibi farklı ve çok sayıda unsurun oluşturduğu karmaşık bir oluşuma sahiptir. Ahlaki otoritelerin ve annebaba figürlerinin oluşturdukları tek bir kütle değildir, gelişimi yıllara yayılır ve bu sırada çeşitli değişimlere uğrar. Parman, daha sonra Lacan'ın kuramında üstbenliğin yerini, Lacan'ın sadık izleyicilerinden J.D. Nasio'nun görüşlerine yer vererek aktarır. Nasio, üstbenliğin oluşumunu yasaklayıcı bir "tekil öteki" yani baba yerine, çoğul dış nesnelere bağlar ve üstbenliğe ait dört nitelik tanımlar. Parman, yazısını üstbenliğin psikanalitik uygulamadaki yerine ve analist-analizan ilişkisi üzerindeki ağırlığına yer vererek bitirir.

İkinci yazıyı, Psike İstanbul üyesi psikanalist **Türkay Demir** yazdı. "Çocukta Suçluluk Duygusunun Kaynakları" başlıklı makalesiyle Demir, üstbenlik kavramının izlerini, Freud'un *Benlik ve Altbenlik*'ten önceki eserlerinde de bulabileceğimizi ifade eder ve üstbenliğin kavramsallaştırılması yolundaki kilometre taşlarından birinin *Totem ve Tabu* olduğunu belirtir. Suçluluk, oğulların birleşerek babayı öldürmelerinden kaynaklanır, ancak bu eylem çiftedeğerli duygulara yol açar, çünkü nefret edilen bu babaya aynı zamanda sevgi ve hayranlık da duyulur. Demir, suçlulukla ilgili belki en kapsamlı değerlendirmenin *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda bulunduğunu vurgular. Üstbenliğin sertliğinin çocuğun otoriteden gördüğü sertlikten çok, çocuğun otoriteye karşı duyduğu saldırganlıkla ilişkili olduğunu ve hoşgörülü ve yumuşak bir şekilde yetiştirilen çocuğun üstbenliğinin son derece katı olabileceğini öne sürer. Demir, daha sonra Melanie Klein'ın kuramında suçluluk duygusunun köklerini ele alır. Klein için onarım temel kavramlardan biridir, suçluluk duygusunun gelişimini de bu bağlamda değerlendirir. Suçluluğun kaynağı, bebeğin saldırganlık itkilerinin sevilen nesneye verdiği zarardır. Bu zararı gidermek ya da telafi etmek isteği ise suçluluk duygusundan kaynaklanır. Demir, sonrasında Winnicott'ın suçluluğa yaklaşımını aktarır. Winnicott, suçluluk duygusuna gelişimsel ve olumlu nitelik atfeder ve bilinçdışı ve mantıksız olduğunda dahi suçluluk duygusunun içinde duygusal büyümeye, benliğin sağlıklılığına ve umuda ilişkin bir işaret olduğunu söyler. Demir, yazısının son bölümünde toplumbilimsel yaklaşım açısından suçluluğun ailedeki kaynaklarını tartışır ve toplumbilimci John Carroll'ın görüşlerine yer verir.

İstanbul Psikanaliz Derneği üyesi psikanalist **Neslihan Zabcı**, "Erkek ve Kız Çocukta Üstbenlik Gelişimi: Farklı Görüşler" başlıklı makalesiyle üstbenliğin temeli üzerine psikanalitik düşünceleri aktararak kadın ve erkek üstbenliğiyle ilgili farklılıkları tartışır. Öncelikle Oidipus karmaşasının erkek ve kız çocuklarda nasıl yaşandığına değinen Zabcı, sonrasında Oidipus karmaşasından önce bir üstbenlik tanımı yapan Sándor Ferenczi ve Ernest Jones'un görüşlerine yer verir. Daha sonra Klein'ın öne sürdüğü erken üstbenlik görüşünü, içe almacı (*introjective*) özdeşleşme açısından değerlendirir. Klein'ın kuramını Freudcu kuramdan ayıran ikinci noktanın, kız çocuğun Oidipal karmaşası olduğunu belirtir. Bunu izleyen bölümde Zabcı, kadın üstbenliğinin oluşumunu ve kız çocuğun ensestüel nesne olarak anneden vazgeçme sürecini tanımlar. Bu süreçlerin kız çocuğunun zihinsel işleyişindeki etkilerini ve saldırgan dürtüleri daha keskin bir biçimde bastıran kız çocuğun "usluluğu"nu ele alan Zabcı, yürütmüş olduğu bir araştırmanın sonuçlarını kız ve erkek çocuklarda "üstbenlik" oluşumu açısından yorumlar.

Tavistock Enstitüsü'nün önde gelen çocuk terapistlerinden **Anne Alvarez**, "Paranoid-Şizoid Konum mu? Paranoid ve Şizoid Konumlar mı?" başlıklı makalesinde Melanie Klein'ın erken üstbenlik gelişimiyle bağlantılı olarak tanımladığı paranoid-şizoid konumu kendi bakış açısından ele alır. Belirli patolojik, boş ve duygulanımsız durumların, zulmedilme hissinin yoğun olduğu zihinsel durumlardan farklı olduğunu vurgulayarak, zulmedilme hissinin yoğun olduğu *paranoid konum* ile eksiklik ve bütünleşmemişlik sebebiyle gelişen çözülmeyi (*dissociation*) içeren *şizoid konumu* birbirinden ayırmayı önerir. Alvarez'e göre, her zihinsel durumun anlamlı motivasyonlardan ortaya çıktığını varsayan dinamik model, benliğin olgunlaşmamışlığına ve çaresizliğine yer vermez. Kendi ilgi alanı olan bu şizoid durumda, hem iç nesnede hem kendilikte hem de bu ikisinin arasındaki ilişkide eksikliğin alanında olduğumuzu ileri sürer. Genel olarak paranoid konumdaki zulmedilme kaygılarına *karşı* savunmalar gerekliyken, şizoid konumda bu durumların "üstesinden gelme" (*overcoming*) gibi bir kavrama ihtiyaç olduğunu öne sürer. John Steiner'ın tanımladığı "ruhsal inziva" ile kendi tanımladığı şizoid konumdaki çözülme durumlarının farklı olduğunu belirtir, çünkü ilkinde hasta saklanmış, ikincisindeyse kaybolmuştur. Alvarez, paranoid konumdaki zulmedilme düşlemlerini iki çocuk vakayla örneklendirir. Ölü bir iç dünya veya nesnelerle nitelendirdiği şizoid konum için de iki vaka örneği verir ki bunlardan biri, yazarın ünlü Robbie vakasıdır. Anne Alvarez, çocuk arayışta olmadığında veya çözülme ya da depresyon sebebiyle arayışından vazgeçtiğinde, ona ulaşmak için daha canlı bir tepki vermemiz gerektiğine, çünkü

alfa işlevinin etkin olması için öncelikle nesnenin dikkat yöneltmeye değer bulunması gerektiğine işaret eder.

Bunu takip eden yazı, ülkemizde psikanalizin kurumsallaşmasının hayli desteklemiş olan Fransız psikanalist **Jean Cournut**'ye ait. 2003'te Lyon'da yapılan ve "Suçluluk ve Utanç" konusunun ele alındığı Fransız Dili Psikanaliz Kongresi'ne (CPLF) sunulan iki rapordan yola çıkarak yazdığı "Utanç ve Suçluluğun İletimi" başlıklı makalesinde Cournut, hastaların söyleminin akışında sıklıkla saptanabilen "özdeşleşmeci ödünç alma"dan söz eder. Ödünç, hatta "miras" alınmış da diyebileceğimiz bu bastırmalarının, bastırılanların geri dönüşünün ve olası bölmelerin merkezinde, üstbenlik ve benlik idealinin oluşumu vardır. Iskalanmış, tutulmamış, belki de tutulamayacak yasların bilinçdışı iletimi, bireyde genellikle onun tarafından bilinmeyen, sözle anlatılamayan ama onu harekete geçiren suçluluklara ve utançlara neden olur. Bu olgularda neyin yinelendiği anlaşılmadığı için klinik tablo daha da endişe vericidir ve bu sırlar muhtemelen yalnızca aktarımda ortaya çıkacaklardır. Cournut için "Utanç, insanlığın çocukluk hastalığıdır ama bize de bulaşmıştır: Birincil utanç, miras alınan utançtır."

Paris Psikanaliz Derneği üyesi psikanalist **Regine Prat** da aynı panelde sunduğu "Utancın El Yakan Patatesi: Hangi İçerik, Hangi İletim?" başlıklı makalesinde, miras kalan utanç kavramının izini sürerek kuşaklararası *ödünç alınmış utançlar* kavramını klinik bir vaka örneğinden yola çıkarak ele alır. Bu vakada öne çıkan, aile öyküsünde yazılı bir utancı ikiye katlayan, travmatik erken kopma deneyimleriyle bağlantılı temel bir varoluş utancıdır. Esther Bick'in görüşlerine yer veren Prat, erken dönemde yaşanan bu ayrılığın, oluşum halindeki ilk deride bir yırtık halini aldığını ve tüm ayrılma-yırtılma deneyimlerinde ortak olan temel bir deneyim oluşturduğunu belirtir. Hastası kendine *aşılmaz bir kabuk* inşa ederek, ilgi yetilerini aşırı geliştirerek, dikkatini her daim uyanık tutarak yaşamda kalmaktadır. Bu kabuk, kendini kapattığı ve onu ezici bir utanç pahasına bir arada tutan bir hapishanedir. Prat, daha sonra bir bebek gözlemi malzemesinden yola çıkarak annebabanın bebeğe yaklaşımlarındaki kısmi uyumsuzluğu ortaya koyar ve *ödünç alınmış utançların iletim düzeneğine* değinir. Prat'a göre bilinçdışı iletimler ruhsallıkta kapsanamayan, bir iletişimin nesnesi olamayan, kimsenin ne tutabileceği ne de saklayabileceği "el yakan bir patates" gibi, bir ruhsallıktan diğerine ve kuşaktan kuşağa gizlice atılır.

İtalyan Psikanaliz Derneği üyesi **Elena Molinari**, "Utanç ve Kuşaklararası Gölgesi" başlıklı makalesinde yetersizlik hissinin ve utancın derin, kuşaklararası kökenlerini ele alır ve bunun cinsiyetle ilgili olarak da belirli bir açılımı olduğunu vurgular. Böylesi bir utanç, öznelleşme olanaklarını engelleyerek

felç edici bir utangaçlıkla neticelenebilir. Molinari utancın, kınanabilecek bir eylemde bulunmakla veya böyle bir eylemi düşlemekle ilgili bir suçluluğa dair bir duygu olabileceğini belirtir. Onaylanmakla ilgili bir yoksunluğu, kişinin kendisinin veya başkalarının beklentilerini karşılamadığına dair bir hissi ifade eder. Bu ikinci anlamıyla utanç, kişiliğin temelini oluşturan sağlıklı narsisizmle ilişkilidir ve kişiliğin kendisini yeniden yapılandırdığı ergenlik döneminde önemli bir rol oynar. Molinari, bilinçdışı olarak kuşaklararası iletilen utancı, 14 yaşındaki bir kız ergen hastası üzerinden ele alır. Antonino Ferro'nun öncüsü olduğu *Alan Kuramı*'nı psikanaliz çalışmasında kullanarak hastasıyla sanat ve yaratıcılık üzerinden yürüttüğü çalışmayı aktarır. Terapi "geçici nesneler" (*transitory objects*) olarak tanımlanan imgelerin yaratımını sağlar ve bu nesneler de aidiyet ve öznelleşme, biriciklik ve kültürel ihtiyaçlar arasında arabuluculuk işlevi görür. Ergen hastanın utanç ve suçlulukla kesişen kadınsı kimliği, terapi ilerledikçe yeniden tanımlanmıştır.

İstanbul Psikanaliz Derneği üyesi psikanalist **Göver Kazancıoğlu**, "Küçük Olmanın Utancı" başlıklı makalesinde dünyaya gelişimizden yetişkinliğe kadar, çeşitli konumlar ve durumlar içinde, fiziksel veya ruhsal olarak "küçük olma" deneyimiyle karşılaştığımızı belirterek bu deneyimin ruhsal dünyamıza olan etkilerini ele alır. Bu etkinin en yaratıcı örneklerinden biri olan Sándor Ferenczi'nin "Gulliver Düşlemleri" adlı yazısına gönderme yaparak masallardaki devlerin, küçülen ve büyüyen masal kahramanlarının çocukken her şeyin büyük görünmesiyle ilgili olduğunu belirtir. Kazancıoğlu, daha sonra Benjamin Kilborne'un "ruhsal boyut" kavramını üzerinden analist-analizan ilişkisindeki konumlarının etkilerinden bahseder. Sonrasında, seminerlerinde Melanie Klein'ın kuramını anlatan Joan Riviere'nin, bebeğin ruhsallığı ve anneye olan bağımlılığı üzerine görüşlerini aktarır. John Steiner'ın bebeğin erken zihinsel durumunu derinlemesine ele alan görüşlerine de yer verdikten sonra Kazancıoğlu, bu görüşleri bir çocuk vaka örneği üzerinden tartışır. Daha sonra utanç kavramını, Heinz Weiss ve Leon Wurmser'in görüşleri doğrultusunda tanımlar. Küçük olma, utanç ve yaratıcılık ilişkilerini tartıştığı bölümde ülkemizde "Kimim Ben?" adıyla gösterime giren bir filmdeki karakter üzerinden, bir kimliğe sahip olmanın, görünür ve tanınır olmanın anlamlarına ve yaratıcıkla ilişkisine değinir.

Tavistock Kliniği Çocuk Psikoterapisi bölümünün eski başkanlarından, Britanya Psikanaliz Cemiyeti üyesi **Margaret Rustin**, "Çocuklukta Utanç: Kendinden Utanmak, Utandırılmak ve Başkalarının Utancının Yükü" başlıklı yazısında psikanalizde yeterince ele alınmamış bir konu olan utanca yönelik analitik ilginin son 30 yıldır artmasının, aynı süreçte narsisistik durumların daha yoğun çalışılmasıyla ilişkili olduğunu belirtir. Wollheim'ın utanç

hakkındaki görüşlerine değinen Rustin, üstbenliğin, onun cezalandırma potansiyeliyle birlikte benlik idealine dönüştüğünü ve benlik idealinin de insanın hem bir bütün olarak kendisiyle hem de yine bütünlüklü insanlar olarak ötekilerle ilişkisini barındırdığını belirtir. Bu duygulardan birinin diğerinden üstün olmadığına, ahlaki deneyimin bütününde bir arada bulunduklarına işaret eder. Rustin, daha sonra Bernard Williams'ın utançla ilgili çalışmalarına yer verir. Kuramsal bir girişten sonra Rustin, utancın klinikteki yaygınlığını hem kendi klinik çalışmasında hem de süpervizyon sırasında karşılaştığı durumlarla örneklendirir. Çocukluktaki utancın, çocukla yürütülen analitik çalışmaların ve annebabaların yaşamlarının utanç verici boyutlarıyla iç içe geçtiğini vurgular. Daha sonra sunduğu vakalarla, karşıaktarımda uyanan yoğun utanç ve küçük düşme duygularının klinik çalışmada nasıl ele alındığını gösterir. Annebabalarından utanma ve annebabaları adına utanmanın küçük çocuklar açısından etkilerini vaka örnekleri üzerinden aktarır. Klinik bölümden sonra, D. H. Lawrence'ın *Gökkuşağı* (*The Rainbow*) romanı vasıtasıyla ergen gelişiminde utancın yerinden ve Hawthorne'un *Kızıl Damga* (*The Scarlet Letter*) kitabıyla da utancın bir ceza olarak kullanılışından bahseder.

İran kökenli Amerikalı çocuk ve yetişkin analisti **Mali Mann**, "Çocuk ve Ergenlerde Utanç Duygulanımı ve Utancın Klinik Ortamda Ortaya Çıkışı" başlıklı makalesinde, analitik ortamda aktarım utancı konusuna duyduğu ilginin tedavideki başarısızlıkların, psikanaliz ve psikoterapideki açmazların altında yatanı bulma isteğinden doğduğunu ifade eder. Utancın gelişimsel açıdan ileri düzey bir duygu olduğunu öne sürerek, utancın kültürel bağlam ve dilsel düzenin epeyce etkisi altında olduğunu vurgular. Utançla suçluluk arasındaki ayrımları maddeler halinde detaylandırır. Mann, bebeğin gelişiminin ilk dönemlerindeki bağlanmanın önemine değinerek Lichtenberg, Brazelton ve Emde'nin erken dönem anne-bebek ilişkisine dair görüşlerine yer verir. Bunu takiben utancın kuramsal yanlarını, bazı vaka öyküleri eşliğinde inceler. Analitik çalışmada hastaların utancıyla çalışırken, analistin kendi utancıyla da yüz yüze gelmesi gerektiğini, zor olan bu duygu görmezden gelindiğinde utancın çoğu zaman analiz edilmeden bırakıldığını ileri sürer.

Özel eğitim uzmanı **Oktay Taymaz Sarı**, "Özel Eğitimci Bakışıyla Çocuk, Aile, Uzman Üçgeninde Utanç ve Suçluluk" başlıklı yazısında özel eğitime gereksinim duyan çocuklardaki eksiklik duygusunun oluşturduğu utanç ve suçluluk duygusunu "Ben X", "Her Çocuk Özeldir" ve "Black" filmleri üzerinden ele alır. Çocuklarında farklılık olduğunu anladıklarında ailelerin yaşadıklarını açıklayan modelleri ve bu ailelerin yaşadıkları suçluluk ve utanç duygularını tanımlar. Kendilerinin yaptıkları bir hatadan ötürü çocuklarının

bu durumu yaşadığını düşünen ailelerin bazen özel gereksinimli çocuklarıyla az ilgilendikleri, bazen çok ilgilenip diğerini ihmal ettikleri, bazen ona kızdıkları, bazen kaçmak istedikleri gibi sebeplerle sürekli suçluluk duyduklarını ifade eder. Her an her şeyin olabileceği beklentisiyle sürekli tetikte olmanın zorluğunu ve çocuğun davranışlardan dolayı sıklıkla utanç yaratan durumların içinde olmanın sosyalleşmelerini engellediğini belirtir. Özel gereksinimli çocuğun kardeşi olmanın yarattığı utanç ve suçluluğu da aktaran Sarı, kardeşlerinin neden ellerini çırptığını veya kontrolsüz bir şekilde çığlık attığını açıklamak zorunda kalma gibi durumlara örnekler verir. Bazen sağlıklı kardeşlerin suçluluk hissederek başarılarını ve kapasitelerini gizli tutmaya yönelebildiklerini bildirir. Daha sonra özel eğitimcilerin yaşadıkları yetersizlik, utanç ve suçluluk duygularına değinir. Başlarına zor bir durum gelmiş olan aile ya da bireyden ücret almanın utancı bu zorluklardan biridir. Suçluluk uyandıran bir diğer durum, bu dünyaya uyumlanmayı çeşitli nedenlerle istemeyen, karşı çıkan, davranış sorunları gösteren, reddeden çocuğun isyanını haklı bulduğu halde, onun sınırlarını zorlamak mecburiyetidir. Sarı, özel eğitim alanında yaygın olmasa da özel eğitimcinin deneyimlediği utanç, suçluluk, yetersizlik ve tükenmişlik duygularının terapi ve süpervizyonla desteklemesine duyulan ihtiyacı ifade eder.

Paris Psikanaliz Kurumu (SPP) üyesi formatör analist **Bernard Brusset**, "Ergenlik Döneminde Utanç" başlıklı yazısında herkesin utancın ne olduğunu bildiğini, ancak son derece öznel olan bu duygunun tarif edilemez bir yanı olduğunu ifade eder. Utanç, konuşma ve iletişimi askıya alır ve utancın utancı olarak ikiye katlanır. Utanç geçmişe dönük veya beklenen, akut veya kronik, kısa süreli veya hastalıklı olabilir. Ancak aynı zamanda normal bir duygudur ve bütünüyle yokluğu da bir sorundur. Utanç, özellikle ergenlik döneminde, ıstırap ve suçluluk, kendini değersiz görme, acı veren bedensel deneyimler, acı, nefret ve kırgınlığın birbirine karıştığı ve özkıyım riskini de içerebilen karmaşık hüzün yaşantılarının bir unsurunu oluşturur. Brusset'ye göre utancı suçluluktan ayırt eden özellik, utancın narsisistik bir düzen tarafından belirlenmesidir. Özerk olmaktan uzak olan benlik, ötekinin özne, kendininse öteki olarak tanımasını talep eder. Brusset, benlik idealinin gözünden kendini olumsuz değerlendirmenin, ötekinden yani nesneden geldiğini belirtir, dolayısıyla onu canlandıran nesne tarafından tanınması ve sevilmesi, öznenin narsisizmi için vazgeçilmezdir. Brusset J. Goldberg'in görüşlerine değinerek onun "aşağılık duygusu utancı" ve "libidinal utanç" biçiminde utancın iki farklı yönünü ayırt ettiğini belirtir. L. Wurmser'in tanımladığı utanç sendromunun aşamalarını aktaran Brusset'ye göre utanç, her zaman bir başkasının yargısına boyun eğmenin ilanıdır.

İstanbul Psikanaliz Derneği üyesi psikanalist **Filiz Torun**, "Utanç ve Suçluluğun Sahnesi Olarak Deri" başlıklı yazısında ergenin bedenine ama özellikle de derisine yönelik yıkıcı eylemlerini (derisini kesme, kaşıyarak yaralar açma, saç, kaş ve kirpikleri yolma) utanç ve suçluluk bağlamında ele alır. Deriye yapılan saldırılar, şiddet içeren eylemler olsa bile, ergen için ruhsal bir çalışmayı, bir çabalamayı gözler önüne serer. Torun derinin, ergenlik döneminde ayrılığa, kimlik edinmeye, cinselliğe dair farklılaşmaların ilk izlerinin belirdiği yer olduğunu belirtir. Deri bir sahne gibi değişimleri gösterirken, aynı zamanda ergenin yaşadığı içsel zorlukları, karmaşaları dışavurmasına olanak sağlar. Didier Houzel'in deri-benlik ve Esther Bick'in "ikinci deri" kavramlarına atıfta bulunan Torun, derinin kökensel olduğunu; bireyi oluşturan, ona içinde daha sonra benliğini oluşturabileceği boşluğu sağladığını vurgular. Winnicott'ın görüşlerine yer vererek bu özdeşleşmenin doğasının, bu ilk aynanın nasıl bir ayna olduğuna bağlı olduğunu belirtir ve bunun, ergenlik döneminin temelini oluşturduğuna işaret eder. Lacan'ın "ayna evresi" olarak adlandırdığı dönemi tanımlar. Torun'a göre utanç, kişinin olduğu kişi ile olmak istediği kişi arasındaki farktan doğar. Bir başka ifadeyle de görüleceğinden korktuğu haliyle, görünmek istediği hal arasındaki farka bir tepkidir. Bu fark herkesin gözü önünde apaçık olarak ergenlikte belirir. Deri benlik koruyucu bir kılıftır, bir anlamda bedeni örten giysidir. Cinselleşen beden ve yaşanılan değişimler utanç ve suçluluğun kaynağı olabilir. Ergen, asıl şimdi tüm bakışların ortasında çıplak kalmıştır. Olduğu kişi nedeniyle utanmaktadır. Utançla birlikte suçluluk da bu dönemde temel bir duygulanım olarak kendisini gösterir. Freud ve Klein'ın suçlulukla ilgili görüşlerine yer veren Torun, Moses Laufer'in "merkezi mastürbasyon düşlemi" kavramına değinir. Laufer'e göre mastürbasyon ve beraberindeki düşlemler hazırlık niteliğinde bir deneyimdir ve gerçek yaşamda cinsel eş rolünü üstlenmek için benlik adına bir hazırlık olarak yaşanılabilir.

Fransız psikanalist **Isée Bernateau**, "Utanç ve Suçluluk Arasında Bekâreti Yitirme" başlıklı yazısında ilk cinsel ilişkinin genç öznede uyandırdığı utanç ve suçluluk duygularını ele alır. Freud'un yazdığı *Bekâret Tabusu* (1918) başlıklı makalenin cinsellik ile yıkıcılığı gerek bilinçte gerek bilinçdışında birleştiren bağları anlama açısından önemli olduğunu vurgular. Daha sonra iki kız ve bir erkek ergen vaka örneği üzerinden ilk cinsel ilişki deneyimin etkilerini inceler. Ergenlikteki önemli sorunu "nesne cinselliği" olarak adlandırabileceğimizi öne sürer ve bu durumda nesnenin, yeni nesne olduğunu belirtir. Ergen ilk cinsel deneyimlerinde, gerçekten de kendisi için bir bilinmeyen oldukları için doğaları gereği saldırganlaşan yepyeni duygularla karşı karşıya kalır.

"Kadın Olmak: Ergenlikte Suçluluk ve Utanç" başlıklı makaleyi kaleme alan Fransız psikanalist **Catherine Chabert**, utanç duygulanımını içsel taşkınlığın karşısında bir tür dehşet biçimi olarak tanımlar. Freud'a göre, çocukluk çağı cinselliğinin utanç verici yanının, toplumsal olarak meşrulaştırılmamış olması olduğunu belirtir. Ergenlikte cinselleşen bedenin oluşturduğu uyarılımların Oidipal arzuları tetiklemesinin yarattığı utanç ve suçluluk duygularını somatik semptomlar gösteren bir kız ergen vaka üzerinden ele alır. Bu ergende, kontrol edilemeyen bu uyarılım, saklamak için büyük çaba sarf ettiği bedeni gibi, onun için bir utanç nesnesi haline gelmiştir. Kendini cinsel yönden heyecanlı bir kadın olarak göstermek; Oidipal arzularını kabullenmek, baştan çıkarma düşlemlerinin gerçekliğini ortaya çıkarmak ve aynı zamanda anneye rakip olmak anlamına gelir. Bir erkeğe arzularını göstermek, gerçek bir romantik ilişkiye dahil olmayı istemek, sadece babadan vazgeçmek değil, aynı zamanda anneyi de terk etmek, bundan böyle yalnız kalmaktır.

Son yazımız Psike İstanbul üyesi eğitim psikanalisti ve süpervizörü **Melis Tanık** Sivri'ye ait. Utanç ve suçluluk duygularının izini, kuşaklar ötesinden ve çocukluktan başlayıp, ergenlik ve kadınlığa doğru sürdükten sonra, bu duyguları annebaba olma dinamikleri üzerinden ele alarak bu sayımızı bitiriyoruz. "Boş Beşik" başlıklı makalesiyle Tanık Sivri, yardımcı üreme teknikleriyle çocuk sahibi olmaya girişen kadınların deneyimlerini psikanalitik bir bakış açısıyla ele alır. Yazının başlığı olan "Boş Beşik" bir yandan bu süreçlerde yaşanan kayıp ve yas duygularına, bir yandan da heyecanla beklenen bebeğe ve umuda gönderme yapar. Tanık Sivri, bebek sahibi olma denemeleri sonucu yaşanan hayal kırıklıklarıyla ortaya çıkan suçluluk ve utanç duygularını tanımladıktan sonra psikanaliz açısından annelik serüveninden bahseder. Tanık Sivri'ye göre dişil çalışması, yaşam boyu devam eden ruhsal bir yolculuktur. Yaşamın farklı evrelerinde önemli bedensel değişiklikler yaşarken, kadınların bir yandan da anneleriyle olan ilişkilerini tekrar tekrar gözden geçirip derinlemesine işlemeleri gerekir. Bu süreç kız çocuğun dünyaya gelişiyle başlar, memeden kesilme, âdet görme, ilk cinsel ilişki, hamilelik, doğum, lohusalık, menopoz ve son olarak ölüme kadar devam eder. Her evre, yası tutulması gereken kayıpları içinde barındırır. Tanık Sivri, küçük kızın hamilelik ve doğuma dair algısının, hem kendi bilinçdışı düşlemleri hem de kendisinin tanıklık ettiği ya da dinlediği, anne ve baba tarafındaki kadınların hamilelik ve doğum deneyimlerinden etkilendiğini belirtir. Daha sonra Yahudi Soykırımı sırasında toplama kampına gönderilen Polonyalı Katolik bir kadın olan Sophie'nin taşıdığı büyük bir sırrı konu alan "Sophie'nin Seçimi" filmini ele alır. Sophie'nin sırrı, çocukları arasında yapmak zorunda kaldığı bir seçimle ilgilidir. Bir Nazi subayı Sophie'den

iki çocuğundan birini gaz odasına, diğerini çalışma kampına gitmek üzere seçmesini ister. Tanık Sivri'ye göre yardımcı üreme teknikleri de kişilerin bebek hayallerine kavuşmalarını sağlarken aynı zamanda onları bir anlamda "Sophie'nin seçimi" ile karşı karşıya bırakır. Böyle durumlarda kadın, adeta tek karar mercii haline gelir ve bununla birlikte de suçluluk duyguları artar. Psikanalitik çalışmanın kadınların kendi potansiyellerini, yaratıcı ve üretken taraflarını ve yüceltme kapasitelerini keşfetmelerini sağlayacağını vurgulayan Tanık Sivri'ye göre analiz odası kadınlara düşlemlerinin, duygu ve düşüncelerinin derinlemesine işlenip kapsandığı, kayıpların yasının tutulmasını mümkün kılan analitik bir beşik sunar.

Bu sayımızın okurlarda yeni sorular ve meraklar oluşturması dileğiyle, keyifli okumalar...

Şeyda Postacı

Talat Parman

Suçluluk ve Utancın Kaynağı Olarak Üstbenlik: ÜstbenliğinYapısı, Oluşumu ve Gelişimi

Giriş

Eğer tartışılan suçluluk ve utanç[1] ise ve psikanalitik kurama göre bu duyguların kaynağı üstbenlikse, o zaman önce üstbenliğin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını ve elbette işlevini ele almak gerekir. Bu yazıda da öyle yapacak ancak üstbenliği ele alırken çalışmamı Sigmund Freud, Melanie Klein ve birkaç izleyicisi ve Jacques Lacan'ın kuramsal yaklaşımlarıyla sınırlı tutacağım.

J. Laplanche ve J.-B. Pontalis, temel bir yapıt olan *Psikanalizin Sözcük Dağarcığı*'nda *(Vocabulaire de la psychanalyse)*, Freud'un ruhsal aygıtla ilgili ikinci kuramında üstbenliği (*Über-Ich, super-ego, Sur-moi*) kişiliğin düzlemlerinden biri olarak tanımladığını söyleyerek üstbenliğin, benlik karşısında hakem veya sansürcü görevi gördüğünü belirttiğini yazarlar. Onlara göre Freud, ahlaki bilinci, yani vicdanı, kendini gözlemlemeyi ve ideallerin oluşumunu üstbenliğin işlevleri arasında sayar. Klasik Freudcu görüşe göre ise üstbenlik Oidipus karmaşasının mirasçısıdır ve annebabanın isteklerinin ve yasaklarının içselleştirilmesiyle oluşur.[2]

Sigmund Freud'un, döneminin baskın görüşlerinden olan "özoluş soyoluşu izler" tezine ne denli bağlı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Freud, insan yavrusunun gelişiminde attığı adımları insanlığın tarih boyunca yaptığı ilerlemelere benzetmiştir. Bu bağlamda, tek tanrılı dinlerin kökeninde yer alan Peygamber Musa'nın öyküsünü anımsamakta yarar var: Musa, Sina Dağı'ndan inerken elinde Tanrı tarafından ona verilen on emir vardır; bunların beşi ödevleri (nelerin yapılması gerektiği) beşi de yasakları (nelerin yapılmaması gerektiği) içermektedir. İşte tektanrılı dinlere göre insanlığın üstbenliği bu

1 Suçluluk ve utanç üzerine bir başka yazım için bkz. "Ergenliğin Zorunlu Duyguları Olarak Suçluluk ve Utanç", *Ergenlik ya da Merhaba Hüzün* (2000), YKY, İstanbul, 2021, s. 60-73.

2 J. Laplanche, J.-B. Pontalis (1967), Le Surmoi, *Vocabulaire de la psychanalyse*, PUF, Paris, 2002, s. 472-476.

mitolojik öyküyle şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal sansürün bireysel düzeydeki dışavurumu olarak tanımlanabilecek olan üstbenlik, ruhsal yapının nelerin yapılması ve nelerin yapılmaması gerektiğini söyleyen önemli bir parçasıdır.

Fransız psikanalizinin önemli adı Serge Lebovici, Cléopâtre Athanassiou'nun "Üstbenlik" adlı kitabına yazdığı önsözde, Freud'un Musa'nın dağdan inerkenki öfkesini ve on emir tabletlerini saklamak ya da atıp kırmak arasındaki ikirciğini Michelangelo'nun ünlü heykelinden yola çıkarak nasıl sorguladığına dikkati çeker.[3] Bir diğer deyişle, Musa on emri kabul etmek ya da yok saymak arasında hayli tereddüt eder, onları benimsemesi kolay olmaz. Aynı şekilde bireysel düzeyde de üstbenliğin kabulünün, yani ruhsal yapı içerisinde bir düzlem olarak ortaya çıkışının hayli zorlu bir süreç olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. O halde öncelikle psikanalizin kurucusunun yapıtını temel alarak üstbenlik kavramının metapsikolojide ortaya çıkışına değinmeliyiz.

Sigmund Freud'un Yapıtında Üstbenlik

Freud üstbenlik kavramını ilk kez 1923'te "Benlik ve Altbenlik" başlıklı yazısında kullanır. Üstbenlik, ruhsal yapı içerisinde bireysel gelişimle yani özoluşla toplumsal gelişimin yani soyoluşun eklemlendiği yerdir. Bir eklem olduğu için şüphesiz ruhsal hareketin, yani dinamizmin de yolunu açar. Freud'un benliğin kendi içinde üstbenlik-benlik ayırımına gitmiş olması, 1920'lerde gerçekleşen büyük kuramsal değişimin bir ürünüdür. Böylece Freud metapsikolojide ikinci yerleştirme olarak bilinen "üstbenlik-benlik-altbenlik" modelini önermiştir. Bu yeni model ilk yerleştirme olan "bilinç-önbilinç-bilinçdışı"nın yerine geçmemiş ama bir anlamda onun eksiklerini tamamlamıştır. 1895'teki "Bilimsel Bir Psikoloji İçin Taslak" ve 1900'deki *Düşlerin Yorumu*'nun özellikle 7. bölümünde ilk yerleştirmeyi oluşturarak kişiliğin unsurları arasındaki dinamik ilişkiyi ortaya koyan psikanalizin kurucusu, klinik çalışmasında giderek artan bir biçimde bilinçdışı dirençler sorununu bulur. Öte yandan Freud, kişiliğin oluşumunda özdeşleşimlerin oynadığı rolün öneminin de farkına varır. Bütün bunlar onu kişiliği üç kutuplu olarak tanımlamaya iter: Altbenlik, kişiliğin dürtüsel kutbunu; benlik, kişiliğin çıkarlarını temsil eden ve narsisistik libidonun yatırım yaptığı kutbu ve üstbenlik de yargılayan, eleştiren ve annebaba talepleriile yasaklarını temsil eden kutbu oluşturur.

Çağdaş Fransız psikanalizinin önemli kuramcılarından olan Jean-Luc Donnet, Freud'un yapıtında üstbenlik kavramının gelişiminin aşamalarını

3 Serge Lebovici, Önsöz, Cleopâtre Athanassiou, *Le surmoi*, PUF, Paris, 1995, s. VII-XIV.

incelerken başlangıç noktasının bilinçdışının varlığının kabulü olduğunu ve böylece çocuksu cinselliğin bastırıldığının da kabul edildiğini, bunun da psikanalizi "bastırılan" sorunuyla baş başa bıraktığını söyler.[4] Bu yaklaşıma göre ruhsallık kendine uygun bulmadığı şeyi bastırmakta, yani sansürlemektedir. Kendine uygun bulunan, yani ideale uyan ise Freud tarafından 1914'te "Narsisizme Giriş" metninde benlik ideali (*Idealich*, *Ego ideal*, *Idéal du Moi*) adıyla özerk bir yapı olarak tanımlanmıştır. Donnet, psikanalitik uygulamanın temel kuralı olan serbest çağrışımın benliğin dirençlerinin tanınmasını ve işlenmesini hedeflediğini, oysa Freud'un mesleki yaşamının başında uyguladığı, döneminde hayli yaygın olan hipnozun sansürün uyutulmasını hedeflediğini belirtir. Bu konuya yazımın sonunda geri döneceğim.

Jean-Luc Donnet, yirmili yılların dönemecinde "Benlik ve Altbenlik" metni dışında Freud'un 1921 tarihli "Kitlelerin Ruhu ve Benliğin Analizi" metninin de üstbenlik kavramının geliştirilmesi açısından önemi olduğunu belirtir. Burada, grupsal bir yapı içerisinde bireylerin, benliklerini (şefin temsil ettiği) ortak bir idealle özdeşleştirdiklerinin vurgulandığını, böylece genel bir özdeşleşim kuramına giden yolun da açıldığını söyler. Sonuçta üstbenlik, ruhsal aygıt içinde çocuksu birincil nesnelere olan bağımlılığı kalıcı kılar.[5] Yine aynı metinde, üstbenlik kavramının benliğin bile üstünde (hatta kavram Fransızcaya ilk olarak üstün-benlik [*super-moi*] şeklinde çevrilmişti), ona hâkim olan, hükmeden, onu gözetim altında tutan bir düzlem olarak kurgulandığını düşünebiliriz. İşte bu yüzden Pierre Chauvel, Claude Le Guen'in yine önemli bir başvuru kaynağı olarak sayılabilecek olan "Freudcu Sözlüğü"nde üstbenliği, "işlevi 'benliği gözetim altında tutmak', ona emirler vermek, onu yönetmek ve onu cezalandırmakla, özellikle iğdiş etmekle tehdit etmek olan bir ruhsal düzlem" biçiminde tanımlar."[6]

Aslında Sigmund Freud, üstbenliği ilk kez dile getirdiği ve tanımladığı 1923'e gelene kadar birçok yazısında "ahlaki bilinç-vicdan" (*Gewissen*), "suçluluk duygusu", "düşteki sansür" gibi üstbenliğin kuramsal temelini oluşturan birçok unsura yer vermiştir. Bunlardan en önemlisi yukarıda da değindiğim gibi 1914'te "Narsisizme Giriş" metninde benlik idealinin tanımının yapılmasıdır. Benlik ideali Laplanche ve Pontalis'e göre " narsisizm (benliğin idealizasyonu) ile annebabayla, onların yerine geçenlerle ve toplumsal ideallerle özdeşleşmelerin birleşmesinden oluşan kişiliğin bir

4 Jean-Luc Donnet, *Surmoi I, Monographies de la RFP*, PUF, Paris, 1995.

5 Jean-Luc Donnet, Le surmoi, Alain de Mijolla ed. *Dictionnaire Internationale de la Psychanalyse*, C. II, Calmann-Lévy, Paris, 2002, s. 1607.

6 Pierre Chauvel, Surmoi, Claude Le Guen, dir. *Dictionnaire Freudien*, PUF, Paris, 2008, s. 1521.

düzlemidir."[7] Freud'un uzun süre benlik ideali ve üstbenlik kavramlarını eşanlamlı gibi kullandığı bilinmektedir. Freud üstbenlik kavramını daha çok kuramını olgunlaştırdığı 1930'lu yılların ortalarına doğru net bir biçimde tanımlayacaktır.

Pierre Chauvel, Sigmund Freud'un 1923'te üstbenliği, benlik ideali dışında bir düzlem olarak tanımlama girişimini, benliğin bir bölümünün bilince daha uzak, yani bilinçdışına daha yakın bir yerde tanımlanması gereksiniminin bir sonucu olarak görür. Bu durumda benlik ideali, üstbenliğe göre bilinç-önbilinç sistemine çok daha yakın konumlanmış olacaktır. Freud'a göre benlikten ayrımlaşan ve bilinçdışı olarak kalacak bir ruhsal düzleme gereksinim vardır. Zaten Freud 1890'ların sonundan beri bir bilinçdışı suçluluk duygusundan söz etmektedir. Örneğin, 1907'deki "Zorlantılı Eylemler ve Dinsel Uygulamalar" metninde *bilinçdışı suçluluk vicdanı*nın varlığını açıkça vurgulamıştır. 1912'deki *Totem ve Tabu*'da ise söz konusu bilinçdışı suçluluk duygusunun kökeninde Oidipus karmaşasına bağlı "öldürmek arzusu"nun bulunduğunu belirtmiştir. Bilinçdışı suçluluk duygusundan söz edildiğine göre, bunu sağlayan bilinçdışı bir düzlemin tanımlanması söz konusu olmalıdır. İşte büyük bölümü bilinçdışı olan bir üstbenlik kavramı metapsikoloji için bu nedenle gerekli olmuştur.

Bu noktada, konumuz için hayli önemli olan özdeşleşme kavramına da yer vermek gerekiyor. Laplanche ve Pontalis özdeşleşmeyi (*Identifizierung-identification*) "Öznenin ötekinin bir niteliğini, bir özgünlüğünü, bir özelliğini, o kişiyi örnek alarak kısmen ya da bütün olarak özümlemesini sağlayan ruhsal süreç"[8] olarak tanımlıyor. Ve "kişilik bir dizi özdeşleşme sonucu oluşmakta ve ayrımlaşmaktadır" diye de ekliyorlar. Pierre Chauvel ise Freud'un özdeşleşmeyi tanımlarken benliğin yabancı bir benliği özümlendiğinden söz ettiğini anımsatıyor ve bu açıdan ağız yoluyla içe katmaya (*oral incorporation*) benzetilebileceğini vurguluyor.[9] Bütün bu tanımlamalar, aslında günlük dile ve felsefeye de ait olan ve insan ruhsallığının oluşumunun en temel düzeneklerinden biri olarak kabul edilen özdeşleşmenin neden ruhsallığı açıklamakta kullanılan esas kavramlardan biri olduğunu da göstermektedir.

Anne ve baba ile özdeşleşme ve nesne seçimlerinin Oidipus karmaşasını oluşturduğu saptaması önemlidir. Şöyle der Freud:

Oidipus karmaşasının yönettiği cinsel evrenin genel sonucu olarak benlikte bir çökeltinin oluştuğu kabul edilebilir ki bu da birbirine bir şekilde uyumlu

7 Laplanche, J.-B. Pontalis (1967), Idéal du Moi, *Vocabulaire de la psychanalyse*, PUF, Paris, 2002, s. 182.

8 Laplanche, J.-B. Pontalis (1967), Identification, *Vocabulaire de la psychanalyse*, PUF, Paris, 2002, s. 187

9 Pierre Chauvel, Identification, dir. Claude Le Guen, *Dictionnaire Freudien*, PUF, Paris, 2008, s. 889.

özdeşleşmelerin üretimine karşılık gelir. Benlikteki bu değişim, ayrıcalıklı konumunu korur ve benliğin kalan bölümünün karşısına ideal benlik veya üstbenlik olarak çıkar.[10]

Daha sonra Sigmund Freud benlik idealinin iki yüzü olduğunu, bir yandan çocuğa "annen ve baban gibi ol" denirken bir yandan da "ama onların yaptığı bazı şeyleri de yapma, bazı şeyleri yalnızca onlar yaparlar" denildiğini söyler. Bu da Oidipus karmaşasının özümlenmesinin neden kolay olmadığını göstermektedir. Öte yandan annebabayla ilişkinin tasarımı olarak benlik idealinin oluşumuyla benlik, bir yandan Oidipus karmaşası üzerindeki egemenliğinden emin olur ama öte yandan bir anlamda altbenliğe de boyun eğmiş olur. Böylece üstbenlik, anne babanın koyduğu kuralların temsilcisi olarak hem dış dünyanın temsilcisi olur hem de benliğin karşısına iç dünyanın yani altbenliğin temsilcisi olarak çıkar. Üstbenlikle artık birlikte anılan benlik idealinin, bireysel tarih öncesi babayla birincil özdeşleşme bağlamında soyoluşsal ve eskil mirasla çok geniş, derin bağları olduğu da unutulmamalıdır.

Sigmund Freud bir yıl sonra "Mazoşizmin Ekonomik Sorunu" başlıklı yazısında *bilinçli ve bilinçdışı suçluluk duygusu* konusunu ele alır. Bu metinde ahlaki mazoşizm konusunu kaygı ve ahlaki bilinçle ilişkisi açısından inceler.[11] Freud'a göre suçluluk duygusu, benlik ve üstbenlik arasındaki gerilimin sonucu olarak oluşmaktadır. Ahlaki kaygı benlik, benlik idealiyle ilişkisi bağlamında üstbenliğin beklentilerinin altında kaldığında ortaya çıkmaktadır. Üstbenlik annebabanın içselleştirilmesidir ancak Oidipus karmaşasının aşılabilmesi için cinselliksizleştirilmişlerdir (*désexualisé*) ve ortada kala kala onların katı, acımasız, gözetlemeye ve cezalandırmaya dönük nitelikleri kalmıştır.

Sigmund Freud 1933'teki "Psikanalize Yeni Giriş Konferansları"nda üstbenlik kavramını netleştirerek psikanalitik kurama çok önemli katkılar sağlar. Benliğin kendini nesne olarak ele alabileceğinden yola çıkarak, benliğin bir bölümünün yarılarak ayrıldığını ve diğer bölüme karşı koyduğunu belirtir. Böylece "gözetleyen ve tehdit edici" bir düzlem ortaya çıkar ki Freud bunu zorba üstbenlik olarak adlandırır. Ancak bu düzlem, yalnızca yasak olanın yapılması durumunda benliği cezalandırma görevini üstlenmez, aynı zamanda yargılayıcı bir etkinlik için zorunlu olan kendini gözlemleme işlevini de görür. Böylece benlikten bağımsız nispeten özerk bir düzlem olarak üstbenlik oluşmuş olur. Freud ayrıca Oidipal dönem öncesi çocuğun "ahlakdışı" (amoral)

10 Sigmund Freud (1923), Le moi et le ça, Fr. çev. J. Laplanche vd., *OC XVI*, PUF, Paris, 1991, s. 277

11 Sigmund Freud (1924), Le Problème économique du masochisme, Fr. çev. J. Laplanche vd., *OC XVII*, PUF, Paris, 1992, s. 9-23.

olduğunu, yani bir üstbenliği olmadığını, üstbenliğin ancak öncülünün var olduğunu belirtir ki bu da, aşk gösterileri veya bunlardan yoksun bırakma tehdidiyle işleyen annebaba otoritesidir. Diğer bir deyişle üstbenliğin öncülü, sevgiyi yitirme kaygısıdır. Ayrıca gerçek annebaba karşısında duyulan kaygı da ahlaki bilincin habercisidir. Ancak çocuksu ensest nitelikli arzular gibi, üstbenlik öncesi birincil kaygının nesnesi, yani gerçekte yasaklayıcı olan nesne de tümüyle bastırılmıştır.

Öte yandan Freud, bu önemli metninde annebabanın eski tasarımı olarak benlik idealini de bir kenara bırakmaz. Ona göre benlik ideali, çocuğun annebabaya mükemmel oluşlarından dolayı hayran oluşunun bir dışavurumudur. Freud ayrıca üstbenliksel özdeşleşmenin en kökenselinin, en narsisistik olanının yalnızca babayla değil, annebabanın ikisiyle birden yapıldığını belirtir. Çocuğun annebabaya olan hayli uzun süreli bağımlılığı ve Oidipus karmaşası önkoşul oluşturarak üstbenliğin kendini gözlemleme, vicdan ve ideal işlevlerini üstlenmesini sağlarlar. Annebabalar kadar çocuğun eğitiminde yer alan öğretmenler ve diğer kişiler de, eğitimi sırasında çocuğa aslında kendi üstbenliklerini önerirler. "Bu yüzden üstbenlik annebabanın örneğine göre değil, annebabanın üstbenliğine uygun olarak oluşur. Onlarla aynı içeriğe sahiptir, geleneğin taşıyıcısı olur"[12] der Freud. Bu da üstbenliğin neden geleneğin sürekliliğini yani değerlerin kuşaktan kuşağa iletilmesini sağlayan ruhsal düzlem olduğunu açıklamaktadır.

Sigmund Freud üstbenliğin öncüllerinden, özellikle de benlik idealinin kökenindeki birincil özdeşleşmelerden söz etmiş ve annebabasal özdeşleşmelerin cinselliklerinden arındırılmış olduğunu söylemiş olsa da kuramında ortaya koyduğu üstbenlik açıkça çiftcinsiyetli (*bisexuel*), Oidipal dönem sonrası bir üstbenliktir. Oysa onun izleyicileri psikanalitik kuramın birçok unsurunda olduğu gibi, kliniğin zorlamaları sonucu yeni kuramsal arayışlara girmişler ve psikanalizin hem kuramında hem de uygulamasında önemli ilerlemeler olmasını sağlamışlardır. En önemli kuramsal değişikliklerden biri de üstbenlik konusunda olmuştur.

Melanie Klein ve İzleyicileri İçin Üstbenlik

Melanie Klein'ın yapıtının bütünüyle Sigmund Freud'un ikinci yerleştirmesine ve ikinci dürtü kuramına, Eros-Thanatos karşıtlığına dayandığı söylenebilir. Ancak Klein, Freud'un tanımladığı üstbenliğe kıyaşla, hem çok daha önceye dayanan, yani Oidipal dönem öncesi bir üstbenlik tanımlar hem

12 Sigmund Freud (1933), La décomposition de la personnalité psychique, Fr. çev. J. Laplanche vd., *OC XIX*, PUF, Paris, 1915, s. 150.

de onu, Freud'un tanımladığından çok daha acımasız olarak niteler. Diğer bir deyişle, iki kuramcının tanımladığı üstbenlikler arasında dönemsel ve niceliksel farklar söz konusudur.

Psikanaliz bağlamında kuram ve uygulamanın birbirini zenginleştiren karşılıklı bir ilişki yani üretici bir döngü içinde olduğuna en güzel örneklerden biri Melanie Klein'ın yapıtıdır. Freud daha çok erişkin ve nevrotik olgularla çalışmıştır, oysa Klein hem çok küçük çocukları hem de psikotik bireyleri izleme olanağını bulmuştur. Klein, özellikle çok küçük çocuklarla yaptığı çalışmalarda onlardaki kaygının ve suçluluğun derecesinin o zamana kadar düşünülmemiş bir düzeyde olduğunu saptamıştır. Bu nedenle ilk yapıtından başlayarak erken dönem kaygılarını her zaman ruhsal gelişimin en önemli olgularından biri olarak kabul etmiştir. Klein, Oidipal dönemi ve üstbenliğin oluşumunu altı aylıktan üçüncü yaşa kadar uzanan evre için tanımlar ve ilkel üstbenliğin ilk nesne yatırımlarından ve ilk özdeşleşimlerden oluştuğunu belirtir. Oysa bilindiği gibi Oidipal dönem Freud için çok daha geç, 4-5 yaş civarında ortaya çıkmaktadır.

Jean Begoin psikanaliz tarihinde birincil özdeşleşimlerin niteliğinin ve biçiminin tanımlanmasının üç önemli kuramsal aşamada gerçekleştiğini ve bunlardan birini Melanie Klein'ın yaptığını belirtir.[13] Bu aşamalardan ilki Sigmund Freud'un 1916'da "Yas ve Melankoli" metninde, yitirilen nesneye olan yatırımın narsisistik niteliğine gönderme yapmasıdır. İkincisi Klein'ın 1946 tarihli "Bazı Şizofrenik Düzenekler Üzerine"[14] başlıklı metninde yansıtmacı özdeşleşmeyi tanımlamasıdır. Burada nesneye libidinal olarak büyük bir yatırım yapılmış olması söz konusudur ama aynı zamanda nesnenin, kendiliğin yansıttığı arzu edilmeyen bir bölümü kapsadığı da hissedilir. Klein'a göre yansıtmacı özdeşleşme, tıpkı Freud'un melankolik özdeşleşmesi gibi patolojik bir nitelik taşımaktadır. Begoin'a göre üçüncü aşamayı Melanie Klein'ın izleyicilerinden biri olarak kabul edebileceğimiz Wilfred Bion gerçekleştirir. Bion, 1962 tarihli "Deneyimin Kaynaklarında"[15] adlı kitabında yansıtmacı özdeşleşmeyi gelişimin normal bir unsuru olarak değerlendirir. Ona göre normal ya da gerçekçi yansıtmacı özdeşleşme, narsisistik olarak yatırım yapılan bir nesneyle gerçekleşir. Çünkü bu nesne, henüz tam olgunlaşmamış öznenin yaşamda kalabilmesi ve özellikle simgeleştirme ve düşünce yetilerini geliştirebilmesi için vazgeçilmez olan işlevlere sahiptir.

13 Jean Begoin, Le surmoi dans la théorie kleinienne et post-kleinienne, *Surmoi II*, *Monographies de la RFP*, PUF, Paris, 1995, s. 59.

14 Melanie Klein (1952) Note sur quelques mécanismes schizoïdes, M. Klein vd. *Développements de la psychanalyse*, Fr. çev. W. Baranger, PUF, Paris, 1966, s. 274-300.

15 Wilfred Ruprecht Bion (1962), *Aux sources de l'expérience*, Fr. çev. Fr. Robert, PUF, Paris, 1979.

Klein 1932'de "Çocukların Psikanalizi"[16] adlı kitabında üstbenliğin aşırı sertliğinden söz eder ve bunu libidonun gelişim evrelerinden biri olan oral sadist[17] evreye bağlar. Klein burada yeterince beslenseler bile emmekten haz duymayan bebeklere değinmektedir. Ona göre bu bebeklerde oral sadizmin olağandışı gelişmesi sonucu bir iç engellenme ortaya çıkmaktadır. Yaşam ve ölüm dürtülerinin (ikinci dürtü kuramı) çok erken dönemlerden beri etkin olduğunu düşünen Klein'a göre oral sadizmin erkenden gelişimi, yıkıcı dürtülerin gücüne bağlıdır ve dış engellenmeler de (emzirmenin çok uygun olmayan koşullarda gerçekleşmesi gibi) buna eklenirse ruhsal gelişimde önemli aksamaların ve buna bağlı olarak daha sonraki dönemlerde ağır ruhsal sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Aslında Klein "sadizmin şiddetlendiği bir dönemin" yaşamın en başında etkin olduğundan söz etmektedir. Bu dönemde sadist düşlemler, annenin bedeninin içine yöneliktir ve bu da bebeğin dış dünyayla ve gerçeklikle ilişkisini belirler. Annenin içinde bir alan olduğu düşüncesi ruhsal alan kavramının gelişiminin temeli olacaktır ki bu görüş daha sonra Bion tarafından *kapsayan-kapsanan* ilişkisi olarak kavramlaştırılacaktır. Bu görüşleri geliştiren Klein daha sonra, bedenin içine katılan (*incorporation*), yani sindirilen nesnenin kendiliğinden üstbenlik işlevlerini görmeye başladığını belirtir. Yutulan ama aynı zamanda korkulan meme, dehşet verici üstbenliğin ilk çekirdeğini oluşturur ki bu da, anal sadist evrede dışarıya yansıtılır. Bütün bunlar Klein için üstbenliğin oluşumunda yansıtma ve dışa atma düzeneklerinin birlikte çalıştığı anlamına gelmektedir.

Klein'ın ve Freud'un üstbenlik konusuna yaklaşımları arasında temel bir fark vardır; bu fark, Oidipal dönemin başlangıcını Klein'ın yaşamın çok erken dönemlerine dayandırmasından kaynaklanır. Başta kendi çocuğununki olmak üzere birçok küçük çocuğun gelişimini yakından izlemesi onun, yenidoğan için dehşet verici olan ve çok erken gelişen bir "birleşik annebaba" imagosunun varlığını düşünebilmesini sağlamıştır. Onların aralarındaki cinsel ilişkiyi de temsil eden bu "birleşik annebaba", bir düşlem olarak aynı zamanda Freud'un tanımladığı temel düşlemlerden biridir. Birleşik annebaba, aslında annenin babanın penisini içinde barındırması biçiminde düşlemlenir. Oidipus karmaşası eğer anne baba çocuk üçgenine gönderme yapıyorsa, Kleincı kuramda bu oluşum daha yaşamın başında vardır. Birleşik

16 Melanie Klein (1932), *La psychanalyse des enfants*, Fr. çev. J.B. Boulanger, PUF, Paris, 2009.

17 Psikanalizin öncülerinden Karl Abraham (1877-1925) libidonun klasik gelişim dönemlerini ilk tanımlayanlardandır. Abraham oral dönemi, emmeden haz duyulan ilk evre (ilk altı ay) ve dişlerin de çıkmaya başlamasıyla ısırma, yutma isteklerinin ortaya çıkmasına karşılık gelen oral sadist evre (ikinci altı aydan başlayarak) olarak ikiye ayırır. Bu ikinci evreye yamyamsı (*cannibalique*) evre de denir. K. Abraham'ın M. Klein'ın ikinci analisti olduğunu da anımsatmak gerekir (ilki Sandor Ferenczi'dir).

annebaba imagosu onların aralarındaki cinsel ilişkinin çok erken dönemde düşlemlendiğini, dolayısıyla üçlü yapının hayli erken bir dönemde oluştuğu anlamına gelmektedir.

Sabine Parmentier "Melanie Klein'ı Anlamak" adlı kitabında şöyle der:

> **Annenin memesi ve babanın penisi benliğin içine yerleşir ve üstbenliğin çekirdeğini oluştururlar. Oidipus karmaşası tüm çocukluk boyunca gelişir ve aslında uzun bir olgunlaşmanın sonucunda tamamlanma aşamasına varır. Oidipus karmaşasının ortaya çıkışıyla birlikte bebek ona tepki gösterir, yani üstbenliğini özümlemeye hemen başlar.**[18]

Parmentier, Freud gibi erişkinlerle çalışan psikanalistlerin Oidipus karmaşası söz konusu olduğunda yalnızca buz dağının görünen bölümünü tanımladıklarını, oysa Klein'ın bu karmaşanın çok uzun bir gelişimin sonucunda ortaya çıktığını vurguladığını söyler ve şöyle sürdürür:

> **Kleinci üstbenlik, bir yapboz gibi farklı ve çok sayıda unsurun oluşturduğu karmaşık bir oluşuma sahiptir, ahlaki otoritelerin ve annebaba figürlerinin oluşturdukları tek bir kütle değildir. Onun gelişimi yıllara yayılır ve bu sırada üstbenlik çeşitli değişimlere uğrar; çok küçük çocuklarda (ve psikotiklerde) görülen acımasız üstbenlik giderek gerçeklikle daha uyumlu ve yardımsever unsurları da içermeye başlar. Böylece üstbenlik, benliğin içinde bir tür sürekli karşılıklı konuşmaya dönüşür ve güvenliğin, kendine güvenin kaynağı haline gelir.**[19]

Melanie Klein, yaşamın ilk döneminde ortaya çıkan düşlemsel imgelerin, korku verici ilkel imagolara[20] bağlı olduğunu, gerçek nesnelerin ise kollayıcı imgeler olarak ortaya çıktığını belirtir. Diğer bir deyişle, nesnelerle ilk ilişkilerden ortaya çıkan bilinçdışı imgeler korkutucu olurlarken, gerçek nesneler yatıştırıcı, koruyucu işlev görmektedirler. Klein'ın bu yaklaşımından yola çıkarak daha sonra *tutma* kavramıyla Donald Winnicott[21] ve *annenin düşlemleme yetisi*[22] kavramıyla Wilfred Bion, onun bu konudaki görüşleri-

18 Sabine Parmentier, *Comprendre Melanie Klein*, ed. Armand Collin, Paris, 2009, s. 43.

19 S. Parmentier, *agy*, s. 44.

20 İmagolar, ilk öznelliklerarası ilişkiler sırasında ortaya çıkan bilinçdışı nesne imgeleridir.

21 Donald Woods Winnicott (1960), La théorie de la relationparent-nourisson, *De la pédiatrie à la psychanalyse*, Fr. çev. J. Kalmanovitch, Payot, Paris, 1969, s. 358-378.

Winnicott tutma (*holding*) kavramıyla annenin bebeğiyle özdeşleşerek ona uygun fiziksel bakımı sunmasını kuramsallaştırmıştır. Benliğe sunulan "aşk" olarak adlandırılabilecek bu destek bebeğin ruhsal gelişiminin en önemli destekçilerindendir.

22 W. R. Bion'un 1960'larda geliştirdiği kurama göre bebekten gelen sindirilemeyen beta unsurlar "annenin düşlemleme" (*maternal rêverie*) yetisi sayesinde alfa unsurlara dönüşür ve çocuğa geri gönderilir. Böylece çocukta yine Bion'un adlandırmasıyla "düşünceyi düşünme aygıtı" ortaya çıkmış olur.

ni geliştireceklerdir. Böylece çocuğun yaşamındaki nesneler ve dolayısıyla üstbenlik, yalnızca korku verici değil, koruyucu ve kollayıcı bir işleve de sahip olmuş olur.

M. Klein'dan başlayarak D. Winnicott ve W. Bion'un İngiliz psikanalizi adına üstbenlik kavramına yaptıkları katkılara kısaca değindikten sonra şimdi Jacques Lacan'ın yaklaşımına başvurarak Fransız psikanalizinin bu alandaki kuramsal katkılarına göz atalım.

Jacques Lacan, Suçluluk ve Mutlak Doyum[23]

Jacques Lacan'ın tanımladığı "mutlak doyum" (juisans) onun kuramında üstbenliğin gelişimini ve suçluluk duygusunu açıklamak için kullanılabilecek en önemli kavramdır. Freud'un suçluluk duygusunun ve bunun bilinçli ve bilinçdışı oluşumlarının histeri, takıntı nevrozu ve melankoli gibi patolojilerde oynadığı önemli rolü ele alışından yola çıkan Lacan, bilinçdışı suçluluğu, arzu ve mutlak doyum ile ilişkilendirir. Öyleyse söz konusu olan, bilinçli bir masumluk ancak bilinçdışı bir suçluluktur. Lacan, Freud'un "bilinçdışı arzularımıza bakılırsa hepimiz bir katiller sürüsüyüz" sözüne gönderme yaparak, temel yanlışın ne olduğunu tartışmanın yolunu da açar. Elbette hemen akla tektanrılı dinlerin temel yanlışı-günahı gelecektir ancak psikanalizin yaklaşımı her zaman olduğu gibi çok daha derin ve karmaşıktır.

Jacques Lacan'ın sadık izleyicilerinden J. D. Nasio için suçluluk duygusuyla ilgili üç değişken söz konusudur: İlkinde öznenin varsayımsal bir yanlışla ilişkilendirdiği ve kaygı olarak gerçekten yaşadığı bir duygu söz konusudur. İkinci değişken olarak onu bunaltan bir duygu vardır ancak özne, neyi yanlış yaptığını bilmez yani duygu vardır ama nedeni bilinmemektedir. Son olarak üçüncü ve en önemli değişken bilinçdışı suçluluk duygusudur; burada ne bir şey hissedilmektedir ne de bilinçli olarak bir yanlış yapma düşüncesi vardır. Nasio ayrıca bir *suçluluk mantığının* söz konusu olduğunu ve evrelerin peş peşe birbirlerine eklemlenmesiyle suçluluğun ruhsal yapının merkezine yerleştiğini belirtir.[24] Bu çerçevede Nasio, suçluluk sürecini de üç evreye ayırır ve her birinin özgün bir kaygıyla damgalandığını söyler: Birincisi mutlak doyum karşısındaki kaygıya karşılık gelir; ikincisi dışarıdaki ötekinin karşısında hissedilen kaygıdır ve üçüncüsü üstbenlik karşısındaki kaygıdır ki aslında günlük yaşamda kaygı olarak adlandırdığımız da budur.

23 Mutlak Doyum (*Jouissance*) Juisans, Jacques Lacan'ın olanaksız olan mutlak doyumu tanımlamak için kullandığı bir terimdir. Genellikle özgün yazımıyla kullanılır ancak burada okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak için Türkçe karşılığını kullanıyorum.

24 J.-D. Nasio, Sais ce que tu dois être, sinon tu ne seras rien, La Culpabilité et Dieu, *Le Bloc-Notes de Psychanalyse*, No: 16, Georg ed., Chêne-Bourg-İsviçre, 1999, s. 37-54.

Şimdi bu evreleri daha yakından ele alalım. İlk evre varsayımsal sonsuz doyuma olan arzuyla başlar. Bu sonsuz doyum, (eğer erkek çocuk söz konusuysa) anneye karşı duyulan arzu, babaya karşı onun sapkın arzusunun nesnesi olmayı ve elbette onu öldürmenin doyumunu arzulamak ve sonunda hayli narsisistik olarak sınırsız hazzı ortaya çıkaracak olan ideal babanın yerini almak arzusu olacaktır. Ancak tüm bunların özneyi bir tür "insanlık dışı" olmaya savuracağı açıktır. Bunun da öznede bir korku yaratması kaçınılmazdır; özne, arzusunun sonsuz doyumunun onu işgal ederek varlığının tümüyle parçalanması tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Lacancı kurama göre burada, bu mutlak doyumun, yani "cehennemi cennetin" önüne bir engelin dikilmesi gerekmektedir. Bu da elbette "öteki" olacaktır. Bu ötekinin hem kurala, yasaya, babanın yasasına gönderme yapan büyük Öteki (*Autre*) hem de öznenin ilişki geliştirdiği küçük öteki (*autre*) olduğunu vurgulamalıyım. Öte yandan öznenin ötekini yaratarak, onun üzerinden arzusunu gerçekleştirmeye karşı ilk elden bir engel koyduğu ve bunun nedeninin de fazla ileri gitmek korkusu olduğu unutulmamalıdır. Yani fazla ileri gitmek öznenin kendi kaygısıdır ve ona karşı bir bekçi koymak da yine onun bulduğu bir çözümdür. Böylece arzularını yasaklayacak ve mutlak doyuma sırt çevirecektir. Bu iç engel (bekçi) fazla ileri gitmenin önünde engel oluşturacak ve dahası başkasının koyduğu bir yasağa boyun eğmeyi sağlayacaktır. Ancak yaratılan bu yasak, sonsuz doyumun kaygısını ortadan kaldırsa da tüm arzuların gerçekleşmesinin önünde de bir engel oluşturmaya başlar. Başka bir deyişle, mutlak doyumu gerçekleştirme arzusunun yanı sıra diğer tüm arzularda, öznenin kendi oluşturduğu "öteki" engeline takılır. Yani yasak, özneyi mutlak doyumun gerçekleştirilmesinden uzak tutarken, genelde arzusunun gerçekleştirilmesine de set çeker. Öyleyse şu ya da bu şekilde elde edilen tüm doyumlar, yasağa karşın elde edilen sınırlı hazlar olacaktır.

İkinci evrede ise bu kez bir dış öteki karşısında duyulan kaygı söz konusudur. "Yasaklayıcı olarak konumlanan bu öteki kimdir?" sorusuna verilebilecek yanıt; onun bir otorite yani baba olduğu ama daha geniş olarak toplum, Tanrı, yazgı ve hatta bir yakının olabileceğidir. Daha sonra yasaklayıcı rolü bir iç öteki, yani psikanalizin üstbenlik olarak adlandırdığı düzlem üstlenecektir. Dış ötekinden iç ötekine, yani dış nesneden iç nesneye geçiş, üstbenliğin ve dolayısıyla suçluluk duygusunun doğuşuna karşılık gelir. Nasio, dış nesnenin iç nesne haline dönüşmesindeki bazı ayrıntılara dikkatimizi çeker. Ona göre dış nesne, öncelikle arzu, korku, nefret ve aşk (dört duyguyu birden) uyandırır. Ancak bunlardan korku-kaygı özellikle önemlidir. Çünkü onlar yüzünden nesneden uzaklaşılır. Ama sevgi ve aşk da önemlidir, çünkü nesneye olan sevgi-aşk yüzünden de öteki içe alınır ve bir iç nesne olarak üstbenlik adını

alır. Diğer bir deyişle üstbenliğin oluşumuna korku-kaygı kadar sevgi-aşk da yol açar. Nasio, burada bir başka noktanın daha altını çizer ve "dış öteki"nin tek olmadığını, çoğul dış "ötekiler"den söz etmenin daha doğru olduğunu belirtir. Öncelikle arzulanan ve arzulayan bir kadın vardır. Bu şüphesiz annedir, yani bir ötekinin karısı. Sonra arzulanan bir erkek vardır, arzusunun kadınsı nesnesi olmak istenen. Bu elbette babadır ve aynı zamanda korkulan erkektir de. Çünkü cezalandırabilir, o zaman nefret edilen bir rakiptir. Ama aynı zamanda bir ideal oluşturduğundan sevilen bir erkektir de. Bunlar Nasio için dış ötekinin dört örneğini, sırasıyla "arzulanan ve arzulayan anne", "arzulanan baba", "korkulan ve nefret edilen baba" ve son olarak "bir ideal olarak alınan baba" oluşturur. Ona göre arzulanma, korkulma, nefret edilme ve sevilmenin hedefi olan her dış nesne bu yeri işgal edebilir. Bu bir ağabey, öğretmen, eş ya da elbette psikanalist olabilir, ancak üstbenlik oluştuktan sonra onun "dört yüzü" olduğu unutulmamalıdır. Nasio'nun üstbenliğin oluşumunu yasaklayıcı bir "tekil öteki" yani baba yerine, çoğul dış nesnelere bağlaması bir yana, üstbenliğe dört nitelik tanıması da dikkat çekicidir. Bu da üstbenliğin hem çoğul kökenleri olduğu hem de yalnızca yasaklayan ve cezalandıran bir işlevi olmadığını vurgulamak açısından önemlidir. Bu bağlamda Nasio'ya göre üstbenliğin yalnızca dört yüzü değil, baştan çıkarıcılığın kışkırtıcılığını, yasaklayıcılığın buyuruculuğunu, idealin davetkârlığını ve sadizmin egemenliğini içeren dört de sesi vardır.

Böylece üçüncü evreye gelinmiş olur ve buradaki kaygı, artık üstbenliğin veya suçluluğun karşısında duyulandır. Nasio dört yüzlü, dört başlı ve dört sesli üstbenliğin artık tümüyle oluştuğunu vurgular. J.D. Nasio için dört üstbenlik ya da diğer bir deyişle üstbenliğin dört işlevi söz konusudur. Ona göre bunlardan ilki "mutlak doyumun üstbenliği"dir (*surmoi de jouissance*). Arzulanan ve arzulayan-baştan çıkarıcı olan annenin içselleştirilmesinden oluşur ve bireyi mutlak doyumu bulmaya davet eder. Yasaklayıcı, korkulan ve nefret edilen babanın içselleştirilmesinden oluşan ikinci üstbenlik, yani yasaklayıcı üstbenlik (*surmoi interdicteur*) ise tersine mutlak doyumu yasaklar. Sevilen, hayran olunan idealleştirilen babanın içselleştirilmesinden oluşan narsisistik ideal üstbenlik (*moi ideal narcissistique*) ise mükemmelliği arar. Öznenin kendini sapkın arzusuna bir nesne olarak sunmak istediği babanın içselleştirilmesinin sonucu olan sadist üstbenlik (*surmoi sadique*) ise boyun eğilmesini emreder ve özneyi mazoşist bir doyuma zorlar. Nasio'ya göre bu dört üstbenliğin birbiriyle çelişen emirleri veya davetleri benliği çaresizlik içerisinde bırakır. Ortaya çıkan suçluluk duygusunun da nedeni budur, çünkü bir yandan benlik doyuma davete uyamadığından ve arzusunu gerçekleştiremediğinden suçludur, bir yandan da yasaklayan ve cezalandıran

üstbenliğe karşı ensest engelini aşmaya çalıştığı yani kısmen de olsa arzusunu gerçekleştirdiği için suçludur. Yani hem eksikten hem fazladan suçluluk duyarız. Nasio, suçluluk duygusunu şu şekilde tanımlar: "Suçluluk, öncelikle üstbenliğin uzlaşmaz ve çelişkili buyruklarına yanıt vermekte yetersiz olduğumuzda ortaya çıkan kaygı duygusudur. Benim ikinci yanıtım, daha geneldir ve birincisinin bir değişkenidir: Suçluluk bilinçdışı düşlemden kaynaklanan bir kaygıdır, bu düşlemde özne izlemesi için değil boyun eğmesi için ortaya atılmış mantıksız emirlerle karşılaşır."[25] Özetle, mutlak doyumun yarattığı kaygıdan dış nesnenin yarattığı kaygıya geçilir ve son olarak üstbenlik karşısında duyulan kaygıya, yani suçluluğa varılmış olur.

Lacancı yaklaşımın temel sorgusu, Freud'un "üstbenliğin Oidipus karmaşasının mirasçısı olması" önermesinden yola çıkılarak bu mirasçıya neyin iletilmiş olduğudur. Burada Lacancı yanıt, Oidipal çatışmanın yasaklayıcı yasa ile çocuğun ensestsel arzusu arasında değil, bu yasa ile bu arzunun düşünülemeyecek olan doyumu yani mutlak doyum arasında olmasıdır. Yani yasa çocuğa arzuyu değil, bu arzunun mutlak doyumunu yasaklar. Yineleyelim: "Yasa, mutlak doyumu yasaklar"[26] ve üstbenliğin oluşumuna yol açan çatışma, yasa ile arzu arasında değil, yasa ile ensestin mutlak doyumu arasında oluşur. Bu çerçevede üç temel eylem çocuğun Oidipal dönemden çıkmasına damgasını vurur: "Yasak mutlak doyumdan *vazgeçmek*, ulaşılamayacak olarak algılanan bu mutlak doyum arzusunu *korumak* ve iğdiş edilme tehdidinden penisini *kurtarmak*."[27] Nasio'nun penisini kurtarmak olarak tanımladığı, aslında "eğer çocuğun benliği ensestin trajik mutlak doyumuna ulaşırsa ruhsal ve bedensel bütünlüğünü ortaya çıkacak olan bir parçalanmadan kurtarmak"[28] olarak anlaşılmalıdır. Mutlak doyum hem yasaktır hem ulaşılamazdır hem de tehlikelidir: " yasa açısından *yasaktır*, arzu açısından *ulaşılamazdır*, benliğin bütünlüğü açısından *tehlikelidir*."[29]

Paris Psikanaliz Kurumu üyesi ve Lacancı kuram konusunda hayli yetkin olan Bernard Penot, Jacques Lacan açısından üstbenliğin yerini tartıştığı yazısında;[30] Freud'un üstbenliğin oluşumunda Oidipal dönemi yani dört beş yaşı işaret etmesine karşın, çok daha erken dönemde ortaya çıkan birincil bir üstbenlikten ilk söz edenin Melanie Klein olduğunu, psikotik hastalarla

25 Nasio (1999), *agy*, s. 43-44.

26 J. D. Nasio (1988), *Enseignement de 7 Concepts Cruciaux de la Psychanalyse*, Payot, Paris, 1992, s. 192.

27 Nasio (1992), *agy*, s. 193.

28 Nasio (1992), *agy*, s. 193.

29 Nasio (1992), *agy*, s. 193.

30 Bernard Penot, L'Instance du Surmoi dans les "Ecrits" de J. Lacan, *Surmoi II*, *Monographies* de la RFP, PUF, Paris, 1995, s. 69-94.

çalışan Lacan'ın da erken dönem üstbenliğinden söz ettiğini vurgular. Penot, Lacan'ın şu sözlerini hatırlatır: "Üstbenliğin etkileri konusundaki deneyimimiz, dahası bu deneyim ışığında çocuğun doğrudan gözlemi, üstbenliğin ortaya çıkışının çok erken bir evrede benliğin oluşumuna çağdaş, hatta ondan önce olduğunu göstermektedir."[31] Bu sözlerinin yer aldığı metinde Lacan, M. Klein'a da gönderme yapar ancak kendi kuramsal yapılandırması olan "ayna evresi"nde temel çaresizlik ve bağımlılık içerisindeki çocuğa kurgusal ilişkide hükmedenin annesel öteki olduğunu ve benliğin ilk tomurcuklarının bu şekilde oluştuğunu belirtir.

Bernard Penot yazısında, Klein'ın depresif konumuna denk gelen dönem hakkındaki Lacan'ın şu sözlerini aktarır: " az ya da çok patolojik olabilen 'tümgüçlülük' yaşantıları, 'temel annesel öteki'nin (autre maternel primordial) eksiksiz olarak algılanmasına yol açar ve benlik de bununla yanıltıcı temel yabancılaşma ilişkisi içinde onunla kaynaşma eğilimi içine girer."[32] Jacques Lacan, burada önemli bir kuramsal adım daha atar ve "hakiki" olarak adlandırdığı ve "öznenin oluşu"nu ortaya koyan söz ile narsisistik uygunluğun buyruklarının, diğer bir deyişle toplumsal grubun baskısının üstbenliksel zorlamalarının etkisindeki dışavurum arasında bir ayrım yapar. Penot'nun yorumu, Lacan'ın böylece arzulayan öznenin hakiki söylemini düzenleyen benlik ideali ile grubun buyruklarına boyun eğen imgesel uygunluğun yansıtması olan ideal benlik[33] arasındaki farkı açık bir biçimde ortaya koyduğudur.

Son olarak Jacques Lacan'ın zorba üstbenliğin (*surmoi tyrannique*) simgesel söylemin reddi (*forclusion* – düşme) sırasında, imgeselde oluşan bir yırtılma (travma) sonucu ortaya çıktığını söylediğini de belirtmek gerekir. Zorba üstbenlik, ilkel bir travmanın mirasçısıdır. Şöyle der Lacan: " üstbenlik sonunda öznenin ilkel deneyimlerindeki en yıkıcı, en büyüleyici olanla özdeşleşim kurar. O benim *yırtıcı biçim* olarak adlandırdıklarımla özdeşleşim kurmuştur ve bu biçimleri çocuğun karşılaştığı ne olurlarsa olsun ilkel travmalarla ilişkilendirebiliriz."[34] Bu bağlamda J. D. Nasio da şöyle der: "Lacan'a göre bu zorba üstbenlik yasayı canlandırmaz; uyduruk, delinmiş, neredeyse yok edilmiş, soluk soluğa ve delice haykıran bir yasayı gündeme

31 Jacques Lacan (1950), *Fonctions de la Psychanalyse en Criminologie*, *Ecrits I*, Seuil, Paris, 1999, s. 135.

32 B. Penot, *agy*, s. 71.

33 Benlik ideali (*Ichideal*) ve ideal benlik (*Idealich*) S. Freud'un yapıtında aralarında kimi zaman ayırım yapılmayan iki kavramdır. Ancak onun izleyicileri her iki kavramın farklı olguları tanımladıklarını vurgulamışlardır. B. Penot, benlik idealinin tıpkı üstbenlik gibi otoritenin beklentisi karşısında öznenin uyması gerekenlere karşılık geldiğini belirtir. Oysa ideal benlik, tüm güçlü olarak görülen ötekiyle (anneyle) birincil özdeşleşme sonucu oluşur. Lacan, ayna evresi şemasında benlik idealini simgesel içe alma, ideal benliği ise imgesel yansıtma olarak görür. Bkz. Bernard Penot, Moi Idéal/Idéal du Moi, Alain de Mijolla ed. *Dictionnaire Internationale de la Psychanalyse*, C. II, Calmann-Lévy, Paris, 2002, s. 1041.

34 Jacques Lacan (1953), *Séminaire I, Les Ecrits Techniques de Freud*, Seuil, Paris, 1975, s. 119.

getirir."[35] Onun da vurguladığı gibi işte bu yüzden üstbenlik Lacan için "... hem yasadır hem de yasanın yıkılmasıdır."[36]

Bitirirken

Üstbenlik üzerine yazılan bir yazıda, onun yalnızca kuramsal yanına değinmek konuyu eksik bırakmak olacaktır. O nedenle yazımı bitirirken üstbenliğin psikanalitik uygulamadaki yerine ve analist-analizan ilişkisi üzerindeki ağırlığına yer vermek istiyorum.

Psikanalitik uygulamanın kurallarının birbirini tamamlayan bir ikiliyle (serbest çağrışım ve dalgalı dikkat) temellendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sigmund Freud'un buluşları olan bu ikilinin, üstbenliğin etkinliğini askıya almayı hedeflediği açıktır. Freud ilk klinik uygulaması olan hipnozla üstbenliği "uyutmayı" hedeflerken, serbest çağrışımla analizanından üstbenliğinin bilinçli "sansürünü" ortadan kaldırmasını istemiş, analist de buna karşılık dalgalı dikkatle dinleyerek kendi üstbenliğinin dinlemesini etkilemesini devre dışı bırakmaya çalışmıştır. Analizan aklına gelenleri (bir analizanım 'ağzıma gelenleri söylememi mi istiyorsunuz?' demişti, çok haklıydı!) söylerken, analist de seans sırasında not tutmadan aklında kalanları (kimi kez bir süpervizyon ya da bir klinik sunum için ama çoğu kez kendisi için) saklamaya çalışır.

Serbest çağrışımın ve dalgalı dikkatin temel kurallar olması, üstbenliğin askıya alınmasının bir kural olması, aslında bir çelişkiyi de ortaya koymaktadır çünkü ister istemez bunlar da birer kural olarak üstbenliği göreve çağırmaktadır. Ancak burada, belki yukarıdaki kuramsal tartışmadan üstbenliğin çeşitli unsurları olduğunu anımsayabiliriz. Diğer bir deyişle, serbest çağrışım ve dalgalı dikkat sayesinde zorba-yasaklayıcı üstbenliğin oluşturduğu düşünülen dirençlerin etkisizleştirilmesi hedeflenirken, aynı zamanda benlik idealini de oluşturan koruyucu, kollayıcı ve hatta ödüllendirici üstbenlik, analist-analizan arasındaki sağaltıcı anlaşmanın[37] her iki taraf için de en sağlam dayanağı olarak yardıma çağrılmış olabilir.

35 Nasio (1992), *agy*, s. 212.

36 J. Lacan (1975), *agy*, s. 119.

37 Sağaltıcı anlaşma (*alliance thérapeutique*) analistle analizan arasında yapılan ve karşılıklı güvenle analitik çalışmaya başlanmasını sağlayan uzlaşmadır. S. Freud'un 1938 tarihli Psikanalizin Özeti adlı yapıtında tanımladığı kavrama göre; bu uzlaşmayla değişimin ve dolayısıyla sağaltımın karşına dikilen nevrotik veya psikotik dirençlerin yenilmesi hedeflenmektedir. Bkz. Alain de Mijolla, Alliance Thérapeutique, Alain de Mijolla ed. *Dictionnaire Internationale de la Psychanalyse*, C.1, Calmann-Lévy, Paris, 2002, s. 53-54.

Türkay Demir

Çocukta Suçluluk Duygusunun Kaynakları

Freud suçluluk duygusunu münhasıran ele alan bir eser yazmamış ama irili ufaklı birçok eserinde suçluluk duygusunun ortaya çıkışı, işlevi ve sonuçları hakkında gözlemlerde bulunmuştu. Yapısal kuramın geliştirilmesi ve üstbenlik kavramının kurama yerleşmesinden sonra suçluluk (duygusu) Freud başta olmak üzere kuramcıların ilgisini giderek daha çok çekmeye başladı.

Üstat, *Benlik ve Altbenlik*'te, "psikanaliz sayısız kez insan doğasının yüce, ahlaki ve kişiler üstü yanlarını ihmal etmekle suçlanmıştır" diye yazar.[1] Bu ithamı hem tarihsel hem yöntemsel olarak haksız bulur. İtham tarihsel olarak yanlıştır, çünkü psikanaliz bastırmanın başlatılmasında benlikteki ahlaki ve estetik eğilimlerin önemini hep vurgulamıştır. Yöntemsel olarak da yanlıştır, çünkü psikanaliz bir felsefi sistem gibi dört başı mamur, başından itibaren sistematize edilmiş bir kuramsal yapı değildir. Psikanalitik kuram adım adım kurulmuş, başlangıçta daha ziyade bastırılmış olanla ve altbenlikle ilgili konuları ele almıştır. Ancak araştırmaları doğrultusunda benliği ele almaya geçtiğinde, benlik ideali ve üstbenlikle de ilgilenmiştir.[2]

Üstbenlik kavramının rüşeym haldeki izlerini, *Benlik ve Altbenlik*'ten önceki eserlerde bulmak zor değildir. Üstelik yıllar içerisinde giderek daha açık bir tanıma nasıl adım adım yaklaşıldığını izlemek de heyecan vericidir. Psikanalizin temel metinlerini bugün okuduğumuzda, o metinlerde ifade edilen görüşlerin ileride nasıl bir evrim geçirerek nerelere varacağını bilme imkânına sahibiz. Örneğin *Yas ve Melankoli*'yi okuduğumuzda üstbenlik kavramının ifade edilmeye hazır hale gelmişçesine tarif edildiğini, ama adının konmamış olduğunu görebiliyoruz. Psikanaliz metinlerini okurken sıralamayı her zaman düz bir tarihsel çizgi üzerinde yapmak durumunda değiliz.

1 Freud, S. (1923), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (19):1-66. s. 34.

2 *Age*, s. 34-35.

Freud'un kendi metinlerinde olsun, ondan sonraki kuramcıların eserlerinde olsun, bugünle geçmiş arasında gerektiği şekilde mekik dokuyabilir, zikzaklar çizebiliriz. Bu nedenle Ogden, Klein'ı anlamak için Freud'u bilmek gerektiği kadar, Freud'u anlamak için de Klein'ı bilmek gerektiğinden söz açmış ve *Yas ve Melankoli*'yi okurken Klein'ın sesini duyabileceğimizi öne sürmüştü.[3]

Böyle bir geriye bakışla örneğin *Rüyaların Yorumu*'nda engelleyici ve değerleri belirleyici bir gizli amil olarak üstbenlik kavramının varlığını hissedebiliriz.[4] Freud'un o sırada henüz geliştirmediği yapısal modeli, biz kurama yerleşmiş haliyle bildiğimiz için *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'de utanma, iğrenme ve ahlaki gelişim gibi konulardan söz edildiğinde bunların üstbenlikle ilişkilerini yazarından daha net görebiliriz.[5] *Totem ve Tabu*'da insanın istek ve eylemlerini yargılayacak bir ruhsal merciin din olgusuna tahvil edilmiş olarak belirdiği görüşünü bu bağlamda değerlendirebiliriz.[6] *Narsisizm: Bir Giriş* makalesinde benlik ideali kavramının arka plandaki varlığını anlarız.[7] *Yas ve Melankoli*'de dört başı mamur olarak tarif edilip adı konmayan üstbenliği hemen tanıyabiliriz.[8] *Grup Psikolojisi ve Benlik Analizi*'nde üstbenlik kavramının artık doğmaya yakın olduğunu bilerek söylenenleri daha iyi anlayabiliriz.[9]

Freud'un Eserlerinde Suçluluğun Kaynağı

Üstbenliğin kavramsallaştırılması yolundaki kilometre taşlarından biri olan *Totem ve Tabu*'da baskıcı ve kıskanç bir babanın tüm kadınları kendisi için alıkoyduğu ve çocuklarını güçten ve kadınlardan uzak tuttuğu bir kadim zamandan söz edilir. Suçluluk, oğulların birleşerek babayı öldürmelerinden kaynaklanır. Ancak bu eylem çiftedeğerli duygulara yol açar, çünkü güç arzularının ve cinsel taleplerinin karşısına dikildiği için nefret edilen bu

3 Ogden, T. (2018) *Şu Psikanaliz Sanatı*. (Burçak Erdal, Çev.) Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. S. 90. (Özgün eser 2005 tarihlidir).

4 Freud, S. (1900) The Interpretation of Dreams. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 4*: ix-627

5 Freud, S. (1905) Three Essays on the Theory of Sexuality (1905). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 7*: 123-246.

6 Freud, S. (1913) Totem and Taboo: Some Points of Agreement between the Mental Lives of Savages and Neurotics (1913 [1912-13]). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 13*: vii-162.

7 Freud, S. (1914) On Narcissism: An Introduction. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 14*: 67-102.

8 Freud, S. (1917) Mourning and Melancholia. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 14*: 237-258.

9 Freud, S. (1921) Group Psychology and the Analysis of the Ego. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 18*: 65-144.

babaya aynı zamanda sevgi ve hayranlık da duyulur. Baba katlini, çocukların totemi yeme ve böylece babayı içselleştirme eylemi izler. Bu da nefret edilen ve sevilen babayla özdeşleşimin başlangıcıdır. Bu eserde suçlulukla ilgili temel öğeler belirmeye başlamıştır. Bunlardan ilki, babaya yönelik duyguların çiftedeğerliliğidir. İkinci öğe, bize düşüncenin eylemle nasıl karıştığını, düşüncenin eylemi adeta var ettiğini gösteren "düşüncenin tümgüçlülüğü"-dür. Üçüncüsü de suçluluğun yaygınlığı ve suçluluktan kaçınılamayacağı vurgusudur (Freud, 1913).

Fakat suçlulukla ilgili belki en kapsamlı ve çarpıcı değerlendirmeyi, Freud'un adını önceleri "Uygarlıktaki Mutsuzluk" olarak düşündüğü *Uygarlığın Huzursuzluğu* kitabında buluruz.[10] Freud bu eserinde nihai vargısını şöyle ortaya koymuştu: "Suçluluk duygusu uygarlığın gelişimindeki en önemli sorundur ve uygarlıktaki ilerlemeler için ödediğimiz bedel, suçluluk duygusunun artışıyla mutluluğu yitirmemizdir" (Freud, 1930, s. 134).

Uygarlığın Huzursuzluğu, sekiz bölümden oluşur ve suçluluk ile ilgili tartışma kitabın sonlarında, son iki bölümde yer alır. Freud'un önceki çalışmalarında ruhsal aygıtın ve ruhsal bozuklukların dinamiğinin adım adım ortaya konması gibi bu kitapta da suçluluk ve onunla ilişkili kavramların anlaşılması için gerekli temel oluşturulmuş ve en önemli tartışma sona konmuş gibidir.

Uygarlık kendisine karşıt olan saldırganlığa ket vurmak, onu zararsız kılmak için ne yapar? Freud, cevabın hem tahmin edilmesi güç hem de apaçık olduğunu söyler. Saldırganlık içe atılmakta, içselleştirilmekte, böylelikle geldiği yere, yani benliğe yönlendirilmektedir. Benliğin geri kalan bölümüne karşı kendisini üstbenlik olarak konumlandıran parçası, aslında başkalarına yönelik olan saldırganlık eğilimini devralıp benliğe yöneltir. Katı üstbenlik ile ona tabi olan benlik arasındaki bu gerilime suçluluk duygusu denir (Freud, 1930, s. 123).

Suçluluk duygusu otoriteye ve daha sonra da üstbenliğe karşı duyulan korkudan doğar. Dışsal otorite dürtü doyumundan vazgeçilmesini buyurur, içsel otorite olan üstbenlik ise daha katıdır ve doyumdan vazgeçilse bile (aynı ruhsal aygıtın bileşenleri olduğundan) benliğin kendisinden gizleyemediği arzular için cezalandırma talep eder. O halde başlangıçta otoriteden duyulan korkuyla dürtü yadsınarak doyumdan vazgeçilir, ardından otorite içselleştirilerek iç otorite olan üstbenlik kurulur. Fakat dışsal otoriteyle doyumdan vazgeçerek uzlaşmak mümkünken, benliğin doyum aramasa bile arzuyu sürdürdüğünü bilen üstbenlik eylemle niyeti eşdeğer kabul ederek her durumda benliği suçlamaya devam eder (Freud, 1930, s. 128). Freud buradan

10 Freud, S. (1930) Civilization and its Discontents. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 21*: 57-146.

ilerleyerek tümüyle psikanalize ait olan ve insanların olağan düşünme biçimine yabancı olan bir fikir olarak sunduğu şu vargıya varır:

> **Vicdan (ya da daha doğrusu sonradan vicdan haline gelen anksiyete) dürtünün yadsınmasının kaynağıdır, ama sonra bu ilişki tersine döner. Dürtünün her yadsınması artık vicdanın dinamik bir kaynağı haline gelir ve her yeni yadsıma vicdanın sertliğini ve hoşgörüsüzlüğünü artırır (...) Vicdan dürtü yadsınmasının sonucudur ya da (bize dışarıdan dayatılan) bu dürtü yadsınması vicdanı yaratır. Ardından vicdan daha fazla dürtü yadsımaları talep eder (Freud, 1930, s. 127-128).**

Freud buradan yine paradoksal görünen iki ifadeyi birleştirdiği yeni bir görüşe varır. Üstbenliğin sertliği çocuğun otoriteden gördüğü sertlikten çok, çocuğun otoriteye karşı duyduğu saldırganlıkla ilişkilidir. Bundan dolayı hoşgörülü ve yumuşak bir şekilde yetiştirilen çocuğun üstbenliği son derece katı olabilir. Ancak bu bağımsızlığın çok abartılmaması gerektiğini ilave eder, çünkü yetiştirmedeki katılığın çocuğun üstbenliğinde benzer bir katılığa yol açabileceği de akla uygun bir görüştür. Böylece bu ikisinin üstbenliğin niteliğinin oluşumuna birlikte etkide bulundukları sonucuna varır (Freud, 1930, s.130).

Freud, üstbenliğin benlikle yaşadığı bu kadim gerilimini ve üstbenliğin yargılama ve cezalandırma eğilimini eylemle sınırlamayıp arzu ve niyete kadar teşmil etmesini açıklarken *Totem ve Tabu*'daki temel görüşünü yineler. İlkel babanın öldürülüşü, suçluluğun kaynağıdır. Nefret edilen ve sevilen babaya karşı girişilen saldırgan eylemin cezası olarak üstbenliğe babanın gücü verilmiştir ve içselleştirilen baba da eski zorba tutumunu sürdürmektedir. Her kuşakta, her yeni ailede babaya karşı duyulan çiftedeğerli duygular tekrarlanmakta, çocuklar anne babalarını hem sevip hem nefret etmektedirler. Diyebiliriz ki babaya duyulan saldırganlık hem ontogenetik olarak ama hem de filogenetik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Freud konuyu, "Toplum, aileden başka bir biçim altında var olmadığı sürece (çiftedeğerlilikten ve yaşam ve ölüm dürtülerinin ezelî mücadelesinden kaynaklanan) çatışma, kendisini Oidipus karmaşasında dışa vurmak, vicdanı pekiştirmek ve ilk suçluluk duygusunu yaratmak durumundadır" diyerek bağlar (Freud, 1930, s.132).

Kitabın son bölümünde Freud suçluluk (duygusu), vicdan, cezalandırılma ihtiyacı, pişmanlık ve vicdan azabı gibi sözcükleri gevşek biçimde ve birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullandığını belirterek bunların anlamlarını gözden geçirmek ister. Gerçekten de konuyu giderek daha derinliğine anlamaya çalıştığımızda terimlerde daha bir keskinliğe, açıklığa

ihtiyacımız var. Ancak Freud'un burada sözcükleri açıklayışı, bu amaca tam anlamıyla hizmet edecek nitelikte değil. Bu yüzden onun bu tartışmasının son cümlelerini yazının bir sonraki bölümüne (Klein'ın yaklaşımına) geçiş için bir bağlantı noktası olarak aktaracağım ve o bölümle devam etmeden önce yine tam anlamıyla sorunsuz değilse de kullanışlı olduğu için Akhtar'ın tanımlarını vereceğim. Freud'un cümleleri şöyle:

> **Bir üstbenlik bariz biçimde mevcut olmaksızın vicdandan söz edemeyiz. Suçluluk duygusuna gelince, onun üstbenlikten ve dolayısıyla vicdandan önce var olduğunu kabul etmek durumundayız. (...) Pişmanlık (*remorse*) benliğin suçluluk duygusuna cevabı için genel bir terimdir, arka planda etkili olan anksiyetenin hafifçe değiştirilmiş biçimde duyusal malzemesini içerir; kendisi bir ceza niteliğindedir ve cezalandırılma ihtiyacını barındırabilir. Bu nedenle pişmanlık vicdandan eski olabilir (Freud, 1930, s.137).**[11]

Akhtar, *Acının Kaynakları* kitabındaki "Suçluluk" bölümünde genel sözlüklerden ve ardından "beş seçkin psikanaliz sözlüğünden" suçluluk tanımlarını aktarıyor ve bu tanımların birçok sorunla dolu olduğunu belirtiyor. Akhtar, bu nedenle daha önceki psikanalitik sözlük çalışmasında biraz gevşek bir tanımla yetinmenin yerinde olacağını düşünerek suçluluğu "kuralları (ailevi, dini, ulusal vs.) ihlal etmenin ardından veya bu tür bir ihlalin düşüncesini bile takiben yaşanan huzursuz edici deneyim" olarak tanımlamıştı. Suçluluk duygusu sıklıkla utanç, vicdan azabı ve pişmanlık duygularıyla karıştırılır. Aslında karışır da denebilir, çünkü duygular genellikle bir yumak biçiminde birbirleriyle iç içe geçerler ve keskin sınırlarla ayrılmazlar. Suçluluğun utanç ile ilişkisi hakkında çok geniş bir literatür vardır, bunları layıkıyla özetlemek de çok güçtür.[12] En kısa şekliyle söylenirse utanç, daha ziyade görünme korkusuyla karakterizedir, yani kabahat ya da eksikliğin başkalarınca gözlenmesinin yarattığı bir duygudur, suçluluksa daha intrapsişik bir olgudur. Utanç kızarma, çarpıntı gibi fizyolojik belirtilere yol verebilirken suçlulukta bu pek gözlenmez. Utanç, benlik idealine ulaşamamayla ilişkiliyken suçlulukta üstbenliğin yargılayıcı bölümü etkindir. Vicdan azabı (*remorse*) ile suçluluk

---

11 Burada geçen duyusal (*sensory*) sözcüğü Freud'un ne kastettiğini anlamamızı güçleştirmekte, zira vicdan azabı ya da pişmanlığın duyusal karşılığının ne olabileceği açık değil. Öte yandan son cümlede Freud'un kullandığı Almanca sözcük "Reue", İngilizcede hem "regret", hem "remorse" sözcükleriyle karşılanabilmekte. Türkçedeki "pişmanlık" sözcüğü fazla seçici olmayan genel bir karşılık olarak kullanılabilirse de daha fazla netliğe ihtiyacımız olan yerlerde *regret* için pişmanlık, *remorse* için vicdan azabı uygun görünüyor. Ama o zaman da örneğin yukarıdaki cümleyi "vicdan azabı vicdandan önce gelir" diye çevirmek zorunda kalmak tehlikesi baş gösteriyor.

12 Utanç ve suçluluk arasındaki ilişki ve bunların ayrımları konusunu daha önce başka bir yerde ele almıştım. Bkz: Demir, T. (2014) Utanç ve Ergen Ruhsallığındaki Yeri. Kilborne B, *Utanç ve Haset*, çev: Erdal B. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

arasındaki temel ayrılık, suçluluğun kuralları ihlal etmekle vicdan azabının ise başkalarına zarar vermekle ilgili olmasıdır. Suçluluk itirafla, vicdan azabı onarımla hafifler. Akhtar, Klein'ın suçluluk ve vicdan azabı sözcüklerini eş anlamlı kullanmış olduğu konusunda da uyarıda bulunur. Vicdan azabıyla pişmanlık arasındaki en önemli ayrım ise vicdan azabı kişinin davranışlarının başkalarını nasıl etkilediğine ilişkin duyguları barındırırken, pişmanlığın kişinin davranışlarının kendisini nasıl etkilediğine dair duyguları kapsamasıdır. Başka bir deyişle vicdan azabı daha ziyade nesne ilişkilidir, pişmanlık ise daha narsisistiktir (Akhtar, 2017, s. 67-74).[13]

Klein'ın Kuramında Suçluluk Duygusunun Kökenleri

Klein, kendi görüşlerinin ondan ayrılır göründüğü yerlerde bile Freud'a esasen bağlı olduğu konusunda ısrarlıdır. Kuramının Freud'la bağlarını kurmak için bazen onun yazdıklarında geri planda kalmış görünen, temkinli bir dille ya da geçici olarak dile getirilmiş ifadeleri öne çıkardığı, anlamını genişlettiği olur. Onun, Freud'un geniş eser arşivinden seçici bir biçimde yararlanmasında pek şaşılacak bir şey olduğu da söylenemez. Bir kuramı okur ve onu düşüncelerimize bağlamaya çalışırken bu türden bir seçicilik bir bakıma zorunludur. Örneğin Freud'un suçluluk konusuyla ilgili görüşlerinde önemli bir yer tuttuğunu düşündüğüm için yukarıda içeriğinden bahsettiğim *Totem ve Tabu*'yu Klein konuyla ilgili yazısında hiç değerlendirmemiştir. Freud'un yazdıklarında baba ve otorite sözcükleri bolca geçerken, Klein'ın metinlerinde anne ve meme sözcükleri anlatıma hâkim olur.

Konuyla ilgili olarak Klein'ın üç çalışmasından kısaca söz edeceğim. Birincisi *Psikanalize Katkılar* kitabındaki "Çocuklarda Vicdanın Erken Gelişimi" başlıklı bölüm[14], ikincisi *Sevgi, Suçluluk ve Onarım* kitabına adını veren aynı adlı makale[15] ve üçüncü olarak daha geç dönemde yazdığı "Anksiyete ve Suçluluk Kuramına Katkı" makalesi.[16]

Klein, küçük çocuklarla analitik çalışmalarında doğrudan bir klinik gözlem olarak çok erken yaşlarda bile üstbenliğin tam bir işlevselliğe sahip olduğunu belirtir. Bu üstbenliğin (sonraki dönemlerde olduğundan) çok daha

13 Akhtar, S. (2017) *Acının Kaynakları*. (Çev: Gezmiş, E.O.) Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. Özgün eser 2014 tarihlidir.

14 Klein, M. (1933) The Early Development of Conscience in the Child. *Contributions to Psychoanalysis*, s. 267-277. Hogarth Press, Londra.

15 Klein, M. (2008) *Sevgi, Suçluluk ve Onarım*. (Ed. Habip, B.) Kanat Kitap, İstanbul. (Makale 1937, derlemenin özgün ilk basımı 1975 tarihlidir).

16 Klein, M. (1948) A Contribution to the Theory of Anxiety and Guilt. *International Journal of Psychoanalysis* 29: 114-123.

sert ve zalim olduğunu da ekler (Klein, 1933). İlkel üstbenlik "inanılmaz ve fantastik" bir karakterdedir. Yutulma, parçalanma, kötü figürlerce saldırıya uğrama mental yaşamın devamlı öğeleridir. İnsan yiyen kurt, ateş püskürten ejderha, mitlerdeki kötü canavarlar çocuğun düşlemini harekete geçirmekte ve çocuk kendisini bu türden tehlikeli ve kötü ortamlarda hayal edebilmektedir. Klein, küçük çocukların bu düşlemlerinde ne denli gizlenmiş olsa da anne ve babalarına ait özelliklerin fark edilebileceğini öne sürer. Bunlardan iki sonuç çıkarır:

1. Çocuğun üstbenliği gerçekte anababasının özelliklerine uygun olmaktan çok içine aldığı hayali resimler ve imgelerle yaratılmıştır.
2. Çocuğun gerçek nesnelerden duyduğu korku, yani fobik anksiyete hem gerçekçi olmayan bu üstbenlikten hem de gerçek olmakla birlikte bu üstbenliğin etkisi altında hayli fantastik nitelikte algılanan nesnelerden kaynaklanır (Klein, 1933. s. 268).

Çocuğun anne babasını bu denli gerçeklikten uzak biçimde kurmasının nedeni, bu korkulara denk düşecek miktarda saldırganlığının da mevcut olmasıdır, yani çocuğun korkularıyla saldırganlık eğilimleri arasında bir mütekabiliyet vardır. Burada Klein'ın kendine özgü yaklaşımının temelini oluşturan bir katkı var. *Haz İlkesinin Ötesinde* eserinde Freud yaşamın başından itibaren ölüm ve yaşam dürtülerinin var olduğunu ve bu ikisi arasında bir füzyon gerçekleştiğini söylemişti. Kendi ölüm dürtüsünün yıkıcı etkisinden kaçmak için bu itki organizma tarafından dışarıya yönlendirilir ve bu durum kişinin nesneleriyle sadistik ilişkisinin temelini oluşturur.[17] İşte burada Klein önemli bir ek yapar. Ölüm dürtüsü yalnızca dışarıya yöneltilmekle kalmaz, bu dürtünün dışa yöneltilemeyen bir parçası vardır ve bu da bebeğin o derin korku ve kaygılarının kaynağıdır. Klein *altbenlikte bir bölünme* olduğunu ve bir içgüdüsel itkinin diğerine karşı mücadele ettiğini söyler. Durumu iyice karmaşık hale getiren de ölüm ve yaşam içgüdülerinin[18] füzyonundan dolayı mücadele halindeki itkilerin iç içe geçmiş olması ve birbirinden ayrılmalarının tümden mümkün olmamasıdır (Klein, 1933, s.269).

Freud'un üstbenliğin katılığının anne babanın özelliklerinden ya da

17 Freud, S. (1920) Beyond the Pleasure Principle. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 18*:1-64

18 Freud, Almanca yazdığı yazılarda "Trieb" yani "dürtü" terimini kullanmış, ancak bu kelime İngilizceye "instinct" (içgüdü) olarak yanlış çevrilmiştir. Klein ise doğrudan İngilizce yazdığı eserlerinde "içgüdü"(*instinct*) kelimesini kullanmıştır. Dolayısıyla bu yazıda eserlerin yazıldığı dile sadık kalınarak Freud metinlerinde "yaşam ve ölüm dürtüsü", Klein metinlerindeyse (çeviri alıntıları dışında) "yaşam ve ölüm içgüdüsü" kullanılmıştır. (ed. n)

yetiştirme tarzından çok çocuğun kendi saldırganlığıyla ilişkili olduğunu söylemesine koşut olarak Klein da çocuğun anksiyetesinin kaynağı olan saldırganlığını dışa yönelttiğini, nesnelerini tehlikeli olarak gördüğünü ama tehlikenin kendi saldırganlık içgüdüsüne ait olduğunu belirtir (Klein, 1933, s. 270).

Klein'a göre üstbenliğin kuruluşu çocuğun nesnelerini ilk oral içe atmasıyla başlar. Freud'un kuramında Oidipal dönemin ardından kurulan ve onun mirasçısı olan üstbenliğine göre Klein'ın bu erken üstbenliği çok daha zalim, fantastik korkuları ve tehlikeleri çağrıştıran bir üstbenliktir. Çocuğun dürtü gelişiminde genital düzeye doğru ilerleyişle bu üstbenliğin iptidai katılığı yumuşamaya başlar (Klein, 1933, s. 273-275). Üstbenliğin bu daha ılımlı haliyle toplumsal bakımdan değerli olan türden bir suçluluk duygusu, bir başka deyişle vicdan devreye girebilir (Klein, 1933, s. 277).

Kolay anlaşılır ve gündelik dile yakın bir üslupla kaleme alınmış olan "Sevgi, Suçluluk ve Onarım" makalesinde ise Klein doyumun engellenmesiyle ortaya çıkan durumu şöyle tarif eder:

> **Bebek açsa ve arzuları tatmin edilmiyorsa, fiziksel olarak acı çekiyorsa ya da rahatsızsa durum (anneye duyulan sevgi) aniden tamamıyla değişir. Nefret ve saldırganlık duyguları ortaya çıkar ve bebek bütün arzularının nesnesi olan ve zihninde, deneyimlediği –iyi ve kötü– her şeyle bağlantılı olan kişiyi yok etme itkisinin tahakkümüne girer. Nefret ve saldırganlık hisleri bebekte tıkanma, nefessiz kalma ve benzeri pek çok acı verici duruma sebep olur. Bebek bunların kendi bedenine zarar vereceğini düşünür, bu yüzden de saldırganlığı, mutsuzluğu ve korkuları tekrar artar. (Klein, 2008, s. 231).**

Bu acı veren nefret, gerilim ve korku dolu durumdan çıkabilmesi için annenin bebeği besleyerek, kucaklayarak, gazını çıkararak vb. rahatlatması ya da durumun zamanla kendiliğinden yatışması gerekecektir. Bebek, saldırgan itkilerinin etkisi altında anneyi gerçekten yok etmiş olduğundan korkar ve bu korkuyu onarıcı nitelikli tümgüçlü düşlemlerle gidermeye çalışılır. Klein'a göre bu çaba korkuyu tam anlamıyla ortadan kaldırmaya yetmez ve bu temel çatışma yetişkinlerin de duygusal yaşamlarının seyrini etkileyecek denli kalıcıdır (Klein, 2008, s. 232-233).

Freud'a göre Oidipal karmaşa üç ila beş buçuk yaş civarında yaşanırken Klein Oidipal durumu yaşamın ilk yılına yerleştirir. Klein'ın erken Oidipal durum tarifiyle üstbenliğin erken kurulması tarifi birbiriyle bağlantılıdır.

> **İçe atma ve yansıtma gibi erken süreçler benliğin içinde çok iyi nesnelerle çok korkutucu ve zulmedici nesnelerin yan yana bulunmasına yol açar. Bu**

figürler bebeğin kendi saldırgan itkileri ve düşlemlerinin ışığında görülürler, yani bebek saldırganlığını kendi erken üst benliğinin parçasını oluşturan içsel figürlere yansıtır. Bebeğin hem dışsal hem içselleştirilmiş sevgi nesnelerine doğru yönelmiş saldırganlığından kaynaklanan suçluluk duygusu da bu kaygıya eklenir (Klein, 1948).

Freud bilinçdışının ölümü bilmediğini, bilinçdışımızda belki buna en yakın temsilin kastrasyon korkusu olduğunu söylemişti (Freud, 1920, s. 129). Klein buna karşı çıkar, madem ölüm dürtüsünün varlığından söz ediyoruz, içimizde, zihnimizin derin tabakalarında yaşamın yok olmasına ilişkin bir korku var olmalıdır der. Üstelik bu korku anksiyetenin ilk kaynağıdır, yaşam ve ölüm dürtüleri arasındaki mücadele ebedi olduğuna göre bu anksiyete kaynağı hiçbir zaman tümüyle giderilemez ve tüm anksiyeteli durumlarda payı olan sürekli bir etmendir (Klein, 1948).

Klein, ölüm içgüdüsü kavramını hayli sahiplenir, ancak onu kendine özgü bir biçimde işlevselleştirir. Ölüm içgüdüsü etkinliğinden kaynaklanan temel tehlike durumu, bebek tarafından dışarıdan gelen şiddetli bir saldırı gibi hissedilir. Ancak bir bakıma baş edilemez bir duruma karşı yapılan bu savunmanın sonuçları da zorludur: "Bu deneyim dış dünyanın, ilk nesne olan annenin memesi de dâhil olmak üzere düşmanca algılanmasına yol açar. Bu da benliğin yıkıcı itkilerini bu ilk nesneye yönlendirmesini sağlar" (Klein, 1948).

Yaşamın erken döneminde içsel ve dışsal olan, saldıran ve saldırıya uğrayan yansıtma (*projection*) ve içe atmanın (*introjection*) sürekliliği nedeniyle birbirine karışmış durumdadır:

Bebek, memenin yarattığı ve hayata bir tehdit çağrıştıran hayal kırıklığının memeye yönelik kendi yıkıcı itkilerine bir intikam hamlesi olduğunu ve hayal kırıklığına uğratan memenin kendisine zulmettiğini hisseder. Bebek kendi yıkıcı itkilerini memeye yansıtır yani içindeki ölüm dürtüsünü memeye yöneltir ve böylelikle saldırılan meme ölüm dürtüsünün dışsal temsilcisi olur (Klein, 1948).

Klein'ın görüşünde yansıtma ve içe atma sürekli bir etkinlik olduğu ve tanımladığı süreçler aslında kronolojik bir sırayla gerçekleşmediği için ölüm dürtüsünden kaynaklanan tehlike tehdidinin dışsallaştırılması, dışsallaştırılmış olanın yeniden içe atılması, tehlikenin yeniden içeride olması şeklindeki döngü devam edip durur. Yine bununla yan yana olmak üzere tatmin eden memenin yaşam içgüdüsünün dışsal temsilcisi olması, iyi memenin içselleştirilmesiyle içerideki yaşam içgüdüsünün gücünün artması şeklindeki

süreç de biteviye sürer. Klein, içselleştirilmiş iyi meme ve yutan kötü meme temsillerinin üstbenliğin iyi ve kötü yönlerinin çekirdeğini oluşturduğunu düşünür (Klein, 1948).

Klein'ın yaşamın başlangıcında hâkim zihinsellik biçimi olan paranoid-şizoid konum ile dördüncü aydan itibaren ortaya çıkan depresif konum tanımları, onun ruhsallık modelinin en önemli yapı taşlarıdır. Klein, bu iki konuma ilişkin iki anksiyete (zulmedici anksiyete ve depresif anksiyete) türünden söz etmektedir. Burada akla, suçluluk duygusunun da bu iki konuma göre iki türünden (yani zulmedici suçluluk duygusuyla depresif suçluluk duygusundan) söz edilip edilemeyeceği geliyor. Bu konuya yazının sonunda döneceğim.

Yukarıda pişmanlıkla vicdan azabını tanımlarken ilkinin daha narsisistik nitelikli olduğunu ikincisinin nesne ilişkisini önde tuttuğunu görmüştük. Diyelim ki kazayla birisine zarar verdik ve bir yerinin incinmesine ya da kanamasına yol açtık. Buna tepkimiz kendimize kızmak, kendimizi suçlamak ağırlıklı olabilir ya da hemen yardıma koşmak, kanamayı durdurmak, incinen yere buz uygulamak gibi yardım içeren, karşımızdakinin durumunu öne çıkaran bir tepki olabilir. İlki daha ziyade pişmanlık tepkisine ya da zulmedici anksiyeteye ikincisi ise vicdan azabına, depresif anksiyeteye ve onarıma denk düşer denebilir. Eğer buna benzer bir ayrım mümkünse, belki pişmanlığın vicdan gelişiminden önce var olması gibi bir paradoksal ifade de bir anlam kazanabilir.

Klein için onarım temel kavramlardan birisidir. O yüzden suçluluk duygusunun gelişimini de bu bağlamda değerlendirir. Suçluluğun kaynağı, bebeğin saldırganlık itkilerinin sevilen nesneye verdiği zarardır. Bu zararı gidermek ya da telafi etmek isteği ise suçluluk duygusundan kaynaklanır. Yani onarım eğilimi suçluluk duygusunun bir sonucudur. Bu durumda suçluluk depresif anksiyetenin bir öğesi midir? Klein buna kesin bir cevap veremeyeceğini, ancak anksiyetenin, suçluluk duygusunun ve onarım isteğinin genellikle eşzamanlı olarak duyumsandığını söyler (Klein, 1948).

Yaşamın çok erken dönemlerinde istikrarlı bir ruhsal durum pek mümkün olmadığından bu suçluluk duygusu, onarma isteği ve depresif anksiyete bileşimi yerini birdenbire şiddetli bir tehdit algısına, zulmedici anksiyeteye ve zarar verme isteğine bırakabilir. Sevilen nesne, zulmeden bir figüre dönebilir. Klein, yetişkinlerin analiz seanslarında da böyle ani değişikliklerin görülebildiğinden söz eder. Paranoid-şizoid ve depresif konumların varlığı yaşam boyu korunur ve bunların ortaklaşa etkileri, iç ve dış dengelere göre bir sonuç ortaya çıkarır. Bir başka deyişle, bu konumları birbirlerinden mutlak olarak ayrılmış olarak düşünmemek gerekir, örneğin kişi zulmedici anksiyetenin etkisi altındayken aynı anda suçluluk hissedebilir.

Winnicott'ın Yaklaşımı ve Üslup Konusu

Winnicott, suçluluğu bireyin gelişiminin bir veçhesi olarak görür. Hatta buna inancını, küçük çocuklara ahlaki değerlerin öğretilmesi yolunda fazla gayretli olanların, yeterince iyi bir ortamda çocukların ahlaki değerleri doğal olarak nasıl geliştirdiklerini görme fırsatını yitirdiklerini söyleyerek ifade eder.[19] Winnicott'a göre suçluluk, özel bir niteliğe sahip anksiyeteden daha fazla bir şey değildir. Bu anksiyete de sevgi-nefret çatışmasıyla ilgilidir. Suçluluk duygusu, çiftedeğerliliğin tolere edilebildiğini gösterir. Üstbenlik kavramının geliştirilmesiyle suçluluğun içsel bir gerçeklik olarak kurulduğunu anlatırken şöyle der: "Suçluluk duygusu, benliğin üstbenlikle uzlaşmasına işaret eder. Anksiyete olgunlaşıp suçluluğa dönüşür."

Doğrusu Winnicott, bu sözleri Freud'un Oidipus karmaşasının ardından üstbenliğin oluşmasına dair görüşlerini özetledikten hemen sonra söyler. Ama bir kez daha üslup konusu insanın dikkatini çekmeyecek gibi değildir. Meşhur meselde, rüyasını tabir ettiği padişaha, "Altı çocuğunuz olacak ama hepsi sizden önce ölecek" deyip başı vurulan müneccim de, "Öyle uzun ve sağlıklı yaşayacaksınız ki çocuklarınız sizin ölümünüzün acısını yaşamayacaklar" deyip ödüllendirilen müneccim de aynı şeyi söylerler. Ama ifade biçimleri dinleyende farklı duygular ve buna bağlı olarak farklı tepkiler doğurur. Winnicott, suçluluk duygusuna gelişimsel ve olumlu nitelik atfeder ve bilinçdışı ve mantıksız olduğunda dahi suçluluk duygusunun içinde duygusal büyümeye, benliğin sağlıklılığına ve umuda ilişkin bir işaret olduğunu söyler (Winnicott, 1965, s. 19).

Winnicott, sevgi ve nefretin iç içe geçmiş olarak var olduğu bir evreden söz eder. İfade edilenin sevgi mi nefret mi olduğunu söylemenin güç olduğu bu dönemde *fiziksel etkinlikle saldırganlık neredeyse aynı anlama gelir*. Paradoksal bir ifadeyle, saldırganlık bebeğin iptidai sevgisini ifade biçimidir. Bu karışık durum için Winnicott "acımasız/merhametsiz sevgi" (*ruthless love*) terimini önerir.[20]

Bu yüzden Winnicott, insanın gelişiminde suçluluk duyabilme kapasitesinin gelişmesini adeta selamlar. Bu gerçekle düşlem arasındaki farkın kademeli olarak anlaşılmasını, annenin kendisine yönelik merhametsiz sevgiye katlanabilmesini ve onarıcı hareketleri anlayıp kabul edebilmesini gerektirir (Winnicott 1965, s. 24).

Winnicott, böylece iyimser üslubuna yakışır biçimde bir "iyicil döngü" tarif

19 Winnicott, D.W. (1958) Psychoanalysis and the sense of guilt. *The Maturational Processes and the Facilitating Environment* (1965), Hogarth Press, Londra.

20 Winnicott, D.W. (1950) Aggression in relation to emotional development, *Through Pediatrics to Psychoanalysis* içinde, Routledge, Londra, 2001, s. 204-218.

eder: 1) İçgüdüsel deneyim 2) Sorumluluğun kabulü, yani suçluluk duygusunun gelişimi 3) Derinlemesine işleme 4) Onarıcı hareket. Ancak kademelerden birinde işler ters giderse, habis bir döngünün ortaya çıkabileceğini söylemeyi de ihmal etmez. Bunun sonucunda içgüdülerin ketlenmesi ya da bölme gibi iptidai savunmaların belirmesi söz konusu olabilir (Winnicott 1965, s. 24).

Winnicott, başta anne olmak üzere, çevre yeterince iyi olursa gelişimin kendiliğinden rayına oturacağına inanır. Suçluluk duygusu olmayan ya da yeterince olmayan kişilerde yapısal etmenlerden çok duygusal ve fiziksel ortamın yetersizliğinin söz konusu olabileceğini düşünür. Yaşamın başlangıcında, benliğin altbenlik itkilerinin sorumluluğunu kabul etmek için yeterince güçlü ve örgütlü olmadığını ve bağımlılığının neredeyse mutlak derecede olduğunu öne sürer. Eğer şartlar uygunsa o zaman ruhsallıkta bir bütünleşme ve bir tasalanma kapasitesi gelişir. Bu da suçluluk duygusunun gelişmesine zemin hazırlar (Winnicott, 1965, s. 25-26).

Freud, bir makalesinde suçluluk duygusunun suçtan önce geldiği ve işlenen suç yoluyla duygunun en azından bir sebebe bağlandığı durumlardan söz etmişti.[21] Winnicott bunu hatırlatarak, benzer bir durumun çocuklar için de söz konusu olabileceğini söyler. Çalma, yalan söyleme, kırıp dökme ya da yatak ıslatma gibi bazı davranışların suçluluk duygularıyla baş etmek için kullanılmasını örnek verir. Daha ciddi olan diğer bir tip anti sosyal davranışta ise suçluluk duygusu yoktur. Sanki suçlu, suçluluk duygusunu çaresizce arar ama bulamaz. Bu durumdaki kişilerin tedavileri ilk gruptakilerin aksine zordur, çünkü bir büyüğün bedenine, gücüne ve aklına ama bir bebeğin ruhsal ihtiyaçlarına sahiptirler ve bu durumu ele almak pek kolay değildir.

Çocukların bazen kendilerini durduracak bir fiziksel müdahaleyi zorlayacak şekilde yaramazlık yapmaktan zevk aldıkları ve en sonunda gelen müdahaleyle adeta rahatladıkları sıkça gözlenen durumlardandır. Anne babanın çocuğa yönelik kısıtlama ve engellemelerinin yarattığı anksiyeteden, cezalandırılma korkularından ve tetiklenen saldırganlıktan bunca söz ettikten sonra, anne babanın müdahalesinin gelmemesinin yaratabileceği olumsuz durumu da akılda tutmak gerekir. Buna "içeriden" bir örnek olarak Patrick Casement'ın bir anekdotundan söz edeceğim.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği günlerde Casement ailesinin çocukları daha önce pek bilmedikleri yeni bazı yiyeceklerle karşılaşırlar. Bunlardan birisi bir kutu lokumdur. Bu büyük kutuda irili ufaklı birçok lokum vardır. Çocuklara yemekten sonra birer tane yeme izni verilir. Kutu elden ele dolaştırılırken büyükler herkesin yalnızca bir tane almasına nezaret ederler. Fakat daha sonra

21 Freud, S. (1916) Some Character-Types Met with in Psycho-Analytic Work. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 14*: 309-333.

küçük Patrick bir şey keşfeder. Lokumların hepsi aynı boyda olmadığından büyük parçaları ikiye bölüp kestiği yüzeyi pudra şekerine buladığında yarısını yediği lokum diğer lokumlara benzer. Böylece kendisine izin verilenden daha fazlasını yemeye başlar, parçalar giderek küçülür ama kimse bunu fark etmez. Cezadan paçayı kurtarsa da suçluluktan kurtulamaz. Yıllar sonra Winnicott'ın şu yukarıda da söz ettiğimiz yaklaşımından haberdar olduğunda şöyle düşünür:

> **Suçu bilinçdışı yakalanma umuduyla tekrarlıyordum. Fakat yaramazlığım fark edilmediği için, bırakmak için bir nedenim de yoktu. Durmak için yaptığımı fark edip beni uyaracak birisine ihtiyacım vardı. Bu olmayınca, içi boş olan o zafer duygusuyla lokumları yemek yanıma kâr kaldı. Ama şimdi fark ediyorum ki, derindeki umudum karşılanmadı ve "çalmamı" durduracak bir yardım almak yerine yıllarca süren bir suçluluk duygusuyla baş başa kaldım.**[22]

Suçluluğun Ailedeki Kaynakları: Toplumbilimsel Yaklaşım

Türkiye'de toplumbilimle psikanalizin ilişkisi benim bilebildiğim kadarıyla hayli zayıftır. Oysa birçok Batılı ülkede psikanalitik yaklaşımı benimseyen ve çalışmalarını tümüyle buna dayalı olarak yürüten akademisyenler ve toplumbilim kürsüleri vardır. Yukarıda zulmedici ve depresif anksiyeteye karşılık gelecek biçimde zulmedici ve depresif suçluluktan söz edilebilir mi diye sormuştum. Bu ayrımı kullanarak ailede suçluluğun kaynaklarını araştıran bir yazardan söz ederek bitireceğim. Bir toplumbilimci olan John Carroll'un yakın tarihli *Suçluluk: Karakteri, Tarihi ve Kültürü Biçimlendiren Güç*[23] adlı kitabında bu iki tür suçluluktan söz ediliyor.

Carroll'a göre dört yetiştirme tarzı vardır: İlgisiz, müsamahakâr, otoriter ve güvenilir.[24] Burada "otoriter" ile daha baskıcı ve zalimane bir tarz, "güvenilir" ile sevgi ve disiplini bağdaştıran bir tarz kastedilmektedir. Yalnızca müsamahakâr ya da ilgisiz bir ortamda yetişen çocuklarda suçluluk duygusu yetersiz düzeyde gelişecektir.

Carroll, zulmedici suçluluk duygusunun gelişmesine yol açabilecek üç aile tipinden söz eder.

Babanın güvenilir, annenin müsamahakâr olduğu aile tipinde baba hem iyi hem kötüdür ve ailedeki baskın güçtür. Erkek çocuk olağan özdeşleşim süreçlerinden geçer, baba gibi güçlü olmaya, onun yerine geçmek için ona isyan etmeye yönelir. Erkek çocuğun suçluluğu babayla ve ondan gelecek ceza korkusuyla ilişkilidir. Savunma amaçlı olarak babayı model alan güçlü

22 Casement, P. (2006) *Learning from Life*. Routledge, Sussex. s. 8-9.

23 Carrol, J. (2020) *On Guilt: The Force Shaping Character, History and Culture*. Routledge, Londra.

24 Sırasıyla *indifferent*, *indulgent*, *authoritarian* ve *authoritative*.

bir benlik ideali geliştirecektir. Kız çocukları için anneyle özdeşleşim, babayı güvenilir bir erkeksi figür olarak görme ve düşük düzeyde bir suçluluk duygusu beklenecektir. Eğer baba otoriter ve anne ilgisiz veya müsamahakârsa erkek çocuk uyumlu ve itaatkâr bir görünüm sergiler, ancak zamanı geldiğinde otoriter bir tarzı benimser. Bu örüntüde çocuk, kendi bağımsız vicdanını geliştirmekten çok cezadan kaçmayı öğrenir.

Babanın güçsüz olduğu veya mevcut olmadığı, annenin güvenilir olduğu aile tipinde olası sonuçlardan birisi, erkek çocuğun erkeksi özdeşleşiminde sorun olmasıdır. Bu, onu suçluluk duygularıyla doldurur ve erkekliğe geçiş sürecinde yardımsız bırakır. Çocuk zulmedici anksiyetenin etkisi altında saldırgan olabilir, ancak saldırganlığını genellikle iyi denetler ve kendisine yöneltir, bu da suçluluğu arttırır. Anne, oğlu adına hırslı ve iddialı bir tutum benimseyebilir ve oğul, babanın yapamadığı her şeyi yapmakla yükümlü hissedebilir. Kız çocuğunun önündeki güçlükse babayla kurabileceği yakınlığın kadınsılığa katkısından mahrum kalmasıdır. Annenin güçlü bir figür olması özdeşleşim için bir nesne sağlarken, annenin kadınsılıktan uzak olması bu özdeşleşimi zorlaştırır.

Anne ve babanın güvenilir olması durumunda sanki günümüzün ideal ailesinden söz ediyor oluruz. Bu aile tipinde de zulmedici suçluluk ortaya çıkabilir, ancak olumsuz etkileri gözlenmez.

Depresif suçluluk duygusu ise çoğu zaman anneyle ilişkilidir. Çocuklukta üç durum depresif suçluluk yaratmaya yatkındır. Birincisi kayıpla, annenin ölümü ya da terk etmesiyle ilişkilidir. İkincisi annenin depresif olması, üçüncüsü ise annenin istikrarsız bir tabiatta olmasıdır. Annenin depresyonda olması da iniş çıkışlar anlamına gelebileceği için aslında ikinci ve üçüncü durumlar bir bakıma birbirine yakındır. Depresif suçluluk geliştiren kişiler, duygu nüanslarını okumada uzman haline gelirler. Kadınların bu konuda daha yetenekli olduğu yolundaki genel görüşe güvenilecek olursa, kadınların depresif suçluluğa daha yatkın oldukları söylenebilir. Anneyle kız arasındaki ilişkiye özgü bir tür saldırganlık örüntüsü de depresif suçluluğa yol verebilir.

Kadınlarda depresif suçluluk bir çoraklık hissine, sevilmeye değer olunmadığı hissine ve arzu yokluğuna yol açarken erkeklerde güçsüzlük teması ön plandadır.

Carroll'un varsayımına göre çocuk özdeşleşim için hem anneden hem babadan yararlanır ve bunu yaparken elinde bulduklarından kendi doğasına göre bir seçimde bulunabilir. Hatta çocuk sahip olmak istediği, aradığı nitelikleri anne ve babasına atfedip sonra bu özelliklerle özdeşleşim yapabilir. Çocuğun bunu iyicil nitelikli bir yansıtmalı özdeşimle yapabilmesi için en uygun ortam da anne ve babanın güvenilir olduğu aile tipidir (Carroll 2020, s. 70-77).

KAYNAKÇA

Akhtar, S. (2017) *Acının Kaynakları.* (Çev: Gezmiş, E.O.) Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. Özgün eser 2014 tarihlidir.

Carrol J (2020) *On Guilt: The Force Shaping Character, History, and Culture.* Routledge, Londra.

Casement, P. (2006) *Learning from Life.* Routledge, Sussex. s. 8-9.

Demir, T. (2014) Utanç ve Ergen Ruhsallığındaki Yeri. Kilborne B, *Utanç ve Haset*, çev: Erdal B. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Freud, S. (1900) The Interpretation of Dreams. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 4*: ix-627.

Freud, S. (1905) Three Essays on the Theory of Sexuality (1905). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 7*:123-246.

Freud, S. (1913) Totem and Taboo: Some Points of Agreement between the Mental Lives of Savages and Neurotics (1913 [1912-13]). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 13:* vii-162.

Freud, S. (1914) On Narcissism: An Introduction. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 14:* 67-102.

Freud, S. (1916) Some Character-Types Met with in Psycho-Analytic Work. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 14:* 309-333.

Freud, S. (1917) Mourning and Melancholia. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 14:* 237-258.

Freud, S. (1920) Beyond the Pleasure Principle. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 18:* 1-64.

Freud, S. (1921) Group Psychology and the Analysis of the Ego. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 18*: 65-144.

Freud, S. (1923). The Ego end the Id. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 19:* 1-66. s. 34.

Freud, S. (1930) Civilization and its Discontents. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 21:* 57-146.

Klein, M. (1933) The Early Development of Conscience in the Child. *Contributions to Psychoanalysis*, s. 267-277). Hogarth Press, Londra.

Klein, M. (1948) A Contribution to the Theory of Anxiety and Guilt. *International Journal of Psychoanalysis,* 29: 114-123.

Klein, M. (2008) *Sevgi, Suçluluk ve Onarım.* (Ed. Habip, B.) Kanat Kitap, İstanbul. (Makale 1937, derlemenin özgün ilk basımı 1975 tarihlidir).

Ogden, T. (2018) *Şu Psikanaliz Sanatı.* (çev. Burçak Erdal) Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. S. 90. (Özgün eser 2005 tarihlidir).

Winnicott, D.W. (1958) Psychoanalysis and the sense of guilt. *The maturational Processes and the Facilitating Environment* (1965) içinde. Hogarth Press, Londra.

Winnicott, D.W. (1950) Aggression in relation to emotional development, *Through Pediatrics to Psychoanalysis*, Routledge, Londra, 2001, s. 204-218.

Neslihan Zabcı

Erkek ve Kız Çocukta Üstbenlik Gelişimi: Farklı Görüşler

Bilindiği gibi Freud, üstbenlik oluşumunun kökenini Oidipal dönemde yaşanan kastrasyon endişesiyle bağlantılandırmıştır. Freud, kız çocuktaki kastrasyon kaygısının erkek çocuktaki gibi bir süreç izlememesinin kadın üstbenliğinde zayıflıkla sonuçlandığını ifade etmiştir, fakat sonrasında bu görüş birçok tartışmaya sebep olmuştur. Bu yazıda üstbenliğin temeli üzerine düşünceler ve kadın/erkek üstbenliğiyle ilgili farklı görüşler ele alınacaktır.

Freud'a Göre Üstbenliğin Temeli: Kastrasyon Kaygısı ve Oidipal Karmaşanın Çöküşü

Freud'a (1924) göre, üstbenliğin oluşumu Oidipus karmaşasının çöküşüyle ilişkilidir: Yasaklanan Oidipal arzularının doyumundan vazgeçen çocuk, annebabaya yönelik libidinal yatırımını cinsellikten arındırarak onlarla özdeşleşmeye dönüştürür ve yasağı içselleştirir.

Freud, çocuk ile annebaba arasındaki ilişkilerin cinsel öğelerden yoksun olmadığını göstermiştir. Annebaba –özellikle karşı cinsten olan– çocuk tarafından arzu nesnesi olarak görülür. Çocuğun annebabasına yönelik hissettiği aşk dolu ve düşmanca arzuların tamamı "Oidipus karmaşası" olarak adlandırılır.

Freud'un, *Benlik ve İd*'de öne sürdüğü Oidipus karmaşasını kastrasyon kaygısıyla birleştirmesi, "Oidipus karmaşasının çözümü" adlı makalesinde yer alır:

> **Oidipus karmaşasının ortaya çıktığı bu fallik evre, erişkinlikteki son genital örgütlenmeye kadar gelişimini durdurur çünkü latans dönemi tarafından yutulur ve devralınır. ... Oidipus karmaşası, erken çocukluğun cinsel döneminin merkezi olgusu olarak önemini gitgide açığa vurur. Sonra yok olur; söylediğimiz gibi bastırmaya yenik düşer ve onun ardından latans dönemi gelir... (Freud, 1924, s.117-118).**

Buradan hareketle fallik örgütlenme (3-6 yaş), Oidipus karmaşası, kastrasyon tehdidi ve latans dönemi (6-10 yaş) arasında bir bağlantı ortaya çıkar.

Oidipal döneme giriş, cinsler arası farklılığın keşfine, yani fallik evreye karşılık gelir. Erkek çocuk penisini iki yaşında keşfeder ve sonra üç yaşındayken kızların buna sahip olmadığının farkına varır. Aynı şekilde, kız çocuk da penisinin olmadığını fark eder. Sonrasında, kız ve erkek çocuklar farklı yollar izleyeceklerdir (Freud, 1908). Erkek çocukta, erkek ve kadın cinsleri arasındaki farklılık algılandığında, penisi kaybetme tehdidi ağırlık kazanır (Freud, 1924). Freud için bu tehdidin pek çok sebebi vardır: Erkek çocuk Oidipal döneme giriş yapar ve kendisini annesiyle ilgili düşlemlere bırakarak penisini ellemeye başlar. Sonrasında, baba tarafından dile getirilen kastrasyon tehdidinin (babanın otorite olarak devreye girmesi) ve penisten yoksun kadın bedeninin algılanmasıyla kışkırtılan bu kaygının birleşik etkisi altında, erkek çocuk annesinden vazgeçer ve ensest yasağını kabul eder. Erkek çocuk artık çiftin ayrıcalıklı ilişkisini kabullenmiş, annesiyle evlenme düşlemlerini terketmiş ve çift karşısındaki "üçüncü olma" konumunu benimsemiştir.

Ensest yasağının kabulü, Oidipus karmaşasının çözümüne ve çöküşüne işaret eder. Babanın otoritesi üstbenlik biçiminde içselleştirilir. Oidipal nitelikte libidinal dürtüler cinsellikten arındırılır ve yüceltilir, amaçları ketlenerek, sevecenliğe dönüştürülür:

> **Süreç bütünüyle ele alındığında, bir taraftan, erkek çocuk genital organını kurtarmış, onu kaybetme tehlikesini uzaklaştırmıştır ve diğer taraftan, onu felce uğratmış, işleyişini ortadan kaldırmıştır. Böylece, çocuğun cinsel gelişimini kesintiye uğratacak latans dönemi başlar (Freud, 1924).**

Erkekleri ilgilendiren bu betimlemede, Oidipus karmaşasının çöküşünün ve latansın, ancak eğer kastrasyon tehdidi (babanın otoritesi) söz konusuysa mümkün olabileceği fikri vardır. Bu anlayış Freud'u, hiçbir zaman vazgeçmediği biyolojik ve soygelişimsel bakış açısını terk etmeye yöneltebilirdi, fakat o, bu bakış açıları arasında bir karşıtlık olduğunu kabul etmeyi reddederek onları uzlaştırmayı denemiştir.

Kız çocuğunda Oidipal dönem boyunca ortaya çıkan başlıca durum ise, kızın yine de kendisine bahşedilmiş olduğuna inandığı bir penisin eksikliğini fark ederek hissettiği hayal kırıklığıdır. Kin ve özlemin birbirine karıştığı bu hayal kırıklığı hissi, tam bir haset duygusu biçimini alacaktır: Penis hasedi. Bu penis hasedi, oldukça hızlı bir şekilde, babadan bir çocuk sahibi olma arzusuna ve daha sonra, kız çocuk bir kadın olduğunda, seçilen adamdan bir çocuk sahibi olma arzusuna dönüşecektir.

Freud daha sonra, kız çocuğundaki sevgi kaybetme korkusunu, erkekteki

kastrasyon kaygısının karşılığı olarak öne sürerek kız çocuğundaki kastrasyon kuramını tamamlamıştır:

> **Kız çocuk, kastrasyon endişesi tarafından, nesneye yönelik sevecen yatırıma yöneltilir (...) Yani kastrasyon endişesi artık nesnenin yokluğu veya onun gerçek kaybıyla değil, fakat aksine, nesnenin (annenin) sevgisinin kaybıyla ilgilidir (Freud, 1926).**

Freud (1925) erkek çocuğun gelişimiyle kız çocuğununki arasındaki farklılığın altını çizmiştir. Erkek çocukta, Oidipus karmaşası geri alınamaz bir biçimde kastrasyon tehdidiyle karşılaşır: "... *ve bunu katı bir üstbenlik izler...*" Kız çocuğunda ise

> **... kastrasyon karmaşası, Oidipus karmaşasını yıkmak yerine onun ortaya çıkışını hazırlar. Küçük kız, belirsiz bir zaman boyunca bu karmaşada kalır ve ancak geç bir tarihte ve tamamlanmamış bir şekilde onu ortadan kaldırabilir. Oluşumu bu şartlarda risk altında olan üstbenlik, kültürel –açıdan ona lazım olan– ne gücü, ne de bağımsızlığı elde edebilir.. (Freud, 1925, s.131).**

Kastrasyon kaygısı üstbenliğin oluşumunun kökeninde olduğundan, onun yokluğu kadınlardaki **üstbenliğin zayıflığını** açıklar: "(...) onun (kadının) üstbenliği hiçbir zaman erkekte beklediğimiz kadar acımasız, kişiselliğin dışında ve duygusal kökenlerinden bağımsız olmayacaktır..." (Freud, 1925, 132).

Freudcu görüş en başından itibaren çok sayıda tartışmaya sebep olmuştur ve bu konuda psikanalistler arasındaki farklı görüşler tartışılmaya devam etmektedir.

Ferenczi: Oidipus Karmaşasından Önce Bir Üstbenlik

1925'te Ferenczi, Oidipus karmaşasının ortadan kalkışından çok önce bazı yasakların içselleştirilmesi üzerinde durmuştur: "Annebabayla anal veya rahimsel özdeşleşim, çocuğun ruhsallığında benlik veya üstbenlik idealinin bir tür fizyolojik öncüsünü teşkil ediyor gibi görünmektedir". André Green (1971) kastrasyon kaygısının öncelikle anne memesinden çekilmeyle ve sonra dışkıdan ayrılmayla başladığını göstererek, daha sonra Ferenczi'ye katılacaktır.

Ernest Jones: Her İki Cinsiyette Var Olan Kastrasyon Kaygısı

Jones (1927) da aynı şekilde Freud'un kavramlarına karşı çıkar. Jones için kastrasyon kaygısı hem kız hem de erkek çocuğun farklı şekillerde sahip

olduğu bir kaygıdır: Erkek için penisin kesilmesi söz konusuysa, kız çocukta da içsel genital organların içinden kopartılıp çıkarılması (*mutilation*) söz konusudur. Bu endişe kaynağını, karşıt cinsten annebabaya karşı duyulan arzudan ve aynı cinsten olan annebabaya karşı hissedilen düşmanlık duygularından almaktadır. Anne nefreti ve korkusu sonucunda kız çocuk da kadınsılığı bastırarak fallik bir konum edinir.

Melanie Klein ve Erken Üstbenlik: İçe Almacı (Introjective) Özdeşleşme

M. Klein, "İlk Oidipal evreler ve üstbenliğin oluşumu" ve "Oidipal çatışmanın erken evreleri" adlı iki metninde, daha erken bir Oidipus görüşüne uygun olarak annesel nesneye bağlı, Oidipus-öncesi ve erken bir üstbenliğin varlığını varsayar. Aslında Klein'a göre (1959), Oidipal çatışma ve üstbenliğin oluşumu, pregenital dürtülerin ve oral-sadist evrede içe-alınan nesnelerin hüküm sürdüğü dönemde başlar; bunlar ilk nesne yatırımları ve üstbenliği oluşturan ilk özdeşleşmelerdir. Üstbenliğin oluşumuna yol açan ve ilk evrelere hükmeden şey, yıkıcı dürtüler ve onların uyandırdığı kaygıdır:

> **Dürtülere temel bir rol atfederken, yine de nesnelerin önemini reddetmiyoruz. Çocuğun ilk özdeşleşmeleri nesnelere gerçek ve çarpıtılmış bir imge verir. Deneyimime göre, yamyamsı evre boyunca meydana gelen kısmi içe-alımı, üstbenliğin çekirdeği olarak ele almak gerekir ve çocuğun ilk imagoları bu genital dürtülerin izini üzerlerinde taşırlar.**

Böylece, yazara göre, yıkıcı dürtüyü dış dünyaya, yani nesneye doğru yönelten benlik, altbenlikten düşmanlıktan başka bir şey bekleyemez. Sadizmin şiddetlenme evresi boyunca, sadist eğilimlerdeki yükseliş kaygıda bir artışı tetikler. İlkel üstbenliğin altbenlik üzerinde uyguladığı tehditler, nesneye karşı yöneltilmiş sadist eğilimleri yineler, öyle ki her ikisi de bundan böyle benliğe karşı yönelirler.

Melanie Klein böylelikle üstbenliğin katılığını, çocuğun oral ve anal sadist dürtülerinin sertliğine bağlamıştır. Melanie Klein'a göre (1966), doyum verici olarak deneyimlenen içe-alınmış ideal iyi meme, aynı zamanda bu ilk üstbenliğin yardımsever yönünü de oluşturur. Üstbenlik kısmen iyi memeyi içe almayla oluşur ki bu, bebeğin nesnelerini sevme ve onlara güvenme kapasitesini güçlendirir. İçeride yaşam dürtüsünün bu şekilde güçlenmesi, kaygıya karşı temel bir güvence kaynağı oluşturur.

Klein, Oidipal temelin çok daha erken –birinci yılın sonuna doğru– atıldığı görüşündedir. Bundan dolayı, Klein'a göre Oidipus pregenitaldir ve oral-anal

sadist dürtülerin çağdaşıdır. Bu, Klein'ın kuramında üstbenliğin farklı bir biçimde konumlanması anlamına gelmektedir. Freud için, üstbenlik Oidipus karmaşasının çöküşünde ortaya çıkar, Klein ise üstbenliğin Oidipus'un başından itibaren, yani ilk yılda geliştiğini ileri sürmüştür.

Klein'ın kuramını Freudcu kuramdan ayrılan ikinci nokta, kız çocuğun Oidipal karmaşasıdır. Klein'a göre, kız çocuk penisi oral dönemin etkisi altında arzular. Kız çocuğun annenin içinde olduğunu düşlemlediği penisi arzu etmesine yol açan, kötü memenin sebep olduğu oral hayal kırıklığıdır. Penis hasedi hem oral bir hayal kırıklığına kıyasla ikincildir, hem de kastrasyon kaygıları süresince bütünlüğünü tasdik edebileceği gözle görünür bir organ arzusuna bağlıdır. Babasal penise yönelik oral arzu, genital –yani vajinal– arzunun prototipi haline gelir. Oidipal nesne olan babasal penisi simgesel olarak içe alma (*introjection*), dişil üstbenliğin çekirdeğini oluşturacaktır. Klein için (1945) kız çocuğun kaygısı, onun iyi iç nesnelerine –babasal penise ve bebeklerine– saldıran intikamcı kötü anneye ilişkin olacaktır. Bu kaygı, erkeğin kastrasyon kaygısına benzerdir. Kadınsı mazoşizm, kötü iç nesnelere yönelik sadizmin tersine (yani kendine) dönmesinden türer: Kız çocuğun üstbenliği, Freud'un görüşünün aksine, daha katı olacaktır.

Kadın Üstbenliği ve İlk Sahne Düşlemi

Jacqueline Cosnier (1995) erkek ya da kız çocukta kastrasyon kaygısının, annebabanın cinselliği ve yeni doğumlara yol açabilecek üretkenliği hesaba katıldığında, iğdiş edebilen arzular anlamında zorunlu olarak ortaya çıktığını düşünür. Sadist cinsel birleşme düşlemi bir misilleme kaygısıyla birleşir. Kaygı artık fallik kastrasyonla ilgili değildir; söz konusu olan ensestüel arzuların yarattığı suçluluk duygularıyla ilişkili olarak ortaya çıkan genital bir kastrasyondur. Kız çocuğun üstbenliği de aynı erkek çocuğunki gibi, annenin yerini almak için yaşadığı çocuksu arzularından vazgeçme sürecini başlatmaktadır. Bu anlamda kadın üstbenliği de erkekle aynı zorunlulukları içermektedir.

Kız Çocuğun Ensestüel Nesne Olarak Anneden Vazgeçmesi

Ody (1985) için kız çocuk ile erkek çocuk açısından Oidipal projenin başarısızlığı aynı şiddette yaşanmaktadır: Ensestüel nesne olarak anneden vazgeçmek. Bu da başka bir vazgeçmeyle birleşir, yani anne penisinin olmaması sonucunda "zavallı bir birey" olarak değerlendirilse de, aynı zamanda küçük kızı nesne değişimine götürecek fazlalıkları olan (babaya sahip) bir annedir. Ody, Freud'un 1932 yılında "Kadınsılık" ile ilgili verdiği konferansa gönderme yaparak, anneye olan bağlılık nefrete dönüştüğünde basit bir

nesne değişiminden çok, düşmanlıkla gerçekleşen gerçek bir dönüşümün söz konusu olduğunu belirtir.

Ody (1985), kız çocuğun üstbenliğinin erkek çocuktan daha gelişmiş olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, belki kız çocuk Oidipal dönemden erkek çocuk gibi şiddetli bir tehdit sonucu (iğdiş edilme kaygısı) çıkmamaktadır ancak en az onun kadar şiddetli yaşadığı başka bir olay vardır: Ensestüel aşk nesnesi olarak anneden vazgeçmiştir. Ody'ye göre bu vazgeçiş, erkek çocuğun anneden vazgeçmesiyle aynı şiddettedir.

Kız Çocuğunun Zihinsel İşleyişindeki Zenginlik

Erkek çocuğun penisi kendisi için yoğun narsisistik yatırım yaptığı bir nesne olurken, kız çocuk için de bir haset nesnesidir. Erkek çocuk için penisin varlığı, kendi kastrasyonunu yetişkinler karşısında inkâr edebilmesini sağlar; bu öğeden (penis) mahrum olan kız çocuk ise kastrasyonu reddetmek, penisinin çıkacağı beklentisi içine girmek, çocuk sahibi olma arzusu ve aşırı kadınsı davranışlar gibi bazı çok yönlü işleme şekillerine başvurur. Denis (2001) bu olası düşlemlerin kız çocuğa zihinsel işleme açısından büyük bir zenginlik kazandırdığını ancak yine de bu zenginliğin kız çocuğunun fallik konumları birleştirmekte çok zorluklar yaşamasına yol açacağını dile getirmiştir.

"Uslu" Kız Çocuk

Emmanuelli (1996) anne ile kız çocuk arasındaki bağın gücünü vurgulayarak, F. Ladame'a atıf yapar: "Kız çocuk, aşk nesnesi olarak anneden vazgeçmekle ilgili sadece çok fazla tereddüt yaşamakla kalmaz, zaten vazgeçmez ve onu bırakmaz." Emmanuelli'ye göre kız çocuk birincil nesneyi bir kez daha kaybetmekten ve ona karşı suçluluk duygularından kaçınmak için, hem erkek çocuktan daha olgun hem de yasakları içselleştirmeye daha fazla hazırdır. Hatırlanacağı gibi, M. Klein, kızlardaki üstbenlik yapılanmasının daha katı olduğunu belirtmiş, bunun nedenini kızlarda penis hasedinin oral dönemdeki hayal kırıklığına yani memeden kesilmeye göre ikincil oluşuyla açıklamıştır. Penis eksikliğini de anneden gelen bir kötülük olarak algılayan kız çocukta anneye bağlılık nefrete dönüşür. Bu nefret, memeden kesilmeyi ve penis eksikliğini barındıran çifte bir nefrettir. Dolayısıyla, saldırgan dürtüleri daha keskin bir biçimde bastıran kız çocuğun "usluluğu" şöyle açıklanabilir:

a- Narsisizmin garantisi olan birincil nesneyi bilinçdışı öldürme düşlemi, Chagnon'un (2002) altını çizdiği gibi, erkek çocuğun rakibini öldürme düşleminden çok daha "düşünülemez"dir.

b- Anneden gelecek misilleme sonucunda saldırıya ve bedensel zarara uğrama korkusu, bedensel bütünlüğe bir tehdit gibi yaşanır: İntikam peşindeki anne, kızının içsel nesnelerine saldıracaktır (Klein, 1945).

Son olarak, tüm bu farklı görüşlerden yola çıkarak gerçekleştirdiğim bir çalışmadan (Zabcı, 2011) bahsetmek isterim. Latans dönemindeki erkek ve kız çocuklar üzerine yürütülen bu araştırma, kız ve erkek çocuklar arasındaki çarpıcı farklılıklara işaret etmiştir. Öyle ki latans döneminin cinsiyete göre şekillendiği bile söylenebilir. Normal gelişim gösteren latans dönemindeki 120 çocukla projektif testler aracılığıyla gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, erkek çocuklarda, dürtüsel taşkınlık ve dengesizlik anları, kız çocuktan çok daha fazla yaşanmaktadır. Oidipal yakınlaşma yasağı, latansın ikinci evresinde bile (9-10 yaş) erkek çocukların çoğunluğu tarafından tanınmamaktadır. Üstbenliğin gücüyle ilgili olan dürtüsel denetime bakıldığında ise, latans döneminin ikinci evresinde bir ilerleme gösteren özellikle kız çocuklarıdır. Latans dönemine özgü savunmalar, kız çocuk protokollerinde daha net olarak gözlenmektedir. Erkek çocuğun ise kastrasyon endişesini uzak tutma yolu olarak, saldırganla özdeşleşme düzeneğine veya pasif konumu benimseme yoluna başvurduğu fark edilmektedir. Kız çocuk, tam tersine, nesnenin aşkını kaybetmemek için saldırgan dürtüyü ketleme yolunu tercih etmektedir. Çalışmanın sonuçları, kız çocuklarda üstbenliğin daha işlevsel olduğunu ve Freud'un günümüzde halen çok tartışma yaratan düşüncelerinin aksine, hiçbir şekilde erkek üstbenliğinden daha zayıf olmadığına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Chagnon, J.Y. (2002), *Le Pronostic à la préadolescence*, Presses Universitaires du Septentrion.

Cosnier, J. (1995), Le Surmoi de la femme, *Surmoi II : Les développements post- freudiens*, sous la dir. de N. AMAR, G. LE GOUES, G. PRAGIER, *Monographies de la Revue française de psychanalyse,* Paris, PUF, s. 147-166.

Denis, P. (2001b), L'excitation à la période de latence, *Enfances & Psy*, S. 14, s. 77-83.

Emmanuelli, M. (1996), L'inhibition intellectuelle à la préadolescence mise en défaut de la latence et prélude à la séparation, *Psychologie Clinique et Projective*, C. 2, S. 2-1996, s. 261-278.

Ferenczi, S. (1925), Psychanalyse des habitudes sexuelles, *Psychanalyse III, Œuvres complètes 1919-1926*, Payot, s. 1, 1974, s. 324-357

Freud, S. (1908), Les théories sexuelles infantiles, *La Vie Sexuelle*, Paris, PUF, 1969, s. 19.

Freud, S. (1924), La disparition du complexe d'œdipe, *Œuvres complètes de Freud*, tome XVII, Paris, PUF, 1992.

Freud, S. (1925), Différences anatomiques entre les sexes, *La vie sexuelle*, PUF, 1970, s. 131-132.

Freud, S. (1926), *Inhibition, symptôme et angoisse*, Paris, PUF, 8. Baskı, 1986.

Green, A. (1971), De la bisexualité au gynocentisme, Bettelheim B., 1971, ré. ed. 1986, *Les blessures symboliques*, Paris, Gallimard, s. 213-234.

Jones, E. (1927), Le développement initial de la sexualité féminine, *International Journal of Psychoanalysis*, VIII.

Klein, M. (1945), Complexe d' Œdipe éclairé par les angoisses précoces, *Essais de psychanalyse*, Paris, Payot, 1968, s. 370-424.

Klein M. (1959), Les premiers stades œdipiens et la formation du Surmoi, *La Psychanalyse des enfants*, Paris, PUF, 1990, s. 150.

Klein, M. (1966), Quelques conclusions théoriques au sujet de la vie émotionnelle des bébés, *Développement de la psychanalyse*, Paris, PUF, 1991, s. 194.

Ody, M. (1985), "Détruire, disait-il...", *Avant l'adolescence, Les textes du Centre Alfred-Binet*, no 6, Association de santé mentale de Paris 13ème, s. 27-37.

Zabcı, N. (2011), Latans (Okul Çağı) Döneminde Çocukların Dürtüsel İşleyiş Özellikleri ve Projektif Testlerin Katkısı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Anne Alvarez
Çeviren: Aylin Deniz Ülkümen

Paranoid-Şizoid Konum mu? Paranoid ve Şizoid Konumlar mı?[1]

Melanie Klein'ın depresif konumun belirgin kaygıları, savunma düzenekleri ve süreçleri ile paranoid-şizoid konumunkiler arasında hayati bir ayrım yaptığı gayet iyi bilinir. 1935'teki ilk ayrımı depresif konum ile "önceki paranoyak konum" arasında yapmış, fakat 1946 yılında yazdığı "Notes on some schizoid mechanisms" (Bazı şizoid düzenekler üzerine notlar) makalesini 1952'de yeniden ele aldığında, Fairbairn ve Winnicott'ın (Fairbairn, 1952; Klein, 1935, 1946; Winnicott, 1945) bütünleşmemiş durumlara (*unintegrated states*)[2] dair katkılarının etkisinde kalarak, *paranoyak* terimini *paranoid-şizoid konuma* çevirmiştir. Parçalanma ve bütünleşmeme durumlarıyla birlikte duygulardan şizoid bir şekilde içe çekilmenin (*withdrawn*), yetişkinlerdeki ve biraz daha farklı şekillerde de olsa çok küçük bebeklerdeki daha sorunlu zihinsel durumların belirgin bir özelliği olduğunu görmüştür. (Klein, 1946; Likierman, 2001).

Klein'ın kavramlarındaki bazı unsurları göstermek için üç şekil kullandım. *Birinci şekil*, sevginin nefretten ve iyiliğin kötülükten daha kuvvetli olduğu depresif konumu gösteriyor. Kötülük hissinin iyilik hissine baskın çıktığı *ikinci şekilde*, alttaki kısmı paranoid-şizoid değil, paranoid kısım olarak isimlendirdim. İyilik ve kötülük hislerinin her ikisinin de zayıf olduğu *üçüncü şekilde*, alttaki kısmı şizoid konum olarak tanımladım.

1 Bu yazı 2015 yılında Routledge Yayınevi tarafından basılmış olan *The Klei ianTradition* adlı kitapta yer almıştır. Yazarın izniyle yayımlanmıştır. (ed.n)

2 Winnicott'a göre başlangıçta kişilik bütünleşmemiştir. Gerilemenin yol açtığı dağılmanın (*disintegration*) bu ilk bütünleşmemiş duruma gerilemeye yol açtığını öne sürer. Birincil bir bütünleşme olmadığını varsayarak "birincil bütünleşmeme" (*primary unintegration*) durumunu tanımlar. (Winnicott, D. W. (1945) Primitive Emotional Development. *International Journal of Psychoanalysis* 26:137-143) (ed. n.)

1. BÜTÜNLEŞMİŞ DEPRESİF DURUMLAR

Depresif Konum	Bütünleşme, Sevginin Nefretten daha kuvvetli olması, Suçluluğun üstesinden onarımla gelinmesi, Bağışlama, Simge oluşumu		
Paranoid-Şizoid Konum	Sevgi İyi İdeal ve İdealleştirme Güvenlik Umut, Güven Özdeğer Fail olma, Muktedir olma Adalet ve Düzeltme Savunmacı mı yoksa Koruyucu mu?	AZALMIŞ BÖLÜNME	Nefret Kötü Zulmedilme kaygıları Korku Kuşku Utanç İktidarsızlık Çaresizlik Yıkıcı mı yoksa Koruyucu mu?

İyilik Hissinin Kötülükten Kuvvetli Olduğu Anlar

Bu tablo çok basitleştirilmiş şekilde sunulmuştur, çünkü duygusuz durumda olduklarını düşündüğüm çocuklar arasında otizmli çocuklar ve ihmal edilmiş çocuklar vardır ki bunlar şizoid veya çözülmüş (*dissociated*) çocuklardan farklıdır. Yine de bu durumların bazı alt türleri arasında söz konusu duygulanımsal eksiklik (*deficit*) açısından bir ortaklık olduğunu düşünüyorum.. Bion'un (1959) "bağlara saldırılar" kuramı, tüm parçalanmaların (*fragmentation*), önceki bütünleşmeleri (*integration*) etkileyen dağılma (*disintegration*) süreçlerinin sonucu olduğu öne sürse de ben, başka bir yerde de ileri sürdüğüm gibi, tüm parçalanmaları böyle görmememiz gerektiğini düşünüyorum[3] (Alvarez, 2012).

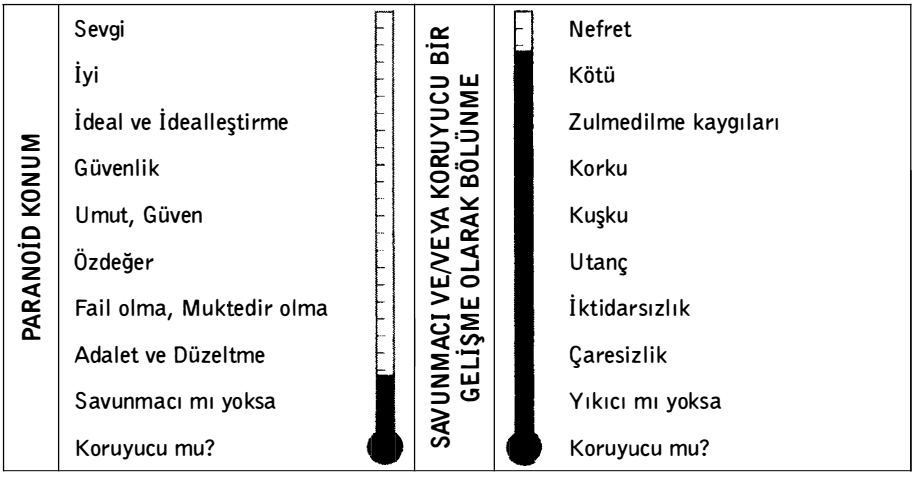
Eksiklik (*deficit*) kavramı (Stolorow ve Lachmann, 1980) ve Bick'in buna biraz benzeyen, çaresiz bütünleşmeme[4] (*helpless unintegration*) kavramı (1968) haklı sebeplerle tartışmalara yol açmıştır. Freud'un düşünce süreçlerinin dinamik doğasına –bu süreçlerin yapısal olarak anlamlı ve amaçlı oluşuna– dair o muhteşem içgörüsüne meydan okumakta gibidirler. Bu

3 Burada yazar, Bion'un bu görüşünün kendi tanımı olan "çekilmemiş" (*undrawn*) çocuklar için geçerli olmadığını ifade etmektedir. Anne Alvarez, Francis Tustin'in *içe çekilmiş* (*withdrawn*) otistik çocuklar tanımına karşılık *"çekilmemiş"* (*undrawn*) otistik çocukları tanımlamıştır. Bu çocukların aktif olarak kaçınmak yerine, pasif bir şekilde tepkisiz olduklarını öne sürer. Dolayısıyla bütünleştirme, bu çocuklar için hiç mümkün olmamıştır. [Alvarez, A. (2006) Some questions concerning states of fragmentation: Unintegration, under-integration, disintegration, and the nature of early integrations. *Journal of Child Psychotherapy*,32: 158-180] (ed. n.)

4 Esther Bick, tümden çaresiz olmanın pasif bir deneyimi olarak *bütünleşmeme* (*unintegration*) ile gelişimin hizmetinde aktif bir savunma olarak, bölme süreçleri yoluyla *dağılma* (*disintegration*) arasındaki farkı tanımlamıştır. [Bick, E. (1968) The Experience of the Skin in Early Object-Relations. *Int J of Psychoanal*, 49: 484-486.] (ed. n.)

eski bir meseledir. Fairbairn; Freud'un bastırma kavramının, psikanalitik kuramla temsil edilen açıklama sisteminin yapıtaşı olsa da, katıksız bir kazanç olmadığına, zira benlik zayıflığı fikrine yer bırakmadığına işaret etmiş, Charcot'nun bu kavramı kendisinin ve sonrasında Freud'un tedavi ettiği histeriklere atfettiğini belirtmiştir (Fairbairn, 1954, s. 14). Şunu da ekleyebiliriz; çocuklarla yürütülen çalışmalarda, ne kadar patolojik olursa olsun her zihinsel durumun anlamlı motivasyonlardan ortaya çıktığını varsayan dinamik model, benliğin olgunlaşmamışlığına ve dolayısıyla da çaresizlik gibi bir şeye yer vermez.

2. PARANOİD DURUMLAR VEYA ZULMEDİLME DURUMLARI

İyilik Hissinin Kötülük Hissini Alt Edemeyecek Kadar Zayıf Olduğu Anlar

Belirli patolojik, boş ve duygulanımsız durumların, zulmedilme hissinin en yoğun olduğu zihinsel durumlardan bile farklı olduğunu öne sürüyorum. Dolayısıyla zulmedilme hissinin yoğun olduğu durumları içeren paranoid durumları, eksiklikle veya eksikliğe denk gelecek denli kronik bir çözülmeyle nitelenen durumlardan ayırıyorum. Elbette ki aynı hastada şizoid ve paranoid unsurlar kaynaşabilir, fakat yetişkin psikiyatri hastaları için kullanılan tanı el kitapları da; konuşma, davranış ve duygulanım alanlarındaki dağınıklıkla nitelenen paranoid şizofreni tipleri ile daha örgütlü olan, daha safi paranoid tipler arasında ayrım yapar (DSM IV, APA, s. 149).

3. BOŞLUK VE/VEYA ÇÖZÜLME DURUMLARI

ŞİZOİD KONUM		KORUYUCU BİR GELİŞME OLARAK BÖLÜNME	
	Sevgi		Nefret
	İyi		Kötü
	İdeal ve İdealleştirme		Zulmedilme kaygıları
	Güvenlik		Korku
	Umut, Güven		Kuşku
	Özdeğer		Utanç
	Fail olma, Muktedir olma		İktidarsızlık
	Adalet ve Düzeltme		Çaresizlik
	Savunmacı mı yoksa		Yıkıcı mı yoksa
	Koruyucu mu?		Uygun mu?

Hem İyilik hem de Kötülük Hissinin Son Derece Zayıf Olduğu Anlar

Fakat bir müddet daha her zamanki Kleincı terimle, yani paranoid-şizoid konum ile kalalım.

Bazı hastaların depresif konumun yakınlarında bile olmalarından çok önce, paranoid-şizoid konumun *içinde* iyileşmeye doğru attıkları ufacık adımları daha fazla incelememiz gerektiğini senelerdir (1992, 1997, 2012) ileri sürüyorum. Başta tarif ettiğim bu adımların çoğu, bölünmenin olumlu tarafındaki ufak artışları içerir; duydukları güven, umut veya sevgideki artışlar gibi. Fakat evvela, genel bir kavram olarak zulmedilme durumlarına karşı savunmalar kavramıyla yetinmektense, bu durumların "üstesinden gelmeye" (*overcoming*) dair bir kavrama ihtiyacımız olduğunu öne sürmüştüm. "Üstesinden gelme" terimini, Klein'ın depresif konumla ilişkili üst-kavramından (*meta-concept*) almıştım. Klein burada onarımın, suçluluğa *karşı* bir savunma –ve aynı zamanda bir karşıt tepki oluşumu da– olmasından çok suçluluğun *üstesinden gelme* olduğu ve durağan çıkmaz sokak savunmaları değil de, büyümeyi ve yaratıcılığı içerdiği fikrinde ısrarcıdır (Klein, 1937; Alvarez, 1992). Paranoid-şizoid konumun üstesinden gelmekle ilgili de benzer bir kavrama ihtiyacımız olduğunu öne sürmüştüm. Yani, dehşet içindeki bir çocuğun korkuyu inkâr etmesinden veya tümgüçlü bir şekilde kontrol etmesinden ziyade, korkusunun üstesinden gelmesine nasıl yardımcı olabiliriz? Şu gibi terimlere ihtiyacımız olduğunu düşünmüştüm: Tümgüçlülüğün yanı sıra muktedir olma; savunmacı narsisizmin yanı sıra fail olma hissi ve gurur; manik inkârın yanı sıra rahatlama, neşe ve umut; düzen, yapı ve öngörülebilirlik ve bu sayede takıntılı savunmaların yaslanabileceği güvenlik hissi (1992).

André Green, Freud'un psikanalitik kuramı cinsel dürtülerin ötesine, yaşam ve sevgi dürtüleri ile ölüm dürtüleri arasındaki çatışma fikrini de kapsayacak şekilde genişletmesini takip ederek, bu yaşam dürtülerinin doğasının

peşine düşmeyi ihmal ettiğimizi öne sürmüştür (Freud, 1920) (Green, 1995, s. 877). Klein'ın kendisi de, ideal nesnenin ve bireysel libidinal dürtülerin (yaşam dürtüsü) tedricen kuvvetlenmesinin öneminde ısrarcı olmuş, bunun zulmedilme dürtülerinin bütünleştirilmesini ve dolayısıyla da paranoid-şizoid konumdan depresif konuma geçişi sağladığını söylemiştir (Klein, 1952). Bu kuvvetlenmedeki bazı unsurları tespit ettiğimi düşünüyorum: Bunu yaparken hem kendiliğin gelişimindeki hem de iç nesnenin doğasındaki unsurları bunlara dahil etmeye çalıştım (Alvarez, 1992).

Bunu takiben, paranoid-şizoid konumdaki düzeltme (*rectification*) hissinin (depresif konumdaki gibi bir onarım hissinin değil), adalet ve hatta intikam hissi veren sağaltıcı düşlemler sunabileceğini öne sürdüm (Alvarez, 1997, 2012). Ayrıca bazı psikopatik çocukların, depresif konumdaki tasaya ve eşduyuma doğru ilerlemeseler bile tedavide kimi zaman daha az büyüklenmeci olduklarını, dolayısıyla kendi iyi oluşlarıyla daha fazla ilgilendiklerini ve böylece bir nebze sakinleştiklerini öne sürdüm (Alvarez, 1995, 2012). Bu kesinlikle paranoid-şizoid konum düzeyinde bir işleyiştir –verilen hasardan ötürü pişmanlık yoktur– fakat çocuk daha az büyüklenmeci ve dolayısıyla biraz daha aklı başında olabileceği gibi kendisiyle ilgili (okuldan veya evden atılma gibi) korkular sebebiyle kendisi ve başkaları için daha az tehlikeli olabilir. Bu yine de bir gelişme olabilir. İleri sürdüğüm bir başka nokta ise, muhtemelen paranoid-şizoid alana ait olan bazı çaresizlik durumlarının yeterince incelenmediğiydi; bunlar depresif konumdaki depresyondan epeyce farklı olsalar da, zulmedilme durumlarından da farklıdırlar (Alvarez, 2010b).

"Notes on some schizoid mechanisms" (Bazı şizoid düzenekler üzerine notlar) makalesinde Klein, kaygı tetiklendiği anda bir hastasının kendisini hislerinden ve ondan nasıl kopardığını en ince ayrıntısına kadar tarif eder. Hastanın geri çekilmesindeki savunmacı unsurlar açıktır ve Klein'ın bunu izleyen yorumları, onu hisleriyle temasa döndürmeye hizmet etmiştir (Klein, 1946). Gelgelelim böyle anlarda hastasının ulaşılmazlık derecesine dair tarifi çok kuvvetlidir. TSSB'ye (Travma Sonrası Stres Bozukluğu) dair günümüzdeki anlayışımızla, böyle anları çözülme anları olarak tarif edebiliriz. Ve çok dehşete düşmüş olan bazı çocuk hastalarımız için, kaygının yorumlanması, sadece onu tırmandırmaya hizmet edebilir.

John Steiner, "ruhsal inziva" (*psychic retreat*) olarak isimlendirdiği durumları, zulmedilmenin ağır bastığı durumlardan ayırarak paranoid-şizoid konum hakkındaki yazına katkıda bulunmuştur. Ruhsal bir çölün körelmeye yüz tutmuş unsurlarını, Steiner'ın (1993) tarif ettiği "ruhsal inzivalar"dakilerden ayırmanın elzem olduğunu da ben ekledim (Alvarez, 2010a). Bebeklik çağındaki ruhsal çöl, yetişkinliğe dek uzanan gelişimde, savunmacı veya

bağımlı güdüleri de bünyesine katabilir ve bunlar mutlaka analitik ilgi gerektirir. Aynı ilgi bunlara eşlik eden veya bunların altında yatan eksiklik için de geçerlidir; en erken dönemde (bebeklik çağında) nesneden kaçınmaktan ziyade uzaklığı veya zayıflığı sebebiyle nesneye zorlukla ulaşılmıştır. Bu tür zihin durumlarında hasta saklanmamış, kaybolmuştur. İnziva en azından gidecek bir yer sunar, çölün sunduğu ise bir hiçtir.

Ben bu yazıda daha genel bir meseleyle ilgileniyorum; duygulanımdan yoksun şizoid veya otistik durumlardan, deneyimlenen duygulanımın olumlu ya da olumsuz olmasına bakılmaksızın, daha canlı durumlara doğru ilerleyen oldukça temel bir gelişmeyi vurgulamak istiyorum. Pek çok hasta iyi bir nesne ile temas kurar ve bu onları yatıştırır. Aynısı kimi zaman kötü nesneleri bütünleştirme kapasitesi için de geçerlidir: Otizmli ve psikotik hastaların parçalanmışlıktan varsanılara, örneğin dehşet verici bir nesne görmeye geçişine tanıklık ettiğim de oldu. Böylesi bir ilerleme, gelişme sayılabilir, zira nihayet dünyada kötü nesnenin ikamet etmediği bir yer vardır (Alvarez, 1992). (Benzer bir vaka için bkz. Rodriguez, 1955.) Kötülük sınırlı bir alanda toplanmış, çevrelenmiş ve nihayet konumlandırılmıştır.

Belirgin psikopatik özellikler taşıyan çocukları da duygulanımdan yoksun çocuklar grubuna eklemek isterim (Alvarez, 1995, 2012). Bir grup araştırmacı, okul öncesi dönemdeki tahripkâr davranışların dikkatle incelenmeyi gerektirdiğini ve tepkisel saldırganlığın daha normal türleri ile daha kasti ve hesaplı görünenleri arasında ince ayrımlar yapılması gerektiğini öne sürmüştür. Bu dönemde ortaya çıkan iki önemli işaret, vurdumduymaz ve duygusuz durumlardır. (Psikanalitik yönelimli dikkatli klinisyenler böyle ayrımları hep yaparlar; yeni araştırmacıların, çocuklara ilişkin güncel psikiyatrik sınıflandırmaların fazlasıyla kaba ve dolayısıyla da çocuğun ihtiyaçlarını, sıkıntılarını ve teşkil ettiği riskleri gereğince değerlendirmekte yetersiz olduğunda ısrar edişlerini görmek yüreklendiricidir.) (Wakschlag ve ark., 2010). De Jong da güncel sınıflandırma sistemi olan DSM-4'ün, tedavi gören çocuk popülasyonunda görülen psikopataloji yelpazesini ve türlerini yakalamakta yetersiz kaldığını öne sürmüştür (De Jong, 2010). Ayrıca, çocuk istismarı alanında uzman olan Van der Kolk, "Gelişimsel Travma Bozukluğu" diye isimlendirdiği yeni bir tanı kategorisinin DSM-5'e dahil edilmesi gerektiğini öne sürmüştür (Van der Kolk, 2009). Reid'in "Travma Sonrası Otistik Gelişim Bozukluğu" olan çocuk grubunun otizmli çocukların önemli bir altgrubunu oluşturabileceği önerisini de görebilirsiniz (Reid, 1999).

Bağımlı ve saldırgan çocuklara dönersek, belirtilerin ne zaman derin bir simgesel anlam taşıdığını ve ne zaman –örneğin bazı psikotik uğraşlar, bağımlılık davranışları ve tekrarlayan otistik davranışlar söz konusu olduğun-

da– taşımadığını psikanalistlerin de öğrenmesi gerekmiştir (Alvarez, 1992; Joseph, 1982; Segal, 1957; Tustin, 1980). Böyle süreçler alışkanlık haline gelirler, daha ziyade "kötü bir alışkanlığa" benzerler ve Reid'in deyişiyle hasta bunlara "yapışır". Bu da farklı analitik teknikleri gerektirebilir. Bilişsel davranışçı tedavinin, obsesif-kompulsif bozukluk, depresyon ve kaygı durumlarında çok sayıda hastaya yardımcı olduğu belgelenmiştir; tahminimce bu, belirtinin motive eden faydası (ikincil kazanç) tükendiğinde gerçekleşir. Fakat böyle olmadığında, hastaların psikanalitik psikoterapiye ihtiyacı olduğuna inanıyorum.

Yoksun Bırakılmış ve İhmal Edilmiş Çocuklara Gelince...

Bu tür duygulanımdan yoksun durumdaki çocukların pek çoğu, çaresizliğin ötesine geçerek pes etmiş veya çözülme yaşamıştır. Daha ağır bir olası sonuç ise; zihnin ve hislerin körelmesi, beyin gelişiminin sekteye uğraması ve bununla birlikte duygusal ihmalden kaynaklanan duygusal ve bilişsel gecikmenin gerçekleşmesidir (Music, 2009; Perry, 2002). Perry (2002) de duygusal ihmalden kaynaklanan ve beyindeki dendritik ve sinaptik gelişimi engelleyen bir durum tarif etmiştir. Beyin gelişimi zayıf olan bir bebeğin veya çocuğun, stres karşısında gereken savunmaları seferber etme ihtimalinin daha az olduğu düşünülebilir. Bebeğin erişebildiği "savunmalar"ın türü ve karmaşıklığı, yaşına ve duygusal/bilişsel gelişim evresine bağlı gibi görünmektedir (Papousek, 1975). Bu tür çocukların ve bebeklerin, bütünleşme süreçlerine saldırmadıklarını, onlarda bu süreçlerin bulunmadığını öne sürüyorum. Beyin araştırmacılarının, çözülmeyi başta çok ihtiyaç duyulan fakat zamanla verimsiz bir alışkanlığa dönebilen otomatik ve koruyucu bir düzenek olarak gördüğünü de belirtmek önemlidir; hastalarımızın savunmalarından vazgeçmelerine yardım ederken çok temkinli hareket ettiğimizden emin olmak için, buradaki ihtiyaç unsurunun bazen biz klinisyenlere anımsatılması gerektiğini düşünüyorum. Zaman zaman, altta yatan hisleri (sözgelimi korkuyu veya çaresizliği) savunmalarla dışavurulan haklı bir güvenlik veya sevgi ihtiyacından daha hakiki görmeye meyledebiliyoruz. Ayrıca, bebeklikteki veya çocukluktaki kronik çözülmenin ciddi düzeyde bir bilişsel gecikmeye sebep olabileceği, başka bir deyişle kronik dağılmanın bütünleşmemeye sebep olabileceği ihtimaline de yer vermemiz gerekebilir. Kroniklik ve ağırlık derecesi, tüm patolojilerin temel etmenlerindendir: İstismar veya ihmal öyküsü veya hem ihmal hem de istismar öyküsü olan çocuklar ve ergenler, dikkatlerini veremezler; fakat bunu, kendilerini düşünceye karşı savunduklarından veya öğretmenlere şüpheyle ve nefretle yaklaştıklarından değil, sadece başka bir

kişiyle olan karşılaşmalarında kendi lehlerine herhangi bir şey çıkmasını beklemediklerinden yaparlar. Değersizleştirilen (*devalued*) değil, değer verilmeyen (*unvalued*) iç nesneleri vardır. Buna benzer bir durum, bebekliğin en erken döneminde otizmin çocuğu diğer insanların bulunduğu dünyadan, cansız nesnelerle tekrarlı meşguliyetlerine döndürdüğü bir otizm tipinde de görülebilir.

Paranoid-şizoid konumun içinde gelişmeleri ayarlamaya ve paranoid konum ile şizoid konum arasında bir ayrım olabileceğini göz önünde bulundurmanın kimi zaman faydalı olabileceğini ileri sürmeye yönelik bir teşebbüs daha...

Burada artık bariz bir şekilde savunmacı olmayan, fakat bazen travmanın düzenli ve tekrarlı doğasından ötürü kronikleşen ve alışkanlığa dönen zihinsel durumlara dikkat çekmek istiyorum. Bu durumlardaki çocuklar bazen öyle erkenden kapanmış olurlar ki, zihindeki-beyindeki hayat veren ve kişilerarası ilişkiselliği içeren bağlılıklar hemen hemen hiç faal değildir. Dolayısıyla kronik genel çözülmeyi, savunma nitelikli geçici çözülme durumlarından ayırmak istiyorum. Bu sebeple şimdi eksikliğin –fakat salt kendilikteki değil, aynı zamanda iç nesnelerdeki eksikliğin– alanındayız. Yani burada mesele, öteki kişilere sevgi veya nefret beslenmesi değil, bu kişilerin ilginç bulunup bulunmadıkları, bir önem taşıyıp taşımadıklarıdır. Kronik olarak çözülmüş çocuklardan farklı olarak bazı küntleşmiş, zihni boş çocuklar, duygusal açıdan olduğu kadar bilişsel açıdan da küntleşmişlerdir; zihinlerinde duygulanımdan ve meraktan eser kalmamıştır. Bu çocuklar, kendilerine ulaşmanın yollarını bulma ve içlerinde bağ kurulabilecek canlı bir şeyler keşfetme konusundaki teknik sorunlarımıza benzer sorunlar teşkil ederler. Çözülmüş çocuklarda bağlantılar kurulmuş fakat kopmuştur; küntleşmiş çocuklarda ise bazı bağlantılar en baştan hiç kurulmamıştır. Bazı durumlarda, mesela otizmlilerde, çocuk olağan nesne arama eğilimlerini göstermediği, annebabalar da çocuğun dikkatini çekmeye çalışmaktan fark etmeden vazgeçmeye başladıkları için, çocuğun otizmi duygusal ihmale yol açmıştır (Acquarone, 2007).

Zulmedilme Durumları: İki Vaka Örneği

1. Kötüyle yansıtmacı özdeşleşmenin gerekli olduğu ve bunun iyileşmede rol oynadığı paranoid bir durum.

Jill, hayatını tekerlekli sandalyede geçirmeye mahkûm, bedensel deformasyonu olan engelli bir kızdı. İlkokulundan büyük bir ortaokula geçtiğinde

çaresizliğe kapılmış ve intihara meyilli bir hale gelmişti. Terapideki ilk birkaç ayından sonra, terapistini bacaklarının etrafı selobantla sarılmış vaziyette sandalyede oturtmaya başladı. Terapiste oradan asla çıkamayacağını, sonsuza kadar orada kalması gerektiğini söyledi. Oyunda "mış gibi" yapıyorlardı (terapist gerçekten oraya kıstırılmış değildi) fakat oyunun tonu son derece acı bir şekilde ciddiydi. Bu figürün Jill'i temsil ettiği açıktı, fakat klinik bakış açısından, terapistin bu müthiş rahatsız edici deneyimi kendisine ait bir deneyim olarak hayal etmesi –ve tarif etmesi– ve yansıtmayı ona erken aşamalarda iade etmemesi önemliydi. Hasta, çaresizliği ve burukluğu kendisinin adına bir başkasının deneyimlemesini izlerken, sağlıklı olma kimliğini *kendinde deneme*yi sadece istemiyor, buna ihtiyaç da duyuyordu. *Sıra başkasına gelmiş* olmalıydı. Acil ve haklı bir ihtiyaç hissi, bir şeylerin başka türlü olmasını dilemekten bunu tutkuyla dilemekten bile çok farklıdır; terapistin sözleri, karşıaktarım tepkileri ve canlandırmaları da bunu yansıtabilir. Oyun sadistçe başlamıştı, fakat haftalar geçtikçe daha simgesel bir şekilde canlandırıldı ve nihayetinde –zaman zaman– mizahi de oldu. Yansıtmayı vaktinden önce iade etmek, çocuğun zaten katlanılmaz olan hüsranını ve çaresizliğini artırmakla kalır, acı verici hakikatlerin yavaş yavaş keşfedilmesini engellerdi. Jill, ne denli engelli olduğunu, ne derin bir çaresizlik duyduğunu gayet iyi biliyordu. Fakat bir yerlerde, kendisine dair sağlıklı, engelsiz bir önkavrayışı vardı ve düşlemde de olsa bunun gerçekleştirme fırsatı bulmuştu. Terapistin bu kapsayıcılığının sadece engellilik hissinin yeniden içe yansıtılmasına giden yolda bir adım olarak değil, gereken yansıtmayı gerçekleştirirken geride kalan kendilikte umudun ve fail olma hissinin (ve makul ve kısmen engelsiz bir yaşam arzusunun) gelişiminde gerekli bir adım olarak da görülmesinin faydalı olabileceğini vurguluyorum. Kundera, adalet ve hatta intikam düşlemlerinin, bir ömür süren burukluk hissinin "düzeltilmesini" nasıl sağlayabileceğini tasvir etmiştir (Kundera, 1982). Yansıtmacı özdeşleşmenin dikkatle kapsanması, Jill'in çaresizliğinden kurtulmasını ve kendisini daha engelsiz görmeye başlamasını sağlamış gibi görünüyordu. Ancak süreci dikkatli takip etmek gerekir; terapistin bu alıcılıkla (*receptivity*) fazla uzun bir süre ve fazla edilgen bir şekilde devam etmesi, gerçekliği inkâr etme veya daha da kötüsü, narsisizmi veya sadomazoşizmi besleme tehlikesi taşır.

2. İkinci örnek olarak, yoğun zulmedilme hislerini işlemekte yardıma ihtiyacı olan bir çocuktan bahsedeceğim. Bu olguda terapötik süreç yansıtmacı özdeşleşmenin kapsanmasını içermiyordu; bunun yerine terapist, nefesinin kesilmesi deneyimini küçük hastasıyla paylaşarak, ona bir nevi kendi yankısını sunmuştu. Bunu yapması, beş yaşında bir çocuk olan David'in bebekliğinde büyük tehlike teşkil eden solunum yetmezliklerini işlemesine

yardımcı olmuştu. David, terapistin de kendisiyle ahenk içinde öksürmesini ve nefesinin kesilmesini sağlamış, bu oyunları tıpatıp aynı şekilde tekrarlayıp durmuştu, ta ki tıkanma sesleri zamanla muzip ortak repertuarlarının bir parçası haline gelene dek.

Paranoid-şizoid konumun derinlerindeki hastaların, bölünmenin iki tarafını bütünleştirmeye hazır olmalarından çok önce, her iki taraftaki –hem iyi hem de kötü– çeşitli unsurların etrafında alfa işlevi edinirken epeyce yardıma ihtiyaç duyduklarını öne sürmüştüm. David'in durumunda, düşünülemeyecek kadar dehşet verici bir deneyim söz konusuydu ve alfa işlevi, yani düşünceleri düşünülebilir kılan zihin işlevi (Bion, 1962), bir başkasının içinde ve onun tarafından tam olarak kapsanmakla değil, bu dehşetli deneyimin tüm korkunç ayrıntılarıyla paylaşılması yoluyla ona yardımcı olmuştu (Alvarez, 2010a).

Ölülükten Canlılığa Geçiş: İki Vaka Örneği

1. Otizmli hastam Robbie, daha ulaşılabilir olmaya başladığı sıralarda bir gün, mahsur kaldığı ve "gözleri, kulakları, ağzı ve penisi olmadan, ilelebet ölü halde bırakıldığı" derin bir donukluktan çıkmasına uzun süre önce amcasının yardımcı olduğunu bana anlatmıştı. Buzdan dışarıya çıkmaya uğraşmanın nasıl bir şey olduğunu, başta korkunç yavaş hareket eden bacaklarıyla göstermişti. Bu bana sadece otizmin değil, otizmin kronikliğinin de üstesinden gelmenin zorluklarının çarpıcı bir örneği gibi gelmiş, canlandıktan sonra canlı kalmanın da emek gerektirdiğini anımsatmıştı. Kendisini dalarken, hatta batarken yakalamakta Robbie adım adım çok daha iyiye gitti.

Bundan seneler sonra Robbie, yirmilerine gelince, çok daha bağımsızlaştı; artık ritüel konuşmalarına daha az dalıyordu ve genel olarak da daha aklı başındaydı. Fakat artık kulağa daha anlamlı gelse de konuşmaları feci halde uyumlu ve donuktu. Örneğin evvelsi gün, babasının bahçedeki yaprakları süpürmesine yardım ettiğini anlatarak seansa başladı. (Aktarımda ne duymak istediğimi düşünüyorsa bana onu anlatıyordu ve çok defa yorumlasam da bunun pek bir etkisi olmamıştı. Bunları birer teyit gibi duyma eğilimindeydi.) Ancak son zamanlarda, seansın başında onu selamlayış tarzımın, klinikte gördüğüm çok daha ağır düzeydeki bir çocuğu selamlayışımdan oldukça farklı olduğunu fark etmeye başlamıştım. Epeyce hayata küskün ve hüsrana uğramış bir çocuk olsa da, Samuel'in içi sıkıştırılmış kuvvetli bir canlılıkla doluydu. Samuel'i selamlarken, onu enerjik bir şekilde ve heyecanla bekleyişimin muhtemelen gözlerimi ışıldattığını; fakat Robbie'yi selamlarken, aklının başında olması içimi rahatlatsa da gözlerimin muhtemelen donuk olduğunu

fark etmeye başladım. Bununla ilgili çok kaygılanıyor, karşıaktarımımla ilgili ne yapabileceğimi düşünüyordum. Bir gün Robbie içeriye girdi, seans odasına giderken yanından geçtiğimiz pirinç kapı tokmağına şöyle bir bakış attı ve özlemle, "Şu kapı tokmağı olmak istiyorum," dedi. Bu sözü, "rüzgârgülü" olmak istediği on sene öncesindeki otistik tekrarlarına öyle benziyordu ki kalbim sıkıştı. (Şimdi anladığıma inandığım bir şeyi o sıralar hiç gerçekten anlamamışım. O, insanların seyrettiği, takip ettiği, takdir ettiği BİRİSİ veya BİR ŞEY olmak istiyordu, tıpkı *Rıhtımlar Üzerinde* filminde Marlon Brando'nun ağabeyine dediği gibi: "*Şampiyonalarda yarışabilirdim, Charlie...*" Robbie de yarışmacı olmak istemişti, fakat çocuk analizinin o erken senelerinde ben bunu fazla kısmi bir nesne gibi ele alarak, hem penisle veya memeyle olan özdeşleşme gibi görmüş hem de Oidipal çocuğun feragat etmeyi öğrenmesi gereken bir şey olarak addetmiştim. Oidipus-öncesi kendiliğinde, her bebek gibi takdir edilmeye (Trevarthen, 2001) dair haklı bir ihtiyacı olduğunu o senelerde anlamamıştım. Bazı takdir türleri narsisizmi besleme eğilimindedir; fakat yaşam kuvvetinin varlığı, gücü ve gelişimi karşısındaki büyülenmeyi ve hazzı aktaran tarzda bir takdir, utanç yerine gururun gelişimini destekleyebilir ve bu da çaresizlikten veya narsisistik tümgüçlülükten ziyade, muktedir olma hissine yol açabilir.

Yine de onu holden içeriye doğru kalbim sıkışmış bir halde takip ederken, sözlerinin oldukça duygusal bir şekilde söylendiğini fark ettim, bunun hiç de otistik bir yanı yoktu. Seans odasına vardığımızda, ona neden o kapı tokmağı olmak istediğini sordum (tokmak pirinçtendi), "*çünkü pırıl pırıl*" diye usulca cevap verdi bana. Kendimi o sıralar okuduğum araştırmaları düşünürken buldum: Allan Schore'un (1994, s.74) atıfta bulunduğu bu araştırmalar, insanın gözbebeklerinin bir bebeğe sevgiyle bakarken nasıl büyüdüğü ve bunun daha fazla ışığın içeriye girerek retinaya ulaşmasını sağladığı hakkındaydı. Dolayısıyla, bebek gözlemi öğrencilerimiz birinin gözlerinin ışıldadığını söylediklerinde, aslında fizyolojik bir olguyu tarif ediyor olurlar. Kendimi, her bebeğin annesinin veya babasının gözlerini ışıldatmaya ihtiyacı ve hakkı olduğunu düşünürken buldum ve bu sebeple de Robbie'ye söylediğim sözler şunlar oldu (o sıra Londra'daki ofisime artık sadece ayda bir geliyordu): "*Robbie, kapıda ne demiş olmalıydım biliyorum, şöyle demeliydim: Seni görmek ne güzel, koca bir ay seni görmedim!*" Bunu söylerken, ona karşı hislerim de değişti. Çok duygulandım ve ben konuşurken o da canlandı: Gözleri ışıldadı, yanaklarına renk geldi. Bunu takiben, karşıaktarımıma ve onunla sürdürdüğüm göz teması niteliğine karşı son derece tetikte olmayı öğrendim ve bunun eski otistik ve sapkın uyarılımların dışında canlı hissetme yolları bulmasında ona yardımcı olduğuna inanıyorum.

2. İkinci vaka örneği olarak vereceğim hastanın zihni de canlılıkla, fakat nesnenin canlılığıyla meşguldü. Yine otizmli bir erkek çocuk olan sekiz yaşındaki Jesse, son aylarda benimle sanki daha iyi temas kuruyor gibiydi. Daha uzun dramatik sekansları olan hikâyeleri biraz daha iyi canlandırabiliyor, hatta ara sıra bunları paylaşarak hikâyede olup bitenlerden beni de haberdar edebiliyordu. Son zamanlarda büyük bir yastığı tahta koltuğa yerleştirerek buna düşman bir uzaylıymış gibi davranıyor, ardından da onu hırpalıyordu. Fakat bu defa, bunun bir kumanda olduğunu ve kötü değil de, iyi bir kumanda olduğunu açıkladı. "Zap"ladığı zaman hareket ettiriyordu. Ardından kumanda adına konuştu. Bana kıpırdamamı, ardından zıplamamı, sonra da düşmemi söyledi. Bunların ilk ikisini yaptım, sonra da düşmüş numarası yaptım; buna bayılmış ve bu fikirle epey canlanmış gibi görünüyordu.

Verdiğim bu iki klinik örnek, yaşam bulmanın kişilerarası bir ilişkiyi içerdiği ve yaşamın başka birisi tarafından sağlandığı belirli bir canlılık türünü örneklendirmektedir. Robbie'yi derin donukluğundan ilk olarak "amcası" dil dökerek çıkarmıştı, ikincisinde ise benim onu duygulu bir şekilde buyur edişim, nihayet yanaklarına renk ve gözlerine ışık getirmişti. Jesse'yle işler hiç değilse bir anlığına tersine dönmüştü: Beni yaşama döndüren kumanda, Jesse'ydi. Onun deneyimlediği şeyin tümgüçlü kontrol değil, muktedir ve fail olma hissi olduğunu, düşünüyorum. Normal bebek gelişiminde bu tür nesne ilişkileri adım adım içselleştirilir, dolayısıyla da ruhsal-yaşam-veren ve ruhsal-yaşam-bulan nesneyle ilişki, sadece kişiler arası değildir, aynı zamanda kişinin kendi içindedir. Ve bu iletişim karşılıklıdır: Bebek annebabanın nasıl geliştiğini, annebaba da bebeğin nasıl geliştiğini etkiler. Gelgelelim sayısız bebek gözleminden de bildiğimiz gibi, yeni doğan bebekler dünyaya ne kadar yaşam, hatta ruhsal yaşam kuvvetiyle gelişleri açısından muazzam çeşitlilik gösterirler. Kimisinin, dışarıdaki dünyanın büyüleyici olduğuna ve Donald Meltzer'in söylediği gibi kendisini bir mıknatıs gibi çektiğine dair hissi zaten daha güçlüdür (Meltzer ve ark., 1975).

Bazı Beyin Araştırmaları Üzerine Birkaç Yorum

Biven, iyi hissetmenin iki ana yolu olduğuna işaret etmiştir. Bunlardan birisini haz ve mutluluk veren opioidler, ötekisini ise beklenti yüklü bir heyecan ve merak uyandıran dopamin sistemi harekete geçirir. Bu, enerji verir ve uyarıcıdır. Biven, Panksepp'in beyindeki "Arama Sistemi" diye isimlendirdiği sistem hakkındaki fikirlerinin oldukça dikkat çekici olduğunu öne sürmüştür. Panksepp bu sistemi, bağlanmadan, cinsellikten ve açlıktan

ayırır, fakat bunların birleşebildiğini ve hatta birleştiğini de belirtir. Tasvirleri bir ölçüde Bion'un K (bilgi) kavramıyla örtüşür. Şimdi, bazı spekülasyonlar yaparak ben burada merak hissinin rol oynadığını düşünüyorum. Stern son kitabında, önem taşıyan tek şeyin zihinsel/duygusal yaşamın içerikleri olmadığını, ifade ve deneyim biçimlerinin niteliğinin de daha fazla incelenmeyi gerektirdiğini ileri sürer. Buna örnek olarak, duygusal deneyimin ve iletişimin canlılık hatlarının neredeyse müzik gibi şekillenişi verilebilir (örn. patlamalı, tekdüze, coşkulu, abartılı veya daha düzenlenmiş olması). Bunun sinirbilimsel temelinin, tüm zihinsel/duygusal faaliyetlerin arkasındaki ve altındaki kuvveti sağlayan uyarılma sisteminde yatıyor olabileceğini düşünmüştür. Bu kuvvet, cinselliği, açlığı, bağlanmayı ve benzerlerini harekete geçiren, duyguları tetikleyen, dikkati keskinleştiren, bilişleri faaliyete geçiren ve hareketi başlatan kuvvettir (Stern, 2010.) Solms, bunun kulağa Freud'un yaşam içgüdüsü yahut yaşam kuvveti, hatta dürtüler diye adlandırdığına denk geldiğini öne sürmüştür (Solms, 2000).

Gerhardt (2004), anne gülümsediğinde bebeğin sinir sisteminin hoş bir şekilde uyarıldığını ve kalp hızının arttığını söyler. Bu süreçler biyokimyasal bir tepkiyi tetiklemektedir: "Endojen" yahut vücutta doğal olarak üretilen opioidleri (Schore, 1994). Bu doğal opioidler de kendinizi iyi hissetmenizi sağlar. Gelgelelim, aynı zamanda, dopamin isimli başka bir nörotransmitter de beyin sapından salınır ve tıpkı opioidler gibi prefrontal kortekse ulaşır. Her iki nörokimyasal da, oradaki glikoz alımını artırarak beynin prefrontal bölgesinde yeni dokuların büyümesine yardımcı olur.

Panksepp'in (s. 144, 1998) kendisi de, çocukluğunda dopamin devreleri bozulan yetişkin bir adam olan Leonard hakkında yazar. Bu adam dünyevi zevklerden payını ancak Oliver Sacks'in verdiği L-Dopa sayesinde tekrardan alabilmiştir. Panksepp, insanların ve hayvanların tüm gündelik uğraşlarını sıkıntısızca ve verimli bir şekilde sürdürmesini sağlayan kuvvetli, duygulanım yüklü nöral sistemlerin merkezinde, yükselen dopamin devresi yolaklarının yattığını artık bildiğimizi söyler. "Kuvvetli bir ilgi, canlı bir merak ve hevesle beklemenin", insanlarda bu sistemin uyarımını yansıtan his türleri olduğunu öne sürer (s. 149).

Teknik Sonuçlar

İlginçtir ki Panksepp sözlerine şöyle devam eder: "*Dopaminin sinaptik 'enerji'si olmayınca, bu potansiyeller adeta bitmez bir memnuniyetsizlik kışındaymışçasına donuk kalırlar. Dopamin sinapsları, ayrıntılı mesajlar taşıyan kuryelerden ziyade, kapı bekçilerini andırırlar. Onlar görev yerlerinde faal*

olmadıklarında beynin pek çok potansiyeli, düşünce veya eylem olarak kolay dışavurulamaz. Dopamin olmadan, ancak en kuvvetli duygusal mesajlar davranışı tetikleyebilir." Ben de daha önce şunu öne sürmüştüm: Bazı zihin (hatta beyin) durumları daha yoğun, canlandırıcı bir anlam ısrarını gerektirir, çünkü bazı gelişimcilerin "yoğunlaşmış duygulanımsal an" (Beebe ve Lachman, 1994) diye isimlendirdiği şeyi ancak bu yaratır. Hastalarımızı bir anlam dünyasına "geri çağırdığımız" (*reclaim*)[5] bu aciliyet anlarında, sesimizin temposu ve perdesi değişir (Alvarez, 1992, 2010, 2012). Panksepp bazı araştırmaların, müzikte tekrarlı ritimlerin hayvanlarda dopamin sentezini artırdığını keşfettiğini söyler (s. 131). Ruhsal ölülüğe yakınlığını hissettiğimde ve ardından da buna büyük bir aciliyet hissiyle tepki verdiğimde, Robbie ile aramızda da benzer bir şey olmuştu ve sesimdeki yoğunluğun ve uyarının ona nihayet ulaştığını hissetmiştim.

Şimdi merak meselesine geçmek istiyorum. Uzamsal ufukların arkasında, bir dağın veya ülkenin ardında neler yattığını merak edebiliriz, fakat gelecekle ilgili de yoğun bir merak duyabiliriz, yani uzamsal değil de zamansal bir merakımız da olabilir. Bazen gelecekten korkar, bazen onun karşısında dehşete kapılırız, bazense onu hevesle bekler ve tereddütsüz bir beklenti içinde oluruz. Burada Bion'un (1962) K[6] kavramı, yani birini veya bir şeyi tanıma arzusu hakkında bir şeyler söylemek isterim. Bion bunun, Sevgi'den (L) ve Nefret'ten (H) doğan coşkusal bağlara eklenmesi gereken üçüncü bir coşkusal bağ olduğunu düşünüyordu. Fisher (2011) merak sözcüğünün, Bion'un bunun kendilik ile nesne arasındaki coşkusal bağ olduğundaki ısrarını yansıtmakta yetersiz kaldığına işaret etmiştir. Fisher, "ilgi duymak" veya "dikkatini vermek" gibi ifadelerin buna daha yakın olduğunu ileri sürer. "Dikkatli, öğrenmeye meraklı, hatta sorgulayıcı" gibi sıfatların Bion'un söz ettiği şeye daha da yaklaştığını da ekler. Hiç şüphesiz K, bilgiye sahip olma arzusuyla ilgili değil, tanıma arzusuyla ilgilidir. Burada bir son yoktur; gizem, hatta belki Romantiklerde olduğu gibi biraz da heyecan vardır, fakat bir yerde de bilinmeyen karşısında büyülenme söz konusudur. Almancada merak için kullanılan kelimenin çok daha fazla duygu barındırması ilginçtir: *Neugier,* "yeni için yanıp tutuşmak" anlamına gelir. İtalyancada ise bu, İtal-

5 Yenidoğan araştırmalarına göre anne, bebeği için bir kapsayan işlevi görmesinin yanı sıra bebeğin ilgisini uyandırıp, talep ederek (*claim*) bebeğin var olduğunun farkına varmasını sağlar. Alvarez bu gözlemden yola çıkarak otistik çocuklarla "reclamation" (geri çağırma) adını verdiği, içine çekilmiş olan çocuğu canlandırmaya yarayan bir teknik kullanır. (ed. n.)

6 Bion alfa işlevinin temel faktörü olarak coşkuları (emotion) görür ve üç temel coşkusal bağlantı tanımlar: L(ove: sevgi), H(ate: nefret) ve K(nowledge: bilgi). K (bilgi) bağlantısı, Kleinci epistemofilik içgüdüye atıfta bulunur. Bilgi, mantıklı düşünmek değildir, mutlaka coşku içermelidir. Bir analist ile analizanı arasındaki tek bağlantı, K-bağlantısı (bilgi) olmalıdır, sevgi (L) veya nefret (H) değil. [Vermote, R. (2019) *Reading Bion*, s: 12, NY: Routledge] (ed. n.)

yan bir arkadaşıma göre, bazen ihlal edici türden bir merak anlamına gelir! Fisher, sevginin ve nefretin K'yı boğduğu ve engellediği zamanlarda ortaya çıkan tehlikeyi ele alır. Benim de tatlı, duyuları açık bir çocuk olan, fakat meraktan tümüyle yoksun görünen en az bir tane otizmli hastam olmuştur. Zamanla, bunun sebebinin kendisini meraka karşı savunması değil, merakının neredeyse hiç canlandırılmamış olması olduğunu düşünmeye başladım. İlk günlerinde canlandırıldıysa da öylesine kullanılmamıştı ki eriyip gitmişti. Bir gün çok sevecen bir ruh hâliyle gelerek, iki oyuncak hayvanı olabildiğince şefkatle birbirine yanaklarından öptürdü. Fakat bu öpüşme devam etti de etti, etti de etti... Antonius ve Kleopatra'nın bile ara sıra kalkıp yürüyüşe çıktıklarını veya birer kahve içmeye gittiklerini düşünmeye başladım! En sonunda, hayvanların tepeye (divanın üstüne) tırmanarak yukarıda neler olduğunu görmek isteyebileceklerini düşündüğümden söz etmeye başladım. Nihayetinde onları hareket ettirdi, yavaş yavaş ve tereddütle tepeye doğru çıkarmaya başladı. Tekrarlayalım, iç dünyanın her iki kısmında, yani hem iç nesnede hem kendilikte hem de bu ikisinin arasındaki ilişkide, eksikliğin alanında olduğumuzu ileri sürüyorum. Klein'ın kendisi ilginç bir şekilde 1929'da şöyle yazmıştır: "*Şizofreni konusuna gelirsek; kanımca burada başka sebeplerin yanı sıra yansıtma mekanizmasının kötü işleyişinden ötürü canlandırma ve aktarım kapasitesi iş görmüyor. Bu da dış dünyayla ve gerçeklikle kurulacak ve sürdürülecek ilişkinin önünü kesiyor*" (s. 208). Klein'ın bu sözleri, otizmli çocukların yansıtmacı özdeşleşmeyi kullanmakla ilgili sıkıntıları hakkında Tustin'in, Meltzer'in ve Bick'in görüşleriyle epeyce uyuşur (Bick, 1968; Tustin, 1981; Meltzer ve ark., 1975). Klein, hastasının henüz oynayamadığı yaramaz oğlan rolünü aktif bir şekilde oynamıştır ve zamanla hastanın kendisi de oyunda bu role girebilmeye başlamıştır. Peki ya asiliği veya isyanı hiçbir zaman tahayyül edemeyen hastalar? Bu fikri öne sürmeye biz cüret edersek, bu hâlâ psikanaliz midir? İçsel nesneler ve diğer insanlar ölü olarak deneyimlendiklerinde ve onlara dair merak eriyip gittiğinde, bir yandan çocuğun iç dünyasına, orada henüz mevcut olmayan bir canlılık ve anlam katıp, bir yandan da psikanalitik kökenlerimize sadık kalabilir miyiz?

İyi içe almaların (*introjection*) ve içselleştirmelerin gerçekleşmesinin bazı gerekli önkoşulları olsa gerektir. (Bugünlerde analistler bundan teknik üzerinden bahsediyor; bkz. ulaşılması zor hastaların kapsayıcılık gereksinimi için daha 1978'de yazan Betty Joseph ve hastanın kendi sorumluluğunu almasından önce kapsayıcılığın gerekebileceğini belirten John Steiner [2004]). Çaresiz bir şekilde parçalanmış bir hastayla, analize yeni verilen aradan dolayı o gün altüst olduğunu konuşmanın hiçbir anlamı olmadığını pek çoğumuz görmüşüzdür. Hastanın evvela döndüğümüzü fark edebilecek, sonra da bizi

dinleyebilecek kadar yatışmış olması gerekir. İlk mesele, yatışmaktır. Oksijen ihtiyacı fizyolojik olarak beslenme ihtiyacından önce geldiği için, memeye fazla yakın tutulan bir bebek *nefes alamadıkça ve alana kadar* ememez. Memeden fazla uzak ve annenin kollarında fazla gevşek tutulan bir bebek ise var gücüyle memeye yapışacak fakat fazla süt alamayacak, meme ucunu ve memeyi fazla keşfedemeyecek ve şüphesiz keyfine bakamayacaktır. Sıkıca tutulmak, haz veren rahat içe almalara imkân tanımakla kalmayıp, bunların zorunlu bir koşulu da olabilir. Özenli içe almalar, arka planda güvenli, hatta acele ettirmeyen koşulların bulunmasına bağlıdır. Wolff, dünyayla ilgilenebilecek kadar sakin ve uyanık olabilmeleri için bebeklerin evvela iyi beslenmiş ve rahat olmaları gerektiğini göstermiştir (1965). Sıkıntılı bir bebeğin merakı, tatmin edilmiş bir bebeğinkinden epeyce farklıdır: Daha dardır ve aciliyetiyle sınırlandırılmıştır. Fakat burada, sıkı sıkıya tutulmanın ve emniyet hissinin de ötesinde, bebeğin dikkatini çekebilmesi için nesnenin yeterince ilginç olduğunun hissedilmesinin de gerektiğini ekliyorum.

Dolayısıyla, bebek arayışta olmadığında veya çözülme ya da depresyon sebebiyle arayışından vazgeçtiğinde, daha canlı bir tepki vermemiz gerekli olabilir. Alfa işlevinin faal olması için öncelikle nesnenin dikkat yöneltmeye değer bulunması gerekir. Belirtmiş olduğum gibi, özellikle aktif bir depresyondan olmasa da ömür boyu süren bir tür depresyondan mustarip olan, durgun zihinli bazı ihmal edilmiş çocukları sık görürüz. Onların içi, değersizleştirilmiş değil, değer verilmemiş nesnelerle dolu gibidir. Burada, travmadan ziyade ihmalin ve dehşetten ziyade depresyonun sonuçları üzerine düşünüyorum. Kendini toparlayabildiğini hiçbir zaman hissetmemiş olmanın sonucunda kayıtsızlığın (*apathy*) ortaya çıktığı bazı çocuklar gördüğümüzü düşünüyorum.

Neticede, bu durumlardan bazılarını farklı patoloji düzeyleri altında sınıflandırma teşebbüsünün kaba görünebileceğinin farkındayım. Fakat yine de benlik, kendilik ve içsel nesnelerin işleyişinde farklı düzeyleri içeren bir süreklilik bulunduğu fikrinin, bu çocuklara nasıl en iyi şekilde ulaşabileceğimizi düşünürken bize bir ölçüde yapı sağlayabileceği kanaatindeyim. Fakat mesele, doğru kelimeleri seçmekten ibaret değildir. Genelde karşıaktarımımızdaki hisler önce gelir, fakat nadiren de olsa, Robbie'ye verdiğim sahte selamda gösterdiğim gibi, bunun tam tersi de olabilir. Aktarımdaki ve karşıaktarımdaki duygusal karşılaşmalar, hele ki söz konusu daha ağır hastalar olduğunda, yoğun ve çoğu zaman da ezici kuvvettedir. Kimi zaman ise, bunun aksine ve daha endişe verici bir şekilde, bunlar ciddi düzeyde güçsüz kalır: Sanki hiçbir şeyin önemi yok gibidir ve zaman zaman belirli bir hasta ile olan görüşme her iki tarafa da anlamdan yoksun gelebilir. Psikanalitik

bir yaklaşımla çalışan terapistler, zihin ve his (veya bunlardan yoksun olma) durumlarının bu çeşitliliğini son derece ciddiye alırlar. Bion, eğer sıkılma söz konusuysa sıkıntının çalışılması gerektiğini öğretmiştir (Sıkılmanın ruhsallığın kapsüllenmiş bir parçasıyla ilişkisi için bkz. Bergstein, 2009.) Aktarım ve karşıaktarım çalışmayı bozmaz, onlar çalışmanın en hayati araçlarıdır. Fakat kapsayıcılık ve karşıaktarımdaki hislerimizin işlenmesi, "doğru" kelimeler olmadığında dahi hastanın kendisini anlaşılmış hissetmesini ve karşılaşmanın o ânından bir şeyler kazanmasını sağlamaya çoğu zaman yetse de, vaziyet her zaman bu değildir. Bion'un "dönüşüm" diye adlandırdığı –analistteki duygunun dönüştürülerek hastaya iade edildiği ve kapsamanın ötesinde olan– evredeki bazı unsurlar, bazen diğer zamanlara kıyasla daha önemlidir. Bunun sebebi, coşkusal bir deneyimin dönüştürülmesinin sayısız yolunun olmasıdır. Paranoid zulmedilme durumlarını, daha şizoid durumlardan ayırmanın kullanışlı olabileceğini ve en patolojik şizoid durum vakalarında, mesela aşırı ölçüde kronik çözülme, boşluk veya insanca olmayan, insan dışında veya sadomazoşistik nesnelere sapkın bir bağlanma söz konusuysa, hislerimizin yoğunluğunu veya hissizliğimizin bize yaptığı yoğun uyarıyı, *yoğunlaştırılmış* şekillerde kullanmamız gerekebileceğini öne sürüyorum.

KAYNAKÇA

Alvarez, A. (1992) *Live company: Psychoanalytic psychotherapy with autistic, borderline, deprived and abused children,* Londra ve New York: Routledge.

Alvarez, A. (1995) Motiveless malignity: problems in the psychotherapy of psychopathic patients, *Journal of Child Psychotherapy*, 21, 2: 167-182.

Alvarez, A. (1997) Projective identification as a communication: its grammar in Borderline Psychotic children, *Psychoanalytic Dialogues,* 7, 6: 753-768.

Alvarez, A. (1999) Addressing the deficit: developmentally informed psychotherapy with passive, 'undrawn' children. A. Alvarez; S. Reid (ed.) *Autism and personality: Findings from the Tavistock autism workshop*, Londra: Routledge.

Alvarez, A. (2010a) Levels of analytic work and levels of pathology: The work of calibration. *International Journal of Psychoanalysis*, 91, no.4: 859-878 [Alvarez, A. (2011) Analitik Çalışmanın ve Patolojinin Düzeyleri: Ayarlama Çalışması. Çev. Şeyda Sunar Postacı. *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2011,* 3:163-183, İstanbul: Sel Yayınları]

Alvarez, A. (2010b) Mourning and melancholia in childhood and adolescence:some reflections on the role of the internal object' E. McGinley, A. Varchevker (ed.) *Enduring Loss: Mourning, Depression and Narcissism throughout the Life Cycle*, Londra: Karnac.

Alvarez, A. (2012) The Thinking Heart: Three Levels of Psychotherapy with Disturbed Children. Londra: Routledge.

Beebe, B., Lachmann, F. M. (1994) Representation and internalization in infancy: three principles of salience, *Psychoanalytic Psychology*, 11, 2: 127-165.

Bergstein, A. (2009) On boredom: a close encounter with encapsulated parts of the psyche, *International Journal of Psychoanalysis,*90: 613-631. [Bergstein, A.2010) Can Sıkıntısı Üzerine: Ruhsallığın Kapsüllenmiş Parçalarıyla Yakın Bir Karşılaşma, çev: Şeyda Postacı, *Ulusl. Psikanaliz Yıllığı*, 2: 99-118, s. 109, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları]

Bick E. (1968) The experience of the skin in early object-relations' Briggs, A. (ed.) *Surviving Space: Papers on Infant Observation* içinde, Londra: Karnac Tavistock Clinic Series; ayrıca M. Harris Williams (ed.) (1987) *Collected Papers of Martha Harris and Esther Bick,* Perthire: Clunie Press; ayrıca *International Journal of Psychoanalysis,* 49: 484-486.

Bion, W. R. (1962) *Learning from Experience,* Londra: Heinemann. [Bion, W. (2014). *Yaşayarak öğrenmek*. (T. Güvenir, L. İşcanlı Ekin, Çev.). İstanbul: Bağlam]

Bion, W. R. (1965) *Transformations: Change from Learning to Growth*, Londra: Heinemann.

DeJong, M. (2010) Some reflections on the use of psychiatric diagnosis in the looked after or "in care" population, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 15, 4: 589-599.

Fairbairn, W.R.D. (1952) Schizoid factors of the personality. *Psychoanalytic Studies of the Personality*, Tavistock/Routledge: Londra.

Ferris, S., McGauley, G., Hughes, P. (2004) Attachment disorganization in infancy: relation to psychoanalytic understanding of development, *Psychoanalytic Psychotherapy*, 18, 2: 151-166.

Freud, S. (1920) Beyond the Pleasure Principle. J. Strachey (ed) (1966) *Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud.* C. XVIII, Londra: Hogarth [Freud, S. (2001). *Haz ilkesinin ötesinde, Ben ve İd.* (Ali Babaoğlu, Çev.). Metis Yayınları].

Frick, P.J.,White, S.F. (2008) Research review: the importance of callous-unemotional traits for developmental models of aggressive and antisocial behaviour, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49, 4: 359-375.

Gerhardt, S. (2004) *Why love matters: How affection shapes a baby's brain*, New York: Brunner Routledge.

Green, A. (1995) Has sexuality anything to do with psychoanalysis? *International Journal of Psychoanalysis*. 76:871-883.

Joseph, B. (1975) The patient who is difficult to reach' E.B. Spillius, M. Feldman (ed.) (1989) *Psychic equilibrium and psychic change: Selected papers of Betty Joseph*, Londra: Routledge.

Joseph, B. (1982) Addiction to near death. E.B. Spillius, M. Feldman (ed.) (1989) *Psychic equilibrium and psychic change: Selected Papers of Betty Joseph,* Londra: Routledge.

Klein, M. (1929) Personification in the play of children. *The Writings of Melanie Klein, Volume 1* (1975) içinde, Londra: Hogarth. [Klein, M. (1929), "Çocuk Oyununda Canlandırma", *Sevgi, Suçluluk ve Onarım*, Haz: B. Habip, çev. Ali Algın Köşkdere, Kanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 158.]

Klein, M. (1935) A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. *The Writings of Melanie Klein, Volume III Melanie Klein: Envy and Gratitude and Other Works* içinde (1975) Londra: Hogarth. [Klein, M. (1929), "Çocuk Oyununda Canlandırma", *Sevgi, Suçluluk ve Onarım* içinde, Çev. Ali Algın Köşkdere, Kanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 158.]

Klein, M. (1937) Love, Guilt and Reparation. *The Writings of Melanie Klein, Volume 1*(1975) içinde Londra: Hogarth. [Klein, M. (1937) Sevgi, Suçluluk ve Onarım. *Sevgi, Suçluluk ve Onarım*, Haz: B. Habip, Çev. Ali Algın Köşkdere, Kanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 158

Klein, M. (1946) Notes on some schizoid mechanisms. *The Writings of Melanie Klein, Vol III Melanie Klein: Envy and Gratitude and Other Works* (1975), Londra: Hogarth.

Klein, M. (1952) Some theoretical conclusions regarding the emotional life of the infant. (1975) *The Writings of Melanie Klein Vol III*, Londra: Hogarth

Likierman, M. (2001) *Melanie Klein: Her Work in Context*, Londra: Continuum.

Meltzer, D. ve ark. (1975) *Explorations in Autism: A Psycho-analytical Study*, Strathtay: Clunie.

Music, G. (2009) Neglecting neglect: some thoughts on children who have lacked good input, and are `undrawn' and `unenjoyed', *Journal of Child Psychotherapy,* 35, 2: 142-156.

Segal, H. (1957) Notes on Symbol Formation, *The work of Hanna Segal,* 1981, New York: Aronson.

Shaughnessy, E., Alvarez, A., Waddell, M.(2006) A conversation about early unintegration, disintegration and integration, *Journal of Child Psychotherapy,* 32, 2: 153-157.

Panksepp, J. (1998) *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*, Oxford: Oxford University Press.

Papousek H.Papousek, M. (1975) Cognitive aspects of preverbal social interaction between human infants and adults. *Parent Infant Interaction* (CIBA Foundation Symposium No. 33) içinde, Amsterdam: Elsevier.

Perry, B. D. (2002) Childhood experience and the expression of genetic potential: what childhood neglect tells us about nature and nurture, *Brain and Mind*, 3: 79-100.

Reid, S. (1999) Autism and trauma: Autistic Post-traumatic Developmental Disorder' A. Alvarez, S. Reid (ed.) *Autism and Personality: Findings form the Tavistock Autism Workshop,* Londra: Routledge.

Rodrigue, E. (1955) The analysis of a three-year-old mute schizophrenic. M. Klein, P. Heimann, and R.E. Money-Kyrle, (ed.) *New Directions in Psycho-analysis: The Significance of Infant Conflict in the Pattern of Adult Behaviour,* Londra: Tavistock

Schore, A. (1994) *Affect Regulation and the Origin of the Self: the Neurobiology of Emotional Development,* Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum.

Solms, M. (2000) Freudian dream theory today. *The Psychologist*. Vol 12, no 1: 618-619

Steiner, J. (1993) Problems of psychoanalytic technique: patient-centred and analyst-centred interpretations. *Psychic Retreats: Pathological Organizations in Psychotic, Neurotic and Borderline Patients*, Londra: Routledge.

Steiner, J.(1993) *Psychic Retreats: Pathological Organizations in Psychotic, Neurotic, and Borderline Patients*, Londra: Routledge.

Stern, D. N. (2010) *Forms of Vitality*, Oxford: Oxford University Press.

Tustin, F. (1980) Autistic objects, *International Review of Psychoanalysis*, 7: 27-39.

Tustin, F. (1981) *Autistic states in children*, Londra: Routledge ve Kegan Paul. (Revised edition, 1992).

Van der Kolk, B. (2009) Proposal to Include a Developmental Trauma Disorder Diagnosis For Children and Adolescents in DSM-V. Paper presented at UCLA Trauma Conference, California, July 2009.

Viding, E. (2004) Annotation: understanding the development of psychopathy, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 8: 1329-1337.

Wakschlag, L.S., Tolan, P.H., Leventhal, B.L. (2010) Research review: "Ain't misbehaving": Towards a developmentalized specified nosology for preschool disruptive behaviour, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51, 1: 3-22.

Winnicott, D.W. (1945) Primitive emotional development. *Collected Papers*, Londra: Hogarth.

Régine Prat
Çeviren: Özgecan Atabay

Utancın "El Yakan Patatesi"[1]: Hangi İçerik, Hangi İletim?

"İşlenmemiş olanın iletilmesi" konusundaki bir sorgulamaya değinmek istiyorum. Bu, "kongrede rapor sunanların[2] oldukça yerinde olarak 'birincil' vurguları, işlenmemiş utancın ve suçluluğun kalıbını, anne babadan birinin bilinçdışı bir şekilde iletmesidir."[3]

Önce *ödünç alınmış utançlarla iletilmiş içerikler* sorunsalını, yüz yüze haftada iki seanslık bir tedavi sürecinin klinik öyküsünün bir parçasından yola çıkarak ele alacağım: Aile öyküsünde yazılı bir utancı ikiye katlayan, travmatik erken kopma deneyimleriyle bağlantılı temel bir varoluş utancı...

Daha sonra bir bebek gözlemi malzemesinden yola çıkarak annebabanın bebeğe yaklaşımlarındaki kısmi uyumsuzluğu ortaya koyarak *bu kör içeriklerin iletim düzeneğine* değineceğim.

I. Birincil Utanç ya da Miras Kalan Utanç

1. Yaşama, Ölüme

Claire beni görmeye gelmişti, çünkü ellili yaşlarına yaklaşırken tüm yaşamını kapsayan bir başarısızlık duygusu yaşıyordu. Çok sessiz bir analistle olan ilk analizinden çocukluğundakini ikiye katlayan bir *soğukluk ve yalnızlık* duygusu anımsıyordu. İlk görüşmemizden başlayarak annesi tarafından anlaşılmasının olanaksızlığını, "annesi için fazla canlı" oluşuna bağlıyordu. Çok sayıda düşükten ve iki günlükken hastanede soğuktan ölmüş bir erkek kardeşten sonra doğmuştu.

---

1 El yakan patates (*patate chaude*), sıcak bir patatesin yere düşürülmeden elden ele atılması oyunundan yola çıkan ve günlük dilde hiç kimsenin uğraşmak istemediği, herkesin başından savmak istediği konu anlamında kullanılan bir deyim. (ç. n.)

2 Jean Cournut, "Transmission de la honte et de la culpabilité", Communications préalables; *Bulletin de la SPP*, S. 68, Paris, 2003. Bu metnin çevirisi bu kitapta yer almaktadır. (ç. n.)

3 Bu metin 2003'te Lyon'da yapılan ve "Suçluluk ve Utanç" konusunun ele alındığı Fransız Dili Psikanaliz Kongresi'ne (CPLF) sunulan iki rapordan yola çıkılarak hazırlanmıştır. (ç. n.)

Tedavinin başlangıcından bir ay sonra evinin temelinde çatlaklar saptanmasıyla bir çukur oluştu: Claire yıkıldı ve ağır bir gerileme yaşadı. Paramparça olan kendi ruhsal temelleriydi: Sürekli ve şiddetli bir acı içinde patlayacağı korkusunu yaşıyor, sürekli bütünlüğünün tehdit altında olduğu duygusuyla bir girdabın içine çekilmiş ve kendinden kopmuş olduğunu hissediyordu.

2. Katile Dönüşmek

Bebekliğinde, henüz üç haftalıktan biraz büyükken annesinin memesinde, onun uzun süre ölüm ve yaşam arasında gidip gelmesine yol açacak bir septisemiye neden olan bir apse oluşmuştu. Bu durumda babası Claire'i, eğer annesi ölürse onu geri almayacağı tehdidiyle anneannesine emanet etmişti.

Çok erken dönemde yaşanmış bu travmanın aktarımsal ilişkide yineleneceği varsayımında bulunabiliriz. Terapideki yaşamsal umut, bir felakete neden olacağı korkusuna dönüştü: Benim sağlamlığımdan endişe ediyor, başıma bir kaza gelme olasılığının ortaya çıktığı ayrılıkları korkuyla yaşıyor, henüz ben fark etmeden benim yorgunluğumu ya da nezlemi bulup ortaya çıkarıyordu. Sürekli bir utancın etkisi altındaydı: Kendi yaşam dürtüsünün hareketlerini potansiyel olarak ölümcül algılıyordu ve onların "daha ortaya çıkmadan boğulmaları" gerekiyordu. Aktarım ilişkisinde ruhsal ya da fiziksel tüm eylemler beni dağıtma riski yaratıyormuş gibi algılanıyordu: Kapıyı çalmak, bekleme odasında beklemek, etrafına bakmak, aynı zamanda bana bakmak da... O zaman çocukluğunu geçirdiği evdeki küçük bebek fotoğrafının, ölüm döşeğindeki erkek kardeşin fotoğrafı olduğunu dehşet içinde anımsadı.

Yaşam ve ölüm üst üste geliyor, anne babasının düşünülemez utancı onun için bir katil utancına dönüşüyordu.

3. Yaşamda Kalma Girişimi

Aniden dehşete düşmüş bir halde, beni tanımayabileceğini fark etti. İki seans arasında bir başkası tarafından ya da bir başkasıyla değiştirilmiş olabilir miydim? Bu, özellikle onun daha önce gördüğü birini hemen tanıyor oluşu, bir kez gördüğü insanları bile yirmi yıl sonra tanıyabilmesinden dolayı daha da dikkat çekiciydi. Ayrıca her iki elini de kullanabiliyordu (anne sağlak ve anneanne solaktı), aynı zamanda olağanüstü bir yer yön duygusu ve durmaksızın başkalarına yönelttiği aşırı bir dikkati ve mesleği haline getirdiği bir öngörüsü vardı. Bu karakter özellikleri *erken dönemde oluşmuş bir savunma örgütlenmesi* olarak anlam buluyordu: Anneyle ilişkiden koparılması ve anneannenin onun yerini alması, erken dönemde tanıdığı dünyayı ve nirengi noktalarını bir depremdeki gibi yerle bir etmiş, tüm uyanıklık sistemi bunun yeniden olabileceğini öngörmek ve engellemek için alarm durumunda kalmıştı.

Onu tutan ve yaşamda kalmasını sağlayan bu koruyucu kabuk, aynı zamanda onu diğerlerinden soyutluyordu. Claire ne fiziksel ne ruhsal olarak hiçbir şeyin ona yaklaşmasına izin vermiyordu. İçsel dünyasının en mahrem kısmı kendisi için bile ulaşılamazken, bir gün keşfedilme ve yeniden canlanma olasılığı konusunda derin bir umutsuzluk içindeydi.

Tüm yakın bağlar, ötekine "hastalık bulaştırmak" ve aktarımda ise beni patlayıcı "mayınlar" ile doldurmak anlamına gelebiliyordu.

4. Kayıp Kıtanın Arayışında

Söz konusu tedavinin dördüncü yılında Claire, *hâlâ sürekli olmayan yeniden yapılanma anları* yaşayabiliyordu: Dış kurallar tarafından dikte edilen bir pranga olmayan daha iyi nitelikteki bir zarf, ona yumuşak, güvenilir ve uygun bir şekilde sunulabilecekti. O zaman tüm sorun, aktarım ilişkisinde, seansların konforunda ve koltuğun "kollarında" deneyimlenenin, içsel yaşantıda nasıl canlı tutulacağı haline gelmişti.

Bu bağlamda, tatillerden sonra ona zulmeden bir düşüncenin saldırısına uğruyordu: Beni tanımadığını, hakkımda, kişiliğim ve zevklerimin gerçekliğiyle ilgili hiçbir şey bilmediğini fark ediyordu. Aslında önceleri beni tanımama korkusu dış görünüşümle ilgiliyken, şimdi *iç dünyamı tanımamak* ile ilgiliydi. Ona tam tersine bir şekilde, beni "içten" çok iyi tanıdığını düşünebileceğini söylüyorum. Danielle Quinodoz'un "duyguları ve duyumları bile uyandırabilecek somut tasarımlar arayışında"[4] önerdiği "dokunan sözcükler" tanımlamasına kendi adıma, odamı bir döngü içinde kucaklayan iki elin açılışı hareketini ekliyorum (özellikle anne-bebek terapilerinde duyguları ve ilkel yaşantıları sözsüz bir şekilde bedene bağlayarak iletmenin bir yolu olarak kullandığım beden hareketini dile katma tavrıdır bu).

Kısa süre sonra bir düş gördü: *Bir bebeği çöpe atıyor* ve aile üyeleriyle gevezelik ederek oradan ayrılıyor. İki gün sonra aniden bir bebeği öldürdüğünü fark ediyor ve onu utanca boğan bu eyleminin dehşetiyle yıkılıyor. Sonra, belki de o kadar geç değildir diye düşünüyor ve bir bebeğin iki gün boyunca bir çöp kutusunda hayatta kalıp kalmayacağını sorguluyor. Geri dönüyor, çöp kutusunun kapağını açtığında bebe yakalı beyaz bir elbise giymiş ve ona gülümseyen canlı bir kız çocuğunu buluyor.

Bu düş üzerine olan çalışma, düşün duygusu, görüntülerinin ayrıntıları ve çağrışımları üzerine olan sorularıma gidip gelişleri, utanç duygulanımlarının ilk kez ortaya çıkmasına izin verecek bir düzenlemeyi açığa çıkaracaktı: Söz konusu olan bir bebeği öldürmek değil, tam tersine iki seans arasında, daha net bir ifadeyle, bir sonraki seans gününe kadar, yani düşten iki gün sonra

4 Danielle Quinodoz, "Des mots qui touchent", J. Chasseguet-Smirgel önsözü, PUF, Paris, 2002.

da yaşamda kalabilecek bir bebeği çöp kutusuna bırakmaktı. Daha sonra çöp kutusunun aslında üzerine bebeğin yerleştirildiği karmakarışık fakat sağlam ve temiz bir içerikle dolu olduğunu görüyordu. Ben bunu, bebeği bir kapağın korumasındaki yeşil bir çöp kutusuna koymanın, yaşadığı şehrin griliklerinin ve hüzünlerinin aksine "güzel" olarak deneyimlendiği şeklinde yorumladım.

Utanca olan bu tanıdık başvuru, bana ait olduğu keşfedilen kirli bir çöp kutusuna benzetildiğim düşüncesinin yeniden canlanmasına neden oldu (onun gerçekliğinde sıklıkla bahçemin girişini engelliyor ve arabasını park etmesi için manevra yapmasına izin vermiyordu). Öyleyse ben de atılan şeylerin çevreye saçılarak her yeri istila etmelerini önlemek için bir araya toplanmalarını sağlayan *çöp kutularının* davasını savunacaktım. Aynı zamanda ona adını vererek, onu tanıyarak ve tanınmasını sağlayarak, onu yaratan 'mucit-babaya' da gönderme yapıyordum.

5. Yaşam Dansı

On beş gün sonra gördüğü bir düşte ikimizi, bir hediyelik eşya dükkânında dans eden bir *ritimle ve esnek hareketlerle* sofra aksesuarı ararken sahneledi. Benim beğenilerimin onunkilerden farklı olduğunu keşfedince, dingin şaşkınlığının konforunu ve rahatlığını yaşayabildi.

Düşlerin içeriğindeki ya da çağrışımlarındaki ölü bebek tasarımları, olgusal olarak erken çocukluk dönemindeki travmaya gönderme yapıyordu. Bu aynı zamanda *duygular dünyasının* işlenme biçiminin ele alınması için de elverişli bir metafor oluşturuyordu.

Bu düşte söz konusu olan, bebe-duygu embriyonların yalnızca yaşamda tutulmasını veya öldürülmemesini sağlamak değil, onlara canlı bir iç dünyada gerçekten yaşamaları ve gelişebilmeleri olanağını da vermekti.

6. Bazı Varsayımlar

"Doğum duraklaması"ndan (*the caesura of birth*[5]) sonra bebek, *varolma sürekliliğini yeniden oluşturmasına* izin verecek unsurlar bulmak zorundadır. Psikanalist Esther Bick'in tezi şöyledir:

> **Kişiliğin bölümleri en ilkel biçimlerinde, aralarında hiçbir bağlayıcı kuvvet yokmuş gibi hissedilir ve bu nedenle bir sınır görevi gören deri sayesinde, edilgen bir biçimde bir arada tutulmaları gerekir.**[6]

5 Freud'un 1926'da kullandığı bu terimi Bion (1977), doğum öncesi ve doğum sonrası yaşam arasındaki devamlılığı tartışmak için kullanmıştır. (ç. n).

6 Esther Bick (1967), "L'Expérience de la peau dans les relations d'objet précoces", *Les Ecrits de Martha Harris et d'Esther Bick*, Ed. du Hublot, Paris, 1998, s. 135-141.

Öyleyse bebek, bunun için etkin olmak zorunda kalmadan, ona çevre tarafından sağlanacak *kapsayıcı bir alana gereksinim* duymaktadır. "Optimal kapsayan, annenin tanıdık kokusunun, sözcüklerinin, kucaklamasının da eşlik ettiği, ağızdaki meme ucudur."[7] Son yıllarda yapılan araştırmalar, psikanalistlerin bu sezgisini onaylamış ve artık bebeğin, kucaklanma, sallanma, sesler, annenin kalp atışları, kokular, görsel ve dokunsal nirengi noktaları gibi tanıdık dünyasının (doğum öncesi dönem dahil) öğelerini bulduğunda kendini güvende hissettiğini, sakinleştiğini göstermiştir.

Çevre, bir kapsayıcılık yetisi sağlamakta eksik kaldığında, (hatta sağlayabildiği zamanlarda bile) bebek, kendi kaynaklarına yönelir ve erken bir şekilde etkin hale gelir. O zaman "dikkati çekebilecek ve böylece en azından anlık olarak, kişiliğin tüm parçalarını bir arada tutuyormuş gibi deneyimleyebileceği bir nesne – bir ışık, bir ses, bir koku ya da başka herhangi bir duyusal nesnenin engellenemez arayışına"[8] başvurur. Esther Bick özel seminerinde[9] bir bebeğin, kendine "uygun bir kapsayan-deri yerine, Kendiliği kapsayan bir kas yapısı –ikinci bir deri– oluşturarak" yaşamda kalmasını sağlayan *farklı tutunma biçimleri* tanımlamıştı. Bu, sonu olmayan bir düşüşe, bir çözülmeye, bir dağılmaya uğramamak için tutunulması gereken tüm duyusal biçimleri içermektedir.

Böylece, erken dönemdeki bu vahşi ayrılık, taslak halindeki bu ilk deride bir yırtık halini alır ve tüm erken ayrılma-yırtılma deneyimlerinde ortak olan temel bir deneyim oluşturur.

Claire, kendine *aşılmaz bir kabuk* inşa ederek, ilgi yetilerini aşırı geliştirerek, dikkatini her daim uyanık tutarak yaşamda kalabiliyordu. Aynı şekilde, ruhsal ve ahlaki kabuk olarak adlandırabileceğimiz ahlaki ilkeler ve katı davranış kuralları üzerine kurulmuş kapsayanlar-kabuklar inşa etti. Bu olgunun anlaşılması için özellikle şu saptamayı eklemek uygun gibi görünüyor: "Cinayet, nesnenin bir tür yutulmasıyla gerçekleştirilen ilk yıkım hareketini oluşturan algıyla başlar... Cinayet, bir şey algı düzeyinde yok edildiğinde işlenir."[10]

Bu kabuk, kendini kapattığı ve onu ezici bir utanç pahasına bir arada tutan bir hapishanedir, bir cinayet hapishanesidir.

Bu birincil travma durumları öznel bir çıkmazla karşılaşır, hatta öznelliğin kendisini ve ruhsal düzeni tehdit eden varoluşsal bir umutsuzluğa, bir varolma

7 Bick, E., *agy*.

8 Bick, E., *agy*.

9 Michel Haag, "La méthode d'Esther Bick pour l'observation régulière et prolongée du tout-petit au sein de sa famille", *Özel yayın*, Dr. Haag 18 rue Emile Duclaux, 75015 Paris, 2002.

10 Jean Guillaumin'in kongredeki sözlü sunumu.

utancına yol açar. Yaşamda kalabilmek için özne, birincil travmatik deneyimden çekilir, kendini öznelliğinden koparır ve geri çekilir.[11]

Fakat eğer tüm bu erken dönem travmatik deneyimlerin ortak noktası olacak olan ani yaşamda kalma tepkisini ayırırsak, soruyu *yaşam deneyimlerini oluşturacak farklılıklar* açısından şöyle sorabiliriz: Yaşam tarafından sağlanan ya da sağlanmayan bir *onarımın* şartları ve koşulları ne olacaktır?

Olası, ama geç kalmış bir onarım açısından bakıldığında, tedavinin başlatılma şekli bazı aydınlanmalar sağlayabilir. Claire ilk analitik deneyiminde yalnızca soğukluk ve yalnızlık bulmuştu. Bu tedavi süresince, onun analitik-hapishane zarını, (sık sık "eyleme geçen" suçlu psikanalist olma duygusu pahasına) yıkmak zorunda kalacağıma dair bir hisse sahip olacağım katı, kapalı ve keskin kurallarıyla karşı karşıya gelmiştim. Claire bana çocukluğunun mekânlarının suluboya resimlerini içeren bir kitap armağan etti: Bunun, çocukluğunun iletilemeyen izlenimlerini simgeleştirmesine, dönüştürmesine yardım etmem için bunları bana yaşatmanın bir yolu olduğunu anladım. Bu armağanı kabul etmeyeceğimden korkuyor, çünkü "yapmaması gerektiğini bildiğini" söylüyordu. Fakat "Bunu kim dedi?" diye sordum. "İyi analistler" yanıtı beni, "iyi" olmanın tek yolunun "kötü" olmak ve armağanını reddetmek hatta ona yardım etmeyi reddetmek olduğu "çifte çelişkili" (*double-bind*) bir hapishaneye kapatıyordu.

Aktarımsal konum aracılığıyla ilk nesnesinin annesel konumu görünür hale gelir. René Rouissillon'un nesnenin yıkıma karşı yaşamda kalabilmek için verdiği üç yanıtın elzem nitelikleriyle ilgili terimleri kullanacağım.

- Geri çekilmenin eksikliği – nesne ruhsal olarak var olduğunu göstermelidir.
  Karşılık ya da misilleme eksikliği – nesne, özneyle bir güç ilişkisi kurmamalıdır.
- Özneyle iletişimi yeniden kurmak için yıkıcılığın yörüngesinden çıkmak[12]– nesne yaratıcı ve canlı olmalıdır.

Tersine, değişmeyen dışsal ilkelere tabi ve sert bir nesne, ne esnek bir şekilde uyum sağlayabilir ne ruhsal acıyı ne de sevgiyi kucaklayıp kapsayabilir. Bir kapsayan değil, bir *claustrum*[13] oluşturmaktadır. Claire'in annesi bana

11 René Roussillon, *Agonie, clivage et symbolisation*, PUF, Paris, 1999, s. 20.

12 René Roussillon, "La fonction symbolisante de l'objet", *Revue Française de Psychanalyse*, LXI, 2, PUF, Paris, 1997, s. 405.

13 Donald Meltzer, *Le Claustrum*, Ed. Du Hublot, Paris, 1999.

Claustrum set, duvar, engel anlamına gelir ve beyinde neokorteksin içindeki gri madde tabakasının da adıdır. (ç. n.)

özellikle çok az kapsayıcı ve cömert görünüyordu. Terapi, müdahaleci ve yıkıcı yansıtmaları karşılamaya ve bunları arındırmaya elverişli, içsel yaşam hareketinin yeniden başlamasına olduğu kadar ötekiyle ritim içindeki ilişkilere de izin vereceği umulan kapsayıcı bir nesnenin yeniden inşasını içerir.

Claire'in annesinin yaşamına dair bazı unsurlar, anlamlı varsayımlar ortaya koymamızı sağlar. Annenin Claire'in babasıyla olan evliliği aileler arası küslüklere neden olmuş ve dengi dengine olmayan bir evlilik izlenimi vermişti. Burada kendi çocukluğundan ve *kuşaklarötesi bağlarından* köken alan bir suçluluğun işaretleri görülüyordu.

"Karakteristik özellikleri ve kendi patolojisi, cinayetin ruhsal anlamına dair olan bu yasların yaşantısıyla katlanarak artmıştır" varsayımını yapabiliriz: Anlaşılmaz koşullarda (tıbbi koşullara uygun bir doğumda, üstelik doktor bir eşe rağmen döneminde az rastlanır bir şekilde soğuktan) ölen bir bebek ve Claire'e gebe kalmasının hemen öncesindeki dokuz ay içinde üç düşük, bu yeni bebeğe yansıtılan, işlenme olasılığı olmayan suçluluk ve utanç izleri bırakmış olmalıydı. Aile öyküsünde o dönemle ilgili *hiçbir şey konuşulamıyordu*, fakat ailenin topluma uyum düzeyi ve sosyal başarısı sanki bir *suçun kefaretini* ödüyormuş gibi kalıcı olarak engellenmişti. Claire'in verdiği ipuçlarına bakarsak, dönemin doktor ailelerinin ekonomik düzeyine kıyasla burada neredeyse sefil bir yaşam düzeyinden söz edebiliriz. Bu bedel karşılığında, güçlü ve sağlıklı küçük bir kız çocuğunun doğumuyla travmatize olmuş ve yaralanmış bu annenin yetersiz kalan kapasitelerinin bir kısmının geri kazanılabilmesi de olası olmuştur: Claire'den iki yıl sonra doğan erkek kardeşi ve on yıl sonra doğan kız kardeşi daha "esnek" bir anneden yararlanmış ve onunla daha iyi ilişkiler kurmuş gibi görünüyorlardı. Her ikisi de evliydi ve çocukları vardı, yaşamları daha sorunsuz görünüyordu.

Travmanın bebek üzerindeki etkileri olarak sert annesel bir nesneyle özdeşlikle ya da söylenmemiş ve sır olan unsurlarla ilgili varsayımlar tek başına yeterli görünmüyor ve bence M. Torok ve N. Abraham tarafından çok iyi tanımlanmış olan *ruhsallığın kör bölgelerine* gömülmüş bilinçdışı unsurlarla birleşiyorlar. Annebabalar için "söylenen söz, bastırılmış ve söylenmemiş olanı tam olarak tamamlamadığında, bilinçli olanın kendisinde bir boşluğu, bilinmeyen bir bilgiyi, bir *cehaleti*, söz öncesi bir bastırmanın nesnesini iletecektir."[14] Fakat, eğer bu iletimde işleyen düzenlemeleri araştırmaya odaklanmazsak, sıklıkla kullanılan "bilinçdışından bilinçdışına iletim" kavramı, iletim biçimlerini tanımamak için onları adlandırmanın bir yolu olma, hatta onları psikanalitik-sihirsel bir yorum düzeyine indirgeme riskini taşır.

14 N. Abraham, M. Torok, *L'écorce et le noyau*, Flammarion, Paris, 1987, s. 297.

II. İletim Kayışları[15]

Esther Bick yönteminde kullanılan, "bir bebeği ailesiyle gözlemleme" eğitimi çerçevesinden alınan bir gözlem malzemesi aracılığıyla, bu hayalet kör bölgelerin iletilme düzeneklerine dair bir örnek vereceğim.[16] Seans malzemesi, gözlemcinin seanslarda tüm görebildiği, algılayabildiği ve anımsayabildiklerinden oluşur. Bu "ham" malzeme hakkında aileye hiçbir açıklama ya da yorumda bulunulmaz, fakat bunlar süpervizyon grubunun temelini oluşturur: Bu verilerin analiz çalışmasındaki "görünür içeriğe" eşdeğer olduğunu kabul ederek çeşitli varsayımlar geliştirmeye çalışırız.

Bu durumda bir *çifte uyumsuzluk* olduğu izlenimi dikkatimizi çekecektir:

> Matthias ilk dokuz ay boyunca, yer değiştirirken ilgi alanlarından uzaklaşmaya ya da karşı çıkmadan edilgen konuma geri dönmeye izin vermesiyle çok az özerk görünüyordu. Sonra, dokuzuncu aydan başlayarak çok dikkat çekici ve erken olgunlaşmış psikomotor yetenekler geliştirdi. Mobilyalara tırmanıyor, erken yürüyor, yetişkinlere yönelik nesneleri (video kaset oynatıcı, televizyon, mutfak eşyaları vb.) büyük bir ustalıkla kullanıyordu.
>
> • Özerkliğinin ve hareket özgürlüğünün teşvik edildiği, hatta bazen gözlemci ve grup tarafından aşırı olarak algılanan bu genel yükseliş ortamının tersine banyoyla ilgili her konuda engellenmekteydi: Üreticiler tarafından önerilen yaşı da aşarak, 19. aya kadar bir banyo oturağına (vantuzlarla banyoya sabitlenmiş bir tür ayaklı çember) sıkışıp kaldı. Birkaç aydan beri oturağında rahat olmadığını açık bir şekilde gösteriyor ve genellikle duyarlı, dikkatli olan annesi, onun bu rahatsızlığını fark ediyor, not ediyor, hatta yorum yapıyor... fakat oturağı kullanmaya devam ediyordu. Bu durum, her hafta kendini ısrarla yineleyen *gizemli bir belirti* olarak ortaya çıkıyordu.

Bu uyumsuzluğu aydınlatmak ve bazı varsayımlar oluşturmak için önemli görünen notları açıklayarak doğumdan iki buçuk yaşına kadar yapılmış olan gözlem malzemesinden hızlıca söz edeceğim.

Ailenin ikinci çocuğu olan Matthias, gövdesinde ve elinde bir dizi lazer

15 İletim kayışları (*les courroies de transmission*) bir mekanik sistemde gücün faz kayması yaşanmadan iletimini sağlayan esnek materyal. (ç. n.)

16 Bebek gözlem yöntemi, Kleinci psikanalist Esther Bick tarafından, analistlerin ve sosyal çalışmacıların eğitimi amacıyla oluşturulmuştur. Bu çerçevede, bir gözlemci, öncesinde hiçbir patolojinin görülmediği bir ailenin evine, yaklaşık bir saatlik gözlem içeren haftalık seanslar için bebeğin yaşamının ilk iki yılı boyunca, ama hiç müdahale etmeksizin gider. Gözlemci Anne-Marie Arinal'a bana bu malzemeyi sağladığı, aynı zamanda çalışma grubu üyelerine de üç yıl boyunca düşünmeme eşlik ettikleri ve onu zenginleştirdikleri için teşekkür ederim.

müdahalesini gerektirecek bir anjiyomla doğmuştu. Anne, tüm kaygısını inkâr etmiş gibiydi. Fakat Matthias iki haftalık olduğunda, anne "küçük bir erkek çocuğunda birçok kıvrım vardır" şeklinde bebeği temizlemenin zorluğu hakkında bir yorum yaptıktan sonra büyük bir kaygıyla çılgınca bebek bezinde ve *yerde* "düşmüş bir göbek deliği" olarak adlandırdığı şeyi aramaya koyulmuştu. Sonrasında adeta kucaklama (*holding*) işlevinde desteklenme ve yardım alma gereksinimi duyuyormuş gibi, bebeği gözlemcinin kollarına bırakacaktı. Annenin bebeğini kapsama ve sarma yetisi, ziyaretler boyunca gelişiyor gibi görünüyordu.

1. Ruhsal Güvencesizlik

Annenin Matthias yedi haftalıkken, işe yeniden başlama tarihi ve ayrılıkla meşgul olması, içsel kapsayıcı yetilerini engelliyor gibiydi (ziyaret gününü karıştırıyor, seansa geç kalıyor, bebek arabasını merdivende bırakıyor ve "bugün her şeyi unuttuğunu" söylüyor.) Bu *koyverme ve kaygı atmosferinde*, annesel bakım, *annesel işleve sahip vekiller olarak yatırım yapılmış birçok nesneye* devredilmiş gibi görünüyordu (banyo küvetinde yüzen özel şilte, pediatrik öneriler kitabından yardım alma, sallanan bebek koltuğu...)

Annenin tutma ve uyum sağlama yetilerinin düzeninin bozulduğu somut bir şekilde görülüyordu: Bebeği genellikle sol kolunda tutan anne, şimdi onu sağ koluna koyuyor, ona uygun bedende kıyafet bulmakta zorlanıyordu.

On hafta ve dört ay arasında ise öngördüklerinin (özellikle işe yeniden başlama tarihi gibi) çok az güvenilir olduğunu gösteren ve bir *güvencesizlik iklimine* tanıklık eden tüm unsurların artarak yükseldiğini görecektik. Ayrılığın getirdiği tehlikeler, tehlikeli ve kesici (makas, kâğıt giyotini...) çeşitli nesnelerin ortaya çıkışıyla, anjiyom tedavisinin başlangıcıyla, tren grevlerinin olduğu bir bağlamda son dakikada verilen yolculuğa çıkış kararıyla bir felaket atmosferinde somutlaşmıştı. Annesi *Matthias'ı bebek koltuğuna bağlamak gerektiğini*, *yoksa* (3 aylık olan Matthias'ın) *tek başına ayrılıp gideceğini* düşünüyordu. Gerçekteyse annenin işe yeniden başlamasına denk gelen seansta (4 aylık olan) Matthias alt değiştirme masasından düşüyor ve gözlemcide kötü muamele düşlemleri oluşuyordu (bunu başka bir yerde "flaş düşünce" olarak tanımlamayı önermiştim).[17] Banyo şiltesi giderek daha yetersiz ve tehlikeli görünüyor, anne kara ve iğneleyici bir mizahla "Matthias'ı her gün boğduğunu" söylüyordu. Bir arkadaşının başına gelen bir dramı, 9 aylık bebeğin banyoda ablasının yanında boğulduğu bir olayı anlatıyordu (Matthias 5 aylık).

17 Régine Prat, "Le Dialogue des Emotions", *Revue Française de Psychanalyse*, LVIII, 5, PUF, Paris, 1989, s. 1345-1369.

Kapsayan ve güven veren varlık olarak gözlemciye duyulan gereksinim özellikle belirgindi: Matthias'ın 6 aylık olduğu yaz tatilinden önceki son seansta anne Matthias'ın giysilerini, gözlemcinin dizlerinin üzerinde, onları adeta bir bez değiştirme masası gibi kullanarak çıkarıyordu. Banyo şiltesi sonunda yok oluyor... fakat yeri hemen banyo oturağı tarafından doldurulyordu.

2. Kapsayıcıya Alternatif Olarak Cinselleştirme

Ailede güvencesizlik olarak tanımladığım unsura koşut olarak, *bir baştan çıkarma ve rekabet atmosferi* ortaya çıkıyordu. Anne, gözlemci ve anneanneyi rekabete sokuyor, baba kayınvalidesiyle kavga ediyor. Anneye göre Matthias "gözlemciyi baştan çıkarmaya çalışıyordu" (3 aylık).

Matthias 5 aylık olduğunda, "ilk kez (en azından gözlemcinin huzurunda) banyo yaparken penisiyle oynamıştı. 5 yaşındaki ablası da gülerek kardeşinin penisine dokunmuş... anne ona ellerinin kirli olduğunu söyleyince abla, ellerini yıkadıktan sonra geri gelip daha önce oturduğu yere yerleşip, erkek kardeşinin cinsel organına dokunmaya devam etmişti." (gözlemcinin raporundan bir bölüm) Annenin bu oyunu en sonunda durdurmasında gözlemcinin şaşkınlığının, büyük olasılıkla önemli bir rolü olmuştur. Bu durumda küçük abla, kirli çamaşır sepetindeki annesinin külotları ve Barbie bebeklerle oynayacaktı.

Yürümeye başlaması (1 yaş) ayrılık kaygılarını yeniden canlandırıyordu ve olaya dahil olan kişiler arasındaki bağların cinselleşmesine dair çeşitli belirtiler kafa karışıklığına ve taşkınlığa eşlik ediyorlardı: Gece herkesin yeri birbiriyle değiştirilebilirdi, anne çocuksu bir şekilde baştan çıkarıcı giysilerle dolanıyordu. Baba kadın gözlemciyle "sen" diye hitap ederek konuşmaya başlıyor, eve geldiğinde onu öperek karşılıyor, anneyi gözlemciyle ve aynı zamanda genç, güzel bir bebek bakıcısıyla rekabete sokmaya başlıyordu; Matthias ve ablası arasındaki rekabet, ablanın "kaplumbağa oyunu" oynarken Matthias'ın üzerine yattığı, saldırgan-cinsel karakterli oyunlarda ortaya çıkıyordu. Anne, Matthias'ın "çekiciliğini kullandığını", kendisinin de bu çekiciliğe kapıldığını ve Matthias'ın onu izleyerek cinsel organıyla oynarken güldüğünü, banyo yaparken çişini yaptığını hatta neredeyse ablasının üstüne yaptığını anlatıyordu (13 aylık).

3. İğdiş Edilme Kaygısı?

Matthias dili kullanmaya başladığında, *söylediği ilk sözcük "pipi"* idi. (Birkaç hafta boyunca "baba" ve "anne"nin dışında kullandığı tek sözcük olarak kalacaktı). Bu bana, o zamana kadar hiç karşılaşmadığım, çok dikkate

değer bir olguymuş gibi geliyordu. Anne her seferinde aidiyete, sağlamlığa gönderme yapan ısrarcı yorumlar ekliyordu ("Bu senin", "Bu seninki", "Bu sağlam").

Matthias sanki sağlamlığını denermiş gibi parmaklarını çekiyor, ortadan kaybolmuş anjiyomunun bulunduğu yerdeki cildini çekiştiriyor, bir tırnak makasıyla oynayarak aynı şekilde cinsel organı üzerindeki deriyi çekiyordu (14 aylık). Anne, kaygının cinsel bütünlüğüne doğru yer değiştirmesiyle, kendi cinsel organının üzerinde kırmızı bir sivilcenin ortaya çıkmasına endişeleniyordu. Güvensizlik, annede ortaya çıkmaya başlayan iğdiş edilme kaygısı olarak yorumlanabilecek olgularla yeniden beliriyor ve büyük olasılıkla annenin kendi çocuksu cinsellik kuramlarından kaynaklanıyordu. (Daha en başta küçük erkek çocuklarla olan özel güçlüklerinin yarattığı kaygıyı, göbeğin düşmesi olasılığına bağlayarak göstermişti ki, bu da bir düşen-kesilen penis temsilinin yer değiştirmesine benziyordu.)

4. Kökensel Travma?

Yaz tatili dönüşünden bir ay sonra banyo oturağı nihayet ortadan kalktığında Matthias yirmi aylıktı. Aile, yakın bir arkadaşlarının bir trafik kazasında ani ölümünün şokundaydı. "Karşı" arabadaki hamile kadına ise "neyse ki bir şey olmamış"tı. Yetişkinlerin kendi acılarıyla meşgul oldukları bu trajik bağlamda Matthias, biraz terk edilmiş bir halde, *normalde banyosunda kullanma hakkının olmadığı oyuncaklarıyla oynuyordu.* Anne oynamasına izin veriyordu: "Banyosunda uzanmış ve elinde kırmızı bir araba tutuyor. Araba kayıyor diyerek onu banyonun kenarında sürüyor ve yeniden suya daldırıyor. Matthias itme ya da yuvarlanma hareketi yaparak, sağ bacağını suda yüzüyormuş gibi hareket ettiriyor. Hareketini izliyor." Bu kısmı birkaç kez yineliyor. (Gözlemcinin raporundan bir alıntı)

İzleyen seanslarda Matthias defalarca annesinin "*Titanik yapmak*" olarak adlandırdığı, batan gemileri, insanların gemiyi alabora ettikleri bir sahneyi canlandırıyordu. Annesiyle birlikte, annesinin insanları küvetin kenarlarından suya ittiği, Matthias'ın onları "kurtardığı" ve onları süzerek işettiği bir oyun oynuyorlardı.

5. Perde Anı?

Gözlemin sonuna yaklaşılmasıyla, gözlemciyle kurulan ilişkide cinselleştirmenin yeni alevlenmeleri ortaya çıktı: Baba ona içki içirmekten, onu içki dolabına gizlenmiş engerek yılanlarıyla korkutmaktan söz ediyordu. Anne ise, gözlemcinin kızının adını vereceği yeni bir bebek yapma düşüncesi varmış gibi yapıyordu.

Düzenli gözlem artık tamamlanmıştı ve gözlemci aralıklarla birkaç ziyaret daha gerçekleştirdi. Matthias şimdi 28 aylıktı ve annesi gözlemciye tatilde meydana gelen bir "olayı" anlatıyordu: Tatil yaptıkları yerde babasının gözetimi altındayken "Matthias 3 kere havuza dalmıştı" Bu tersine anlatımda aslında *neredeyse boğulacağının söylenmediği gerçek bir kaza* gizleniyordu.

6. Varsayımlar

Kırılgan anlar (işe geri dönüş, önce bebek bakıcısı vasıtasyla, daha sonra kreşe gidişle ailesel çevreden uzaklaşmak, yürümek, gözlemin sonunun yaklaşması) *bir kapsayıcının arandığı çifte yer değiştirmeyi ortaya çıkarıyordu*: İnsanlardan yardım istemektense daha güvenilir olarak deneyimlenen üretilmiş nesnelerin yetkilendirilmesi ve bağların cinselleştirilmesi...

*Cinsel uyarılma*ya başvurmak kapsayıcı arayışının iki boyutunu içerir: Uyarılmanın paylaşımı, ensestüel bir iklimi düşündürür, "düşlemin yerine geçen ve eyleme koymaya yönelen –ensestüel– bir boyut"[18] ve bir *zarf eşdeğeri* oluşturur. *Fallik bir nesneye* başvuru ise bir tutunma nesnesinin, eşdeğeri sayesinde sağlam bir şekilde kalmasını sağlar (hareket ettirilebilen ve elle tutunulabilen "pipi").

Annenin ruhsal çatışmasının dışa vurulduğu yer, açık bir şekilde tüm tehlikelerin (boğulma, iğdiş edilme, felaketler ve kazalar) olabileceği yer olan banyoydu: Matthias için banyo kazası, bir kaza örneğine (hatta araba kazası) boğulmaya, Titanik'e dönüşüyordu. Olaya bedensel katılımı bu kazayla olasılıkla iki taraftan da ilgilenmiş olduğunu, arkadaş yerine bebek ölebilirdi, ve böylece hata ve cinayet sorusunu merkeze koyduğunu gösteriyordu. Olay yerine bedensel katılımı, arkadaş yerine muhtemelen bir bebeğin ölebileceği bu kazanın her iki tarafıyla da derinden ilgilendiğini gösteriyor ve bu nedenle hata ve cinayet sorusunu merkeze koyuyordu.

Muhtemelen bütün bunlardan hiçbiri akılda kalan anılar olmayacaktır. İnkâr edilen öğeler ve kontra-fobik unsurlardan sızmış ve aile anlatısıyla pekiştirilmiş olduğu için havuz kazası, daha sonra bilinçli anıların bir parçası olabilir. Fakat yukarıdakilerin tümünü hesaba katmazsak, altta yatan anlama yaklaşamayız: *"Mesajı gizemli"* kılan, yetişkinin bilinçdışının işin içine girmesidir.... Küçük çocukla olan bu iletişimde yetişkin, bilinç-önbilinç mesajını tehlikeye atan bir "dil sürçmesi" ortaya koymaktan geri duramaz.[19]

Bilinçdışı gizemli mesajın iletimi, annebaba tutumunda ve özellikle annesel uyumsuzlukta algılanan unsurlar ve uygun olamayan bir şekilde pekiştiril-

18 Paul-Claude Racamier, "L'inceste et l'Incestuel", Ed. Du Collège, Paris, 1995, s. 15.

19 Alain Braconnier'nin Jean Laplanche ile yaptığı görüşme, *Le CarnetPsy* S. 70, Mart 2002.

miş olan öğeler tarafından gerçekleştirilir. Gündelik Matthias ve banyodaki Matthias ile ilgili anne tutumları arasındaki karşıtlığı deneyimlemek, onun olayları savunmacı cinselleştirmenin yönleriyle bağlantılı anlamlı bir bütün içinde "almasını" sağlayacaktır.

Sonuç

İlişkisel eylemler, annebaba ve bebek arasındaki değiş tokuşun temelini oluşturur. Bunlar aynı zamanda annebabanın bebeklerine habersizce gönderdikleri, bir bölümü bilinçdışı ruhsal anlam da taşıyan mesajlardır. Bu deneyimlerin dokusundan yola çıkarak çocuk, ruhsallığını, dünya görüşünü ve güvenilirliğini inşa edecektir. Bu eylemlerde anlaşmazlık noktalarının ortaya çıkması, uyumsuzlukların belirmesi, aynı zamanda beklenen bir davranış veya tepkinin olmaması ve karşılıklı ilişkilerin olağan ritminden uzaklaşması annebabasal ruhsallığın en bilinçdışı yönleri için geçiş yollarını oluşturacaktır (ben bunun tüm iletişimler için de geçerli olduğunu düşünüyorum).[20]

Analitik malzemenin bebek gözlem malzemesi verileriyle karşılaştırılması, bilinçdışı iletimlerde işleyen düzeneklerin açıklığa kavuşturulmasını olanaklı kılar. Bu da ruhsallıkta kapsanamayan, bir iletişimin nesnesi olamayan, kimsenin ne tutabileceği ne de saklayabileceği "el yakan bir patates" gibi, bir ruhsallıktan diğerine ve kuşaktan kuşağa gizlice atılır ve bu işlenmemiş duygulanımların iletim kayışı rolünü oynayan kısımlar üzerine düşünmenin yolunu açar.

20 Régine Prat, "Un Rythme à Deux Opéra de la Séance, Opéra de la Vie", *Revue Française de Psychanalyse,* LXVI, 5, PUF, Paris, 2002, s. 1613-1618.

Jean Cournut
Çeviren: Berkay Ilgaz

Utanç ve Suçluluğun İletimi[1]

Farklı yaklaşımlar, farklı biçemler ama yakın düşünceler: İki rapor hazırlayıcısını da çalışmaları için kutlarım. Ancak bir şaşkınlık içerisindeyim: İki rapor da hem bir klinik veriye ve hem de önemli bir kuramsal soruya, utancın ve suçluluğun iki hatta üç kuşak üzerine olan iletimine neredeyse hiç değinmiyor. Elbette, R. Kaës'in "olumsuzlama antlaşmasından" ve D. Braunschweig ve M. Fain'in "inkâr topluluğundan" söz etmişler, ancak diyebiliriz ki yalnızca kardeşler arasında yatay olana değinmişler, soy zinciri içindeki dikey olana değil.

Ödünç Alınmış Duygular

Benim amacım, Freud tarafından varsayılan, insanlığın geçmiş arkaik izlerinin soy zincirsel iletiminden (*transmission phylogénétique*) söz etmek değil. Öte yandan kuşaklar ötesiliğin ortaya koyabileceğinden daha fazlasını hesaba katmak da değil. Söz konusu olan, hastaların çağrışımsal söyleminin akışında, elbette duyulabilirse, sıklıkla saptanabilen bir tür narsisistik özdeşleşmedir ve Freud'un eğer ıskalanırsa analitik tedavide genellikle olumsuz terapötik tepki olarak ve günlük yaşamda yazgı nevrozu olarak ortaya çıkacağını söylediği özdeşleşmeci "ödünç" almadır.
Freud bu ödünç almayı, önemli bir notta "Benliğin Bağımlılık İlişkileri"nde (Benlik ve Altbenlik)[2], bilinçdışı suçluluk duygusuyla ilgili olarak açıklar.

1 Bu metin 2003'te Lyon'da yapılan ve "Utanç ve Suçluluk" konusunun ele alındığı Fransız Dili Psikanaliz Kongresi'ne (CPLF) sunulan iki rapordan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Raporlardan ilki Fransa Psikanaliz Derneği'nden (APF) André Beetchen'e, ikincisi ise Paris Psikanaliz Kurumu'ndan (SPP) Claude Janin'e aittir. Metinde bu yazılara göndermeler yapılmaktadır. Yazı daha sonra Fransız Psikanaliz Dergisi'nde (RFP) yayımlanmıştır:

Jean Cournut, "Transmission de la Honte et de la Culpabilitié", *RFP*, LXVII, 5, PUF, Paris, s. 1579-1597 (ç. n.)

2 Burada söz konusu olan S. Freud'un 1923 tarihli "Benlik ve Altbenlik" başlıklı metnidir. (ç. n.)

Metin açıktır: "Bilinçdışı suçluluk duygusunun engeline karşı, analist kolay olmayan bir mücadele verecektir." Aslında onu bilinçli duruma getirmek için çok fazla bir şey söyleyemeyiz ama "bu [bilinçdışı] suçluluk duygusu ödünç alınmış bir duyguysa, yani bir zamanlar erotik bir yatırımın nesnesi olan başka bir kişiyle özdeşleşmenin sonucuysa, ona etki etmek için özel bir şansımız vardır." Üstelik Freud bu suçluluk duygusunun "üstlenildiğini" de anımsatır.

Bilinçdışı Suçluluk Duygusundan Başlayarak

Biri eski, diğeri daha yakın tarihli çalışmalarımda[3], "bilinçdışı suçluluk duygusu" sorunsalının, 1924 yılında[4] bir yana bırakıldığını ve yerine "cezalandırma gereksinimi"nin konulduğunu, bunun aslında ödünç alınanla özdeşleşmenin yoluna dair hiçbir şeyi değiştirmediğini göstererek açıklığa kavuşturmuştum. Bana çok kısıtlayıcı kalmış bir bakış açısını yeniden ele alma ve genişletme fırsatı verdikleri için raporları hazırlayanlara minnettarım. Gerçekten de cezalandırılma ve aşağılanma gereksinimi (ve arzusu) arasında kurulan ilişkiden ve "duygulanım" ile "duygu" arasındaki ayrıntıdan yararlanmalıyız. Öte yandan, bilinçdışı suçluluk duygusu kavramının yanlış olduğu da bir gerçektir: Benliğin kendisi büyük ölçüde bilinçdışı olduğuna göre, bilinçdışı bir duygu kavramı nasıl düşünülebilir, üstelik suçluluk ve utancın her zaman bilinçdışı bir karşılığı olmadığı nasıl düşünülebilir?

İletilmiş Yaslar

Ben de yalnızca öznenin önceki kuşaktan hatta annebabasından önceki kuşaktan, yeterince işlenememiş bir yas çalışmasına bağlı bir özdeşleşmeci ödünç alma (*l'emprunt identificatoire*) konusuna fazlasıyla odaklanmıştım. Burada kendi annesi tarafından yetim bırakılan bir annenin ya da terk edilmiş bir çocuk olan babanın üzüntüsünü ve suçluluğunu üstlenen ve onarmak için kendilerini tüketen hastalar örnek olarak verilebilir. Bu açıdan A. Beetschen'in Pierre olgusu çok ilginçtir: Ölü baba karmaşasıyla birlikte, "duygularının derin şiddeti" ve "büyük bir suçluluk duygusu", aslında "uzun süredir yaslı" olan annenin yas tarzından kısmen "ödünç alınmış" değil midir? Bu yas çalışması, kesinlikle anne yetişkinken ailesinde yaşanan ölümlerden dolayı ortaya çıkmıştır, ancak bu çalışmanın kişisel tarzı çocukluğunda inşa edilmiştir ve belki de Pierre'deki duyguların şiddeti, işte bu özdeşleşmeci ödünç almadan

3 Yazar daha önce yayımlanmış iki yapıtına gönderme yapmaktadır:

Jean Cournut (1983), "D'un Reste qui Faitlien", *RFP*, 28, Gallimard, Paris, s. 129-149.

Jean Cournut, *L'Ordinaire de la Passion*, PUF, Paris, 2. Basım 2002. (ç. n.)

4 S. Freud'un 1924 tarihli "Mazoşizmin Ekonomik Sorunu" metninden söz edilmektedir. (ç. n.)

kaynaklanmaktadır. Bu arada metinde fark ediyoruz ki ödünç alma, Oidipal ensest rengine de bürünebilir ki bu ödünç alınan suçluluk duygusu konusunu daha da zorlaştırır.

Bir başka yakın örnek: Fare Adam[5] annesinin evlat edinilmiş bir yetim olduğu gerçeğini (kendisi tarafından biliniyormuş gibi görünüyor) nasıl çalışmıştı ve aile öyküsünde buna hiç yer verilmemiş olması (bilgisizlik, bastırma veya hesaptan düşme[6]) onda içinden çıkılamaz bir mutsuzluk yaratmamış mıydı?

Iskalanmış, tutulmamış, belki de tutulamayacak bu yasların bilinçdışı iletimi, öznede genellikle onun tarafından bilinmeyen, sözle anlatılamayan ama onu harekete de geçiren suçluluklara ve utançlara neden olur. Bu olgularda, analizin neyi yinelediği anlaşılmadığı için klinik tablo daha da endişe vericidir. Dahası, Freud "bu sürecin melankoliye benzerliğini görmezden gelemeyiz" diye de belirtmişti.

Bilinçdışı ve Aktarılmış Utançlarla Suçluluklar

Bununla birlikte bu süreç, sistematik olarak bir *ölüm sonrası* (*post mortem*) yas sorunsalına bağlı değildir. Genel olarak klinikte her zaman melankoliye yakın bir kasvet içinde, bilinçdışı suçluluk ve utanç sezilecek ve bu, zaman zaman söylemde kendini ele verecektir. Söylem, sinsi bir şekilde olgusal, kısır ve içinden çıkılmaz hale gelir, çağrışımlar yoksullaşır, duygusal iklim bozulur; bazen elimizde yalnızca bir ipucu olarak bağlam dışı, zamanımıza uygun olmayan eski sözcüklerin yinelenmesi vardır ("Bunu kim söylüyordu?", "Bu sözcük kimin?") ve burada özne tarafından yatırım yapılan ve hatta uzun süredir yatırım yapılmayan insanların dahil olduğu ("terk edilmiş bir aşk ilişkisinden geri kalan") olaylarla bağlantılı olan daha önce bilinmeyen duygulanımlar ve temsiller ortaya çıkar ("Bundan hiç konuşmuyorduk!", "Bunu hiç bilmiyordum!").

O zaman ortaya çıkan büyükbabanın iflasıdır, amcanın pedofilisidir (Freud bu konuyu yakından biliyordu!), muhtemelen birkaç kuşak boyunca yinelenen evlilik dışı doğumlar, unutulmuş bir büyükannenin rezalet yaşamı vs, tabii bu arada düşmanla işbirliği yapan annebabalar, nefretler, utançlar, terk edişler, ensestlerdir: Sonuçta aile yaşamı sırların gömüldüğü mahzenleri de içerir.

---

5 S. Freud'un 1909 tarihinde yayımladığı "Fare Adam, Bir Takıntı Nevrozu Üzerine Açıklamalar" olgusuna gönderme yapılmaktadır. (ç. n.)

6 Hesaptan düşme (*forclusion*): Fransız hukukunda bir davanın düşmesi anlamında kullanılan bu terimi Fransız psikanalist Jacques Lacan psikozun temel düzeneklerinden biri olarak babanın adının (*Nom du Père*) düşmesi, bireyin ruhsallığındaki hesaptan düşmesi anlamında kullanmıştır. (ç. n.)

Üstbenlik ve Onarım

Hasta ve analist bütün bu olup biteni bilmezken, ortada yalnızca tüm toplumsal, aşk ve mesleki yaşamlarını bedel ödemekle, suçluluk ve utancı onarmak için kendilerini heba etmekle geçiren özneler vardır. Bu özneler, hakkında hiçbir bilgileri hatta önsezileri bile olmayan sırların ortaya çıkışını önlemekle görevlendirilmiş yükümlüler, bir anlamda suskunluğun bekçileridirler. Kuşkusuz bu sırlar muhtemelen yalnızca aktarımda ortaya çıkacaklardır: Tatile giden ve hiçbir şey söylemeyen, yeteri kadar söylemeyen veya çok fazla söyleyen analistin iflas etmesi, böylesine kötü düşünceler söylemekten dolayı ortaya çıkan suçluluk ve utanç ile melankoli, aile soyağacının dallarında örülür.

Ödünç alınmış, hatta "miras" alınmış da diyebileceğimiz bu duyguların bastırılmalarının, bastırılanların geri dönüşünün ve olası bölmelerin metapsikolojisinin merkezinde, üstbenlik ve benlik idealinin oluşumu vardır ve temel olan, soy zincirinin bizzat annebabanın bilinçdışında ve kendi öykülerinde dokunduğudur.

Erken Travmaların İletimi

Buna karşın eğer bir olay ruhsal düzlemler ve özellikle üstbenlik, henüz oluşmamış ve ruhsal aygıtın işleme yetisi henüz gelişmemiş, dengesiz ve az yetkinken gerçekleşmişse, erken travmaların klinik durumuyla karşı karşıya kalırız. Ama yine de utanç ve suçluluk (ve raportörler haklı olarak bunları daha ayrıntılı bir terim olan "duygular" ile değil, "birincil duygulanımlar" terimleriyle ifade etmişlerdir) onları taşımak durumunda kalan (ve bazen onu olumsuz bir terapötik tepkiye çeviren) özneden kaynaklanmazlar (Alain Ksensée)[7] Utanç ve suçluluk bazen, aynı zamanda kökeninde annebabalara hatta büyükanne ve büyükbabaların kuşağına ait olan ve öznenin, bilinçdışı olarak daha yararlı bir hizmet vermek, bir tür kurtarma yapmak için "üstlendiği" "artıklardır" Herkes kendi çilesini çeker, dinler de bundan yararlanır!

"Peygamberin" Ayartması

O halde işlenmemiş olanın iletilmesiyle ilgili çok zor kuramsal bir sorun ortaya çıkar ama bunun ne zaman farkına varırız? Bunlar, raportörlerin haklı olarak "birincil" tanımlaması yaptığı, annebabadan birinin bilinçdışı ve işlenmemiş olarak ilettiği bir utanç ve suçluluk kalıbının neden oldu-

7 Paris Psikanaliz Kurumu (SPP) üyesi psikanalist Alain Ksensée'nin 2000 tarihinde yayımladığı *La Psychanalyse d'Alice D.* (Calman-Lévy, Paris) kitabındaki olguya ve kuramsal yaklaşıma gönderme yapılmaktadır. (ç. n.)

ğu deliğin, beyazın, ruhsal boşluğun, tamamlanmamış uyarım kalkanının, "soğuk travmatik çekirdeğin" (C. Janin) oluşturduğu klinik durumlardır.[8]

Bazen trajik de olabilen bu huzursuz ortamda, Freud'un "Benliğin Bağımlılık İlişkileri" notunda yazdığı gibi, endişeli ve kararsız olan analist, kendisini ruhların kurtarıcısı, peygamber ve hatta Mesih olarak görme ayartmasına kapılabilir ve Freud'un belirttiği gibi, "analiz kurallarının kesinlikle karşı çıktığı" bir şekilde hastaya, analistin kişiliğini "benlik idealinin yerine" koyma olanağını sunar.

Lanetler

Karşıaktarımla ilgili olarak, aynı zamanda iletim açısından da analistlerden bir başka değerlendirme daha beklenir: Hangi kör noktalar, hangi inkârlar ve belki de hangi suçluluklar analist tarafından hastasına aktarılır? Ki bu hasta sonrasında sıra ona geldiğinde, aynılarını çoğu zaman kendi hastalarına da aktarma riski taşıyan bir analist olur; kurumlar da bunlara sıklıkla soy zincirleri ve soysuzluklarıyla kefil olurlar.

Üstelik ve çok daha yaygın olarak, utanç ve suçluluk iletiminin bu ağırlığının, mitlerin "lanet" terimiyle adlandırdığı olarak kültürlerde merkezi bir yer işgal ettiğini de unutmamalıyız (Labdakos Ailesi[9] örneğine bakınız).

Bu çalışmadaki sözlerimi bitirirken raportörlere teşekkür etmek için, *Kulturarbeit*'ı[10] vurgulamalarını ne kadar takdir ettiğimi belirtmek isterim. Bu bakış açısına uygun olarak toplama kamplarının düşünülemezliğine ilişkin utanç ve suçluluk inkârının kuşaklar boyunca iletildiğini ve bunun da uygarlıklarda bellek çalışmasının sürekli yinelenmesi gerekliliğini gösterdiğini eklemek gerekir.

Not: Kongre sırasında R. Polanski'nin *Piyanist*[11] filmindeki korkunç bir sahneden söz ettik: Bir Alman askerinin gözetimi altında yürüyen küçük bir grup insan vardır. Bunlardan biri, bir şanssız tökezler ve asker açıkça, utanmadan veya suçluluk duymadan onu vurur ve öldürür.

---

8 Delik (Ruhsallığın Siyah Deliği: F. Tustin), Beyaz (Beyaz Psikoz: J. L. Donnet, A. Green), Tamamlanmamış Uyarım Kalkanları (D. Anzieu) ağır ruhsal patolojilerin oluşumunu açıklamak için çeşitli psikanalistlerin önerdikleri kavramlardır. (ç. n.)

9 Labdakos Ailesi, Oidipus'un babası Laios'un ailesidir. Oidipus mitindeki lanetler, Freud'a insan ruhsallığın oluşumunun temel karmaşasını bu adla adlandırma yolunu açmıştır. (ç. n.)

10 Kulturarbeit: Kültür çalışması. Metinde Almanca olarak kullanılan bu terim, S. Freud tarafından insanı atalarının hayvansı yaşam biçiminden uzaklaştıran kurum ve yapıtların bütünü, uygarlık anlamında kullanılmıştır. (ç. n.)

11 Roman Polanski'nin 2002 tarihli uzun metrajlı dramatik ve biyografik savaş filmi. Film, aynı yıl üç Oscar ve Cannes Film Festivali büyük ödülünü almıştır. (ç. n.)

Psikanaliz kuramı, kliniği ve uygulaması (ve kuşkusuz *Kulturarbeit*) için temel olan soru şudur: Alman askerinin çocuklarına ne oldu, onların ruhsal işleyişleri nedir, bilinçdışı olarak ne miras edindiler? Soruyu 2001'de ve ardından 2002'de[12] sormuştum ve bu soru Claude Rayna tarafından yeniden ele alındı. Elbette, insanın neotenisi[13] ve başlangıçtaki çaresizliği nedeniyle, çekirdek halinde bir utanç ön-duygulanımından söz edilebilir.

Hepimiz daha başından beri III. Richard'ız[14], utanç insanlığın çocukluk hastalığıdır ama bize de bulaşmıştır: Birincil utanç, miras alınan utançtır.

12 J. Cournut (2001), *Pourquoi les Hommes ont Peur des Femmes?*, PUF, Paris.

J. Cournut (2002), *L'ordinaire de la Passion*, PUF, Paris. (ç. n.)

13 Neoteni: Olgunlaşmanın yavaşlaması ve büyümenin uzun zaman alması. S. Freud insanın tam olgunlaşmadan doğduğunu ve uzun süre anne bakımına gereksinimi olduğunu, bunun da onun ruhsal gelişiminin en önemli şekillendiricilerinden biri olduğunu belirtmiştir. (ç. n.)

14 III. Richard (1452-1485), York hanedanının son üyesi olan İngiltere kralı. W. Shakespeare'in bu ünlü oyununda iktidar hırsı ve bunun yol açtığı suçlar anlatılmaktadır. (ç. n.)

Elena Molinari
Çeviren: Burçak Erdal

Utanç ve Kuşaklararası Gölgesi[1]

Giriş

Utanç kelimesi iki ayrı kişisel ve ilişkisel duruma ait bir duyguyu tanımlar. Utanç, etik açıdan veya sosyal olarak, kınanabilecek bir eylemde bulunmakla veya böyle bir eylemi düşlemekle ilgili bir suçluluğa dair bir duygu olabilir. Öte yandan, onaylanmakla ilgili ıstıraplı bir yoksunluğu, kişinin kendisinin veya başkalarının beklentilerini karşılamadığına dair bir hissi ifade eder. Bu ikinci anlamında utanç, kişiliğin temelini oluşturan sağlıklı narsisizmle ilişkilidir ve kişiliğin kendisini yeniden yapılandırdığı ergenlik döneminde önemli bir rol oynar. Bu türden utanç, suçluluk içeren depresyondan daha ağır seyreden narsisistik depresyonla kendisini ortaya koyabilir (Anastasopoulos, 2007).

Genç ergenlerin, aile içindeki uzlaşım arayışından uzaklaşıp bunu akran grubuna taşımakla ilgili evrimsel bir ödevi vardır. Güncel toplumsal bağlamda; hikâyeler, fotoğraflar ve videolar yayımlayarak, bu takdiri çevrimiçi bulabildikleri ayrıcalıklı bir yere sahiptirler. Genç insanlar, bu ürünler sayesinde, beğeni ve takipçi sayıları vasıtasıyla, görünürlüklerinin, iletişim kurma yetilerinin ve takdire değer olduklarının teyidini ararlar (Cavell, 2017).

Annebabalar ise narsisistik doyum elde etmenin bu yolunu, kendi modelleriyle uyumlu bulmazlar. Kuşaklar arasındaki fark, zaman içerisinde bir bütünleşmeye ulaşsa da, sanal iletişimin ve sanal bağlantının her zaman bir ilişkiye karşılık gelmediğini söyleyebiliriz. Ergenler, temasların niteliğindeki bozulma pahasına, nicel geribildirimi olumlu bulurlar. Dahası, kişinin idealleştirilmiş bir imgesini yaratan sanal vitrin, hayranlık elde etmek açısından değerli olmayan, nahoş ve farklı her şeyin paylaşımını dışarıda bırakır, bu nedenle de pek sürdürülebilir değildir. Yeterli ve takdir edilmiş hissetmenin bu yolu, çocukluk çağı gelişimleri farklı sonuçlanmış olsa bile, hemen tüm ergenler için bir gereksinimdir.

1 Elena Molinari'nin 2019 Londra IPA Kongresi'nde yaptığı sunumun yeniden düzenlenmiş halidir.

Bu makale, yetersizlik hissinin ve utancın nasıl derin, kuşaklararası kökenleri olabildiğini ve cinsiyetle ilgili belirli bir açılımı olduğunu vurgulayacaktır (Parker, 2003). Bu türden utanç, öznelleşme olanaklarını engelleyip (Cahn, 1998), felç edici bir utangaçlıkla neticelenebilir (Green, 1999; De Rienzo, 2021).

Kimliklerinin inşasında anneleriyle ilişkileri merkezi öneme sahip olan kız ergenler, geçmişle gelecek arasında sıkışıp, ergenliğin beraberinde getirdiği dönüştürücü gerilimi kaybetme açısından erkek akranlarına göre daha fazla risk taşırlar.

Sunulan klinik vakada, on dört yaşında bir ergen olan Violet'in psikoterapi süreci onun farklı gelişimsel seviyelerden geçişine imkân sağlayan bir deneyim oldu:

- Winnicott tarafından ortaya konduğu üzere, kadınsı ve erkeksinin birleşimini içeren çekirdek kimliği
  Annebaba ve aile kültürüyle ilişkisi
  Günümüz toplumunun kültürel yönleriyle kesişimi

Utanç, yetersizlik ve sosyal geri çekilmeye kadar giden utangaçlığın izleri, tüm bu düzeylerde görüldü. Ancak terapi sürecinde bu deneyimlerin farklılığı, "geçici nesneler" (*transitory objects*) olarak tanımlanan imgelerin yaratımını sağladı. Bu nesneler; aidiyet ve öznelleşme, biriciklik ve kültürel ihtiyaçlar arasında arabuluculuk işlevi gördü.

Klinik Vaka

Violet, ötekilerle ilişkisindeki aşırı çekingenliğe ve geri çekilmeye rağmen, annesi onun ikiz erkek kardeşine karşı anlaşılmaz bir biçimde aşırı saldırgan olduğunu düşündüğü için on dört yaşında terapiye başlamıştı. Sessiz ve utangaç bir adam olan babası, Violet'in kendisine benzediğini ve karısının endişelerini paylaşmadığını söylüyordu.

Violet'in ikiz erkek kardeşi, annesinin beklentilerine ve taleplerine pek yanıt veriyor gibi görünmüyordu. Violet küçükken, annesinin ihtiyaçlarını tatmin eden avantajlı çocuk konumundaydı. İyi bir öğrenci olarak ve terbiyeli davranarak, annesel onayı ergenliğin ilk dönemlerine kadar korumuştu. Ancak ergenliğin başlangıcında erkek kardeşine karşı daha açık bir biçimde öfkeli davranmaya başladığında (aslında bu ergen kardeşler arasında normal olarak beklenen düzeyi geçmese de) annesi onu tahammül edilmez biçimde saldırgan algılar olmuştu. Annesi, onu hayal kırıklığına uğratan erkek çocuğuna yönelik bölünmüş bilinçdışı nefretini kızına yansıtıyor gibiydi. İkizler

ergenliğin ortasında oldukları halde hâlâ evde yaşayan bir bakıcı olması, annenin iki çocukla ilgilenmekle ilgili –sadece somut anlamda değil– güçlüğünü ortaya koyuyor olma ihtimali vardı.

Violet'in haftada iki sıklıkla devam eden tedavisinin ilk iki yılını anlatacağım.

Violet'le görüşmelerim her zaman çocuklar ve ergenlerle terapi için kullanılan, yetişkinlerle çalıştığım odadan daha büyük, içinde bir oyun ve resim masası bulunan bir odada gerçekleşti. İki terapi odasının girişleri karşı karşıya olduğu için, kapılar düzgün kapatılmadığında odaya kim girerse girsin öteki odanın içine rahatça göz atabiliyordu. Görüşmelerimiz başladıktan kısa bir süre sonra Violet, "hiç girmediğimiz" odaya göz atıp atamayacağını sordu.

Kabul ettim ve birkaç dakika boyunca oradaki sandalyelerde birbirimize yakın bir biçimde oturduk. Benim analizim sırasında yapmış olduğum, katılaştırılmış kireçtaşı levhalar üzerindeki birkaç küçük resmi inceledi. Resimler büyük olasılıkla benim dönüşmekte olan halime ait parçaları bünyesinde barındıran kadınları temsil ediyordu. Sergilenemeyecek kadar mahrem bir ilişkinin ürünleri olarak, onları birkaç yıl boyunca saklamıştım. Ancak nihayetinde, bir hasta olarak analizde olduğum odayla, bir analist olarak analiz uyguladığım oda arasında ideal bir sürekliliği temsil eden bir yeri hak ediyor gibi görünmüşlerdi.

Violet'in dikkati resimlerimden ikisine yönelmişti: "Bu kadın yalnız görünüyor" dedi bana. Ardından gözlerini bir başka resme sabitleyerek "Bu, aksine, bir balerine benziyor, benim gibi" dedi. Sonra ekledi, "bir tuzağın içinde."

Yorumlarının üzerimdeki etkisi, bir anı kümesiyle birlikte, ne analizimde ne de resimlerimde pek yatışmamış gibi görünen düşünce ve duyguları bende uyandırmak olmuştu. Tuhaf ancak dansa devam edememiş olmamın (ki benim için kabul edilmesi çeşitli nedenlerden dolayı güç olmuştu) "tutsak" kadına giydirdiğim tunikle nasıl da örtüştüğünü daha önce hiç düşünmemiştim. Dolayısıyla "tutsak" balerin, hareket ve isyan edememekle ilgili eski duygularıma ait bir imgeydi.

Farklı bir çerçevesi olan tek diğer resim, bir rahim küresinin içinde sıkıca kıvrılmış çıplak, yetişkin bir kadını resmediyordu. Biyolojik bir ortamı andıran diğer unsurlarla keskin bir tezat içindeki geometrik, açılı şekiller, üzerine resmedildiği oval taşın yarısını kaplıyordu. İnsanın kendi annesinin veya analistinin soğuk taraflarıyla temasta olması ve tutsak olması, şimdi bana ötekiyle yeni bir ahenkle ilişkilenmenin unsurları gibi görünüyordu. Her zamanki odamıza döndüğümüzde Violet, bazı plastik malzemeler kullanarak resim yapmaya başlamak istedi.

Onunla yolculuğumuzun evrelerini imleyen sanatsal nesneler, Violet'in ve benim birlikte yarattığımız nesnelerdi ki ben bunları "geçici nesneler" (*transitory objects*) olarak adlandırıyorum (az sonra ele alınacaktır).

Bu genç kızla çalışmamı üç bölümde sunacağım.

Kapılar: Geçiş ve Çerçevenin Sınırları

Violet'in yasak odaya girme –veya kapalı bir kapıyı açma– arzusuyla ilgili benim çağrışımım, eski Yugoslavya'daki çatışmanın hemen ardından Saraybosna'da Kunellis tarafından tasarlanan kapılardı. Bu kapılar, geçişi tamamen engelleyen çeşitli somut malzemelerle, kitaplarla, çanlarla, çuvallarla doldurulmuştu. Bu malzemeler kapıları, geçişi simgeleyen mimari öğelerden, kuşatan ve hapseden öğelere dönüştürmüş, çatışmanın üretebileceği şeyin sembolü haline gelmişti: Hayatın üç boyutluluğunun potansiyel olarak ölümcül ve düz bir alana indirgenmesi...

Violet'in yetişkin görüşme odasına girmesine izin verme kararım, onun "yeni bir alan"a, sanki benimle farklı bir ilişkiye girme arzusuna bir yanıttı. Kunellis'le ilgili anının ortaya çıkışı, beni, bir gelişim ihtimalini, kuram ve çerçeveyle ilgili katı bir uygulamayla engellememeye yöneltmişti. Violet'in arzusunun engellenmesinin, terapötik ortamda alışıldığı üzere, bir sınır algısına ve engellenmiş olmakla ilgili öfkesinin ifadesine, duyguları kelimelere dönüştürme ihtimaline imkân sağlayacağının farkındaydım. Ancak ergenlere ilişkin psikoterapötik tedaviyle ilgili güncel gelişmeler –gelişimleriyle ilişkili olarak ergenlerin çerçeveyi değiştirme arzusunu göz önünde bulundurarak– bir terapötik unsur olarak çerçevenin daha esnek bir biçimde kullanılabileceğini ileri sürer (Laor, 2007; Anagnostaki, 2017; Ferro, 2018). Ergenler, kendilerine anonim kuralların uygulanmasına değil –onlara sağlamlık ve süreklilik hissi veren kapsanmanın yanı sıra– "terzi-dikimi" bir çerçeveye ihtiyaç duyarlar. Ortak bir alanda çerçeveyi dönüştürmek, ergenin sadece dahil edildiğini değil, aynı zamanda sorumluluğa ortak olduğunu hissetmesine imkân sağlar. Ergenler, zayıflıklarını ve patolojilerini ortaya koyan bir araştırmanın edilgen özneleri gibi değil, terapi süreçlerinin, yaşadıkları güçlükleri talepkâr bir kendini keşfe dönüştürme fırsatı sunduğu özneler gibi hissetmeyi severler.

Violet, benim üzerine resim yaptığım taşlara benzeyen başka taşlar kullanarak, girdiğimiz bu yeni alanı paylaşmaya ve keşfetmeye devam etme ricasında bulundu. Elimizde olmadığından, benim resimlerimin arka planına benzer bir yüzey oluşturmak için, küçük ahşap masaların üzerine kum ve tutkaldan yapılmış yumuşak hamur yaymaya karar verdik.

Birkaç seans boyunca, belirli bir temsille sonuçlanmaksızın bu küçük masaların üzeri çeşitli araçlarla kazındı ve çizildi. Violet, bu projeyle meşguliyetinde cesaretle ketlenmenin bir karışımını sergiliyordu: Bu etkinlik aracılığıyla öfkesini iletebiliyordu. Aynı zamanda, yaptığının doğru olup olmadığını sürekli soracak kadar korkuyordu. Benim onayım, duygularını bu dışa dönük biçimde ifade etme becerisini keşfetmesi için vazgeçilmezdi. Ancak analitik çerçevede alışıldığı üzere, tavsiye vermekten kaçınıyor olmam da Violet'in aldığı sonuçlara keyifle şaşırmasına imkân sağlıyordu. Bu çalışma, simgesel olmayan işaretlerle birlikte, karşılıklılık deneyimini ortaya çıkaran bir ilişkide olma halini, Winnicott'ın çiziktirme oyununu (*squiggle*) andırıyordu: "Biraz ben, biraz sen" (Winnicott, 1959; Stefana, Gamba, 2018).

Böylece, masaları boyamaya ve kuruduklarında üzerlerine su eklemeye ve daha ebruli bir etki yaratmaya karar verdik. Sonuç şaşırtıcı bir güzellikteydi: Saldırgan eylem şimdi, tipik yıkıcılıktan çok uzak, yükselen bir şeyi temsil ediyordu. Bize yardımcı olan kum ve tutkaldan yapılmış hamur şimdi, annenin ruhsal kapsayıcılık işlevlerini yansıtır şekilde, rengin yoğunluğunu kabul edebilen ve yumuşatabilen bir ruha sahip gibi görünüyordu. Su fışkırttıktan sonra sonucu etkin bir biçimde iyileştirme imkânı, aşırı görünen bir şeyin de ifade edilebileceğini meşrulaştırmıştı. Rengin doygunluğunu yumuşatmak, Violet'in duygularının meşruiyetini, en azından kısmen, ona geri vermenin işareti haline gelmişti.

Eseri giderek şekillenirken, hem bunun hakkında hem de Violet'in zahmetli bir durum ortaya çıktığında duyduğu korku hakkında konuşuyorduk. Hamurun kenarlarından taşmak veya tutkal damlatmak, Violet'in donup kalmasına neden oluyordu. Bu bazen kayıtsızlık, bazen de aşırı bir endişe veya utanç ifade ediyordu. Olanlara verdiği tepkileri –özellikle kızgınlığını– daha açık ortaya koyabildiğimi hissettiğim bir noktada Violet ilk kez, sınırlara nasıl saygı gösterileceğini bilmeyen ve sürekli olarak onun alanını işgal ettiğini hissettiği erkek kardeşiyle (annesiyle) zorlu ilişkisinden bahsetmeye başladı.

Violet'in erkek kardeşiyle çatışmasının, geçmişte daha ziyade erişilmez bulduğu annesine yönelik öfkesini meşrulaştırmasına yardımcı olduğunu düşünüyordum. Şu anda öfkesi, annesinin beklentilerine uyum göstermeyi başaramadığı için annesiyle ilişkisinde dışlandığı duygusunu anlamasına yardımcı oluyordu. Bu duygu, saldırganlığının toplumsal ve bilindik etik yasalarla tezat oluşturduğunu hissettiğinden bir utanç kaynağı haline de gelmişti.

Violet'in yetişkin terapi odasına girmesine ve benim olan bir şeyi üretmeyi ve dönüştürmeyi deneyimlemesine –karalamak, boyamak ve sonra rengi kısmen silmek– izin vermiş olmamın onun ruhsal var olma süreci üzerinde bir etkisi olduğunu düşünüyordum. Violet'in içsel annesiyle yeni bir ilişkiyi,

hem bir olmanın "kadınsı" hem de etkin olma ve ötekinden farklı olmanın "erkeksi" yönlerini deneyimlemiş olabileceğini düşünüyordum. Aktarılan sürecin, Winnicott'ın açıkladığı gelişimin iç düzeyiyle ilgili olduğunu sanıyorum. Winnicott, "erkeksi" ve "kadınsı" kavramlarını cinselliğin başlangıç süreçleriyle ilgili olarak değil, anneyle bebek arasındaki bedensel ilişkiyi tanımlamak için kullanır. "Kadınsı unsur" anneyle bebek arasındaki en erken ilişkiyi, nesneyle ilişki başlamadan öncesini ifade eder. Kadınsı, "olma" ile ilgilidir; çeşitliliği değil, ötekiliği dışlar ve esasen iç ve dış çevrenin sürekliliğini güvence altına alır. Diğer taraftan, "erkeksi unsur" ötekiyle etken bir ilişkiyle ilgilidir; farklılıkları tanıma ve kabule hizmet eder. Bu unsurların cinsiyetle bir ilgisi yoktur, daha ziyade farklılıklarında ilişkisellik çelişkisini tesis eder ve engellenmediğinde yaratıcılığın kökeni haline gelirler. Winnicott (1966) erkeksi ve kadınsı arasındaki ilişkiyi, iki ayrı ama bağlantılı unsur arasındaki ilişki olarak, tıpkı gebelik döneminde ayrı ve farklı olsalar da birbirlerine değen ve yaslanan ikizler olarak tarif etmiştir.

Selfie'ler: Analistin Kültürüyle Bir Yol Ayrımında

Yaklaşık bir yıl sonra, kendisinin ve arkadaşlarının sosyal medyada paylaşmayı çok sevdiği selfie'lerden bahsederken, Violet aniden ve konuşmamızla bir ilişkisi olmadığı halde, bana rahatsız edici bir soru sordu: "Diğer odadaki resimler... Onlar senin selfie'lerin mi?"

Şaka yollu, taş üzerine yapılmış olduklarına göre, benim yaşımdaki birine uyarlanmış Paleozoik selfie olabilecekleri yanıtını verdim. Ama içimde, bu resimleri benim yaptığımı bilmediği halde bu soruyu nasıl sorduğunu kendime soruyordum. Yanıtıma güldü, ancak besbelli, şaşkınlığımı ve içimden geçen duyguları fark etmişti. Sezgisel algılayışını pekiştirmek ve vazgeçmemek için ekledi: "Çerçevenin içindeki kadın, senin gibi görünüyor."

Resmedilmiş figür hiç de bana benzemiyordu ve gerçek bir otoportre yapmayı hiç düşünmemiştim, ancak başlangıç noktası olan çerçeve/tutsak fikri bana bir ayna olmuştu. Tabii bundan hiç bahsetmedim ancak Violet'in benden bir şeye bu kadar yakından teması ve bir yıl önce sadece birkaç dakika için görmüş olduğu şeyi bu kadar açık olarak hatırlamış olması beni altüst etmişti.

Violet okuldaki resim dersinde öğrendiği bir şeyi bana göstermek için resme dönmeyi teklif etti. Bir kâğıt aldı ve üzerine bir dizi çizgi eklemek için selo bant kullandı. Ardından, renk olarak pembe ve mor kullanarak bir süngerle düzensiz bazı dörtgenler yaptı ve son olarak bantları yırttı. "Bak," dedi bana, "biraz senin çerçevene benziyor." Ben, "Öyleyse bu bir nevi senin

selfie'n" dedim. Bu resim kendiliğin sınırlarına, kendilikle öteki arasındaki sınırlara ve "siniri bozulmanın" ilişkileri nasıl güçleştirdiğine –veya bant yırtıldığında olduğu gibi bazen de yıktığına– dair bir araştırma ve düşünebilme dönemini başlattı. Bana, "daha az yapışkan bir bant gerekiyor, mesela kâğıt bant" önerisinde bulundu.

Bu ifade Bion'un *değişmez* (*invariant*)[2] adını verdiği şeyin meslekten olmayan biri tarafından yapılmış güzel bir tarifiydi: Analistin neden olduğu dönüşümlerle (Ta)[3] hastanın neden oldukları (Tb) arasında, ruhsal kapsayanın anlaşılmasını ve gelişimini güvence altına alan duygusal süreklilik bulunması ihtimali (Bion, 1965, s. 9-144).

Birbirine yakın iki renk (pembe ve mor) kullanımı ve bu renklerin beyaz çizgilerle açık ayrımı, süreklilik ve ayrılık deneyimine dair estetik bir keşif olarak görülebilir. Ayrıca, yardımcı kâğıttaki yırtıklar, Violet'in öfkesinin, annesiyle duygulanımsal süreklilikte benzeri ıstıraplı yırtıklar yarattığını ve bunların onu giderek daha kırılgan ve yetersiz hissettirdiğini vurguluyordu.

Ardından eserini korumak isteyen Violet, yüzeyin üzerinden, resme parlaklık ve dokusal tutarlılık veren şeffaf bir kat tutkal geçerek, daha büyük yakınlığın dayanıklılığı güvence altına aldığını teyit etti. Biz somutu konuşuyorduk tabii, fakat aynı tür malzemelerin (kâğıt üzerinde kâğıt) birbiriyle nasıl daha iyi ilişki kurduklarına ilişkin düşünebilme –tıpkı öfkenin (siniri bozulmuş olmanın) yırtıklar açabilmesi gibi– teknik boyutların ötesine geçiyordu: Bir olmak, ayrı olmak, bir arada kalmak, parçalanmak, eylemin içinden geçmek, epey derinlikli bir boyut aldı. Violet, ergenliğin bu evresinde annesini eleştirmenin imkânsız olduğunu hissetmiş, saldırganlığının hedefi olarak erkek kardeşini seçmişti. Yalnızlık ve değersizlik hissi kadınsı ve erkeksi yanları arasında akışkan bir biçimde hareket etmesine izin vermiyordu. Dahası saldırganlığının "tahammül edilmez" olarak etiketlenmiş olması, onu aile bağlamında kapsanma deneyiminden mahrum bırakmıştı. Violet kendini, düşünülemeyen kaygılarını kızına yansıtan bir anne tarafından terk edilmiş hissediyordu. Babası etkin bir rol almakta güçlük çekiyordu, erkek kardeşi ise saldırganlığının hedefi haline gelmişti.

---

2 Bion, dönüşümü (*transformation*) kişiliğin işlevi olarak tanımlar. Bion için dönüşüm en kısa tanımıyla temsil (*representation*) süreçlerinin tamamıdır. Temsil sürecini belirleyen ise *dönüşüm* ve *değişmez* (*invariant*) kavramlarıdır. Bu ikisi arasında paradoksal gibi görünen dinamik bir ilişki vardır. Dönüşen şey temsil sürecinden geçerken aynı zamanda değişmeden kalır. Yani *değişmez* (*invariant*) neyin dönüştüğünü tanımlar. [Adile Uyar (2019), Sunuş yazısı, *Psikanaliz Buluşmaları 12: Dönüşüm*, s. 6-7, İstanbul, Bağlam Yayınları.] (ed. n.)

3 Dönüşümü tanımlamak için üç işaret kullanılır: *T* işareti dönüşme eylemi için, *Tα* işareti dönüşüm süreci için, *Tβ* işareti nihai ürün için kullanılır. Ayrıca bu üç kullanım analist ve hasta için *a* (analyst, analist) ve *p* (patient, hasta) harfleriyle ayrıştırılır: *Ta, Taα, Taβ* ve *Tp, Tpα, Tpβ*. [Adile Uyar (2019), Sunuş yazısı, *Psikanaliz Buluşmaları 12: Dönüşüm*, s. 8, İstanbul, Bağlam Yayınları.] (ed. n.)

Klinik açıdan ikinci aşamada analiz, hastanın aynı anda hem bağlı olma hem de farklı olmayı deneyimleyerek, kendisini anneden ayrıştırmaya çalıştığı bir gelişim evresine girdi. Ama yine, annenin yansıtmaları ve cinsiyetle ilgili kişisel ve kültürel düşünceleri, Violet'in zihinsel sürecinde aksamaya neden oluyordu.

Sınırı ve saldırganlığı, benimle sağlıklı bir biçimde kullanma ihtimalini keşfetmek, ona içerisiyle dışarısı arasındaki geçiş alanında nesneyi yeniden yaratma şansını sunuyordu. Bu seviyede görme ve görülmeyle, arzulama ve arzulanmayla, karmaşık, "hafifçe birleştirilmiş" bir karşılaşmada cinsiyet meselesi ortaya çıktı (Harris, 2016). Utanç, resimde bir kapsayıcılık ve dönüşüm buldu.

Tırnak Cilası: Ailenin Kültürüyle Bir Yol Ayrımında Kadınsılık

Bu temaların derinlemesine çalışıldığı üçüncü bir evre, Violet'in tırnak cilasına ve genel olarak makyaja olan tutkusu vasıtasıyla ortaya çıktı. Makyaj, Violet'in taleplerini sadece yasakla değil, aynı zamanda ahlaki yargılamalarla geçersizleştiren annesiyle bir savaş alanıydı. Makyaj genç bir kız için kendisini göstermesinin uygun bir yolu olduğu halde, Violet'in annesi bunun kızını "hafif meşrep" gösterdiğini düşünüyordu. Bu nedenle Violet, utançla isyan arasında bir yerdeydi.

Violet, tırnaklarını uzatmak ama aynı zamanda güzelleştirmek istiyor, kendisini annesinden farklılaştırmak için saldırganlığından faydalanmayı istemekle istememek arasındaki çelişkiyi ortaya koyuyordu. Ojeli tırnaklar ona arkadaş grubuna aidiyet hissi de veriyordu.

Violet bir gün seansına daha önceki aylarda edindiği birkaç oje şişesiyle geldi, ancak –kullanamadığı veya kullanmasının meşru olduğunu hissetmediğinden– onlara sadece bakmanın bile içinde yoğun bir öfke uyandırdığını fark etti. Bana, tuvalete dökmeye karar verene kadar onları saklayıp saklayamayacağımı sordu. Onları atmak kolayken neden bir kapsayanın içine dökmek istiyordu? Violet analizde onun kabul edilmez görülen bir parçası için bir kapsayan arıyordu. Ama dürtüsel olmak ve ojeyi (öfkenin) dışkıyla bir tutan annesel yargıyla işbirliği yapmak da istemiyordu. İlişkimizin geçici bir zaman diliminde de olsa anlama/anlaşılmayı temsil etmesini istiyordu.

Violet, sanki annesinin yargısını aşmak için bir yere sahip olduğunu hissedebilmek için, görüşme odamda tırnaklarına oje sürmeye çalışıyordu. Sol elini kullanmakla ilgili güçlüğü (baskın olmayan elinin motor duyarlılığındaki yetersizlik yüzünden ojenin bulaşması) seansta yoğun bir öfke uyandırdı. Ben elleriyle ilgili bu imkânsızlığın, istediğini yapmakla ilgili hüsranın yerine geçen fiziksel bir temsil olduğunu hissediyordum. Terapinin

bu noktasında, Violet gelişiminin daha ergen bir düzeyini ortaya koyuyordu: Bir akran grubuna ait olma ve kendisini aileden ayırma arzusu. Annesinin kızının çocukluğunu kaybetmekle ilgili abartılı korkusu ve muhtemelen erkek cinsiyetiyle ilgili güçlüğü Violet'i, kendisini annesinden ayırmasına yardımcı olacak saldırgan dürtüsüyle ilgili suçlululuk duygusuyla baş başa bırakmıştı.

Violet, annesinin bakış açısından yola çıkarak tırnak cilalarıyla ve kadınsı kimliğini geliştirmek konusunda kendisi için iyi olan bir şeyle ilgili suçluluk yaşıyordu. Ama ayrıca, bir çatışmayı ifade etmek için bir beden parçası olarak tırnaklarını seçmesi, iç dünyasında savunmacı ve saldırgan yanlarının bir kavgada olduğunu görmemi sağlamıştı.

Takip eden seanslarda, Violet tırnak cilalarıyla deneyler yapmak istedi. Cilanın, izler bırakarak küçük şişelerden bir kâğıdın üzerine kan damlaları gibi damlamasını sağlıyordu. Sonra da yoğunluklarını test etmek istercesine bunları bir çubukla şekillendiriyordu.

Ardından bir lavaboyu suyla doldurduk ve Violet oje şişelerini ebruli akışkan bir imge oluşturacak şekilde oraya boşalttı. Bana, bir kâğıt tabakasıyla "yakalamaya" çalıştığı bu imgenin, cep telefonundaki sevdiği bir ekran koruma resmine benzediğini söyledi. Ekran korumayla ilgili çağrışımı bana göre, telefonunu arkadaşlarıyla temasta olmak için kullanma ihtiyacıyla aile içerisindeki varoluşu arasında bir dönüm noktasında olduğunu ima ediyordu.

Kâğıdın üzerinde ortaya çıkan şekiller tatminkâr ve şaşırtıcıydı; birleşimlerinin estetik etkisi ona "birlikte iyi geçinme" durumu gibi görünmüştü. Asmak için bu eserlerden pembe ve koyu mavi olan bazılarını seçti ve onları düzenli bir şekilde hizaladı. Seçtiği renkler bana bir kez daha cinsiyet konusunu düşündürdü ve bir bebek doğduğunda kapılara asılan pembe ile mavi renkteki gökkuşaklarını hatırlattı. Violet'in eserleri bana içindeki erkeksi ve kadınsı arasında bir dengenin doğma olasılığını ve bu başarıyı dış dünyaya gösterebilmekle ilgili yeni doğmuş bir arzuyu temsil ediyor gibi görünüyordu.

Geçici Nesneler

Violet'le terapötik yolculuğumuzun kendine özgü niteliği şuydu ki, kadınlar olarak öznelleşmemize dair ortak olan bir şey süreçte tanınabilmişti ve böylece öznelliklerarası bir alanda onunla buluşabilmiştik, bu da terapide faydalı olmuştu.

Anlamlı bir duygusal dönüşüm, önce görüşme odamda, ardından da tedavide üretilen imgeler aracılığıyla başlamıştı.

İmgeler, kelimelere kıyasla hislere daha çok dayanır. İmgeler kimliğin ve temsilin zemin katıdır. Violet'in utanç ve suçlulukla kesişen kadınsı kimliğini

tedavi ilerledikçe yeniden tanımlarken, yukarıdaki imgeleri esas olarak seçmem de bununla ilgilidir. Resmin kullanımı, sanat terapisinden farklı olarak, duyguyu keşfetmenin bir yolu değildi. Bilakis Alan Teorisi (*Field Theory*) bakış açısına göre imgelerin kullanımı, Violet ve benim özel bir paylaşım alanına girmemizi sağlamıştı.

Terapinin ilk evresinde tarif edilen resimler, içinde buradayla orada arasında bir belirginliğin, mesafenin olmadığı aramızda bir paylaşıma imkân vermişti. Violet'in bedenle ilgili (benim resimlerim aracılığıyla canlanan) ilk imgeleri vasıtasıyla, birincil kadınsılığa (*primary femininity*) dair bir şeyi keşfetmeye başlamıştık: Hasta tarafından terapinin ikinci ile üçüncü evrelerinde yukarıda açıklanan ve ayrıntılarla üretilen bu resimler, ergenlik sürecini keşfetmemize imkân sağlıyordu.

Winnicott'ın (1971) tanımladığı geçiş nesnelerinin (*transitional objects*) (kendi ile kendi-olmayan arasında bir buluşmayı temsil eden ve bir oyun, yanılsama alanını ifade eden nesnelerin) aksine geçici nesneler (*transitory objects*), kendiliğin düzensizleştirici alanları ile bunların ilişkisel yönleri arasında kabataslak bir harita çizme işlevine sahiptir. Bunlar, ham duyuların ve ön-duyguların anlatısal türevlere sürekli bir dönüşümü anlamında, "uyanık rüya düşünceleri"dir (*waking dream thoughts*)[4] (Bion, 1962). Yüksek duyusal potansiyele sahip (plastik ve renk gibi) nesneler, simge ve hareket açısından zengin bir bedensel ve duygusal geçişi yeniden yaratabilir.

Tartışma

Annesinin Violet'in özne olma çabasına atfettiği patolojik yan anlam, annesiyle ilişkisinde onu, ötekileştirilmişlik hissiyle baş başa bırakmıştı. Bu, onun kökensel saldırganlığına artan bir hüsran ve kendi bilgisinin reddedildiğine dair bir duyguyu da eklemişti. Annesel olana ek olarak, toplumsal ve kültürel kapsayan da Violet'e saldırgan olmanın kadınlığa uygun olmadığını öğretmişti. Bu deneyim onda utanç ve suçluluk duygusu uyandırmış, sosyal ilişkilerde onu itaatkâr davranmaya itmişti.

Bunun yarattığı sonuç ise aile içerisinde, kadınsı saldırganlığın dışavurumunu patolojize etmeye meyilli kültürel bir tutumun vurgulanmasının, ruhsal gelişimde belirli bir değişimle sonuçlanmasıdır. Bion'un simgeleştirmesini kullanarak, ötekinin zihninde kapsanmakla ilgili deneyimin eksikliğinin ruhsal kapsayanın gelişiminde bir bozulma yaratacağı varsayımında bulunmak mümkündür. Bilhassa, olağan saldırganlığın patolojik bir unsur olarak etiketlenmesi, ergende kafa karışıklığı, karar vermekle ilgili bir yeter-

4 Bion'a göre rüya görme, uykuda olduğu kadar uyanıklıkta da devam eden sürekli bir süreçtir.

sizlik ve suçluluğa dair bir değişim yaratır. Yukarıdaki malzeme vasıtasıyla bu ruhsal güçlüğü ortaya koymayı hedefledim.

Ayrıca benim "*geçici nesneler*" adını verdiğim bazı estetik araçların, özellikle ergenlikte ruhsal işleyişi onarmak için nasıl kullanılabileceğini göstermeyi amaçladım. Ötekileştirilmiş hissetmek iki kenarı keskin bir bıçaktır: Kenarlar şüphe ve utanç duygularının serpildiği ama yaratıcı bir bakış açısına imkân veren yerlerdir. Annenin kızına yansıttıkları, Violet'in kendisini annesi için makbul olmayan, kusurlu-öfkeli, kapsanmamış ve aşırı uçta biri olarak hissetmesine neden olmuştur. Asıl soru, bu duygunun nasıl ortadan kaldırılacağı değil nasıl idare edileceğidir. Geçici nesnelerin mutlaka sanat nesneleri olması gerekmez ama ilişkisel kopukluğun acısından bağlılığa geçişi teşvik eden ilişkisel araçlar olmaları beklenir.

Alan Teorisi bakış açısına göre analist, kendisi ile hasta arasında olanlara odaklanmak için hastanın ilişkisel öyküsünü kenara koymalıdır (Ferro, Civitarese, 2015; Molinari, 2017). Geçici nesnelerin akışı, duyumları ve ham duyguları uyanıklık rüyalarına dönüştürme becerisini geliştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Violet'in sanat eserleri herhangi bir sanatsal dışavurum değildir; analistin kendi analizinde yaptığı resimlerle, Violet'in büyük bir hassasiyetle yakaladığı çok şahsi bir dışavurumla tetiklenmiştir. Hastanın analistin ortaya koyduğu "nesneler"i kullanma biçimi, analistin simgesel bir biçimde kendi deneyimlerinin bir kısmını sunarak kendini açması ve hastanın Winnicott'ın terimiyle analisti bir nesne olarak kullanımı, olağanüstü doğurgan anları mümkün kılmıştır.

Çiftin doğurganlığı cinsiyet dışında birçok etkene bağlıdır: Duyguların, suçlayıcı olmayan bir iklimde kapsanabildiği ve dönüştürülmelerine imkân veren sınırlar bulabildiği, hastaya sunulan ve onunla birlikte yaratılan alan gibi.

Ayrılığı öznenin gelişiminin bir hedefi olarak görebilecek eski bir psikanalitik bakış açısından vazgeçerek ve geçici nesnelerin mümkün kıldığı süreci gözlemleyerek daha da fazlasını öğrenebiliriz. Zihinler arası –bireyler arası– bilinçdışı bağlantıların ne bildiğimizi ve nasıl bildiğimizi nasıl belirlediğini ve içerisinde analizde ve kültürde birbirimizi etkilediğimiz son derece karmaşık alanları gözlemleyebiliriz. Analistin çalışma odasında bulunan ve Violet tarafından yaratılan imgeler bir ölçüde, her birimiz için birer "öznel nesne"yi ve aynı zamanda bunların buluştuğu bir *düşünme yüzeyi*ni temsil ediyordu.

Violet'in ikiz kardeşine yönelik nefreti, basit bir ilişkisel güçlük olarak değil, annesinin zihninde yeterince merkezi olduğunu hissetmemenin öfkesi olarak anlaşılmalıdır. Annenin bu öfkeden korkusu ise Violet'te anlamının çözülmesi ve kabulü zor, daha talepkâr ve şiddetli davranışlara yol açmış, Violet'i erkek kardeşine kıyasla ötekileştirmişti.

Violet annenin narsisistik acılarını ve erkek ikizle ilgili hayal kırıklığını üstlenmiş gibi görünüyordu. Bu, onun etkin ve mesafeli erkek yanını içselleştirip, narin ve hassas yanlarıyla bütünleştirmesine imkân bırakmamıştı. Erkek kardeşini müdahaleci ve sınırlara saygı gösteremeyen biri olarak tanımlıyordu.

Violet'in güçlüğü, erken dönemdeki cinsiyet kimliğinin gelişimine ve ötekiyle ilişkisine dayanıyor gibi görünüyordu. Ancak aynı zamanda ergenliğin eşiğindeydi; kültürün etkisinin yanında, annebabasıyla ve akranlarla ilişkileri yeniden şekillendirmenin cinsiyet kimliğinin inşasında önemli bir etkide bulunduğu yaşam dönemindeydi.

Bir tanınma deneyiminin terapötik onarımı, öyleyse, iki alandan geçmeliydi: Öfkenin yer aldığı duygusal alan ve cinsiyet kimliğini etkileyen eylemsel ve kültürel yönleri –ki annebaba bunların aktarımının doğal vasıtasıdır– değiştirmeyi hedefleyen ilişki pratiği. Kafa karışıklığı, utanç ve itaat, son tahlilde, baskı görenin arzusudur ve bu anne-kız ilişkisinde mahrem bir yakınlığın engellenmiş olmasının yan ürünleridir. Öfkenin belirli bir evrede kabul edilmemesi, bir savunma olarak yansıtmayı artırarak kapsayıcı işlevin gelişiminin önünü keser.

Analitik ilişkiye sanatsal bir deneyimin dahil edilmesi ve *geçici nesneler*in yaratılması, bir ergenle terapötik ilişkinin özgüllüğünde beden ve zihin bütünlüğünün sürdürülmesini sağlar.

Birçok sanatçının tanıklık ettiği üzere bir sanat eserinin gelişiminde eser, çalışmanın yönünü etkileyen bir "varlık" kazanır. Sözü edilen vakada, resimlere dönüştürme, analist ve hastanın dönüşüm sürecini temsil etmektedir. İkisi deneyimlerinin bilinçli ve bilinçdışı kısımlarını –yaşayan bir gündüz düşü olarak– birlikte yaşamış ve düşünmüşlerdir. Yaratıcı süreç böyle bir bağlamda, yıkıcılık, saldırganlık ve yeni biçimler inşa etme yetisi bütünleştirilebildiğinde ortaya çıkar. (Townsend, 2015). Dahası içsel yaratıcı süreç, hayali bir seyircinin yeni yaratımını onaylamayabileceği saldırganlıkla yüzleşmek zorundaydı (Parker, 1998).

Sosyal medyada selfie'ler sergileme arzusu bu kaygının modern versiyonunu temsil etmektedir. Öyleyse geçici nesne, duygusal deneyimin farklı deneyim seviyelerinden geçmesine ve utanç ile ketlenmenin ötesine ulaşmasına imkân sağlayan bir oyun ve onarım alanı olabilir.

KAYNAKÇA

Anagnostaki, L., Zaharia, A., Matsouka, M., (2017), "Discussing the therapeutic setting in child and adolescent psychoanalytic psychotherapy", *Journal of Child Psychotherapy*, *43*:3, 369-379.

Anastasopoulos, D. (2007), "The narcissism of depression or the depression of narcissism and adolescence", *Journal of Child Psychotherapy, 33*:345-362.

Cavell, M. (2017), *Shame: Developmental, Cultural, and Clinical Realms*, Ed. Salman Akhtar, Londra: Karnac Books.

Baranger, M., Baranger, W. (1961), "The analytic situation as a dynamic field", (çev. S. Rogers & J. Churcher), *The International Journal of Psychoanalysis*, *89*(4), 795-826, 2008. [Baranger, M. & Baranger, W. (2009), "Dinamik Bir Alan Olarak Analitik Durum", (çev. Nilüfer Erdem), *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı*, *1*: 151-187, İstanbul: YKY.]

Bion, W.R., (1962), *Learning from Experience*, Londra: William Heinemann. [Bion, W. (2014), *Yaşayarak Öğrenmek*, (çev. T. Güvenir, L. İşcanlı Ekin), İstanbul: Bağlam Yayınları]

Bion, W.R., (1965), *Transformations*, Londra: William Heinemann.

Bion, W.R., (1970), *Attention and Interpretation*, Londra, Tavistock.

Cahn, R. (1998), *L'adolescent dans la psychanalyse—L'aventure de la subjectivation*, [The adolescent in psychoanalysis. The adventure of subjectivation], Paris: PUF.

Ferro, A., Civitarese, G., *The Analytic Field and Its Transformations*, Londra: Karnac, 2015.

De Rienzo, A., (2021), "The Day the Clock Stopped. Primitive States of Unintegration, Multidimensional Working through and the Birth of the Analytical Subject", *Journal of Analytical Psychology, 66*: 259-280.

Green, A., (1999), "Passivité-passivisation: Jouissance et détresse [Passivity-passivization: Jouissance and distress]", *Revue française de psychanalyse, 63*: 1587-1600.

Harris, A., (2016), "Winnicott and Gender Madness", *British Journal of Psychotherapy*, *(32)* (3): 359-375.

Laor, I.M.A., (2007), "The Therapist, the Patient, and the Therapeutic Setting: Mutual Construction of the Setting as a Therapeutic Factor", *Psychoanalytic Dialogues*, *17*: 1, 29-46.

Molinari, E., (2017), *Field Theory in Child and Adolescent Psychoanalysis: Understanding and Reacting to Unexpected Developments*, Abingdon/New York: Routledge.

Obholzer, A., (1996), "Psychoanalytic contributions to authority and leadership issues", *The Leadership & Organization Development Journal*, 1996, *17* (6).

Parker, R. (1998), "Killing the angel in the house: Creativity, femininity and aggression", *International Journal of Psychoanalysis, 79*: 757-74.

Piontelli, A. (1989), "A study on twins before or after birth", *International Review of Psychoanalysis*, *16*: 413-26.

Piontelli, A. (2002), *Twins: From Foetus to Child*, Londra ve New York: Routledge.

Stefana, A., Gamba, A., (2018), "From the 'squiggle game' to 'games of reciprocity' towards a creative co-construction of a space for working with adolescents", *The International Journal of Psychoanalysis*, *99*: 2, 355-379.

Townsend, P., (2015), "Creativity and destructiveness in art and psychoanalysis", *British Journal of Psychotherapy, 31*, 1 (2015) 120-131.

Winnicott, D., (1959), "The Fate of the Transitional Object", *Psycho-Analytic Explorations* (yay. haz. Winnicott C., Shepherd R., Davis M.), Karnac Books Ltd., 1989, s. 53-58.

Winnicott, D., (1966), "On the Split-off Male and Female Elements", *Psycho-Analytic Explorations* (yay. haz. Winnicott C., Shepherd R., Davis M.) Karnac Books Ltd., 1989, s. 168-189.

Winnicott, D., (1971), *Playing and Reality*, Londra: Tavistock. [Winnicott, D.W. (2017) *Oyun ve Gerçeklik*, (çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.]

Göver Kazancıoğlu

Küçük Olmanın Utancı

Küçüğüm, daha çok küçüğüm
Bu yüzden bütün hatalarım
Öğünmem bu yüzden
Bu yüzden kendimi özel, önemli zannetmem

Küçüğüm, daha çok küçüğüm
Bu yüzden bütün saçmalamam
Yenilmem bu yüzden
Bu yüzden kendime hâlâ güvensizliğim

Ne kadar az yol almışım, ne kadar az
Yolun başındaymışım meğer
Elimde yalandan, kocaman, rengârenk
Geçici oyuncak zaferler

Küçüğüm, daha çok küçüğüm
Bu yüzden bütün korkularım
Gururum bu yüzden
Bu yüzden çocuk gibi korunmasızlığım

Küçüğüm, daha çok küçüğüm
Bu yüzden sonsuz endişem
Savunmam bu yüzden
Bu yüzden bir küçük iz bırakmak için didinmem

Ne kadar az yol almışım, ne kadar az
Yolun başındaymışım meğer
Elimde yalandan, kocaman, rengârenk
Geçici oyuncak zaferler

Küçüğüm, daha çok küçüğüm (S. Aksu, 1993)[1]

1 Aksu, S., Küçüğüm, *Deli Kızın Türküsü Albümü*, 1993, Foneks.

Küçük Olma Deneyimi

Biricik olma düşlemi, büyüklenmeci bir kendilik, Oidipal rekabet, büyüsel düşünme, kaygılar, duyguların kapsanma ihtiyacı, zihinde tutulma arzusu, manik savunmalar, narsisizm, çaresizlik, yetersizlik, eksiklik! Küçük olma deneyimini aktaran sözleri taşıyan, hüzünlü melodi ise sanki depresif bir duygulanım.

Sanatçı Aksu, küçük olmanın insanın ruhsallığındaki oldukça karmaşık yapısını, şarkısının sözleri ve müziği ile dolaysız, hakiki bir dil kullanarak tüm çıplaklığıyla dinleyiciye iletebilmiş.

Dünyaya gelişimizden yetişkinliğe kadar, çeşitli konumlar ve durumlar içinde, fiziksel veya ruhsal olarak "küçük olma" deneyimi ile karşılaşırız. Bu deneyim çok katmanlıdır ve farkında olarak veya olmayarak ruhsal dünyamızda önemli etkileri olur. Bu etkinin en yaratıcı örneklerinden birini psikanalist Sándor Ferenczi vermiştir.

"Gulliver Düşlemleri" adlı yazısında, bir görsel deneyim veya ruhsal olarak çıkan devler veya büyütülmüş nesnelerin aslen çocukluk döneminin izlerini taşıdığını ve bunun o dönemde aslen bizim çok küçük oluşumuzdan ve nesnelerin bize çok büyük gelmesinden kaynaklandığını belirtir.[2] Ferenczi bu yazısında şöyle der:

> **nesnelerin ve kişilerin boyutlarında olağandışı bir küçülme, çevresindeki korkunç nesnelerin oranlarını mümkün olan en küçük düzeye indirmek isteyen çocuğun, telafi edici arzu doyumu düşlemlerine atfedilir. Birçok düşte, küçültme veya büyütme eğilimi o kadar açık değildir, çünkü küçültülmüş veya büyütülmüş kişiler canlı varlıklar olarak değil, bazı simgesel kılıklarda görünürler. Örneğin, rüyayı görenin boyutunu, rüya sahibinin bir manzara tarafından simgesel olarak temsil edilen kişiler veya vücut organları ile karşılaştırırsak erkek veya kadın bedenlerini veya beden parçalarını temsil eden dağlar ve vadiler içeren manzara rüyaları, psikanalitik bakış açısından, Lilliputçu düşler olarak adlandırılabilir. Anneyi temsil eden merdivenlerin, evlerin ve derin oyukların simgeselliği ve babanın ya da genital organının devasa bir kule ya da ağaç biçimindeki görünüşü, Gulliver düşlemine benzer bir analojiyi taşır.[3]**

Ferenczi'nin bu çalışmasından da esinlenen psikanalist Benjamin Kilborne "Büyük ve Küçük Yaratıklar: Boyut Kaygısı, Ruhsal Boyut, Utanç ve Analitik Durum"[4] adlı makalesinde, ruhsal boyut, rekabet ve utanç deneyimlerinin nasıl önemli analitik malzeme sağladığını tartışır:

---

2 Ferenczi, S., *Gulliver Fantasies, Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-Analysis*, Karnac, Londra, 1994, s. 41-61.

3 Ferenczi, *agy.*, s. 44.

4 Kilborne, B.(1995), Of Creatures Large And Small: Size Anxiety, Psychic Size, Shame, And The Analytic Situation, *Psychoanal. Q.*, (64):672-690.

...analitik konumlar (hastayı görebilen bir koltukta oturan analist ve analisti göremeyen bir divanda yatan hasta) kısmen bu tür edebi geleneklerden türetilmiş olabilir, çünkü Freud'un bunlara aşina olduğunu, belki de kendisini Asklepios ile özdeşleştirdiğini biliyoruz. Hatta antik Yunan'dan gelen anlatı geleneklerinin, Freud'un öne sürdüğü ve en önemli özelliği analist hakkında rüyalar görmek olan aktarım kavramının gelişimine katkıda bulunmuş olabileceği bile söylenebilir. Bildiğimiz şey, boyut farklılıklarının düşlemleri etkilediği ve bu boyut düşlemlerinin divan kullanımına bağlı olarak gerilemeye katkıda bulunduğudur. Boyut farklılıkları, aktarımı geliştirmeye yardımcı olur ve aktarımın derinlemesine çalışılması sonucunda daha da "ayrıntılı" hale gelir. Kendimiz ve başkaları hakkında yaptığımız değerlendirmelerin çoğu, metaforlara ve göreceli büyüklükteki deneyimlere – benim "ruhsallığın boyutu" dediğim şeye dayanır. Bu nedenle, ruhsallığın boyutu yalnızca bedensel benliğin (*body ego*) düşlemleriyle değil, aynı zamanda benlik idealiyle de doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla ruhsallığın boyutu, aktarım (ve karşıaktarım) görüngülerinin anlaşılması açısından önemlidir. Boyut, yalnızca ölçüm ölçeklerinin gösterdiği dışsal bir nesnel gerçek değildir; ruhsal yaşamın, görece daha az ilgi gösterilen temel bir öznel özelliğidir.[5]

Ruhsal boyut zorunlu olarak "göreceli boyut"tur; bu, analistin hastadan daha büyük veya daha küçük olarak deneyimlendiği analistle bir ilişki önerir. Divanın kullanımı burada açıkça önemlidir, çünkü hastanın boyutunu kelimenin tam anlamıyla "küçültür", onu en küçük analistin bile göz seviyesinin altına düşürür. Bu nedenle, divanın çeşitli özellikleri arasında, bu algıların ne anlama geldiğinin deneyimlendiği boyut algıları üzerindeki etkiler vardır. Hastalar, uzanarak analistlerinin gözünde küçüldüklerini pekâlâ hissedebilirler.[6]

Analitik konumlar aynı zamanda yardım ihtiyacını da ortaya çıkarır ki bu, birçok birey için oldukça zordur. Yardım isteyen konumu, dolaylı veya dolayımsız eksikliğe ve kastrasyona gönderme yapar. İlk çığlık, aç olduğumuzda, bize bakım verene ağlayarak seslenişimiz, tüm bunlar insan yavrusunun, bakım verene muhtaçlığını ve temel çaresizliğini tüm çıplaklığıyla ortaya koyar.

Aslında, Kilborne'un boyut üzerine bu önemli gözlemi ve çalışması "Ruhsal yaşamın görece daha az ilgi gösterilen özelliği" yaşamımızın ilk günlerinden itibaren oldukça yoğun olarak deneyimlenir.

Psikanalist Joan Riviere[7] de bir sanatçıya yakın şiirsellikte, bir bebeğin

5 Kilborne, B. (1995), *agy.*, s. 674.

6 Kilborne, B. (1995), *agy.*, s. 672.

7 Riviere, J. (1937). Hate, greed and aggression. *The Inner World and Joan Riviere*, A. Hughes (Ed.), s. 168–205. Londra: Karnac.

yaşamının ilk günlerinde, bakım veren annesinin kucağında, onun memesinde yaşadığı deneyimleri duyarlı bir gözlem ile aktarır:

> Memedeki bir bebek aslında tamamen bir başkasına bağımlıdır, ancak en azından başlangıçta bundan korkmaz çünkü bağımlılığının farkında değildir. Aslında bir bebek kendisininkinden başka kimsenin varlığını tanımaz (annesinin memesi onun için yalnızca bir parçasıdır – ilk başta sadece bir duyumdur) ve tüm isteklerinin yerine getirilmesini bekler. O memeyi aşk için ister, tabiri caizse, sütü emmenin zevki için ve aynı zamanda aç olduğu için. Ancak bu beklentiler ve istekler yerine getirilmezse ne olur? Bebek bir dereceye kadar bağımlılığının farkına varır; kendi ihtiyaçlarını karşılayamadığını keşfeder, ağlar ve çığlıklar atar. Saldırgan hale gelir. Nefret ve saldırgan bir arzuyla istemsizce patlar. Boşluk ve yalnızlık hissederse, kısa sürede kontrol edilemez ve bunaltıcı hale gelebilecek istemsiz bir tepki, acı ve patlayıcı, yakıcı, boğucu olan ve bedensel duyumları tıkayan saldırgan bir öfke başlar ve bunlar da daha fazla eksiklik, acı ve endişe duygularına neden olur. Bebek "ben" ile "ben olmayan"ı ayırt edemez; kendi duyumları onun dünyasıdır, onun için dünyadır. Bu yüzden üşüdüğünde, açken ya da yalnızken, dünyada ne süt, ne esenlik, ne de zevk vardır, hayattaki değerli olan şeyler yok olmuştur. Arzu ya da öfkeyle, kontrol edilemeyen, boğucu çığlıklarla ve acı veren, yakıcı tahliyelerle işkence gördüğünde, tüm dünyası acılarla dolu olur; yanar, yırtılır ve yıkılır. Bebekken hepimizin içinde bulunduğu bu durumun hayatımız için muazzam psikolojik sonuçları vardır... Ölüm gibi bir şeye dair ilk deneyimimiz, bir şeyin olmadığının farkına varmamız, hem kendimiz hem de başkaları için ezici bir kayıp gibi görülür. Ve bu deneyim, içte ve dışta duygular ve kontrol edilemeyen acı ve yıkım tehdidi ile aynı anda ve ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olan sevginin (ihtiyaç biçiminde) farkındalığını getirir. Bebeğin dünyası kontrolden çıkmıştır; onun dünyasında bir grev ve bir deprem olmuştur ve bu sevip arzuladığı için olur ve böyle bir aşk, acı ve yıkım getirebilir. Yine de arzusunu, nefretini, ele geçirme ve elde etme çabalarını kontrol edemez veya ortadan kaldıramaz ve tüm kriz onun iyilik halini mahveder.[8]

Rachel Blass, "Klein'ı Öğretmek"[9] adlı makalesinde yer verdiği J. Riviere'in bu tasviriyle ilgili şunları aktarır:

> Riviere'in bebeğin ilk deneyimlerine ilişkin neredeyse şiirsel tasviri, öğrenciye Klein'ın insan doğası ve kişinin çıkmazına ilişkin görüşlerinin birçok temel yönünü açar. Riviere, kişinin dünyayla olan temel ilişkisinden bahseder. Bu, bir

8 Riviere, J. (1937), *agy.*, 172-173.

9 Blass, R. (2018), The teaching of Klein: some guidelines for opening students to the heart of Kleinian thinking and practice. Ed. Penelope Garvey ve Kay Long, *The Klein Tradition Lines of Development—Evolution of Theory and Practice over the Decades*, s. 73-91, Londra: Routledge.

farklılaşma eksikliği olarak hissedilir, ancak bu duygu, memenin arzulandığı ilk an ortadan kalkar. O zaman, temel olarak bağımlı durumu onun tarafından bilinir hale gelir. Ve Riviere bu birincil arzunun, meme arzusunun doğasından söz eder. Basitçe fizyolojik bir durum, içgüdüsel bir biyolojik ihtiyacın ifadesi olarak sunulmaz. Riviere şöyle yazar: "Bebek memeyi sevmek için ister sütü emmenin zevki için, ayrıca hâlâ aç olduğu için...". Anne sütünü almak zevk ve doyum anlamına gelir, aynı zamanda sevgi de demektir. Dersin biraz sonrasında Riviere, memeye yönelik sevgiden, onun "iyiliği"nin bir deneyimi olarak bahseder ve bunun haz ve tatminle olan bağının temel olduğuna dikkat çeker. Şöyle der: "Bebeklikte iyilik, haz ve doyum bir ve aynı şeydi, aynıydı – üçü hem bedende hem de zihinde iyi bir duygu, cennetsel bir içerik olarak tek bir duyumda deneyimlenirdi. Ve daha sonra bilinçli olarak aralarında olan karmaşıklıklara ve ayrımlara rağmen, aldığımız son nefese kadar derinliklerde bir arada kalırlar".[10]

R. Blass, Melanie Klein'ın kuramının temellerini seminerinde aktarırken Riviere'nin bebeğin ruhsallığını ve anneye olan bağımlılığını anlatımından yola çıkarak şu görüşleri aktarır:

Riviere, memeye bağımlılığın farkına varılmasının ve onun yokluğunun yoğun fiziksel tepkilere, ağlamaya ve çığlıklara yol açtığını söyler. Bu tepkiler, fiziksel olan ağrılar ve "patlayıcı, boğucu olan ve bedensel duyumları tıkayan"lar da dahil olmak üzere, acıya neden olan öfke, nefret ve saldırganlığın duygusal konumu olarak tanımlanır. Bu fiziksel tepkiler sadece bebeğin duygusal durumunu kötüleştirir, acı ve yokluk hissini yoğunlaştırır. Ancak burada Kleinci düşünce için en önemli şey, bu korkunç fiziksel tepkilerin ve duygusal konumların, bebek için anlam açısından zengin olmasıdır. Onlar sayesinde, arzu edilen memenin olmadığı anlarda, deneyimledikçe, bebek "dünyada iyilik hali ve haz olmadığını", "dünyanın ıstırapla dolu olduğunu" öğrenir. Bu aslında doğru olmasa da, bebeğin zihninin erken durumu göz önüne alındığında "altı çizilebilecek" tek sonuçtur. Erken zihin konumlarında ve bunun uyandırdığı nefret dolu tepkide yokluk, ölümün, göründüğü gibi hem kendimiz hem de başkaları için ezici bir kaybın farkındalığıdır.[11]

Bebeğin erken zihinsel durumunu derinlikle ele alan İngiliz eğitim analisti ve kuramcı John Steiner[12] da, bebeğin dünyadaki küçücük varlığına işaret ederek "...güç, tahakküm ve çaresizlik konularının kökleri bebeğin görece küçüklüğü ve zayıflığı gerçeğinde yatmakta..." olduğunu belirtir ve şöyle devam eder:

10 Blass, R., *agy.*, s.78.

11 Blass, R., *agy.*, s.79.

12 Steiner, J. (2011), *Seeing and being seen: Emerging from a psychic retreat*, Londra: Routledge s.12.

...ancak eğer çocuk, kendini çocuğun yansıtmalarına açamayan bir anneyle uğraşmak zorunda kalırsa, bunlar özellikle akut olarak hissedilebilir. Bu, çaresizlik duygusu içinde silip atılmak istenebilir ve çocuk, bu durumu telafi etmek için narsisistik işleyişlere başvurmak zorunda hissedebilir kendini. Normalde, yeni doğan bebek bile nesneleri üzerinde güç uygulayabilir ve doğuştan gelen gülümseme ve ağlama dağarcığının uyandırdığı tepkilerle varlığını hissettirebilir. Bu yollarla çocuk, normalde isteksiz bir anneyi bile ihtiyaçlarını karşılamaya zorlayabilir, ancak yansıtma yeteneği yetersizse veya anne duygusal olarak ulaşılabilir değilse, tümgüçlü önlemler devreye girebilir. Gülümseme ve ağlama, aile içinde güç kullanmanın baştan çıkarıcı ve zorlayıcı araçlarına dönüşebilir ve aile ilişkilerini yapılandıran narsisistik bir işleyişe yol açabilir.

Boşluk Deneyimi

Küçük Ali, ilk görüşmesine geldiğinde analiste ilk andan itibaren gülümsüyordu. Gülümsemesi yüzünden hiç eksik olmuyor gibiydi. Ancak analistten hiç ayırmadığı gözleriyle analist sürekli izleniyor ve kontrol ediliyor gibiydi. İlk görüşmenin dolayısıyla ilk karşılaşmanın kaygısına ait hiçbir iz yok gibiydi. Annesine hiç bakmaması dikkat çekiciydi. Değil bakışları ile tutunmak, bedeni ve sözleriyle bile annesine yaslanmıyordu. Görüşme odasında küçük sandalye, orta boy sandalye ve puf gibi çocuklar için birkaç değişik yer olmasına karşın babasının ilk görüşmeye gelmemesiyle boş kalan yetişkin koltuğuna, annesinin biraz uzağına oturmayı seçmişti. Özenli giyinmiş veya giydirilmişti. Koltuk ona büyük geldiği için ayakları havada kalmış, kollarını ise biraz uzatarak, koltuğun kolçaklarına eğreti bir biçimde yaslamaya çalışmıştı. Koltuğun kolçakları ve kolları arasında kalan boşluk rahatsız ediciydi. Analist, Ali'nin oturduğu koltuğu anne kucağı ve kolları olarak düşlemlemiş, küçük Ali'nin kolçak kollara uzanma ve kollarını orada tutmadaki zorluğunu hissetmişti. Çocukların duygularını anlamasına yardımcı olmak için burada olduğunu söylemesinin peşi sıra Ali analiste "Sen beni tanıyor musun?" sorusunu yöneltmişti.

Analist karşısında küçük bir çocuk olduğunu düşünmüş ve çocuk konumuna seslenmişti ancak açıktı ki Ali, kendini ne küçük ne de yardım isteyen bir çocuk olarak görüyordu. İçindeki bebeksiye dair hissedebileceği hiçbir duyguya yer yoktu. Odadaki oyuncaklara, göz ucuyla dahi bakmamıştı. Onunla bir yetişkin gibi konuşmalı, gözler bebeksiye kapanmalıydı. Sanki Ali'nin ruhsallığında, Steiner'ın ortaya koyduğu narsisistik işleyiş devreye girmişti bile. İlk olarak analist onun x yetişkin bir erkek, hatta babasının

koltuğunda oturan bir erkek olarak tanınmayı istediğini düşünmüştü. Ancak sonra Ali'nin ekranlardan "ünlü" bir çocuk olduğunu anlamıştı. Nasıl onu görmezdim, tanımazdım! Analist ona yardım eden konumundan seslenmişti. İlk cümleleriyle onun bebeksi yanıyla temasa geçerek ilişki kurabileceğini, dolayısıyla ona yardım edebileceğini düşünmüştü. Ama Ali "tanınmadığı için" hayal kırıklığına uğramış, sanki narsisistik olarak yaralanmıştı.

Ancak aynı zamanda, "Ben küçük değilim", onun şu anki ruhsal gerçekliğini ilk görüşmede aktarmasına da bir alan açmıştı. Michael Parsons'ın[13] Freud'un "Değilleme" (*negation*) makalesiyle ilgili görüşündeki gibi, değillemenin sadece bir savunma değil, bu kavramın unutulmaya yüz tutan kısmı, yani bastırılanın değilleme vasıtasıyla serbestçe ortaya çıkışı düşünüldüğünde, Ali'nin bastırmaya çalıştığı çocuğu ilk görüşmede duyabiliriz. Oyuncaklarla oynamaması, "analist annenin" ona sunduğu zihne ve bedenin bir temsili olan analitik alana dair mesafeli zihinsel konumu, çocuk psikoterapisinde çocuğun değilleme biçimi gibiydi. Koltuk ona büyük gelmişti ancak o kendini zorlayarak, dimdik durmaya çalışırken, kolçaklarla kolları arasındaki boşluğun verdiği acıyı hissedememekteydi.

John Steiner, "Klein ve Milton'da İdeal ve Hakikat: Kayıp Cennet Okuması üzerine bazı gözlemler" adlı makalesinde[14] boşluk üzerine düşüncesini şöyle aktarır:

> **...özellikle Milton[15], insan ve ilahi arasındaki ayrımı, insanın kusurlarının aksine, Tanrı'nın mükemmelliği ve kadiri mutlak olması açısından tasvir eder. Bu farklılığın kabulü, benlik ile ideal arasında acı verici bir boşluk açabilir ve her şeye gücü yetme yoluyla köprü kurma girişimlerine yol açabilir. Nesnelerimizi tümgüçlülükle donattığımız için, yetişkin ile çocuk ve hasta ile analist arasında benzer bir boşluk doğabilir. Klein'ın ideal iyi nesne tanımı benzer konuları vurgular. Hem Klein hem de Milton, ideali, umut, güven ve iyiliğe olan inancın temeli olarak içselleştirilmesi gereken önemli bir şey olarak sunar ve her ikisi de ideali arzu edilebilecek, ancak tümgüçlü bir şekilde gerçekleştirilemeyecek bir şey olarak vurgular. Bu ayrımla yüzleşmek, iyi nesnenin kaybının yanı sıra ona sahip olmayı mümkün kılan her şeye kadir gücün kaybından vazgeçme ve yas tutma kapasitesini gerektirir.[16]**

Ali'nin ilk görüşmesinde, iç ve dış dünyadaki nesneleri tümgüçlülükle donattığı, J. Steiner'ın vurguladığı yetişkin ile çocuk arasındaki boşluk göz-

13 Parsons, M. (1999), *The Dead Mother: The Work of Andre Green*. Ed. Gregoria Kohon. Londra, Routledge, s. 59-76.

14 Steiner, J. (2013), The Ideal and the Real in Klein and Milton: Some Observations on Reading Paradise Lost, *Psychoanal. Q.*, (82)(4):897-923.

15 Milton, J. (2020). *Kayıp Cennet*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

16 Steiner, J. *agy*, s. 897.

lemlenmektedir ve daha ötesi, yüzüne kondurduğu gülümsemesiyle vazgeçme ve yasa dair bir iz görülmemekteydi.

Ali'nin büyük olarak "tanınmak" ve ünlü olarak "görülme" arzusu, sanki, onun ruhsal gerçekliğinde annebabanın ve bir karı koca çiftinin nasıl konumlandığını da bize göstermekteydi. Ali'nin babasının görüşmeye gelmeyişinden sonraki görüşmelerde, babanın ağır bir maddi kayıp yaşadığı gerçeği paylaşılmış ve bunun etkileri ele alınmaya çalışılmıştı. Kuşaklararası aktarılan Oidipal rekabet ve "eksiklik", maddi bir kayıpla hüsran olarak ailede tekrar etmiş, ancak bunun üzerine konuşulamamıştı. Bu durumdan utanç duyuluyordu. Ali ise tümgüçlü düşlemler vasıtasıyla babasının yerine geçmiş bu utancı, küçük yaşta kazandığı parayla örtmeye çalışır gibiydi.

Psikanalist Benjamin Kilborne'un[17] "Gözden Kaybolan Kişiler: Utanç ve Görülme" adlı kitabında Oidipal utanç, annebabalar ve çocuklar arasındaki çatışmaları tanımak yerine kaçınıldığı, çatışmaların genellikle utanç verici ve aşağılayıcı olarak hissedildiği, çocuğun başarısızlıklarından dolayı annebabasından utanmasının gizliliğe ve annebabasını korumaya yönelik çabaların çocuğun tümgüçlü düşlemlerine katkıda bulunduğu ve annebaba sorumluluklarının karışıp tehlikeye girdiği işlevsiz ailelerde oluşur. Bu tür ailelerde çocuklar, bilinçdışı yenilgi ve aşağılanma örüntülerini tekrarlarlar.

Ali ise okulda ve evde takıntılı bir şekilde yenilgiyi kabul etmeyişinin yanında, okulda otorite temsillerini görmezden gelen bir tavrı veya farklı davranışlarla karşı koyuşuyla akademik ve davranış düzeyinde çevresiyle zorluklar yaşıyordu. Yetişkinlerle özellikle uzak ilişkileri vardı. Babasının gelebildiği bir aile görüşmesinde, babasıyla neredeyse bir arkadaş gibi olan ilişki biçimi dikkat çekiciydi.

Steiner[18], Oidipal çatışmanın çözümlenmesi yle ilgili olarak, çocuğun yetişkinlerle ilişkisinde küçük oluşunun farkındalığı ve çiftin dışında kalma duygusuyla bağlantılı tüm kaygılarla yüzleşmesinin zorunluluğunu ve bu durumun çocuk için acı verici ama çocuğun gerçeklikle teması açısından gelişiminde kritik olduğunu vurgular.

Steiner, çocuğun acısını şöyle açıklar:

> **Çocuğun acısı, durumunun anne ve babaya yönelik nefrete ve intikam arzusuna yol açtığını kabul etmek zorunda kalmaktan kaynaklanmaktadır. Anne, kendi başına bir birey olarak görülmeye başlar, artık tutkuyla uğruna savaşılacak ilkel bir mülkiyet ya da Oidipal zaferin bebeksi senaryosunda bir suç orta-**

17 Kilborne, B. (2002), *Disappearing Persons: Shame and Appearance*. Albany: State University of New York Press. s. 120.

18 Steiner, J. (2011), *agy.*, s.105.

ğı değildir; iyiliğin olduğu kadar hayal kırıklığının da birincil kaynağı olarak kabul edilir. Her iki cinsiyetten bebek için depresif konumu karakterize eden bu acı verici sevgi ve nefret karışımını kışkırtan annedir. Çocuğun acısı, özellikle de annenin gerçekte veya düşlemde çocuğun ensest arzularıyla gizlice işbirliği yaptığı bir dönemi takip ediyorsa, genellikle bir ihanet duygusuyla bağlantılıdır; annesinin, babasıyla yetişkin bir ilişki içinde olan bir diğer yetişkin olduğunu kabul etmesi, çocuk açısından derin bir umutsuzluk duygusuna neden olabilir. Zulüm versiyonunda, zalim babaya yöneltilen nefret, şimdi hem anneye hem babaya ve özellikle de onların aralarındaki ilişkiye yöneltilmeye başlanır. Kıskançlık ve haset, çocuğun haklı yakınma hislerini zehirler ve nefretini vurgular, böylece yıkıcılığıyla iyi olan her şeye saldırır. Düşlemde ve eylemde dışavurulan bu duygular, tüm dünyanın yok edildiğine dair bir izlenime yol açar. Sonrasında çocuk, kaybettiği annebabaya olan ihtiyacını fark ettiğinde pişmanlık, suçluluk ve umutsuzluk duygularıyla karşı karşıya kalır. Ancak şimdi, suçluluk depresiftir ve pişmanlık ile telafi etme arzusuna yol açabilir. Sevgi dolu ve öldürücü dürtülerin bir arada var olmasından kaynaklanır ve Melanie Klein'ın[19] "sevilen nesnenin kaybı" ile kastettiğine inandığım şeye, yani çocuğun iyi nesnelere ihtiyaç duyduğunun ve değer verdiğinin farkına vardığı ama aynı zamanda "onları koruma ve muhafaza etme" konusundaki güçsüzlüğünün de farkındadır...

J. Riviere'in bebeğin memede yaşadığı şiddetli deneyimler bütününe benzer bir görüşü ortaya koyan J. Steiner, özellikle çocuğun küçük olma ve annebaba çiftinin dışında kaldığı gerçekliğiyle karşılaşmasının, çocuğun gelişimi için ne kadar önemli olduğunu vurgular. Ancak Ali, bu gerçekle karşı karşıya kalmamış, hatta annebabasını ruhsal gerçekliğinde dışarıda bırakacak dış gerçekliğe tutunmuştu. S. Freud'un "Aile Romanı"[20] kavramındakine benzer bir durum, fakat bu sefer gündüz düşlerinde değil dış gerçeklikte ekranlara düşlemlerini yansıtmıştı. Ekrandaki hikâyelerde başka ailelerin çocuğu olmakta, böylece Steiner'ın çocuğun düşlem dünyasında olabilecek intikam duygularını eyleme koyarak bu düşlemlerin gerçek olabileceği bir dünya yaratmak ister gibiydi. Burada Ali'nin çalışmasında analistin dikkatini çeken, onun bu durumdan gurur duyuyor oluşu ve okulda çevresindekilere davranışlarına ait bir utanç veya suçluluk duymamasıydı. Dolayısıyla Steiner'ın belirttiği depresif suçluluk, pişmanlık veya telafiden bahsetmek mümkün değildi.

19 Klein, M. (1940). Mourning and its relation to manic-depressive states. *International Journal of Psychoanalysis*, 21: 125-153. *The Writings of Melanie Klein*, C. 1 (s. 344-369). Londra: Hogarth Press, 1975.

20 Freud, S. (1909). Family Romances. *Standard Edition 9*, Londra: Vintage, s.237

Freud'dan Günümüze Utanç

Heinz Weiss[21], psikanalitik kuram ve klinikte utancın rolü üzerine kapsamlı makalesinde, utanç ile ıstıraptan kaçınma ilişkisini ilk olarak S. Freud'un[22] ele aldığını aktarır. Makalede Freud, çıplak bırakılma ve maruz kalma korkularına bağlı olarak ortaya çıkan utancın, acı verici etkisi nedeniyle dirence de yol açabileceğini söyler. Weiss'a göre klinikte görülen yaygın geçerliliğine göre utancın kuramsal olarak ele alınışındaki gecikme bir çelişki oluşturur. Bazı çalışmalar utanç ile suçluluk duygusu arasındaki ilişkiye odaklanırken, diğerleri bireyin kimlik arayışı ve erken dönem narsisistik konumundaki yeri üzerinde durur. Bu konumlardan yola çıkan bazı yazarlar, utancın nesne ilişkilerindeki önemine ve bilinçdışı düşlemlerdeki işleyişine odaklanır. Weiss, birçok çalışmanın utanç, benlik ideali ve üstbenlik üzerine odaklandığına dikkat çekerek, bu çalışmalarda utancın kendiliği koruduğunu ama aynı zamanda yoğun bir aşağılanma ve değerini düşürme kaynağı olarak hizmet ettiğini vurgular. Dahası J. Steiner'ın[23] vurguladığı gibi "Ayrıca büyüklenmecilik, kıskançlık veya suçluluk duygusunu örtmek için bir gizlenme alanı sağlayabilir."[24] H. Weiss, psikanalistlerden çok önce, Sartre'dan Aristoteles'e utancın oldukça önemli felsefi yansımaları olduğunu ama bilinçdışı işleyiş ve anlamlarının ancak çalışmalarını felsefeye de dayandıran Leon Wurmser'in utancı anlamlandırmaya yönelik önemli katkılarıyla mümkün olduğunu belirtir. Utanç üzerine Freud'dan bu yana yapılan çalışmaların ve katkılarının önem sırasına koymanın mümkün olamayacağını belirtir ancak yine de günümüz psikanaliz kuramına ve kliniğine etki eden üç ayrı çalışmaya dikkat çeker. Wurmser'in çalışmaları bunlardan ilkidir. Wurmser'in[25] "Birincil utanç, ölümcül yara ve trajik döngüsellik" başlıklı makalesi, suçluluk, kıskançlık ve utanç arasındaki ilişkiyi araştırır. Weiss, Wurmser'in utancı izole bir duygulanım olarak ele almadığını, fakat derin üstbenlik çatışmalarına yol açan çeşitli çatışmalar ve travmalarda gömülü olarak görüldüğünü vurguladığını aktarır. Weiss'a göre Wurmser, kendilerini sıklıkla olumsuz terapötik tepkilerde gösteren narsisizm, mazoşizm ve kendi kendini yok etme kısır döngülerine, yani klinik görünüme bu perspektifle

21 Weiss, H. (2016), Introduction: The role of shame in psychoanalytic theory and practice, *International Journal of Psychoanalysis*, 96:1585-1588.

22 Freud, S. (1896). Further remarks on the neuro-psychoses of defence. *S.E 3*, Londra: Vintage, s. 159-84.

23 Steiner, J. (2011), *agy.*

24 Weiss, H., *agy.* s, 96.

25 Wurmser, L. (2015). Primary Shame, Mortal Wound and Tragic Circularity: Some New Reflections on Shame and Shame Conflicts. *International Journal of Psychoanalysis*, 96:1615-1634.

yaklaşır. Weiss, ikinci olarak Claude Janin'in[26] çalışmasını ele alır ve narsisistik patolojide aşırı derecede utancın varlığının aksine, nefret ve pornografiyle bağlantılı koşullarda utancın bariz yokluğuna işaret eder. Freud'un "Bir çocuk dövülüyor"[27] adlı makalesine atıfta bulunarak, altta yatan Oidipal özdeşleşmeleri tanımlar ve utanmazlığın nesnenin "ötekiliğine" ve dolayısıyla Oidipal durumun gerçekliğine bir saldırıyı temsil ettiğini öne sürer.

Weiss uzun süre utanç ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılmayan Kleincı düşüncenin, sonrasında Klein'ın içe yansıtma ve yansıtma mekanizmalarından yola çıkarak, Fenichel'in[28] nesneyi yutmanın, onu ele geçirmenin ve böylece onun ayrılığını ortadan kaldırmanın bir yolu olarak "gözle (oküler) içe yansıtma"dan söz ettiği çalışmasının önemine değinir. Weiss, Rosenfeld'in[29] utançta aşağılamanın rolünden bahsetmesinin ve Riesenberg-Malcolm'un[30] röntgenci düşlemde, gözlerin ilk sahneye girmek ve benliği parçalanmadan korumak için nasıl kullanılabileceğini ele almasının, utancı anlamak için önemli bakış açıları olduğunu vurgular.

Son olarak Weiss, Melanie Klein'ın kuramından yola çıkarak utancı ilk olarak oldukça kapsamlı olarak ele alan John Steiner'ın[31 32 33] çalışmalarını aktarır.

Weiss, Steiner'ın çalışmalarını titizlikle özetler. Ona göre Steiner'ın formülasyonları, hasta narsisistik bir organizasyonun korumasından ayrıldığında ortaya çıkan bir deneyim olarak utancı, utangaçlık ve mahcubiyetten aşağılanmaya kadar uzanan bir utanç deneyimleri yelpazesi fikrini tersine çevirmenin bir aracı olarak gözün rolünü ele alır. Bakışın yönü ve utancı başkalarına yansıtmak, Oidipal durumda utanç ve suçluluk arasındaki ilişki, bunun paranoid-şizoid ve depresif konumlarla ilişkisi ve son olarak aktarım ve karşıaktarımda utancın önemi üzerinde durur.

---

26 Janin, C. (2007). *La Honte, ses Figures et ses Destins*. Paris: Presses Universitaires de France.

27 Freud, S. (1919). A Child is Being Beaten. Contribution to the study of the origin of sexual perversions. *S.E. 17*, Londra: Vintage, 179-204.

28 Fenichel O (1937). The scopophilic instinct and identification. *Int J Psychoanal* 18:6-34.

29 Rosenfeld, H.A., (1987). *Impasse and interpretation: Therapeutic and anti-therapeutic factors in the psychoanalytical treatment of psychotic, borderline and neurotic patients*. Londra: Tavistock.

30 Riesenberg-Malcolm R (1988). The mirror: A perverse sexual phantasy in a woman seen as a defence against psychotic breakdown. *Melanie Klein today, Volume 2: Mainly practice*, Spillius, E.B., ed., Londra: Tavistock, 115–37

31 Steiner, J. (2011), *agy.*

32 Steiner, J. (2016), "Görme ve Görülme: Klinik Ortamda Utanç", ed. Nilüfer Erdem, çev. Nilgün Taşkıntuna, *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2016: Ölüm Dürtüsü*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (8):61-76.

33 Steiner, J. (1993). *Psychic retreats: Pathological organisations in psychotic, neurotic and borderli patients*. Londra, New York: Routledge.

Küçük Olma, Utanç ve Yaratıcılık

Weiss, bu ayrıntılı makalesiyle Freud'dan günümüze kadar utanç üzerine yapılan çalışmasını incelikle aktarmıştır. İngiliz psikanalist Kenneth Wright, Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin "Çağdaş Freud" dizisinden, "Freud'da Bilinçdışı Üzerine" adlı kitapta yer alan makalesinde, Freud'un bazen ilk psikanalist olarak insan doğasının hakikatlerini henüz anlarken, sanatçının kendisinden çok önce orada olduğunu hissettiğini aktarır. Wright, "Her sanat nesnesi insan ruhunun yapısının küçük bir temsilidir, çünkü ifadeleri dış dünya ortamında gerçekleştirilen o ruhsallığın biçimleridir" der. [34]

Yönetmen Matthew Delaporte, ülkemizde "Kimim Ben?" (un illustre inconnu/Nobody from nowhere)[35] adıyla gösterime giren filminin her karesinde, sadece Weiss'ın utanç üzerine derlediği makalede ele alınan psikanalistlerin görüşlerini değil, insan zihninin işleyişini ve bunun keşfini incelikle dokumuştur.

Film bir patlamayla başlar ve başrol oyuncusunun sesinden duyulan "Kırk iki yıllık var olmayış, hepsi bitti, bir insan hakkında hiçbir şey söylemeden ne söylenebilir? Hiç var olmamışken yine de yaşamak zorundayım" cümlesiyle devam eder. Ardından kendini sadece fiziksel özellikleri ve mesleğiyle tanıtması düşündürücüdür. Kendini sadece görünür olan ile tanıtmak veya tanınır olmak.

Ancak sonraki sahnede bir bebeğin vaftiz töreni vardır ve orada başrol oyuncusunun ailesini görürüz. Bebek kız kardeşinindir, annesi ve kardeşinin eşi de oradadır. Filmin başından itibaren Sebastian'ın babasının yokluğu hissedilir. Onun yerini aile dostu, oldukça ideal bir peder almıştır. Sebastian hayatını emlakçılık yaparak kazanmaktadır, ancak bu işin sadece bir kazanç olmadığı, bu iş aracılığıyla müşterilerinin tüm "kimlik" bilgilerine ulaşabilir oluşunun onun için çok farklı kazançları olduğu hissedilmeye başlanır. Sebastian onların kimliklerini almakta, hatta her şeyiyle karşısındaki olmaktadır. Onun gibi giyinip, onun gibi görünüp, onun gibi konuşmaktadır. Aslında Sebastian "karşısındaki" olma gibi bir düşlemin içindedir. İki beden birbirinin içinde gibidir. Filmde bu karşılaşmada kamera, Sebastian'ın ağzına, gözlerine, kulağına doğru odaklanır, gözleri ile neredeyse karşısındakinin içine girdiği hissedilir. Bunun bir kişinin ötekini merakından öte bir deneyim olduğu açıktır.

Sebastian'ın dairesinden aşağı kata açılan bir kapıyla yönetmen, görünenden, gizlenene doğru kamerasını çevirir. Alt katta makyaj malzemeleri, ka-

34 Wright, K. (2013). The repressed maternal in the Freud's Topography of Mind. *On Freud's The Unconscious*, Ed. Salman Akhtar ve Mary Kay O'Neil., s. 175.

35 Delaporte, M. (2014). Nobody from Nowhere.

lıplar, peruklar, ayna, kısacası bir insanı görünüş olarak yeni baştan yaratacak her tür malzeme ve araç gereç mevcuttur. İlk bakışta bir sanatçı stüdyosunu bile andırır ancak odanın renksiz görüntüsü, beyaz florasan aydınlatması ve cansızlığı, izleyiciye bir soğukluk hissi verir, yine de Sebastian'ın tutkulu çalışması merak uyandırır.

Freud, çocuklarda "Sahip Olma" ve "Olma"yı ele aldığı makalesinde şöyle der: "Çocuklar bir nesne ilişkisini özdeşleşme yoluyla ifade etmekten hoşlanırlar: 'Ben nesneyim.' 'Sahip olmak' ikisinden sonra gelendir; nesnenin kaybından sonra 'Olma'ya geri döner. Örnek olarak meme: 'Meme benim bir parçam, ben memeyim.' Ancak daha sonra 'Ona sahibim', yani 'Ben o değilim'"[36][37]. Aslında yönetmen yine ustalıkla bir bebeğin ruhsal dünyasıyla filmine başlar. Sebastian bebeğin vaftiz töreninden sonra, ki bu tören de temsili yeniden doğum öyküsüdür, kız kardeşi ve eşinin ön koltukta, kendisinin ve bebeğin arka koltukta oturduğu bir araba sahnesinde, (müşterilerinin dünyalarına gözleri ve tüm duyularıyla girmeden önce), bebeğe dikkatlice bakar. O sahnede bir bebekle karşılaşmanın, ona bakmanın ve o bebeğin bir kadın ve erkeğin birlikteliğiyle olduğu gerçeğiyle açıkça karşılaşmıştır. Ancak bir sonraki tümgüçlü ünlü keman virtüozu karakter, "Bir sperm, bir yumurta; biz kendi kendimizin anne ve babasıyız" diyerek bu sert gerçeklikten kaçmak için Sebastian'ın tam da aradığı kişi olur. Bir annebaba çiftinin yanında küçük olmayacak, onların bakımına ihtiyaç duymayacak, her şeye muktedir, kendine yetebilen bir varlık olarak tek yaşayacaktır, belki de ölümsüz olacaktır. İdeal olan "O" dur ve Sebastian kesinlikle "O" olacaktır. John Steiner'ın bir hastasında gözlemlediği durumu Sebastian için de düşünebiliriz: "Ondaki röntgencilik, teşhirciliğe dönüştü, çünkü gözlerini kullanmanın tüm amacı nesnesinin içine girmek, küçüklük hissini tersine çevirmek, hayranlık ve haset nesnesi olmaktı".[38]

Ancak ideal, tek başına, kendi dünyasında yaşayan "ünlü" virtüozun tek olmadığını, bir zamanlar çift olup bir çocuk sahibi olduğunu öğrenmesi Sebastian'ı tekrar araba sahnesindeki gerçekle karşılaştırır. Kadın, çocuğu kabul etmesi için virtüoza yalvarmaktadır. Ona olan ihtiyacını ve bir çocuğun babasına duyduğu ihtiyacı şiddetle vurgular.

J. Steiner[39], psikanalist Ignes Sodre ile fikir alışverişinin ardından, nesneyi ele geçirme düşlemleri, utanç ve zihinsel sonuçları üzerine şu düşünceleri aktarır:

---

36 Freud, S. (1938). Findings, ideas, problems. *S.E. 23*. Londra: Vintage.

37 Steiner, J. (2013). The Ideal and the Real in Klein and Milton: Some Observations on Reading Paradise Lost, *Psychoanal. Q.*, (82)(4):897-923.

38 Steiner, J. (2011), *agy.*, s. 32.

39 Steiner, J. (2016), *agy.*

Hasta, ideal bir nesneyi kontrol edip bununla özdeşleşebileceği bir düşlem yarattığında, bu düşleme meydan okuyan her türlü yanıt, felaket getiren çöküş duygusuna yol açabilir. İdeal nesne, ayrılığın farkına ilk kez varıldığı tüm durumlarda bir miktar aşağılanmaya yol açar. Bunun nedeni, nesnenin daha gerçekçi olarak görülmesi ve artık sahip olunan bir şey olarak düşünülmemesiyle çöküşün, kendilikle nesne arasında bir boşluğun açılmasına sebep olmasıdır. Bu boşluk, dehşet verici bilinmeze düşmenin getirdiği panik duygularına yol açar. Normalde, çocuğun bu durumdan kurtulmasında annenin sevgisi rol oynar; sevgi bir bağ oluşturarak çocuğu sevilmediğine inanmaya başladığında düşeceği uçurumdan kurtarır. Ancak, bu başarılamazsa ve utanç ile aşağılanma dayanılmaz bir hal alırsa, kendilikle meme arasındaki "yatay" boşluk, yalnızca iki konuma, zafer ve aşağılanmaya sahip "dikey" bir boşluğa dönüşür. Bu şekilde sevgi özlemi, yerini güç özlemine bırakır. Hasta, nefret tarafından beslenen gücün ülküleştirildiği ve sevginin zayıf ve hor görüldüğü tepetaklak bir evrende yaşamaya başlar.

Nitekim Sebastian bu sahneyle karşılaştığında, tüm düşlemi yıkılmışçasına, dairesinin alt katındaki, düşleminin gerçekliğini sürdürmek için kurduğu o alanı hiddetle talan eder.

Milton'ın *Kayıp Cennet*[40] adlı eserinden esinlenen J. Steiner, utanç üzerine yine incelikli bir gözlem ve görüş aktarır:

Kayıp Cennet eserine ilgim, cennetten kovulma deneyiminde çok canlı bir şekilde tasvir edilen utanç ve aşağılanma konusundaki düşüncelerimden kaynaklandı. Belirgin ıstırap, sadece ideal bir durumun kaybından kaynaklanmaz, aynı zamanda hata yapma ve görülme duygusunu da içerir. Bana her zaman, bir bebeğin, kendini memeye ve onunla birlikte anne sevgisine sahip olduğunu hissettiği idealize edilmiş bir yerden, ötekilerin varlığının tanınmaya başlandığı, dünyayla daha gerçeklik temelli bir bağlantıda olma duygularının bir temsili gibi görünmüştür. Suçluluk bir özelliktir, ancak baskın olan utançtır ve bu, küçük ve muhtaç olarak görülme bilgisinden kaynaklanır. Bu, şimdi bir yanılsama olarak teşhir edilen tüm güçlü sahip olmanın önceki aşamasıyla acı bir tezat oluşturur.[41]

Sebastian, bu tezatı şiddetli bir şekilde deneyimledikten ve zihninde de düşlem alanını yıktıktan sonra, filmdeki ve belki de ruhsallığındaki "küçük" çocukla daha yakın bir temas kurmaya başlar. Gizlendiği dolabın içindeki dar aralıktan bu karşılaşmayı gizli gizli gözlemiş, ancak açılan bu aralık

40 Milton, J. (2020). *Kayıp Cennet*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

41 Steiner, J. (2013). The Ideal and the Real in Klein and Milton: Some Observations on Reading Paradise Lost, *Psychoanal. Q.*, (82)(4), s. 897

aracılığıyla sadece içeriden dışarıya bir bakış değil, dışarıdan içeriye de bir kadın erkek çifti ve birincil sahne gerçeği de sızmıştır. İçeri sızan gerçeklik ardından ortaya çıkan hiddet ve nefret le sanki bilinçdışı idealin ölümü de gerçekleşir.

Steiner, aynı çalışmasında yaratıcılık ve farklılaşmayı ele aldığı bölümde "Annebabanın ilişkisini son derece yaratıcı bir eylem olarak kabul etmek, Oidipus üçgenini ve yaratıcılığın arenası olarak birincil sahneyi vurgular. Bu da, Şeytan'ın Âdem ve Havva'nın 'çevrenin dışında bırakılmasına' tanık olduğu zaman çektiği eziyetle fazlasıyla örneklenen, ilkel çifte kıskançlığını kışkırtır. Yaratıcı ilişkilerin –örneğin, bir yanda erkek ve kadın, diğer yanda anne ve bebek arasındaki– farklılığın tanınmasını içerdiğinin ve kıskançlığın çok kışkırtıcı olduğunun daha ileri bir kabulünü içerir" der ve Melanie Klein'ın, yaratıcılığın en çok haset ve nefret edilen nitelik olduğu düşüncesini hatırlatır.

Sebastian da kendisi bu yaratıcılığı gerçekleştiremese de, filmin başında bir çocukla nasıl konuşulacağını dahi bilemeyen bir kişiyken, bir kadın ve erkekten olan çocuğu ve aslen onun bir annebabaya yaslanma ihtiyacını tanır ve böylece utanç, suçluluk duygusu ve telafi devreye girebilir. Çocuğun yaratıcılığının önünü tümüyle açar. Çocuğa karşı en ilkel ve öncelikli olan sorumluluğu duyarak sanki geçiciliği de kabul edebilmenin bir yolunu arar.[42]

Filmde düşündürücü olan, Sebastian'ın dairesinin alt katında oluşturduğu mekânın, neredeyse siyah ve beyaz olarak çekilse de, izlerken renkler, boyalar, çeşit çeşit malzemeden oluşan bir alana dönüşmesi ve Sebastian'ın o alanda gerek el becerileri, gerekse titiz çalışmasıyla aslında ne kadar yaratıcı olduğudur. Ancak bu yaratıcılığı, var olan kendini ve düşlemlerindeki kişiyi kapatmak ve bastırmak için kullanması hüzünlüdür. B. Kilborne'un belirttiği gibi:

> **Görünüşümüzü kontrol etmeye yönelik tüm çabalar, aynı anda başkalarının gözünde kim olduğumuzu hayal etme ve kendimiz hakkında ne hissettiğimizi kontrol etme girişimleridir. Görünüş odaklı toplumumuzda bu girişimler, genellikle güvenilen görüntülerin arkasında kaybolma endişesine yol açar. Tanınma özlemi ile görülme korkusu arasında sıkışıp kaldık. Kültürel güçler tarafından şiddetlenen bu çatışma, üretilen duygularla birlikte "görünüş"e daha fazla güvenilmesine yol açar.[43]**

42 Severson, E. (2018). *Temporality and Shame, Perspectives from Psychoanalysis and Philosophy*, New York: Routlegde, s. 68.

43 Kilborne, B. (2019). On Dreams, Imaginative Knowing and Not Knowing: Appearance, Identity, and Shame. *The American Journal of Psychoanalysis*.

Gulliver'ın Gezilerinde Liliputlar, onların Gulliver'a göre küçük göründüklerini görmemeleri için onun gözlerini bir nevi kapatırlar. Ancak sanatçı Sezen Aksu şarkısı ve sözleriyle ruhsallığımıza küçük olma deneyimini nazikçe ve şefkatle açmıştır.

Şair Turgut Uyar ise küçük olmayı acemilikle bağdaştırır. Yetersizlik, eksiklik ve tabii geçicilik herhalde bundan daha ustalıkla anlatılamazdı:

> **Oysa acemilik. Efendimiz acemilik. Bir taş alacaksınız. Yontmaya başlayacaksınız. Şekillenmeye yüz tutmuşken atacaksınız elinizden. Bir başka taş, bir başka taş daha. Sonunda bir yığın yarım yamalak biçimler bırakacaksınız. Belki başkaları sever tamamlar. Ama her taşa sarılırken gücünüz, aşkınız, korkunuz yenidir, tazedir. Başaramamak kaygısının zevkiyle çalışacaksınız. ...**[44]

44 Uyar, T. (2021), "Efendimiz Acemilik", *Korkulu Ustalık*, Alaattin Karaca (Haz., İstanbul: YKY, s. 263.

KAYNAKÇA

Aksu, S., Küçüğüm, *Deli Kızın Türküsü Albümü*, 1993, Foneks.

Blass, R. (2018), "The teaching of Klein: some guidelines for opening students to the heart of Kleinian thinking and practice", *The Klein Tradition Lines of Development—Evolution of Theory and Practice over the Decades,* Ed. Penelope Garvey ve Kay Long,; 73-91, Londra: Routledge.

Delaporte, M. (2014), *Nobody from Nowhere*, Pathe Films.

Fenichel, O. (1937), "The scopophilic instinct and identification", *Int. Journal of Psychoanalyis*, 18:6-34.

Ferenczi, S. (1994), *Gulliver Fantasies, Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-Analysis*, Londra: Karnac, s. 41-61.

Freud, S. (1896), Further remarks on the neuro-psychoses of defence, *S.E.* 3, Londra: Vintage, 159-84.

Freud, S. (1909), Family Romances, *S.E. 9*, Londra: Vintage.

Freud, S. (1938), Findings, ideas, problems, *S.E. 23*, Londra: Vintage.

Freud, S. (1919), A Child is Being Beaten. Contribution to the study of the origin of sexual perversions, *SE 17*: 179-204.

Janin, C. (2007), *La Honte, ses Figures et ses Destins*, Paris: Presses Universitaires de France.

Kilborne, B. (2002), *Disappearing Persons: Shame and Appearance*, Albany: State University of New York Press.

Kilborne, B. (2019), "On Dreams, Imaginative Knowing and Not Knowing: Appearance, Identity, and Shame", *The American Journal of Psychoanalysis.*

Klein, M. (1940), "Mourning and its relation to manic-depressive states", *International Journal of Psychoanalysis*, 21: 125-153 ve *The Writings of Melanie Klein, C. 1*, s. 344-369. Londra: Hogarth Press, 1975.

Severson, E. (2018), *Temporality and Shame, Perspectives from Psychoanalysis and Philosophy*, New York: Routledge, s. 68.

Milton, J. (2020), *Kayıp Cennet*, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Riesenberg-Malcolm, R. (1988), "The mirror: A perverse sexual phantasy in a woman seen as a defence against psychotic breakdown", *Melanie Klein today, Volume 2: Mainly practice*, Spillius, E.B. (ed.), s. 115-37. Londra: Tavistock.

Riviere, J. (1937), "Hate, greed and aggression", *The Inner World and Joan Riviere*, A. Hughes (ed.), Londra: Karnac, s. 168-205.

Steiner, J. (1993), *Psychic retreats: Pathological organisations in psychotic, neurotic and borderline patients,* Londra, New York: Routledge.

Steiner, J. (2011), *Seeing and being seen: Emerging from a psychic retreat*, Londra: Routledge.

Steiner, J. (2013), "The Ideal and the Real in Klein and Milton: Some Observations on Reading Paradise Lost", *Psychoanal. Q.*, (82)(4): 897-923.

Steiner, J. (2016), "Görme ve Görülme: Klinik Ortamda Utanç", ed. Nilüfer Erdem, çev. Nilgün Taşkıntuna, *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2016: Ölüm Dürtüsü,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (8):61-76.

Uyar, T. (2021), "Efendimiz Acemilik", *Korkulu Ustalık*, Alaattin Karaca (Haz.), İstanbul: YKY, s. 263.

Weiss, H. (2016), "Introduction: The role of shame in psychoanalytic theory and practice", *International Journal of Psychoanalysis*, 96: 1585-1588.

Wright, K. (2013), "The repressed maternal in the Freud's Topography of Mind", *On Freud's The Unconscious*, (ed. Salman Akhtar ve Mary Kay O'Neil, s. 175.

Wurmser, L. (2015), "Primary Shame, Mortal Wound and Tragic Circularity: Some New Reflections on Shame and Shame Conflicts", *International Journal of Psychoanalysis*, 96: 1615-1634.

Margaret Rustin
Çeviren: Elif Okan Gezmiş

Çocuklukta Utanç: Kendinden Utanmak, Utandırılmak ve Başkalarının Utancının Yükü[1]

Bu yazının konusu olan utanç kavramına nasıl yaklaştığıma ve utancın klinik uygulamadaki yerine dair düşünmeye başladığımda sıra dışı iki şey fark ettim. Birincisi, utanç sözcüğü kendi yaşamımdan, özellikle de çocukluğumdan, akut biçimde utandığım bazı anları tüm canlılığıyla aklıma getiriyordu. Psikanalitik makaleler yazarken elbette kişisel deneyimlerimizden öyle veya böyle yararlanırız, ama mevzubahis anıların yoğunluğu beni şaşırtacak düzeydeydi. Bunların beni utancın doğasındaki temel bir şeylerle; yani kendine özgülüğüyle, bedenselliğiyle, zamana direnmesiyle, kökünden sökülüp atılamamasıyla temas ettirdiğini düşündüm. Zihnimin meylettiği diğer yönü ise bunun zıt kutbunda yer alan, utanç verici anların yarattığı o ham duygudan epey uzak bir nokta olarak görebiliriz, zira utanca dair vaktiyle okuduğum felsefe metinlerini ve bunların Antik Yunan'da utancın önemine uzanan köklerini tekrar gözden geçiresim gelmişti. Bu da beni daha geniş çaplı kültürel meselelere, utanç ve suçluluk kültürleri arasında sık sık yapılan ayrıma ve utançla suçluluk arasındaki ilişki denen o karmaşık meseleye götürdü. Oradan da yine sık sık dile getirildiği üzere utancın yakın zamana kadar psikanalizde yeterince ele alınmamış bir konu olduğu gözlemine vardım. Kabaca son otuz yıldır utanca yönelik analitik ilginin artması ile yine aynı süreçte narsisistik durumların daha yoğun çalışılması arasındaki ilişki apaçıktır. Ne de olsa utanç dediğimiz deneyim, kendilik duyumumuzun zarar gördüğünü, içinin boşaldığını, hatta geçici olarak yok olduğunu hissetmemize karşılık gelir.

1 Bu metin, yazarın 2017 yılında *Kinderanalyse* dergisinde yer alan yazısından uyarlanmıştır. Yazarın izniyle yayımlanmıştır. (ed. n.)

Felsefi Katkılar

Bu doğrultuda, zihin ve duygu üzerine çalışmış iki İngiliz filozofla söze başlamak istiyorum. Bu filozoflar ayrıca psikanalize sempati besleyen ve psikanaliz hakkında bilgili kişilerdi. *The Thread of Life* kitabında Richard Wollheim (1984), ahlak duygusunun gelişimini tartışırken yargılayıcı üstbenliğin, onun cezalandırma potansiyeliyle birlikte nasıl benlik idealine dönüştüğünü ve benlik idealinin de insanın hem bir bütün olarak kendisiyle hem de yine bütünlüklü insanlar olarak ötekilerle ilişkisini barındırdığını anlatır. Bu, bireyin "ne yapması gerektiğiyle değil, ne olması gerektiğiyle" meşgul olmaya yöneldiği bir geçiştir. Kadim "utanç kültürleri"nin karşısına modern "suçluluk kültürlerini" (veya çağdaş rekabet de denebilir) yerleştirip onlara ahlaki bir üstünlük atfedenlere kıyasla Wollheim'ın açıklaması utancı çok daha karmaşık bir ahlaki duyarlılık olarak ortaya koyar. Utanç için, suçluluğun ilkel bir öncülü olduğundan çok daha fazlasının söylenebileceğini düşünmektedir.

Wollheim üç ilginç tespitte bulunur. Birincisi, gelişmiş bir ahlak anlayışında utancın yerini anlamak istiyorsak, utancın içsel bir gerçekliğe dönüşmüş olması, dış dünyadaki figürlerin gerçek veya öngörülen tepkisine verilen bir tepkiden ibaret kalmaması, yani salt toplumsal önyargılara boyun eğmeye denk düşmemesi gerekir. Wollheim'a göre utancın özü, iç dünyadaki bir figürün "kınayan bakışı"dır. Bunu suçlulukta "dile getirilen sitem" ile kıyaslar. Utanç ile suçluluk arasındaki bu fark, yani utancın bakış dünyasında (bakılmak, belli bir şekilde görülmek) yer almasına karşılık suçluluğun daha ziyade duyulanla ilişkili olması, literatürde de sık sık karşımıza çıkar. Aklıma Bion'un tanımladığı, duyulara dair algıların birleşip (veya birleşemeyip) bütünleşmiş bir ortak duyum yarattığı süreçler geliyor. Bu da utanç ile suçlulukla ilgili olarak, birinin diğerinden üstün olmadığına, bilakis ahlaki deneyimin bütününde bir arada bulunduklarına işaret eder. Wollheim'ın ikinci iddiası da budur zaten. Üstbenliğin işlevlerinin ve suçluluğun ötekilere karşı sorumluluklarımızla ilgili olduğunu, bu sorumlulukların benlik idealinin değerlerince oluşturulduğunu, benlik idealinin gelişip büyümesinin ise utanç kapasitemiz sayesinde gerçekleşebildiğini öne sürer. Son olarak, benlik idealinin ahlakının elbette narsisistik amaçlarla, özellikle de hasetten kaçınmak için kendimizi narsisistçe göklere çıkardığımız durumlarda gasp edilebileceğini belirtir. Dolayısıyla Wollheim'ın "gelişmiş ahlak" kavramı, hem yükümlülüğü hem de değer duygusunu, iyiye yönelik bir arzuyu barındırır.

Bernard Williams'ın utançla ilgili çalışmaları da (1993) Wollheim'ın temel anlayışına yakın düşer. Williams, utanç potansiyelinin önünü açan iç

veya dış gözlemcinin etik saygıya layık görülmesi gerektiğinin altını çizer. Başka bir deyişle utanç, kişinin kendi onurunun başkalarının onuruna saygı duymasını gerektirdiği bir ahlak topluluğunun mensubu olmasının getirdiği, Williams'ın tabiriyle "iç içe geçmiş beklentilerin" içine konumlanır. Bu bakımdan "utanç kültürü" kesinlikle doğuştan gelen bireyci bir ahlak değildir. Utanç ve suçluluğun fenomenolojisini tartışan Williams, ilkinde bir tür küçülme hissinin ve hatta yok olma arzusunun olduğunu (yer yarılsa da utanç içindeki kendiliğim içine girse), ikincisininse insanın bir türlü sırtından atamadığı bir yük duygusu barındırdığını öne sürer. Kendimizi suçlu hissettiğimizde, suçlayan mağdur taraf zihnimize musallat olur; utandığımızdaysa duygularımızı tenkit eden bir gözlemcinin bakışlarını üstümüzde hissederiz. Williams şık bir özet yaparak, utancın kim olduğumuzu ve kim olmayı umduğumuzu tanımlayan bir duygu olduğu sonucuna varır. Utanç, davranışlarımıza, karakterimize ve bunların sonuçlarına aracılık eder, etik talepleri yaşamımızın bütünüyle ilişkilendirir.

Elbette Wollheim ve Williams'ın yaptığı, Kantçı ödev ahlakı kavramıyla, yani "olması gereken"in önceliği ile iyiliği toplumdaki belli bir yaşam biçimine konumlandıran Aristotelesçi erdem kavramı arasındaki farkı modern tabirlerle tartışmaktır. Jonathan Lear (1988) bunu Aristoteles'le ilgili kitabında psikanalitik bir yaklaşımla tartışır.

Utancın Yaygınlığı

Utanç kavramını böyle geniş bir çerçeveden düşününce, mevcut klinik deneyimlerimin pek çoğuyla yakından ilişkili gördüğüm o tuhaf utanç deneyimimi anlamlandırabilmeye başladım. Bir kavram üzerine düşünmekteysek nereye baksak o kavramla karşılaşırız tabii, ama yaşadıklarım böyle sıradan bir açıklamaya sığmıyordu. Benim farkına vardığım şey, utancın klinik bağlamlardaki yaygınlığıydı. Tek bir sabah süpervizyonu sırasında şu üç vakayla karşılaştım:

İlki, dokuz yaşındaki çocuğunun okuldaki sorunlarından ve öğretmenlerin bunaltıcı şikâyetlerinden dolayı utanç yaşayan bir annebabaydı. Öğretmenin gözünde kötü annebaba olduklarını hissediyor, bundan müthiş utanç duyuyor, çareyi çocuğa ağır cezalar vermekte buluyorlardı. Duyguları o kadar yoğundu ki çocuklarıyla en ufak empati kuramıyor, annesinin mükerrer düşüklerinden ve babasının işsiz kalmasından kaynaklanan çocuğun kaygılarının farkına varamıyorlardı.

İkinci vakada ise içine kapanık, çocuksu, 14 yaşında bir kızda annebabasının onun doğumuyla ilgili utanç içinde oldukları ortaya çıkmıştı: Annebaba,

yıllardır evli olmalarına rağmen çocuk sahibi olamamıştı ve kızları tüp bebek tedavisi sonucu doğmuştu. Bu deneyim belli ki babanın iktidar hissini epeyce zedelemişti, bebeğin doğumundan sonra evlilik şiddetli bir savaş alanına dönmüştü. Klinikte de bekleme odasında otururlarken çiftin arasında o kadar aşırı kavgalar patlak veriyordu ki personelin araya girmesi gerekiyor, bu sırada kızları da korkudan tir tir titreyerek utançla başını öne eğiyordu.

Son olarak, ergen bir çocukla yoğun bir çalışmaya henüz başlamış olan genç bir çocuk terapisti adayı bana, bu çocuğu hasta olarak almak istemediğini fark ettiğinde yaşadığı derin utançtan bahsetti. Çocuk çok sıkıcıydı, durmadan özür dilemesi onu rahatsız ediyordu. Bu can sıkıcı düzeyde kısıtlı, yapışkan çocuktansa daha canlı bir hasta, "doğru düzgün" bir ergen istediğini fark etmek ona çok korkunç gelmişti. Kendi narsisizminin şu veya bu ölçüde katkısı olmakla birlikte yaşadığı bu yoğun utancın esas olarak karşıaktarımından kaynaklandığını görünce rahatladı. Annesi bu çocuğu reddetmiş, küçük kardeşlerini ise yanında tutmuştu. Hasta, annesinde sevgi veya ilgi uyandıramadığını hissediyor ve şimdi terapistinin de başka hastaları ona yeğlemesini bekliyordu. Yansıtılan bu kaçınılmaz başarısızlık hissi öyle güçlüydü ki bir terapist adayının bunu taşımakta zorlanması çok doğaldı; ne de olsa bu yansıtma, yeni bir süpervizyon ilişkisinin başında doğal olan kaygılara ve kendi klinik kapasitesiyle ilgili endişelerine de isabet ediyordu.

Bu vaka dizisini anlatmamın sebebi, her birinin çocukluktaki utancın, çocukla yürütülen analitik çalışmaların ve annebabaların yaşamlarının utanç verici boyutlarıyla nasıl da iç içe geçtiği gerçeğine temas etmeleridir. Görüşlerine yer verdiğim felsefecilerin öne sürdüğü utanç dinamikleri bağlamında düşünüldüğünde, bu kuşaklararasılık bana hiç de şaşırtıcı gelmiyor. İlk vakada çocukluktaki utanç, (içsel veya dışsal) annebabanın karşısında yaşanıyor veya özü itibariyle annebaba utancı niteliği taşıyorken utanmazlık (*shamelessness*), ancak çocuğun annebabasıyla ilişkisi ve onlara olan ihtiyacı denklemden çıkarıldığında mümkün hale geliyordu. Genç bir hastayla yakınlardaki bir seansımın sonunda bu özellik ön plana çıkmıştı:

5 yaşındaki Jo, seans sırasında tüm kuralları onun her koşulda kazanacağı şekilde belirlenmiş bir futbol oyununu bırakıp su ve sabun baloncuklarıyla köpük kalesi yaptığı bir oyuna geçti. Ortaya çıkardığı ürün onu büyülemişti; seansın sonunda onun oradan kaldırılmamasını, olduğu gibi bırakılmasını istedi. "Bu odaya başka biri girmesin" taleplerine rağmen odadan ayrılmak zorunda olduğu gerçeğiyle yüzleşmesinin ardından bir de bekleme odasında bir sonraki hastanın terapiste selam verdiğini gördü. Kapüşonunu başına geçirip sırtını döndü. Yenilgiye uğramış bir hali vardı, gözlerini terapistten kaçırıyordu. Terapistine tümgüçlü bir şekilde sahip olduğu algısı acı bir şokla

yıkılmıştı. Terapistinin ayrı bir kişi olduğuna hiçbir şekilde yer vermeyen bu algının yerini, terapistin dikkatini kaybetmekte olduğunun, o dikkatin artık başka bir çocuğa verileceğinin farkındalığı almıştı. Kendi özel gerçekliğini mutlak bir utanmazlıkla ortaya koyduğu bir konumdayken, gücünün sınırlarının ayırdına vardığı ve sahip olmayacağı bir şeyi istemenin acısını duyduğu utanç verici bir farkındalığa itiliverilince yüzünü utançla saklamıştı.

Bir çocuğun utanç deneyimini biraz daha keşfetmek amacıyla şimdi dokuz yaşında evlatlık bir çocuğun tedavisinden detaylı bir klinik malzeme sunacağım.

Klinik Malzeme

Tom, beş yaşındayken evlat edinilmişti. Fahişelik yaparak geçinen bekâr bir annenin en büyük ve en sevdiği çocuğuydu. Yaşamının ilk iki yılında annesi sürekli ev değiştirmişti. Tom'un babası ortadan kaybolmuş, yerine gelen üvey babadan annesinin ikiz çocukları doğmuştu. Üvey baba Tom'un annesine şiddet uyguluyor, Tom'dan da hoşlanmıyordu. Tom iki buçuk yaşındayken evde bir yangın çıkmış, bebeklerden biri ölmüştü. Tom, koruyucu aileye verilmişti. Koruyucu ailesi onun pek çok açıdan yaşının gerisinde olduğunu söylüyordu. Mesela, kendi kendine yemek yiyemiyordu. Ayrıca bağımsızlığını endişe verici bir biçimde ortaya koyuyor, fırsatını yakaladığı anda tek başına caddeye fırlıyordu. Annesine çok bağlıydı. Ziyaret günlerinde, hele bir de annesi gelmezse, epey depresifleşiyordu. Teskin edilmek için koruyucu annebabasına yönelmezken, önüne gelen her yetişkin kadına ayırt etmeksizin annesi muamelesi yapıyordu.

Annenin yaşam koşulları pek düzelmeyince mahkeme, Tom'un evlat edinilmesine karar vermişti. Koruyucu ailenin yanında ve iyi bir kreşte geçen iki yılın ardından artık ilk bakışta beş yaşında sıradan bir çocuğu andırır hale gelmişti. Fiziksel olarak güçlü, canlı, sempatik bir çocuktu. Ne yazık ki evlat edinilme süreci kötü bir zamana, onu evlat edinecek annenin kendi babasını henüz kaybettiği ve Tom'u pek de istemediği bir döneme denk gelmişti.

Tom'u evlat edinen annebaba, Tom sekiz yaşına geldiğinde onun için epey endişeliydi. Başka çocuklara kaba davranıyor, yalan söylüyor, hiçbir suçluluk duymadan hırsızlık yapıyordu ve gerek evde gerekse okulda onu disipline etmeye yönelik girişimler karşılık bulmuyordu. Üstüne bir de herkesi alarma geçiren cinsel davranışlar, diğer çocuklarla yaptığı bazı canlandırmalar eklenmişti. Anne sonradan telafi etmek için elinden geleni yapmışsa da başta onu reddettiğinin farkında olduğu için kendini suçluyor, özellikle de Tom'un onun ilgisine kapalı olmasına içerliyordu. Tom hastalandığında, sanki

kimsenin ona bakması gibi bir beklentisi yokmuşçasına tek kelime etmeden yatağına çekiliyordu.

Annebaba ile düzenli seanslar eşliğinde bireysel terapi önerildi ve çalışma başladı. Tom'un şiddet eğilimi daha en başından belirgindi. Son derece baştan çıkarıcı davranışları vardı; bunu ilk olarak bana ve odama verdiği cezbedici, hayalci tepkilerde görmüştüm. Ancak bu davranışlarıyla iplerimi eline alamadığını görünce tehditler baş göstermiş, benim mutlak sahibim olmaya yönelik tacizkâr girişimlerde bulunmaya başlamış, engellendiğini hissettiğinde yıkıcı patlamalar yaşar olmuştu. Ondan, onun hem fiziksel hem de zihinsel zulüm kapasitesinden korkuyordum; seanslarda en uç sınırlarına kadar zorladığı bu teşebbüslerinden sonra toparlanması ciddi zaman alıyordu. Seans odasında epey utanmazdı: Odayı elinden geldiğince dağıtıyor, çekinmeden gaz çıkarıyor, çabalarımla dalga geçiyordu. Öte yandan, birilerinin odada olan bitenden haberdar olmasından kaygılandığını da belirtmekte fayda var. Bekleme odasındayken öyle etkileyici davranışlar sergiliyordu ki resepsiyondaki çalışanlar onun şahane bir çocuk olduğunu düşünüyorlardı. Bana ettiği eziyeti onların görmesini istemiyor, seansın başında ve sonunda tatlı dilli bir çocuk imajı çiziyordu. Seansta olanları annebabasının da bilmesini istemiyor, artık dayanamayıp seansı erken bitirme olasılığından bahsetmeye başlayacak kadar ümitsizliğe kapıldığım zamanlarda panikliyordu.

Korkularımla (Tom'un geleceğine ve terapist olarak başarısızlığıma dair korkular) baş edebilmeye başladığımda, utanç meselesi ön plana çıktı. Tom sık sık, odada ne kadar taşınabilir mobilya varsa hepsine el koyup kendisine sağlam barikatlarla bir kamp kurar, geriye bir tek benim sandalyem kalınca camda tehlikeli hareketler yaparak veya lavaboyu açıp odayı su basması tehlikesi yaratarak ona yakınlaşmamı sağlardı, böylece hamlesini yapıp sandalyemi ele geçirdi. Bir seansta oturacak yerim kalmayınca kendimi ne kadar devasa ve çaresiz hissettiğimi, evim gibi gördüğüm bir yerken bana evsizliği yaşatan bir mekâna dönüşmüş odamda dımdızlak ortada kaldığımı hatırlıyorum. Tom karargâhından benimle alay etmiş, burnunu tutarak bana Thames kıyısındaki berduşlar gibi koktuğumu söylemişti. Benim evim karton koliymiş, öyle diyordu. Odada sandalyesiz bir haldeyken kendimi ortada kalmış hissetmiş, utanmıştım. O ise benim içine düştüğüm bu güç durum karşısında inadına kahkahalar atmıştı. Bana çaresiz, ahmak, isteyebileceği her şeyden mahrum bırakılmış, üşümüş, aç, perişan ve istenmeyen biri gibi hissettirme ihtiyacından söz ettim ona. Tom ısınmak için elimde sadece delik deşik, kirli bir battaniye olduğunu söyleyerek bana eziyet eder ve içimde öldürücü soğuk korkusu uyandırırken, neredeyse tamamen küçük düşmüş bir halde utançtan cayır cayır yanıyor olmak beni allak bullak etmişti.

Bana ıstırap veren bu birbiriyle zıt duyguları sonraki bir seansta daha iyi anlayabildim. Seansın ilk kısmındaki tipik bir dizi açmazın ardından yeni bir süreç ortaya çıktı. Tom, duvara sabit bir dolabın tepesine tırmanıp tavana epey yakın olacak şekilde boylu boyunca uzandığında odada uğursuz bir sessizlik vardı. Dolap çok dardı ve o yüksekte olduğu için yuvarlanıp düşme ihtimaline karşı oldukça yakınında duruyordum. Dolaba tırmanmadan önce, kırmızı kalemle duvara küfürlü ve müstehcen şeyler yazmıştı. Dolabın tepesine çıkarken kalemi de yanına almıştı ve elinde tuttuğu kalemi başımın üstünde sallandırarak bana yukarıdan sataşıyordu. Derken, giderek artan kontrolsüz bir heyecanla cinsel birleşme taklidi yapmaya, şehvetli sesler çıkarmaya, kıvranmaya, kesik kesik solumaya başladı. Bir gözü de bendeydi. Ona dokunmak için can attığım için bu kadar yakınında durup onu izlediğimi söyledi coşkuyla: O müthişti çünkü! Bu mide bulandırıcı sahnenin karşısında dehşetten donup kalmıştım. Tom'un bebekken annesinin fahişelik yapışına şahit olduğunda yaşadıklarını yaşıyordum belli ki: Korkunç bir heyecan ve utanç bileşimi, duyup gördüklerinden afallamak, ama uzaklaşmanın da mümkün olmaması... Onunla sakince ne yapmakta olduğu hakkında konuştum. Küçük Tom'un beni bu odada korkunç bir Tavistock-Baba ile hayal ettiğinde hissettiklerinden beni haberdar etmeye çalıştığını söyledim. Zihninin ona kendini dışlanmış hissettirmekten hoşlanan ve onu dayanması zor şeyler görmeye zorlayan, gösterişçi, seksi bir Anne-benle meşgul olduğunu gösteriyordu bana. Belki de, dedim, uzun zaman önce Annenin yaptığı şeylerden canı yanan bir Tom vardı ve şimdi de bunları aklından çıkaramıyordu.

Ben konuştukça, Tom sessizleşmeye başladı ve bedeni duruldu. Bir süre sonra, olağan bir ses tonuyla, aşağı inmesine yardım etmemi rica etti. Ardından lavaboya gidip ıslak bir bez aldı. Büyük bir özen ve titizlikle duvardaki kırmızı grafitilerin tamamını sildi, bezi de pembe izler bile çıkana kadar duruladı. Bunları yaparken üstünde belirgin bir huzur vardı; dolaba tırmandığındaki o uğursuz sessizlikten çok farklıydı bu. Sanki annesine olan sevgisinin yarattığı acıyı ve bu sevginin tekrar tekrar çirkince ihlal edilmesini birlikte yaşamıştık. İçine düştüğü bu durum, hem Tom'un annesinin daha iyi kendiliğiyle temasını kesiyor hem de kendi çocuksu kırılganlığını ortadan kaldırıyordu. O zalim kırmızı kalem, hassas olan her şeyi fethetme ve aynı zamanda bu dehşete tanık olan kişiye utanç duygusunu yansıtma kudretine sahip istismarcı bir fallusla özdeşleşmesini temsil ediyordu.

Bu malzeme bana, çocuklukta kendinden utanmak ile nesnelerinden utanmak ve utanç verici yansıtmalardan kaynaklanan utanç duygusu arasındaki ayrımı düşündürdü. Çalışmamızın ilk yılında, Tom'un acı dolu utancı bana aşırı düzeyde tekrar tekrar boca etmesini, küçük bir çocukken bu duygularla

dolup taşmasıyla ilişkilendiriyordum. Kendisinin annesine, annesinin de ilk oğluna duyduğu yoğun sevgiden kaynaklanan acının yoğun doğası, annesinin yaşam tarzının temsil ettiği ihanetin Tom'un gözünde katbekat anlamlı olmasına yol açmıştı. Duvarı temizlerken, utanç kaynağı olan bir annedense, anneliğinden mutluluk ve gurur duyan, oğluna bakmaya çalışan bir anneye tekrar erişebilir hale geldiğini düşünüyorum. Sonraki birkaç aylık analiz sürecinde elbette yine zorlayıcı anlar yaşandı, ama Tom'un beni utandırma ihtiyacı artık odak noktası değildi.

Bazı Psikanalitik Kuramsal Katkılar

Bence karşıaktarımda uyanan yoğun utanç ve küçük düşme duyguları ile Tom'un sözünü ettiğim saldırgan fallik cinselliği arasında içkin bir bağ vardır. Creegen (2009) bu fenomeni Birksted-Breen'in (1996) bağ olarak penis ve fallus olarak penis ayrımı üzerinden tartışır. Bebeklikte korunmadan mahrum olup devlet himayesine alınan Tom gibi pek çok çocuğun hem gerekli korumanın ruhsal anlamda üstünden sıyrılıp alındığı hem de fiziksel açıdan savunmasız bırakıldığı bir karışıma maruz kaldığını öne sürer. Tom'un yaşamının ilk yıllarına tam uyan bir tasvirdir bu. Az önce sunduğum malzeme de bahsi geçen üstünden sıyırıp alma sürecine örnek teşkil eder. Tom'un faaliyetlerindeki ses, görüntü ve kokular beni duyularımın ihlal edilmesinin şokundan tir tir titrer halde korunmasız bırakmıştı. Sözcükler, anlam tedarikçisi olmaktan çıkıp birer silaha veya Bion'un formülüyle ifade edecek olursak, bağlara saldırıya dönüşmüştü.

Odada iki kırılgan insan vardı ve her ikimiz de potansiyel veya gerçek yaralara açıktık: Tom'un dolabın tepesindeki güvensiz konumu ve buna karşılık beni istismarla suçladığında aktarımdaki benim güvensiz konumum. Bunu onun öyküsüyle zorlanmadan bağdaştırabiliyordum: Çaresiz annesinin sık sık geçici süreliğine bakım evlerine bıraktığı bir çocuktu. Sosyal hizmetlere göre, bebekken muhtemelen cinsel istismara uğramıştı. Bana da oyunlarında defalarca gösterdiği üzere iç dünyasında aç kalmış, evsiz, terk edilmiş bir bebek vardı. Bence hem annebaba nesnelerinin yetersizliğinden duyduğu utançla hem de onlarda yeterince sevgi ve korumacılık uyandıramamanın verdiği utançla baş etmek zorunda kalmıştı.

Çöpe atılmış hayali bir yemeği alıp yeme numarası yaptığında umursamaz toplumumuz adına da müthiş bir utanç duydum çünkü bildiğim kadarıyla yeni yürümeye başladığı dönemlerde Tom'un açlıktan bazen Soho'da yemek aşırdığı söyleniyordu. Bu özellikler, baş etmek zorunda kaldığım karşıaktarımı anlamak adına önemliydi. Ancak beni en çok rahatsız eden,

Tavistock'taki destek sistemlerinin yetersizliğiydi. Sözgelimi, Tom'la ilgili bir mesaj bana gerektiği şekilde ulaşmazsa elimde olmadan öfkeleniyor, idari personele içerliyordum. Bazen de binanın geneli, işimi büsbütün zorlaştıracak şekilde düzenlenmiş gibi geliyordu bana. Tom odamdan fırlayıp koşmaya başlayınca ben de mecburen koridorlarda onun peşine düşüyor, bu sırada karşılaştığım meslektaşlarımın beni beceriksiz gördüğünü düşünüyor, halden anladıklarını gösteren en ufak bir yardım teklifi, hatta şefkatli bir bakış dahi göremiyordum. Neden kimse bana yardım etmek istemiyor diye soruyordum kendi kendime. Kendimi umarsızca yalnız hissediyordum. Bu duygularla baş edebilmek için bazen seansların ardından hem Tom'a ufacık da olsa yardım edebileceğime dair şüphelerimi ciddiye alacağını hem de beni bu paranoyakça korkulardan kurtarabileceğini düşündüğüm bir meslektaşımla konuşmaya çalışıyordum.

Utancın alametifarikası olan bu çıplak acıyı, delinen bir utanç "zırhı" gibi düşünebiliriz. Campbell (1994) bu kavramı, genellikle korunma ihtiyacımız –üstümüzü örtmemiz, görülmemesi gerekenleri gizlememiz– konusunda bizi uyaran utancın "sinyal" işlevinin devre dışı kaldığı, çocuklukta yaşanan cinsel istismar deneyimleriyle ilişkilendirir. İstismarcının gücü, ona karşı koyamadığını hisseden çocuğu, kendine yönelik bir tiksintiyle baş başa bırakır ki buna da ergenlikteki bazı kendine zarar verme biçimlerinin öncüsü olarak aşinayız. "Bir nesne olarak" görülmek (Wright, 1991), kendi öznel bakış açımızın yerine ötekininkini, *Varlık ve Hiçlik*'te tarif edilen Sartre'cı "bakış"ı koyar. Kendimize dair algımızı kaybederiz ve bunun yerine görüldüğümüz şekilde tanımlandığımızı hissederiz. Bu da içimize nüfuz eden, içimizi görebilen ve değersizliğimizi anlayacak gözler olduğu hissini barındırır; tıpkı Tom'un bir terapist olarak iddialarımın içi boş olduğunu bana göstermeyi başardığını hissetmem gibi. Campbell'ın belirttiği üzere zırh görevini kaybeden utanç, sadistik düşlemlerin canlandırılmasına engel olamaz. Bunu Tom'un seanslarda bana karşı davranışlarında ve daha önce okuldaki çocuklara yönelik şoke edici zalim cinsel davranışlarda görmüştük. Sempati olmadığında, utanmış çocuğun elinde sadece istismarcı nesneyle özdeşleşme seçeneği kalır. Bunun da bir yüzü, çocuğu korumayı beceremedikleri için itibarını yitirmiş annebaba nesnelerine karşı edinilen alaycı zafer edasıdır.

Çocuğun Etik Gelişiminde Dışsal ve İçsel Annebabanın Rolü

Bir çocuğun zayıf, hasta veya sapkın annebaba figürlerini içselleştirmesi ile ahlak anlayışının nasıl gelişeceği arasındaki bağlantı, utançla alakalı aktarım ve karşıaktarım fenomenlerini büyük oranda anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu konuyu süpervizör olarak edindiğim deneyimlerim doğrultusunda ele alacağım. Unutmayalım ki süpervizyon dinamikleri bazen yaşanan zorlukları aynalar. Örneğin, süpervizyona gelen kişi yaptıkları "hatalardan" dolayı aşırı mahcup davranışlar sergileyebilir ya da kapsamayı, anlamayı tekrar tekrar başaramıyor olmasından en ufak hicap duymayabilir. Veyahut malzemeyi büsbütün yanlış değerlendiğini fark etmenin indireceği narsisistik darbeye karşı aşırı hassas olabilir. Süpervizörler de benzer şekilde bir hastadan veya süpervizyon danışanından sıkıldıklarında ya da öğretici bir atmosfer yaratma, karşı tarafa bir şeyler geçirebilme konusunda tıkandıklarında muhtelif utanç yaşayabilirler. Her zaman değilse de bazen bu sorunlar, hastanın anlatmaya çalıştığı bir şeylerin yansımasıdır.

Annebabalarından utanmak ve annebabaları adına utanmak, küçük çocuklar için son derece can yakıcıdır. Bu deneyimden kaçınmanın çok sayıda yolu vardır. Bunlardan birine genç bir öğretmenken rastlamıştım. Okumayı bir türlü öğrenemeyen bir öğrenci vardı. Babasının da okuma yazmasının olmadığını öğrendiğimde, bu çocuğun babasıyla kurduğu özdeşleşmenin kendisini babanın sınırlılığının farkında olmanın acısından korumaya hizmet ettiğini fark etmiştim.

Klinik çalışmalarda daha pek çok savunmayla karşılaşırız. Bunlardan özellikle yıkıcı olanlardan biri, doğruluktan ve gerek iç gerekse dış gerçekliğin farkındalığından kendini geri çekmektir. Dokuz yaşındaki Jane şiddetli kâbuslar görüyor, öfke patlamaları yaşıyor, okulda bir dizi sorun çıkarıyordu. Akıl hastası annesi onu ihmale, saldırıya ve daha pek çok kafa karıştırıcı tuhaf deneyime maruz bırakmıştı. Jane, annesi ve işsiz babasıyla yaşıyordu. İşleri yoluna koymak için ne yapılması gerektiğini bilen tek kişinin kendisi olduğu kanısındaydı belli ki. Terapistine, babasıyla ayrı bir eve çıkabilseler her şeyin düzeleceğini söylemişti. O eve bir çıksalar, babasına kahvaltı etmesini hatırlatır, migreni tuttuğunda ona bakar, Nan'le de sürekli tartışmak zorunda kalmazdı. Gelin görün ki sorun sosyal çalışmacı Nan'di; onlara ev bulmuyor ve yalanlar söylüyordu çünkü Jane'in ona babasının eskiden annesini dövdüğünü söylediğini iddia ediyordu, oysa Jane hiç böyle bir şey dememişti.

Terapistin önüne koyup ona özel olduğunu belirttiği oyuncak kutusuna bakarak Nan'in ona bu kutuyu başka çocukların da mutlaka kullanacağını, kendisine özel olmayacağını anlattığını, ama zaten kutuda bir şeyin yeri değişirse bunu fark edeceğini söylemişti. Terapiste göre burada hem bir tehdit (doğru söyleyip söylemediğini kontrol edeceğim) hem de bir yetişkinin dürüstçe, onun iyiliğini düşünerek hareket edebileceğinden ümidin kesilmesi söz konusuydu.

Jane'in kendisini evdeki tek yetkin yetişkin olarak görmesi ve korunmaya, bakım görmeye duyduğu ihtiyacı reddetmesi, annebabasından, yani kendisini deli annesinin bakımına terk eden baba ve sanrılı ruh halinde kızını nesne olarak kullanan anneden gördüğü çifte ihanetin yarattığı utancı kendisinden uzak tutabilmesini sağlıyordu. Sosyal çalışmacının sözleri gibi hakikatler, yalan damgası yiyordu. Jane'in manik ve tümgüçlü düşünceye yatkınlığı apaçıktı.

Yaşamının ilk yılları yine benzer şekilde zorlu geçmiş başka bir çocuk, madde bağımlısı annesiyle ve tanımadığı babasıyla ilgili düşüncelerinin yarattığı utançtan kaçmanın farklı bir yolunu bulmuştu. On yaşında bir erkek çocuğu olan Paul, artık teyzesinden ve okulundan almakta olduğu iyi bakımı kısmen kabul edebilmeye başlamışsa da, şiddet barındıran davranışları ve cinsel nitelik taşıyan rahatsız edici konuşmaları endişe vericiydi. Çevresindeki insanlarda onunla baş edememe korkusu ve ona yardım edememekten kaynaklı utanç uyandırıyordu. İnsanlar onun ileride bir suçluya dönüşmesinden kaygılansa da kendisi belli ki bundan zevk alıyor ve üstünde çok da durmuyordu. Analisti de ona tahammül etmekte çok zorlanıyordu, ama Paul'ün analistin zekâsını, gücünü ve azmini olan bitenle yüzleşmeye yetmeyecek düzeyde görmesini konuşabilir hale gelince, Paul de ona daha önce gizlediği bazı şeyleri anlatmaya başlamıştı. Paul gizli gizli yorganın altına girip zorlantılı bir şekilde açık saçık fotoğraflara baktığını, pornografik filmler izlediği söylemişti. Kendini bunu yapmaya mecbur hissetmesini, sigara bağımlılığına benzetiyordu: Sigaranın ölümcül olduğunu biliyordu, ama insanlar yine de onu ağızlarına almaktan çekinmiyorlardı.

Analisti bu aşamada, bebek Paul'ün bakım görme ihtiyacından dolayı ne kadar küçük düşmüş hissettiğini, annebabası tarafından umursanmayan bir bebek olmanın ne kadar utanç verici olabileceğini, muhtemelen ona kendisinde korkunç bir şey varmış gibi geldiğini artık anlayabiliyordu. Paul bir seans iptal edildiğinde şeker çaldığından bahsetmişti. Analistin yokluğunun içinde bir boşluk yarattığını, onu bir şeylerle ikame etme ihtiyacı duyduğunu anlayabiliyordu: Emilecek şekerler ve terapistinin onu bırakıp iğrenç cinsel hazlara koştuğuna dair öfkeli ve çirkin mastürbasyon düşlemleri.

Utancın analiste yansıtılması, terapistin elini kolunu ciddi ölçüde bağlayabilen bir deneyimdir. Henüz ergenliğinin başlarında olan Billy yaşamının ilk yıllarında annesinin psikotik davranışlarına maruz kalmış ve annesi o dokuz yaşındayken intihar etmişti. Billy kendisinden küçük bir çocuğa "tecavüz ettiği" suçlamasıyla tedaviye yönlendirilmişti. Sessiz geçen bir seansta, elindeki seloteypten kendisini koltukta güvende tutacak bir kemer yaparak güvenlik arayışını göstermişti. Sonra yine bu bantla bileklerine kelepçe yapmış ve ağ-

zını bantlamıştı. Koltuğunda kemeri takılı halde güvenli bir biçimde oturan küçük çocuk tablosu yerini bir işkence ve idam sahnesine bırakınca, analisti dehşete düşmüştü. Billy başını kaldırıp ona baktığında analist utanç duymuştu, zira katlanabilmesi gereken bir şeye katlanamadığının fark edildiğini düşünmüştü. Analistin giderek tırmanan kaygısı eşliğinde bantla oynamaya devam eden Billy, en sonunda bantı sanki dünyanın en kolay şeyiymişçesine bir hamlede ağzından söküvermişti.

Birkaç dakika sonra, duvarlara yapıştırdığı bantları söküp alelade biçimde boynuna dolamaya girişmişti. Bantı iyice sıktığını fark eden terapist, "Billy! Boynunu sarıyor!" diye bağırmış ve yine bu davranışından utanmıştı. Billy ona bakmış, bantı gevşetip atmıştı, ama analistin olan biteni konuşma girişimini duymazdan gelmişti. Derken analist, bu utancın yani işlevsiz bir analist olma utancının ona ait olmadığını, bunun Billy'nin utancı olduğunu fark etmişti. Tam da bu sırada Billy'nin saate bakmakta olduğunu görmüştü: "On beş dakika kaldı" demişti Billy. İlk defa sözcüklerle iletişim kurmuştu. Billy'nin istenmeme duygusuyla artık temas edebilen analist, Billy'nin bakışlarını topa kaydırdığını fark etmişti. Topu sert bir şekilde analiste doğru atmış, analist de uzanıp topu yakalamış ve tekrar Billy'ye atmıştı. Billy'nin gözleri ışıldamış, böylece karşılıklı paslaştıkları bir oyun başlamıştı. Başta küçük çocukların oynayacağı tempoda seyreden bu yakalama oyununu Billy, heyecanla giderek zorlaştırmıştı.

Bu malzemede, analistin düşünme ve gözlemleme kapasitesine nasıl tekrar kavuştuğunu görebiliyoruz. Bu sayede çocuğu salt bir canavar, "çocuk tecavüzcüsü", insanda dehşet, tiksinti ve korku yaratan biri olarak algılamayı bırakıp bambaşka bir gözle, pençesine düştüğü çaresizlik, utanç ve sıkışmışlığın cehennem azabı gibi sonsuza kadar süreceği duygusundan onu kurtarabilecek iyi bir nesneyle temas kurmayı uman birisi olarak görebilmişti.

Daha Sıradan Utanç Deneyimleri

Olağan gelişimde utanca dair bir şeyler söylemeden önce normal bir utanç duygusunun yokluğunun, psikotik ruh hallerinin bir özelliği olduğunu belirtmek istiyorum. Steiner (2006), Schreber vakasıyla ilgili aydınlatıcı makalesinde bunu tartışmıştır. Ben de bu fenomeni, iki ağır psikotik çocukla yürüttüğüm klinik çalışmada gözlemlemiştim. Bu çocuklar, örneğin mastürbasyon davranışlarından veya tuvalette yaptıklarından sanki okula gitmek ya da kahvaltı etmek gibi bir şeymişçesine bahsederlerdi. Burada bu türden bir utanmazlığın anlamını tartışacak yerimiz yok, ama hiçbir açıdan psikotik olmayan ergen bir kızla çalışmamda da buna benzer bir şeye rastlamak ilginç

olmuştu. Bu kız, kuşaklararası sınırları olmayan bir anneyle bozuk, sanrısal bir sembiyotik ilişkide takılı kalmıştı.

Daha önce verdiğim örnekler, kişinin kendi köklerinden duyduğu utanç gerçeğin kaçınılmaz bir parçası olduğunda doğan içsel sorunların bir kısmını gösteriyordu. Bu durum, küçük çocuklardaki olağan utanç gelişiminden, mesela tuvalette mahremiyet talep etmelerinden hayli farklıdır. Ergenliğin başlamasıyla birlikte ergenin yetişkin dünyasına, özellikle de annebabalara eleştirel bir gözle bakması, daha normal utanç biçimlerini de beraberinde getirir.

Yakınlarda D. H. Lawrence'ın *Gökkuşağı* (*The Rainbow*, 1915) romanını okudum. Bu romanda Lawrence, ergenlik yıllarının barındırdığı acıları o dönemin çok ilerisinde bir berraklıkla ele alarak, ergen Ursula'nın gelişiminde utancın yerini son derece çarpıcı bir biçimde anlatmış. Küçük bir kızken üvey babasıyla epey yakın bir ilişkisi olmasına rağmen Ursula, onun artık kendisini acımasızca hor görmesinden, ilgisini üvey babasından çekip içe kapandığındaysa ona kaba kuvvet uygulamasından bıkmış durumdadır. Bir hayli incinmiştir ve utanç içindedir. Buluğ çağına giren çocuğun babaya mesafe almasıyla, çocukluktaki Oidipal arzuların da geride bırakılması annebaba için nasıl da zordur. Ursula'nın babası Tom, yerinin değişmesinin onda yarattığı öfke ve kırgınlığı kapsayamaz. Ursula'nın idealleştirmesine sırtını yaslayamadığında, tavırları da sertleşir.

Lawrence, Ursula'nın bedeniyle ilgili yeni yeni gelişmekte olan hassasiyetini, açık tenli olmak istediği halde saçının ve teninin koyuluğunun onda yarattığı burukluğu, yediği tırnaklarını kafaya takışını anlatır. Bunun yanında bir de çocukluğuyla ilgili bazı şeylere ilişkin şüpheleri onu kıvrandırmaktadır. Annebabanın geleneksel diniyle veya kendi dini vecd düşleriyle ne yapacaktır şimdi? Onu ne kadar heyecanlandırsalar da, bunların iyi olmakla pek ilgisinin olmadığını şimdi yeni yeni, biraz da utanarak fark ediyordur.

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta elbette, ergenlerin utanç duymaya korkunç yatkın olmasıdır. Bunu da kendilerine dair bir şeylerin değiştirilemeyecek biçimde yanlış olduğunun kanıtı olarak görürler ve bu kabul edilemezlik duygusu genellikle bir tuhaflığı olduğu düşünülen bedende toplanır. Akran grubunun bir parçası olduğunu hissetmenin bu denli önem taşıdığı, akranların pek çok açıdan eskiden ailenin bulunduğu merkeze yerleştiği bir dönemde gruptan dışlanma korkuları devasa boyuttadır. Ergen gruplarının o ölümcül çete kültürünün pençesine düşebilmesi veya siber zorbalığın bu kadar büyük bir dehşet yaratabilmesi işte bundan, kişinin kendisini yalnız ve koca bir ergen dünyasının insafına kalmış hissetmesinden kaynaklanır.

Akhtar son kitabında (2016), çoğu modern toplumda görülen narsisistik kaygılardaki yoğunlaşmanın ergenler başta olmak üzere hepimizi, kendilik

duyumumuza yönelik varoluşsal tehditlere açık hale getirdiğini, ayrıca utanç duygusuna yönelik aşırı savunmaları şekillendirmekte önemli payı olduğunu ve bizlerin kendimizi korumak adına bu savunmalara yönelebildiğimizi anlatır. Daha güvenli sosyal kimlik ve yapıların geniş çaplı kaybı, bireysel kırılganlıklarla da birleştiğinde, gerek kendi içimizde gerekse politik yaşamlarımızda sahiden tehlikeli ve dengesiz durumlar yaratabilir.

Bitirirken normal ve gerekli utancı, patolojik versiyonlarından ayıran bazı özellikler öne sürmek istiyorum. Normal utanç deneyimleri, zamana ve mekâna, özellikle de kendilerini doğuran bağlam ve koşullara bağlıdır. Hal böyle olunca da yoğunlukları hafifleyebilir; mesela çoğu zaman utanç belirtisi olan yüz kızarması bir süre sonra normale döner. Oysa sebebi sanki sürekli tekrarlıyormuşçasına en ham biçimiyle, sıcağı sıcağına kalmaya devam eden bir utanç duygusu, daha patolojik bir utanç türüne işarettir. Aklıma Hawthorne'un *Kızıl Damga* (*The Scarlet Letter*) kitabında utancın bir ceza olarak kullanılışı, kadının devamlı utandırılmasındaki zalimliğin belirginliği geliyor. Bu da patolojik utancın özünde, Klein'ın tarif ettiği erken haşin üstbenlikten aşina olduğumuz ilkel korku ve nefret öğesinin yer aldığını düşündürüyor. Bu tür bir utanç, utandıran olayın harladığı sadomazoşist heyecan ve saldırganlık düzeyiyle ilişkili olabilir ki ikisinin de kökeni cinsel ve saldırgan uyarılmaya dayanır.

Bu tür bir utancın akut fizikselliği zamana direnme eğilimi gösterir, utanç duyulan anlardan oluşan can yakıcı bir anı koleksiyonunun parçası haline gelmektense, fiziksel bir ifşa ve küçük düşme deneyimi olarak kalır. Normalde bekleneceği üzere, olayın üstünden zaman geçtikçe deneyimin yoğunluğu azalmaz, çünkü kişi zamanın geçtiğini fark edemez, tüm dikkati tekrar tekrar yaşadığı bir ânın üstünde sabit kalır. Kendini gözlemleme ve dolayısıyla utanç verici an hakkında anlayış ve şefkate alan açabilecek olan düşünme kapasitesinin körelmesi, kişinin olayı anlamlandırma imkânını elinden alır ve onu biçare halde soyutlanmaya mahkûm eder. Bu can yakıcı durum, derinlemesine düşünme kapasiteleri henüz gelişmemiş küçük çocuklarda ağır utancın yaratabileceği zararı anlamamıza yardımcı olduğu gibi, utandıran kişinin gücünün genellikle utanandan çok daha fazla olduğu sosyal yaşamdaki utancın tehlikelerine karşı bizi uyarır.

KAYNAKÇA

Akhtar, S. (2016) *Shame*. Karnac, Londra.

Birksted-Breen, D. (1996) Phallus, penis and mental space, *IJPA*: 49, s. 484-6.

Campbell,D. (1994) Breaching the shame shield: Thoughts on the assessment of adolescent child sexual abusers. *Journal of Child Psychotherapy*, 20 (3) s. 309-26.

Cregeen, S. (2009) Exposed: Phallic protections, shame and damaged parental objects. *Journal of Child Psychotherapy*, 35 (1), s. 32-48.

Hawthorne, N. (1850 [2014]) *The Scarlet Letter*. The Penguin English Library Edition, Londra.

Lawrence, D.H. (1915) *The Rainbow*. Heinemann, Londra.

Lear, J. (1988) *Aristotle: The desire to understand*. Cambridge University Press, Cambridge.

Sartre, J.P. (1957 [2015]) *Being and Nothingness*. Routledge, Oxfordshire.

Steiner, J. (2006) Seeing and being seen: Narcissistic pride and narcissistic humiliation. *IJPA*: 38, s. 391-397.

Williams, B. (1993) *Shame and Necessity*. University of California Press, Berkeley.

Wollheim, R. (1984) *The Thread of Life*. Cambridge University Press, Cambridge.

Wright, K. (1991) *Vision and Separation*. Free Association Books, Londra.

Mali Mann
Çeviren: Elif Okan Gezmiş

Çocuk ve Ergenlerde Utanç Duygulanımı ve Utancın Klinik Ortamda Ortaya Çıkışı[1]

Giriş

1999 yazında Mehrabad Havalimanı'na indiğimde (henüz tıp öğrencisiyken İran'dan ayrılmıştım ve 25 sene sonra ilk defa dönüyordum) duvarda kalabalığa doğru bakacak şekilde yerleştirilmiş devasa bir Humeyni fotoğrafı gördüm. Tehditkâr gözleriyle, birilerinin giyim kurallarını ihmal edip etmediğini kontrol ediyordu sanki: Kamuya açık yerlerde başörtüsü ve uzun, pardösümsü bir tür pelerin. Tamamen örtünmüş bir kadın selinin ortasındaydım; kendimi buraya ait hissetmiyordum. Humeyni'nin gözü biz kadınların üstündeydi. Öyle güçlü bakışlardı ki bunlar, insanda paranoya yaratıyordu. İzleniyor muydum? Sakallı mollaların hüküm sürdüğü bu baskıcı rejimin kurallarına uyuyor muydum? Kamusal alanda nasıl davranmam gerekiyordu?

Ardından, yaklaşık çeyrek asırlık bir aradan sonraki bu ilk gelişimde, erkeklerin de çıplak kollarını örtmeleri gerektiğini öğrendim. Kadınlarla erkekler artık tokalaşamıyordu. Selamlaşırken elimi uzattığımda, insanlar bana boş gözlerle ve bazen de utanarak bakıyorlardı.

Etrafa da yabancıydım. Yıllar öncesinden hatırladığım sokak isimlerinden, heykellerden eser kalmamıştı. Eski çağların krallarıyla, şairleriyle, imparatorlarıyla anılan o kadim ülkeye ne olmuştu böyle? Her şey gerçek dışı geliyordu bana. Bir yabancıydım artık, bu yeni dünyayla ilişki kuramadan sadece olan biteni gözlemliyordum. Sanki insanlar bana bakıyormuş, beni yargılıyormuş gibi hissediyordum. Dışsal bir tehdit olduğu kesindi: Kamusal alanda teamüle aykırı davranıp rezil olmaktan korkuyordum. Doğduğu ülkeyi

1 Bu metin, yazarın 2010 yılında *American Journal of Psychoanalysis* dergisinde yayımlanan "Shame Veiled and Unveiled: The Shame Affect and its Re-Emergence in the Clinical Setting" adlı makalesinden uyarlanmıştır. Yazarın izniyle yayımlanmıştır. (ed. n.)

görmeye gelmiş bir yabancıydım. Kendimi yerinden edilmiş, yanlış bir yere konmuş hissediyordum.

Duygu dünyam, çocukluğumun ilk yıllarında ve ergenliğimde yaşadıklarım hâlâ içimdeydi; rengârenk, içinde var olması kolay, kahkaha ve sevgi dolu bir dünyaydı bu. İran'da geçen gençliğimde örtünmek, kendimi gizlemek, kara çarşafın altında yok olmaya çalışmak diye bir şey yoktu. Artık değerler değişmiş, dil resmileşmişti. Dil, özellikle de kadınlarla erkekler arasında, mesafeli bir selamlaşma için kullanılır olmuştu.

Bu yeni ortama uyum sağlayabilmek için ne yapmam gerektiğini kendime sordum. Utanılacak bir şey mi vardı? Bu kadınlar, İslam hukuku doğrultusunda kendilerinden bekleneni mi yapıyordu? Bizlerden kusursuz kadın modelleri olmamız isteniyordu: Örtülü ve gizli olmamız ama endişeli veya tehdit altındaymış gibi görünmememiz. Kendinden emin, hazır ve nazır görünen bu kadınlar, kendilerine siyaseten dayatılan utanca ve sosyal tehditlere karşı kendilerini koruyorlar mıydı? Hem böyle özgüvenli görünüp hem de isyankâr dürtülerini etkisiz hale getirmeleri mi gerekiyordu? Sokakta gördüğüm kadınlar, kılık kıyafetlerinden memnun görünüyorlardı, hatta neredeyse onları gururla taşıyorlardı. Psikanalist Leo Rangell (1954), bu başı dik duruşun çocukluktaki mutlu bir halin tekrarı olduğunu söyler: Kendisinin "aşağılanması" veya "küçük düşmesi" ile sonuçlanacak gerginliğe engel olmak için annesiyle işbirliği kurmak üzere stratejiler geliştirmiş çocuğun mutluluğudur bu. Başı dik duruş, istenme ve sevilme arzusunun ifadesidir; yalnızken asla devreye girmeyen, sadece başkalarının gözleri önünde var olan bir sosyal güvenlik biçimidir. Evet, ben de pek çok başka kişiyle birlikte kamusal alandaydım ama bu kılık kıyafet kuralının dayatılmasından önce bende de olan o özgüveni kaybetmiştim. Kalabalıktaki kadınların çoğu kendilerinden emin görünüyorlardı. Sosyal kurallarla ve kılık kıyafet kurallarıyla bir dertleri yok gibiydi. Bense son derece rahatsızdım, kaybolmuştum sanki! Dikkatleri üstüme toplamadan, başörtümü sabit tutmayı dahi beceremediğimi çaktırmadan nasıl kalabalığa karışabileceğimi bilmiyordum. Beden dilimin sırrımı ele vermesinden; kendi vatanımda yabancı olduğumu, benim 1974'te devrimden önce bıraktığım ülkeye ait olduğumu açık etmesinden korkuyordum. 20'li yaşlarımın başlarında olduğum o yaz İran'dan ayrılırken zihnimde taşıdığım görüntüleri zamanla tekrar yakaladım. Her tür istemsiz hareket, yıllar öncesine ait kelime tercihlerim ve konuşma tarzım, sosyal etkileşimlerimdeki ufak tefek detaylar, benim artık oraya ait olmadığıma dikkat çekebilirdi. Bu yeni ortama uyum sağlamak için nasıl davranmam gerektiğini sordum kendime. Utanç mıydı bu yaşadığım?

Utançla ilgili kendi kişisel deneyimime ve hassasiyetime dayanarak, analitik çerçeve bağlamında da utanca dikkat verir oldum ki duyduğumuz ilgi,

çoğu konuda bizi harekete geçirir. Örtülü ve açık utanç ile utancın dışavurumunun bir görünümü olan analitik ortamda aktarım utancı konusuna duyduğum ilgi, tedavideki başarısızlıkların, psikanaliz ve psikoterapideki açmazların altında yatanı bulma isteğimden doğdu. "Utanç" konusu, psikanalizde uzun süredir göz ardı edildiği için klinisyenler açısından özellikle önemlidir. Geleneksel psikanalitik düşünceye dürtü/savunma psikolojisinin egemen olduğu dönemde bu konunun görece ihmal edildiği söylenebilir. Bu konuda psikanalitik kavrayışta bir eksiklik olduğunu fark edip literatürde 1971 öncesindeki utanç üzerine olan tartışmalara odaklandım.

Özellikle narsisizm üzerine olan çalışmalar ve psikanalitik kuramın kendiliğinden genişlemesi, ruhsallıkiçi çatışmalardaki suçluluk duygularının ötesine geçen acı verici utanç deneyiminin incelenmesine olanak vermiştir.

Utanç duygulanımını bugün nasıl gördüğümüzü kısaca ele aldıktan sonra, utançla ilişkili duygulanımların ve utanca karşı savunmaların klinik dışavurumlarını örneklendiren bir dizi vaka öyküsü paylaşacağım. Depresyon, öfke ve hiddet, kıskanma ve haset söz konusu utanç savunmalarından bazılarıdır. Kohut, utanç duygulanımının ıstıraplı yapısına hastanın tahammül edebilmesini sağlayan uyuma yönelik savunmalar üzerinde durmuştur. Kohut'a göre utanç, kendilik nesnesinin[2] (*selfobject*) aynalamadaki (*mirroring*) başarısızlığına işaret eder. Bu durumda utanç duyarlılığı ve kaygısı, kendilik nesnesi işlevi gören önemli nesnelerle kurulan bağa dair endişeleri yansıtır.

Genellikle utancın sebeplerini ve hastalarımız üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmak yaptığımız işin büyük kısmını oluşturur. Utanç duygulanımının örtülü ve açık biçimlerine ağırlıklı olarak narsisist kişilerde ve bazı daha yapılanmış nevrotik kişilerde rastlandığı konusunda klinisyenler büyük oranda hemfikir görünmektedir.

Utanç Dinamikleri

Utanç sözcüğünün pek çok anlamı vardır. Bu sözcük hem isim hem de fiil olarak kullanılır (insan utanç duyabilir veya bir başkasını utandırabilir). İsim hali, bir duyguya işaret ettiği kadar o duygunun öncesinde gelen eylemler için de kullanılır (utanç verici şeyler yapmak). Duygu olarak karmaşık bir yapıya sahiptir, önemli bilişsel uzantıları vardır ve özfarkındalık boyutu belirgindir (Kilborne, 2002, 2003).

---

2 Kendilik Psikolojisi'nin kurucusu olan Heinz Kohut'a göre kendilik nesneleri, kendilikten ayrı ve bağımsız olarak deneyimlenmeyen ve kendiliğin bir parçası olarak işlev gören dış nesnelerdir. Aynalama yaparak kendiliği tamamlayan ve normal işleyiş için gerekli olan kişiler, nesneler veya faaliyetlerdir. Önceleri aralarında bir çizgiyle yazılırken (*self-object*), sonrasında Kohut, kendilik ile ötekinin ayırt edilemeyecek kadar arkaik bir yapı olduğunu ve kavramın birleşik (*selfobject*) yazılması gerektiğini belirtmiştir. (ed. n.)

Utanç, gelişimsel açıdan ileri düzey bir duygudur. Diğer duygularla arasındaki sınırlar muğlak ve bir miktar da keyfidir; kültürel bağlam ve dilsel düzenin epeyce etkisi altındadır.

Utancın anlamı içine gömülü olduğu kuramsal yapıya bağlıdır. Psikanalistler olarak hastalarımızın yaşamlarına ve tedavideki deneyimlerine dair öyküler, anlatılar ve tasvirler oluşturmakla ilgileniriz. Kurduğumuz bu yapıların merkezinde dürtüler, çatışmalar, nesneler, duygulanımlar, kaygı, savunma, suçluluk, utanç, narsisizm, trajedi ve daha nice tema yer alır. Bunların her biri kuramsal eşlikçileriyle beraber, terapistlere/analistlere hastalarının yeni bir ruhsal yapı oluşturmasına yardımcı olma fırsatı sunar.

Yüklü bir sosyal olgu olması itibariyle utanç, diğer duygulanımlara kıyasla kültürel bağlamdan daha çok etkilenir. Batı kültürünün, en azından eskiden, suçluluk temelli olması gibi bazı kültürler de utanç temellidir (Benedict, 1946). Hem kültürün rolünden hem de bebek gözlem araştırmalarından edinilen bilgilerden utanç hakkında bir şeyler öğrenebiliriz.

Utançla yakından ilişkili olan birkaç kavramı birbirinden ayırmakta ve utançla suçluluk arasına net bir çizgi çizmekte fayda var:

1. Utançta bir duygulanım[3] vardır: İçinizin cız etmesi, çevrenizdekilerin bakışlarından kaçma isteği eşliğinde can yakıcı bir duygu, yer yarılsa da içine girsem arzusu, süregelmekte olan kişilerarası süreçten ve hatta sosyal düzenin tamamından kopuş (Kilborne, 2002).
2. Utancın bir parçasını da utançtan kaçınmaya yönelik davranışlar oluşturur: Fransızcada duygulanımın kendisine işaret eden "honte" sözcüğünün aksine "pudeur"[4] sözcüğünü kastediyorum. Utanmazlığın (*shamelessness*) ters yüzü olan tevazu, utanca karşı savunma işlevi görüyor olabilir.
3. Utanç, geleceğe dönük olarak, utanma deneyimini yaşama beklentisinin yarattığı kaygı, bir tür sinyal kaygı veya sinyal utanç olarak da kullanılabilir. Bu sinyal, reddedilmeyi, gözden düşmeyi, dışlanmayı, rütbe kaybını, rezil olma dediğimiz sosyal felaketi haber verir ki bu sonuncusuna az sonra değineceğiz. Hatırlayanlar olacaktır, birkaç yıl önce bir amiral ona verilen madalyayı aslında hak etmeden aldığının ifşa olmasından korkarak intihar etmişti. Sonradan bu madalyayı sa-

3 Duygu ve duygulanım sözcükleri arasındaki fark şöyle tanımlanabilir: Duygu, bireyin ruh halinde içsel ve dışsal etkenlerin etkileşiminden doğan karmaşık psikofizyolojik bir değişimdir. Duygulanım veya afekt ise, bireyin olaylara verdiği ani tepkileri içerir. Duygulanım bir anlamda duyguların dışa yansıyan biçimidir. (ed. n.)

4 Pudeur: Alçakgönüllülük, tevazu. (ed. n.)

hiden de hak etmiş olduğu anlaşılmış, bu da ölümünü daha da trajik kılmıştı (Trainor, 1996).

4. "Utanç"ın etkisi yalnızca duygulanımın yoğunluğunu değil, aynı zamanda utanç deneyiminin veya utanç verici bir durumda kalma beklentisinin yol açtığı güçlü utanç düşlemlerinin işleyişini de içerir: Paranoid utanç, kendisini hor gören insanların kasten alay etme ihtimalinin yarattığı utandırılma beklentisi, utandıran kişiyi ava giderken avlama çabasıyla karşılıklı utandırma girişimlerine yol açan yansıtmacı özdeşleşme ve özellikle de utandırılan kişinin kendine ve başkalarına hiçbir tesiri olmayacak şekilde intikamını aldığını hayal ettiği misilleme düşlemlerindeki tümgüçlülük...
5. Utanç, her zaman olumsuz bir güç değildir. Utanılacak bir duruma düşme ihtimali bazen güçlü bir motivasyon kaynağı olup insanı sosyalleşmeye teşvik edebilir (Rizzuto, 2003). Utanç yelpazesinin en hafif ucunda *mahcubiyet (embarrassment)* vardır. Mahcubiyet daha az can yakan bir deneyimdir; genellikle de sosyal içerikli bir eylemle veya bir şeyin açığa çıkmasıyla ilişkilidir. *Küçük düşme/aşağılanma* ise daha güçlü hissedilir; bu duygu genellikle başkalarının gözünde belli bir eylemin beklentilerini karşılayamamış olmakla ilgilidir. *Gücenme*, mahcubiyetin küskünlükle veya öfkeyle iç içe geçmiş halidir. Bu duyguların en güçlüsü olan utançta ise çoğu zaman bilinçdışı öğeler bulunur; bebeklik, çocukluk ve ergenlikle ilişkili etkenlerin çağrışımları işin içine girer. Bu duyguların sahibi onların nereden kaynaklandığını genellikle tespit edemez.

   Utanç, aşağılanma duygularıyla ya da gerek başkalarının (örn. tuvalet eğitimi) gerekse kişinin doğrudan kendisinin (örn. bir yapbozu başarıyla tamamlama) koyduğu standartlara erişememekle ilgilidir. Utanç duygusu, ahlaki sınır aşımlarının ve sosyal gafların sonucudur. Yapılan bir araştırmada küçük çocuklar utancı mahcubiyetle, yanakların kızarmasıyla, alay konusu olmakla ve kaçma arzusuyla ilişkilendirirken; büyük çocuklar utancı kendini aptal hissetmek, bir şeyi doğru yapamamak, başkalarına bakamamak üzerinden nitelendirmişlerdir (Ferguson, Stegge ve Damhuis, 1991).
6. Utancı, suçluluktan daha temel bir analitik yapıtaşı olarak görmemek gerekir. Suçluluk, bir suç işlemekle veya bir hata yapmakla, özellikle de ahlaki veya yasal bir kurala aykırı davranmakla ve bir eylemden dolayı sorumluluk hissetmekle ilişkili olarak tanımlanır. Suçluluk, ahlaki bir sınır aşımında bulunmuş olmanın, birini incitmenin veya "günah" işlemenin yol açtığı duygulanımdır. Önce hangisinin ortaya

çıktığı meselesi bir yana, utanç ve suçluluk dinamikleri çoğunlukla karmaşık bir yapıda iç içe geçmiş halde bulunur.

Kuramsal Arka Plan

Freud'un utançla ilgili katkılarının hem klinik hem de kuramsal açıdan ne kadar kalıcı bir değeri olduğunun anlaşılması, onun dehasını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Yüz yılı aşkın süredir utançla ilgili psikanalitik çalışmalar yapılmakta, sosyal ve felsefi kuramlarla, çağdaş duygulanım görüşleriyle karşılaştırılmaktadır. "Utancı" daha iyi anlamak için bebeğin gelişiminin ilk dönemlerindeki kendilik ile nesne arasındaki ilişki araştırılmıştır (Lansky ve Morrison, 1997; Yorke vd., 1990; Caparrotta, 1989).

Yenidoğanların gördükleri yüz hareketi örüntüleriyle, kendi yüz hareketlerinin örüntüleri arasındaki karşılıklılığı kavrayabildiğine dair genel bir kanı oluşmuş durumdadır (Field vd., 1982). Bebeklerin bu algı tarzları arasındaki örtüşmeyi kendiliğinden fark edebilmesinin sebebi, kendi yaptıkları şeylerle yetişkinlerin yaptıkları arasındaki denkliği görebilmeleridir, yani başka insanlarla özdeşleşmeye başlamalarını, onların "kendisi gibi" olduğunu fark etmelerini sağlayacak bir mekanizmaya sahiptirler (Tronick vd., 1978).

Utanç, maksatlılık (*intentionality*) ve öznelliklerarasılıkla yakından ilişkilidir. Lichtenberg'in söylediği gibi (1988), "bebek henüz eylemlerinin maksadına veya kendisinin bir eylem tetikleyicisi olduğuna dair ruhsal bir temsil geliştirmemişken bile eylemleri başarıyla başlatır." Lichtenberg, utancı söz öncesi gelişime konumlandıran şu şemayı önerir: "Duygulanımsal, kişinin kendisine atfetmediği, üstüne düşünülmeyen bir deneyim olarak utanç, her bebeğin günlük yaşamının bir parçası olabilir."

Bebeğe bakım verenler onun yiyecekleri fırlatma, memeyi ısırma veya küpeye asılma gibi şeylere giderek tırmanan ilgisine müdahale eder, böylelikle en azından bazen utanç olarak deneyimlenmesi muhtemel bir duygulanımı harekete geçirirler. O halde utanç, kendilik duyumunun yeni yeni şekillenmekte olduğu dönemde bebeklerin sosyalleşmesinin önemli bir bileşeni olabilir. Utanç, ilgi ve heyecanı ketler. Bu bakımdan utancı, doğrulayan ve onaylayan tepkilerin karşıtı gibi düşünebiliriz. Canlı bir deneyim olarak utancın istenmeyen davranışların düzenlenmesinde faydalı mı olduğu, yoksa patolojik ketlenmelere ve düşük özdeğere mi yol açtığı, bakım verenlerin utancı ne sıklıkla harekete geçirdiğine ve onarım çabasına girişilmeden önce bebeğin o utanç halinde ne kadar bırakıldığına göre değişir.

Onaylama ile utanç arasındaki denge, söz öncesi dönemde yaşanmış deneyimlerinden genelleştirilebilir ve gerek bilinçli gerekse bilinçdışı zihin durumlarını etkiler. Her bir motivasyon sisteminde utancın, grubun değer

verdiği davranış standartlarına uyumu ve saygıyı artırma gibi bir işlevi olabilir. Bir diğer seçenekteyse utanç, gelişmekte olan kendilik duyumuyla öyle bir şekilde iç içe geçer ki büyüme çağındaki çocuk, utancın tetiklenmesiyle beraber ilgi/uyarılma ve haz alma/neşe döngülerinde yaşanacak hızlı bir düşüşe açık hale gelir. Böylece çocuk, parçalı ve tükenmiş bir kendilik duyumuna yatkınlaşır.

Söz öncesi döneme ait bu utanç tasviri, bebekliğin önemli bir parçasını incelerken kullanabileceğimiz bir şemadır. Gelgelelim bu şema, dinamik bir sistem kavrayışı için fazla doğrusal kaçar. Tekil bir olay veya uyaranın ya da düzenlemeye yönelik bireysel veya etkileşimsel çabaların doğuracağı sonuçlar son derece öngörülemezdir. Bu öngörülemezlik, nasıl bir duygusal tepki verileceğine veya ortaya ne gibi duygusal tepki kombinasyonları çıkacağına, bebeğin ve (anne-bebek) ikilisinin bu tepkinin sorunlu etkilerine karşı ne kadar savunmasız olduğuna kadar uzanır. Bağlanma araştırmaları, güvenli limanına sığınmaya da, keşif faaliyetlerine atılmaya da hazır olan güvenli bebekte girişkenliğin gayet korunabileceğini doğrulamaktadır. Benzer şekilde ikircikli bağlanması olan bebeklerde girişkenlik epey çatışmalı bir meseleye dönüşürken kaçıngan bebeklerde girişkenlik küntleşir, dağınık bebekteyse kaotik bir nitelik kazanır. Sorun yaratan utanç, güvensiz bağlanmada ve bilhassa kaçıngan bebeklerin örüntülerinde daha belirgindir. 18 aydan sonra simgesel oyun ve sözlü iletişim devreye girince, utancın kendine atıfta bulunan yapısı açıkça tespit edilebilen bir unsur haline gelir.

Brazelton ve arkadaşları (1979), öznelliklerarası alanda bir tepki uyanmasını sağlayan şeyin, bebeklerin bakım verenleriyle ilk çabalarındaki yetkinlik olduğunu savunur. Bebeğin duygulanımsal koda ilişkin doğuştan gelen anlayışı, utancın en erken gelişimsel tetikleyicisidir. Bu da yetersizlik duyumuyla ilişkilidir.

Broucek (1982, 1991) bebeklik döneminde algılanan bir başarısızlığın, bakım verenle arzu edilen duygusal ilişkiyi başlatma, sürdürme veya genişletme başarısızlığının önemine dikkat çekmiştir.

Duygusal alışverişin "akışında" yaşanan bir kesintinin utancı tetiklediği düşünülebilir. Duygusal akışta yaşanan bu ani kesinti, Kaufman'ın (1985) kişilerarası köprünün kopması olarak tanımladığı durumu yaratır. Söz konusu köprü, bakım verenin yeterince iyi bir duygusal uyum gösterebilmesi sayesinde kurulur. Böylelikle bebekle bakım veren arasındaki duygusal etkileşimde (buna akış dendiği de olur) karşılıklılığa ve tamamlayıcılığa dayalı, kendilik duyumunun gelişimini teşvik eden bir diyalog mümkün hale gelebilir. Kendilik duyumundan kastım, kavram öncesi (*pre-conceptual*) türden somut bir özfarkındalıktır. Bedenimizle en derin özdeşleşmemizin temelini bu oluşturur

ve bedenimizi nesne dünyasının bir parçası olarak görmeyip "yaşadığımız beden"de "ikamet etmekte" olduğumuz deneyimini bize sağlayan şeydir.

Emde (1983), "temsil öncesi kendilik" (*pre-representational self*) olarak tanımladığı bir kendilik duyumundan bahseder. Bu kendilik duyumunun, duygulanımsal bir çekirdeğin çevresinde şekillendiğini, bu çekirdeğin gelişimsel değişimlere rağmen deneyimimizin sürekliliğini temin ettiğini düşünür.

Duygulanım kuramcısı Silvan Tompkins, utanç deneyimlerinden önce olumsuz duygulanım durumlarının değil, ilgi-uyarılma veya haz-neşe hallerinin geldiğini söyler. Oysa klinik deneyimimizden biliyoruz ki utanç duygusu, duygulanımları büyük oranda olumsuz olan kişilerde daha sık ve baskın olarak görülür. Bununla birlikte, Tompkins'in utançla ilgili yazıları utancın ortaya çıkacağı öznelliklerarası bağlama karşı büyük bir hassasiyet ve anlayış ortaya koyar. 1963 tarihli başyapıtında bunu duyarlı bir şekilde şöyle dile getirmiştir:

> **Size dokunmak istersem ama siz bunu istemezseniz, utanabilirim.**
> **Size bakmak istersem ama siz bunu istemezseniz, utanabilirim.**
> **Bana bakmanızı istersem ama bakmazsanız, utanabilirim.**
> **Size bakmak ve sizin de aynı anda bana bakmanızı istersem, utanabilirim.**
> **Size yakın olmak isterken siz kaçarsanız, utanırım... (Tomkins, 1963, s. 192)**

Morrison da (1994) benzer fikirdedir: "Utanç, öznelliklerarası bir kırılma sonucunda arzunun ve duygulanımın reddedildiği, niyetin boşa düştüğü, yetersizlik hislerinin doğmasından kaynaklanır. Bu da yanlış uyumlanmanın (*mis-attunement*) ürünüdür."

Shore (1991, 1994) en ilkel utanç deneyimlerini Mahler'in ayrışma-bireyleşme (12-18 ay) alt evresiyle bağdaştırmaya çalışır. Yeni yeni hareketlenmiş bir bebeğin giderek genişleyen, büyüklenmeci, aşırı uyarılmış bir haldeyken bakım vereniyle tekrar bir araya geldiğinde onun da bu heyecanı paylaşmasını, onun duygularına uyumlanmasını beklediği ama bunun yerine bir uyumsuzlukla karşılaştığı durumlarda utancın, aşırı uyarılmışlığa karşı ketleyici bir işlev gördüğünü belirtmiştir.

Nörolojik gelişimle psikanalitik kavramları bütünleştirecek bir anlayış ortaya koymak kuşkusuz zor bir iştir. Gelgelelim, utancın önemine ve onun nesnel özfarkındalıkla bağlantısına dikkat etmemiz gerekiyor. Nesnel özfarkındalığın, çatışan bakış açıları veya ayrık duygulanım gibi sosyal bağlama bağlı unsurlar ile merkezi sinir sisteminin gelişimsel olgunluğu arasındaki etkileşimin sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

Amsterdam'ın (1972) bebeklerin ve iki yaşından küçük çocukların aynada kendi görüntüsüne verdiği tepkileri üzerine yaptığı araştırmada, "kendisini

tanıdığına dair bir davranış ortaya koyan her bebek, aynı zamanda ya kaçınma ya özfarkındalık ya da üçünü birden göstermiştir." Bu tepkiler, utanç deneyimine işaret eder. Mahler, Pine ve Bergman'ın (1975) ayrışma-bireyleşme döneminin yeniden yaklaşma alt evresinde, bireyleşmekte olan çocuğa özgü olarak tarif ettiği davranışların çoğu, nesnel özfarkındalığın edinilmesiyle ilişkili ontolojik güvensizliğin ve utancın yansıması olabilir.

Nesnel özfarkındalık, önce kendilik imgesinin oluşmasını, sonra da (çocuk bilişsel açıdan olgunlaştıkça) kendilik kavramını mümkün kılar. Bu aşamaya gelindiğinde standartlar, kurallar ve hedefler giderek daha fazla önem kazanmaya başlar. Lewis (1992) bu standart, kural ve hedeflere dair bir başarısızlığın hem kişilerarası ilişkilerde duygulanımda ayrılığa neden olduğuna hem de olumlu bir kendilik imgesinin korunmasını zorlaştırdığına dikkat çeker. İlk kendilik temsilini, bir ilişki temsili olarak, yapısı itibariyle kavramsaldan ziyade duygusal bir temsil olarak düşünmek faydalı olacaktır. Bilinçdışına bir defa yerleşti mi, değişime karşı son derece dirençli olabilir.

Utandırmak, evrenseldir. Ebeveynler, öğretmenler, akranlar güç kullanarak, açık tiksinti veya kınama ifadeleriyle, sadistçe "sataşarak", "küsme" veya sevgisini göstermeme gibi muhtelif dışlama biçimleriyle çocukları utandırırlar.

Lewis, sevginin geri çekilmesinin başarısız bir kendilik değerlendirmesine yol açtığına inanır. Kişilerarası köprünün alacağı en can yakıcı hasar da budur.

Utanç, kültürel bağlamın ve dilsel uzlaşının yoğun etkisi altındadır. Utanç, son derece sosyal bir fenomendir ve kültürel bağlama pek çok diğer duygulanım ve dinamikten çok daha fazla bağlıdır. (Kültürel antropolog olan Singer, utancın farklı kültürlerdeki rolünü tartışır).

Utancın bu kuramsal yanlarını birkaç vaka öyküsü eşliğinde daha net anlayabiliriz.

1. Vaka

Jack, dokuz yaşında beyaz Amerikalı bir oğlandı. Sınıf arkadaşlarını tekmelediği, onlara vurduğu için çocuk doktoru onu bana yönlendirmişti. Okul yönetimi Jack'in davranışlarından hiç memnun değildi hatta onu okuldan atmayı düşünüyorlardı. Daha önce de benzer davranışlardan dolayı iki farklı okuldan atılmıştı. Yıkıcı davranışları vardı, başka oğlanlarla çete kurup teneffüslerde kızlara vuruyorlardı. Anaokulundayken kendinden büyük çocuklara zorbalık ediyordu. Tek arkadaşına da salıncaklarda vurmuştu. Üstün zekâlı bir çocuk olan Jack, bu nedenle özel eğitim programındaydı.

Annesiyle uyumlanma sorunu vardı. Jack henüz 18 aylıkken erkek kardeşinin doğması da önemli bir gelişimsel travmaydı.

Analizine başladıktan iki yıl sonra saldırganlık semptomu ortadan kalkmış, ruhsallıkiçi çatışmalarındaki önemli temaların çoğu derinlemesine çalışılmışken, bana sınıfından üç çocuğun heceleme yarışmasına seçildiğini, kendisinin de onlardan biri olduğunu söyledi. Tüm öğrencilerin önünde sahneye çıkıp yarışma fikri onu gözyaşlarına boğuyordu. Herkesin ona bakmasının yarattığı dehşete öyle kapıldı ki yarışmadan önceki gece uyuyamadı. Baştaki saldırganlık semptomu da geri döndü.

Öğrencilerin önünde sözcükleri doğru heceleyememe fikri onu mahvediyordu. Yanlış yapıp küçük düşmek istemediğini dile dökebiliyordu. Birincil narsisistik savunmaları, onu beklenen devasa felaket başarısızlıktan korumaya yetmeyecekti. Olur da bir kelimeyi yanlış hecelerse herkesin önünde öleceğini hayal ediyordu. Yarışmanın yıldızı olamayacağı öngörüsü, ideal bir fallik güç elde etmeyi başaramama bağlamında ona kendisini utanmış ve küçük düşmüş hissettiriyordu.

2. Vaka

10 yaşındaki Ted, bana yer yer kelleştiği ve kirpikleri olmadığı için getirildi.

Üzgün görünüyordu. Bana, sanki alelade bir şeymiş gibi, saçlarını yolmaya başladığında kendisini durduramadığını söyledi. Ayrıca sıklıkla çileden çıkıyor, bu da evde anne babasıyla sorun yaşamasına neden oluyordu.

İlk başta haftada iki psikoterapi görüşmeleriyle başladık ama sonradan seans sıklığını haftada dörde çıkardık. Annebabasıyla da ayrıca çalıştım. Annesi, onunla empati kuramıyordu. Kaygılı bir anneydi. Babası sevecendi ama Ted'le ilgili önemli kararları eşine bırakıyordu.

Saç yolma (trikotilomani) semptomları öyle ileri düzeydeydi ki kelini örtmek için bandana üstüne beyzbol şapkası takması gerekiyordu. Ayrıca, kirpiklerini ve cildini yoluyordu. Kendine zarar verme davranışlarından ruhsuzca, künt bir duygulanımla, kayıtsız bir ifadeyle bahsediyordu. Bunların herhangi bir şekilde canını yakmadığını iddia ediyordu.

Çok sayıda arkadaşı olmasına rağmen, sosyal ortamlarda eyleme dökmeleri vardı. Kurallar kendisi için geçerli değilmiş gibi davranıyordu. İkna edici bir çocuktu, gerek okulda gerekse benden istediğini almayı başarıyordu. Üstün zekâlıydı ama derslere kendini tam olarak vermiyordu. Çabuk sıkılıyor, depresif semptomlar gösteriyor, çözülme (*dissociation*) gibi ilkel savunmalar kullanıyordu.

Annesinin empatik olmadığını, ona erişemediğini, anneliğe epey hazırlıksız yakalandığını hissediyordu. Annesinin çocuk sahibi olmak için haddinden fazla beklediğini düşünüyor, onda "anne kumaşı" olmadığına inanıyordu.

Hüsrana uğradığı zamanlarda hem kirpiklerini hem saçlarını yoluyordu. (Karşıaktarımda bir aciliyet duygusu hissediyordum. Onu derhal durdurmak istiyordum. Güya canını yakmayan davranışlarına şahitlik etmek çok güçtü. Ya hiç acı çekmiyormuş gibi yapıyordu ya da sahiden acıyı hissedemiyordu. İkisini birbirinden ayırmak zordu.)

Kendini güzel ifade edebilen, delidolu bir çocuktu. İlk bakışta dışadönük olduğu izlemi yaratıyordu. İşler kendi istediği gibi gitmeyince hemencecik huysuzlaşabiliyordu. Sık sık başı ağrısa da enerjik ve iletişime açık olduğu zamanlar da yok değildi.

Ted, sınıfının en başarılı öğrencilerindendi. Okulda sıkılmaktan şikâyetçiydi. Özel sınıflarda olmayı sevdiğini hatırlıyordu. Onda kaygı yaratan diğer etkenler, benimle olan analiz sürecinde netleşmişti. Evdeki durum ve saç yolma meselesi çok canını sıkıyordu. Bir yandan da farklı olmak istiyor, dışarıya havalı, sakin bir imaj çiziyordu. Kaygılı duygularını savuşturabilse de kendini çoğu zaman bunalmış hissediyordu. Bu da neticede kaotik bir zihne ve gerek evde gerekse okulda kaotik davranış sorunlarına yol açıyordu.

Ergenlik öncesi çağda Oidipal nitelikli çatışmaları yeniden canlandığında kaygısı da alevlendi. Analizi tam olarak rayına oturduktan sonra saç yolma davranışı azalmış, saçları tamamen çıkmıştı. Artık kirpiklerini de yolmuyordu.

Üçüncü vaka ise utancın kültürel bağlamla ve farklı olmaktan korkmakla ilişkisini gözler önüne seriyor.

3. Vaka

6 yaşındaki Mehran, Afganistanlı yakışıklı bir oğlandı. Birinci sınıftaydı. Zorlantılı bir biçimde el yıkadığı için tedaviye gelmişti. Okulda diğer çocuklarla oynamaya çekiniyordu çünkü ten rengi onlardan bir iki ton koyu olduğu için kötü muamele görmekten korkuyordu. Kusursuz olmadığı takdirde öğretmenlerinin onu eleştireceğinden de endişeliydi. Başarılı olmak için çok uğraşıyordu. Mehran ayrıca, özellikle okuldan sonra sınıfta yapılacak işlerde görev almaya gönülsüzdü. Benimle analize başladığında, annebabasına aklına "kötü düşünceler" geldiğini anlatmış ve şöyle deyip durmuştu: "Aman, neyse boş verin", "Bugün size söyleyeceğim kötü düşünceyi hatırlamıyorum!", "Düşündüklerimi sesli söylemek istemiyorum"

Mehran'ın altta yatan düşük özgüvenini, annebabası kadar kendisi de görebiliyordu artık. Ebeveyninin onun okulda başarılı olmasını beklemesi, onda bu doğrultuda hareket etmeye yönelik daha da büyük bir baskı yaratıyordu. Arkadaş edinmeyi becerebileceğinden ise emin değildi. Popüler arkadaş gruplarına dahil olabilmeyi, Müslümanlığı nasıl yaşadığını sınıf arkadaşlarıyla

paylaşabilmeyi arzuluyordu. Arkadaşlarının da onun etnokültürel değerlerini öğrenmesini ve onu aralarına almalarını istiyordu.

Annesi ona olduğundan küçükmüş gibi davranıyor, ona prens muamelesi yapıyordu. İki ablasının da Mehran'a böyle davranmasını bekliyordu. Halbuki onlar, istediğini yapmakta serbest olan Mehran'a haset duyduklarını ifade ediyorlardı. İstedikleri gibi giyinemeyen, okuldaki erkeklerle konuşmaları yasaklanan ablaları, özgürlüklerine vurulan bu gemden dolayı öfkeliydi.

Mehran'ın babasıyla ilişkisi pek çok olumlu unsur içeriyordu ama fallik ve Oidipal dönemlerinde babası Mehran'ın obsesif-kompulsif belirtilerine açıkça kaygıyla yaklaşmıştı çünkü kendisinin de küçükken böyle olduğunu hatırlıyordu. Tıpkı zamanında babasının da ona yaptığı gibi, Mehran'ı Mekke'ye götürüp ona kendi dinini aşılamak istedi. Mekke dönüşünde Mehran bana seyahatinden bahsetti. Okuldaki arkadaşlarına da bu macerasını anlattı. Ancak arkadaşları ona, "Böyle tuhaf şeylerden bahsetmemelisin" yanıtını verdi. Mehran utandı, kırıldı. Seyahat öyküsünün arkadaşlarının ilgisini neden çekmediğini, neden onunla alay ettiklerini anlamıyordu. Seanslardan birine ağlayarak geldi, bana kendisini ne kadar öfkeli hissettiğini anlattı. Arkadaşlarına "kötü bir şey yapmak, en azından ağızlarının payını vermek" istiyor ama bunu yapamıyordu. Rezil olmuştu, donup kalmıştı sanki. Ağzından tek kelime çıkmamıştı. Kendisini onlardan biri gibi hissetmek istediğini söyledim. Belki de onun farklı olduğunu gördüklerini hissediyor, olduğu gibi kabul edilmek için can atıyordu. Yine de Mehran onların pazar günleri kilisedeki faaliyetlerini merakla dinliyordu. Kendi hikâyesinin neden dinlenmediğine ise anlam veremiyordu. Başını onaylarcasına aşağı yukarı sallayarak "Hepimiz aynı okula gidiyoruz! Bunun bir önemi yok mu?" dedi. Ona göre, diğer oğlanlarla aynı okulda olmak, aynı camiaya ait olma bakımından önemli bir paydaydı.

Buradaki örnekte, sosyal bağlamı kendisine hiç anlayışlı yaklaşmadığı ve onu "tuhaf ve farklı" olarak etiketlediği için utanç yaşayan küçük bir çocuk görüyoruz.

Mehran, sevilebilirlik standartları ve okuldaki akranlarının onu kabul etmesi bakımından kendini değerlendirdiğinde, kendini iyi hissedemiyordu. Reddedilmeyle birlikte sosyal bir çöküş yaşama, aşağı bir pozisyona düşme, saygınlığını yitirme ve akranlarınca alay edilme tehdidi de kapıda bekliyordu. Jack ve Mehran vakaları, dinamik yapıları açısından birbirinden farklıdır. Mehran'ın utanç duygusu, ideal kendiliğinin çöküşünden, kendiliğin öznel deneyiminde kusursuzluk hedefinin temsilinin başarısız olmasından kaynaklanmaz. Mehran'ın utanç duygusu, okul çevresinin başarısızlığının sonucudur.

Bu olayın ardından, Mehran'ın babası onu daha çok kabul göreceğini umduğu küçük bir özel okula göndermeye karar verdi. Bu vakada, annebabaların çocuklarında utanç duygusunun ortaya çıkmasındaki rolü görülüyor.

Sonuç

Bu vakalar ve psikanalitik utanç kuramı, utancın gelişimsel boyutlarına dair önemli unsurları ortaya koyar.

Sözlerimi, birkaç genel tespitle sonlandırayım:

Utanç, her yerde görülen evrensel bir olgudur. Utancın izini, insanın varolmaya başladığı âna kadar sürebiliriz. Utanç, felsefede, kültürel antropolojide, teolojide ve kurmacada ele alınmış bir konudur. Eski Ahit'e girmiş ancak sonra Yeni Ahit'te yerini suçluluğa bırakmıştır. Başka dinler de utançtan etkilenmiştir. Kültürel antropologlar, "utanç" ve "suçluluk" kültürleri arasında bir ayrım yaparlar. Psikanalitik çalışmadaysa utanca yeterince odaklanılmadığını görürüz, fakat son yıllarda utancın önemini tekrar değerlendirmeye başladığımız söylenebilir.

Hastalarımızın utancıyla çalışırken ister istemez kendi utancımızla da yüz yüze geliriz. İnsan kendi içindeki benzer duygu ve anılara gözünü kapatırsa, hastanın utanç ve küçük düşme deneyimini fark etmesi mümkün olamaz. Bu da gizlenmeyi ve gizlemeyi getirir; hastanın deneyiminin üstünü örter, hastayla işbirliğine girerek utancın görmezden gelinmesine yol açar. Bu işbirliğinden dolayı utancın çoğu zaman analiz edilmeden bırakıldığını düşünüyorum. Terapistin utancı görmezden gelme konusunda böyle bir işbirliğine girmeye meyilli olduğunu fark etmesi, bu kilit duygulanımla çalışabilmesinin önünü açar.

Özetle, ilk olarak, tekrarlayan utanç deneyimleri yaşayan kişilerin utançlarını yok saymak için öfke veya depresyon gibi ikame duygulanımlardan yararlanmaya daha yatkın olduğunu aklımızdan çıkarmamamız gerekir.

Klinisyenler çocuklardaki utanç deneyimlerini daha fazla gözlemledikçe, yetişkin hastaların utanç duygularıyla ve bunlara eşlik eden anılarla temas etmesinin ne kadar zor olabileceğini daha iyi kavrıyoruz. Utanç duygularını daha derinlikli bir analitik çalışmaya açmak için aktif çaba göstermemiz gerekiyor.

İkincisi, utançta insanın canını yakan bir duygulanım söz konusudur. Görme, utanç duygularıyla iç içedir. Kişinin kendi karakterinin bazı yanlarına veya beden imgesine dair utancı, öznel bir özfarkındalık olarak deneyimlenir. Kimileri bunu, başka bir insanın küçümseyen bakışlarının yaratması beklenen dehşet duygusuna dair bir korku olarak nesnel bir özfarkındalık gibi yaşar.

Üçüncüsü, utanç farklı savunmalar üretebilir. Utancın karşısına savunma olarak arsızlık veya aşırı iffetlilik çıkabilir.

Dördüncüsü, bir beklenti duygulanımı olan utanç, reddedilmeyi, gözden düşmeyi, dışlanmayı, rütbe kaybını, rezil olma dediğimiz o sosyal felaketi haber verir.

Son olarak, utanç aynı zamanda insanların birbirleriyle etkileşime girmesini sağlayabilecek güçlü ve olumlu bir motivasyon unsuru olarak işlev gösterebilir. Utanç olgusunu anlamak için çok sayıda klinik araştırma yapılması gerekiyor. Umarım ifade etmeye çalıştıklarım, utanç konusunda yapılacak çalışmalar için az da olsa fikir vermiştir.

KAYNAKÇA

Amsterdam, B. (1972), "Mirror self-image reactions before age two", *Developmental Psychobiology*, *5*(4), 297-305.

Benedict, R. (1946), *The Chrysanthemum and the sword*, New York: Houghton. Brazelton, T.B. & Als, H. (1979), "Four early stages in the development of mother-infant interaction", *Psychoanalytic Study of the Child*, *34*, 349-369.

Broucek, F.J. (1982), "Shame and its relationship to early narcissistic developments", *International Journal of Psychoanalysis*, *63*, 369-378.

Broucek, F.J. (1991), *Shame and the self*, New York: Guilford Press.

Caparrotta, L. (1989), "Some thoughts about the function of gaze avoidance in early infancy: A mother-baby observation", *Psychoanalytic Psychotherapy*, *4*, 23-30.

Emde, R.N. (1983), "The pre-representational self and its affective core", *Psychoanalytic Study of the Child*, *38*, 165-192.

Farrokhzad, F. (2004), *The abandoned house*, Collected Poems, çev. M. Mann, Tahran, İran: Shadan Publishing Company, Farsça.

Ferguson, T.J., Stegge, H. & Damhuis, I. (1991), "Children's understanding of guilt and shame", *Child Development*, *62* (4), 827-839.

Field, T.M., Woodson, R., Greenberg, R. & Cohen, D. (1982), "Discrimination and imitation of facial expressions by neonates", *Science*, *218* (4568), 179-181.

Kaufman, G. (1985), *Shame: The power of caring*, Rochester, VT: Shenkman Books.

Kilborne, B. (2002), *Disappearing persons. Shame and appearance*, Albany, NY: State University of New York Press.

Kilborne, B. (2003), "Shame and shame dynamics", Special issue, *American Journal of Psychoanalysis*, *63* (4).

Lansky, M.R. & Morrison, A.R. (1997), *The widening scope of shame*, Hillside, NJ: Analytic Press.

Lewis, M. (1992), "Will the real self or selves please stand up?", *Psychological Inquiry*, *3* (2), 123-124.

Lichtenberg, J. (1988), "Infant research and self psychology", *Progress in Self Psychology*, *3*, 59-64.

Mahler, M.S., Pine, F. & Bergman, A. (2000), *The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation.* New York: Basic Books.

Morrison, A.P. (1994), "The breadth and boundaries of a self-psychological immersion in shame", *Psychoanalytic Dialogues*, *4*, 19-35.

Rangell, L. (1954), "The psychology of poise", *International Journal of Psychoanalysis*, *35*, 313-332.

Rizzuto, A.-M. (2003), "Is there such a thing as happy shame?" He asked, *American Journal of Psychoanalysis*, *63*, 333-344.

Schore, A. (1994), "The dialogical self and the emergence of consciousness", *Affect regulation and the origin of the self: The neurobiology of emotional development* (s. 490-498), A. Schore (Ed.), Hillsdale, NJ; England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Tomkins, S. (1963), *Affect, imagery, consciousness, C. II, The negative affects*, New York: Springer.

Trainor, B.E. (1996), "Suicide over a medal? An ex-general's view", *New York Times*, Mayıs 20.

Tronick, A., Wise, S. & Brazetton, T. (1978), "The infant's response to entrapment between contradictory messages in face-to-face interaction", *Journal of Child Psychiatry*, 17, 1-13.

Yorke, C., Balogh, T., Cohen, P., Davids, J., Garshon, A. & McCutcheon, M. (1990), "The development and functioning of the sense of shame", *Psychoanalytic Study of the Child*, 45, 377-409.

Oktay Taymaz Sarı

Özel Eğitimci Bakışıyla Çocuk, Aile, Uzman Üçgeninde Utanç ve Suçluluk

Utanç ve Suçluluk

Bu yazıyı yazmaya başladığım gün kar nedeniyle evde olduğumuz bir gündü. Keyifle çalışmak için ortamı düzenledim. Perdeyi açıp karı seyrederek yazmayı planladığım ilk an, üzerine yazacağım duyguyla karşılaştım. Evimin karşısındaki çöp kutusundan kâğıt toplamaya çalışan on iki on üç yaşlarındaki çocuğa ve onun temsil ettiği gruba karşı hissettiğim suçluluk ve o anki konforumun verdiği utanç. Bu, aslında var olmanın utancı gibi düşünülebilir; var olmanın utancı, olduğumuz gibi var olmaktan ve özellikle de olduğumuz gerçeğinden utanmak olarak tanımlanır (Wille, 2014, s. 695). Burada benim utancım, benim rahat olmamdan çok diğerinin rahat olmadığı gerçeğinden kaynaklıydı sanırım. Sağlıklı olmak ya da sağlıklı bir çocuğa sahip olmak, bu kadar talihli olamayanların zorlukla başetme güçlerine duyulan hayranlık ve kendi sorunlarını düşünmenin verdiği utanç... Özel eğitim alanında çalışan birçoğumuz, bu karmaşık duygularla başetmek durumunda kalırız. Sağlıklı olmanın verdiği mutluluk ve bu mutluluktan duyulan utanç ve suçluluk...

Utanç, bireylerin içsel yaşamlarının ve duygularının bir ürünüdür, aynı zamanda kolektif, kişisel olmayan, sosyal utancı da etkileyen bir unsurdur (Austin, 2017, s. 130). Utanma geniş anlamları olan bir kavramdır. Kişisel yorumları bir yana, baskı rejiminden kaçıp uçağın tekerleğinden aşağıya düşen insanları, göçmek zorunda kalıp sularda boğulanları, savaşları ve kötü muamele gören hayvanları gördüğümüzde utanç duyarız. Oysa seller, depremler, çığ veya kaza sonucu ölen ya da zor durumda kalan canlıları gördüğümüzde sadece acı ve üzüntü duyarız. Peki, sonucu benzer olan iki durumun ilkinde neden utanç hissederiz? Bana göre böyle durumlardan kaynaklanan utanç, insanoğlunun kasten girişti̇ği ama aslında önlenebilir davranışlara bizim de mecburen şahit edilmemizin verdiği ağır bir duygudur. Utanma sanki olmaması gereken ve diğerlerini zor duruma sokan bir

şeyi görmemizin sonucunda hissettiğimiz bir duygudur. Bireysel boyutta ele aldığımızda kendi yaşantımızda olan ve olmasını istemediğimiz, kendimizin ve başkalarının da görmesini istemediğimiz durumları yaşama ve onları hatırlama durumu da olabilir.

Utanç, zayıflığı, kırılganlığı, reddedilme olasılığını vurgular ve kabul edilmesi genellikle daha fazla utanç yaratır. Ancak suçluluk, eylem ve güç odaklı olduğu için çoğu zaman utancı gizler ve ona karşı savunma yapar (Lansky, 2005, s. 865). Utanç, kendimize ait saklamaya çalıştığımız olumsuz gerçeklerin ve bu "gerçeklerin" başkaları tarafından gözlemlenebileceği düşüncesinden kaynaklanan yoğun bir duygudur. Bu düşünceyle sineriz, küçülür, ortadan kaybolmak isteriz. Bu nedenle utanç, karakteristik olarak gizlenmeye, saklanmaya yol açar (akt. Morrison, 1989, 1994; Morrison, 2008, s. 65). Görülmenin utanca yol açabileceğinin farkına varmak, bakışın önemine odaklanmamıza ve görme kaygıları ile görülme kaygıları arasında bir ayırım yapılmasına yol açar (Steiner, 2015, s. 1591). Utanç ve suçluluk arasında bazı farklılıklar vardır. Suçluluk bir başkasına yönelik zararlı, yıkıcı eylem veya düşünce hakkında kendini kınama duygusunu yansıtır. Suçluluğun çaresi genellikle gizlenmede değil, itirafta bulunur (birinin kabahatlerini diğerinin önünde ortaya koymak) ki böylece suçluluk duygusunun etkisini azaltabilir (Morrison, 2008, s. 65). Yoğunluğu değişken olmakla birlikte utanç, genellikle hafızada uzun süre kalan ve duygusal yükü hızla kaybolmayan şiddetli, ezici bir duygu olarak deneyimlenir. Uzak geçmişteki utanç verici bir duruma geri dönersek, hâlâ aynı utanç duygusunu hissedebiliriz (Wille, 2014, s. 696). Sıklıkla ortaya çıkan suçluluk, utancın altında yatanları perdeler ve kıskançlık sürecinde yer alan temel utanç dinamiğini gizleyebilir (Fabio Herrmann, 2001, s. 383).

Eksik Olma, Utanç, Suçluluk ve Filmler

Çocuklarla çalıştığım odamda genelde parçası eksik oyuncaklar da bulunur. Çocukların eksik parçaya (bir arabanın tekerleğinin ya da bir bebeğin bacağının eksikliğine) rağmen oynamalarını desteklemeye çalışırım. Bazı çocuklar o eksikliğe tahammül eder. Bazıları ise hareketle, sözle ya da bana bakarak doğru görüp görmediğini anlamaya, eksikliği anlamlandırmaya çalışır, gördükleri eksiklik gerçek mi diye. Ben de "Evet bacağı yok, ama yine de güzel bir oyuncak, oynayalım mı?" gibi cümleler kurarım. Gelgelelim, bazı çocuklar ise o yokluğa tahammül edemez. Benim oyuncağı tamir etmemi isterler. Böyle durumlarda beni dinlemeye tahammülü varsa, "biraz zaman alabilir ama, hadi oraya parçayı yapıştıralım... (eksikliği söylerim)....

yapalım" diyerek bu duruma tahammülünü uzatmaya çalışırım. Ancak bazı çocuklar da vardır ki bu durumlar onlar için çok daha zordur. Bazen çok ağlar, bağırır, kızar ya da oyuncağı atarlar, ben de üzülerek, bazen de bu çaresizliğe şahit olarak sessizce bekler, onları bakışlarımla teselli etmeye çalışırım. Bir şekilde benim çalıştığım çocuklar eksiklikleri fark ederler, ama dile getiremedikleri için davranış sorunlarıyla dışa vururlar. Annebabalarıyla konuştuklarımı anlamıyormuş gibi görünüp çok iyi dinlerler. Tahammül edemedikleri, bağırıp çağırdıkları onların eksikliklerine bizim gösterdiğimiz tepkidir kanımca. Belki de, öğretme ve öğrenme ortamları nedeniyle sık sık eksiklikleriyle yüzleşmeleri ve sürekli mücadele etmek zorunda olmalarıdır. "Ben X" filminde[1] otizmli karakterin konuşması çarpıcıdır: "Kendini serbest bırak diyorlardı, ama onlar serbest olmama izin vermiyorlardı" (29. d. 15. s.) diyerek aslında pek çok özel gereksinimli bireyin yaşam mücadelesini özetler. Böyle bireyler "Çok kaygılısın rahat ol, ama benim dediğim gibi ol" yaklaşımının zorlayıcılığıyla mücadele etmenin güçlüğünü yaşamaktadırlar. Bu güçlüğe şahitlik eden, bu güçlükle mücadele etmesine destek olan özel eğitimci, çocuğun tüm yaşadıklarını görüp onu geliştirmek için çocuğu da, kendini de zorlar. Bu zorlama çocukta kızgınlığa (olduğu kişi olmasına izin vermeme), eğitimcide ise belli oranda stres yaratmanın verdiği suçluluğa neden olur.

"Her Çocuk Özeldir" filminde[2], disleksi sorunu olan ve bu nedenle ailesinden uzakta yatılı bir okula gönderilen çocuğun öğretmeninin (baba işleviyle) çocuğu kapsayıp ona kendini güvende hissettirebilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Verilen örnekte Solomon adalarındaki bir kabilenin tarım arazisi açmak için ağaçları kesmediği, kesilmesini istedikleri ağacın etrafını sarıp ona kötü bakış ve sözler söyledikleri, böylece bir müddet sonra ağacın sararıp, solup çürüdüğü anlatılır (120. d. 42. s.). Bu Hint yapımı bir filmdir ve çoğu Hint filminde duygular net bir şekilde gösterilir. Filmin bu karesinde babanın çocuğunu öğretmenin perspektifinden görmesi onda yoğun bir utanç duygusu yaratmıştır ve sanatçı bunu net bir şekilde belirtmiştir. Geçmişten getirdiğimiz inançlar ve toplumun vermiş olduğu mesajlar, genelde faydacılık üzerine kurulmuştur. Filmde çocuk disleksikdir ama özel bir resim yeteneği vardır. Bu özelliğine vurgu yapılmıştır. Diğerlerinin onu görmesi için resim yeteneğinin ortaya herkesin göreceği şekilde konulması sağlanarak aslında

1 Nic Balthazar'ın yönettiği, 2007 Belçika yapımı film. Flamancada "Ben Bir Hiçim" anlamına gelen "Ik ben iks" sözünden adını alan filmde, otizmli olan Ben'in çevresiyle olan uyum problemleri ele alınır.

2 "Yerdeki Yıldızlar" olarak da geçen 2007 yapımı Aamir Khan filmi. Film, öğrenme zorlukları olan bir çocuğun yaşdığı sıkıntıları ve yatılı okula verildikten sonra tanıştığı resim öğretmeniyle değişen hayatını ve başarısını anlatır.

toplumun beklentisine ilişkin faydacılığa atıfta bulunulmuş olabilir. Ancak farklı gelişen her çocuğun farklı ve göze çarpan bir yetisi mi olması gerekir? Var olması yeterli değil midir? Hepimiz eksiğiz ancak bu eksikliğin farklı nedenlerle daha yoğun olduğu bireyler kendilerini değerli hissetmek için özel bir yetenek sergilemek mi zorundadır? Aynı filmde çocuğunun sorununu dile getiren öğretmenin de (bu öğretmen aslında bir özel eğitim okulunda çalışmaktadır) dersleri işleyiş biçiminin diğer öğretmenler tarafından eleştirildiği bir sahne bulunmaktadır (83. d. 51. s.). Özel eğitim öğretmenleri kaynaştırma okullarında çalıştıklarında genelde teneffüsleri yoktur ve öğretmenler odasına pek fazla gidemezler. Çünkü çalıştıkları çocukları yalnız bırakamazlar. Bu nedenle okulda pek de tanınan öğretmenler olamazlar.

"Black" filmi (2005) oyuncuların duyguları çok iyi verdiği, görme ve işitme özel gereksinimli bir kızın öğretmeniyle kurduğu ilişkiyi ve öğrenme sürecini anlatır. Helen Keller'in yaşam öyküsünden esinlenilmiştir. Filmde pek çok özel eğitimcinin çocuğun öğrenimi sırasında onun iyiliği için gösterdiği sabır, baskı, zorlama, şefkat ve sevgi, öğretmen Debraj karakteriyle anlatılmıştır. Öğretmen, öğrencisinin babasının baskısına rağmen çocukla, zorlayıcı da olsa çalışmalarını sürdürmüş ve sonuca ulaşmıştır. Ailenin konuklarının yanında yemek yeme sahnesinde öğrencisine düzgün yemek yedirmeye çalışırken öğretmen, çocuğun babası tarafından azarlanır (aile çocuğun davranışları nedeniyle utanmıştır) ve konukların yanında küçük düşürülmeye çalışılır. Ancak öğretmen bu tepkiye rağmen mücadele eder. Özel eğitim öğretmeninin yaşadığı en temel duygusal zorluk, çocukları bir şeyleri yapmaya zorlamasıdır sanırım. Bu zorlamanın uyandırdığı özellikle suçluluk gibi duygular ve bu duygularla başedebilecek mekanizmalarının sağlanmamış olmasıdır.

Çocuk, Annebaba, Özel Eğitimci ve Suçluluk

Youell'e göre, özel gereksinimli çocukların hayatlarının en zor taraflarından biri engellerini kabul edip akranlarının yapabildikleri karşısında hissettikleriyle başa çıkmak zorunda olmalarıdır (Youell, 2006, s. 127).

Çocuklarının farklı olduğunu anladıklarında ailelerin yaşadıklarını açıklamaya çalışan bazı modeller bulunmaktadır. Bu modellerden aşama modeli, ailelerin çeşitli aşamalardan geçerek kabul ve uyum aşamasına geldiğini varsayar (Akkök, 1997, s. 10). Ailelerin bu süreci belli aşamalarla *tamamladıkları* varsayılmaktadır. Ne var ki, bazen ailelerin kabul ve uyum aşamasına hiç gelemediklerine ilişkin bilgi de bulunmaktadır. Uygulamada gözlemlediğim otizm belirtileri çok baskın olan çocuklarla uzun yıllar çalıştım; bu çocuklardan bazıları yirmili yaşlarına geldiler. Bazı ailelerin bir yandan

çocuklarını özel eğitimci olarak bana getirirlerken, önerdiğim özbakım ve günlük yaşam becerilerini gereksiz bularak çocuklarının sadece bilişsel ve akademik becerilerini geliştirmeye odaklandıklarını ve bunu tüm çabama rağmen değiştiremediğimi fark ettim. Belki kendimi teselli etmek için belki de değiştiremeyeceğimi bilerek, beceri geliştirici çalışmaların yapılması gerektiğini sık sık dile getirdim. Sonra ailenin aslında gerçeği görmemeyi seçerek bu süreçle mücadele etmeye çalıştığını düşündüm. Belki gerçeği kabul etselerdi onunla mücadele edemeyeceklerdi. Nitekim aşama modelinde suçluluk ve utanç aşaması da bulunmaktadır. Aileler kendilerinin hatasından ötürü çocuklarının bu durumu yaşadıklarını düşünürler. Tanı aldığı üç yaşından yedi yaşına kadar çalıştığım bir çocukta, onun başlatıp liderlik ettiği, benim onu takip ettiğim oyun çalışmalarıyla çok güzel bir ilerleme kaydettik. Çocukta kendini ve diğerlerini merak etme yaklaşık dört yaşları civarında başladı. Bu konu üzerine eğitimsel ve öğretimsel yönlendirmenin yanında ev yaşamını da düzenleme önerilerilerim arasında çocuğa masaj yapma başlığı da vardı. (Çocuklara masajı değişik nedenlerle öneririm; duyu ve algıdaki zorluklar nedeniyle çocukların çok yorulduğunda masajla dinlenmeleri, kendilerinin ve bedenlerinin sınırlarını fark etmelerini destekleme, annebabayla güvenli ve keyifli vakit geçirme vs...) Annesi ne kendisine dokunulmasına izin verebileceğini ne de çocuğuna masaj yapabileceğini, bunun kendisi için çok zor olduğunu kırgın bir şekilde söyledi. Masaj konusuna çok önem veririm ve muhtemelen bunu çok sık dile getiririm. Ancak bu kez bu annede olumsuz bir etki yarattı. Sanırım bu konudaki duyarsızlığını ortaya çıkaran tavrım onda suçluluk uyandırdı. Her şeyin çok iyi gittiği, çocukta zihin kuramı ve bilişsel esneklikle ilgili aşamalar yaratmaya çalıştığım o dönemde anne, uzun yıllardır devam ettikleri seansları bıraktı.

Benzer bir durumda otizmden ağır derecede etkilenmiş bir çocuğun annesi "Onun bedenini okşayamam" diyerek karşı koymuştu. İstekleri konusunda çok ısrarcı olan, parçalanırcasına bağıran ve benim teselli etmeyi genelde başaramadığım bir çocuktu. Bilişsel açıdan iyi durumda olan bu çocuğun, tüm mekanizmalarıyla kendini bebeklikte parçalanma noktasında tutarak var olmaya çalıştığına ilişkin bir duygum oluşmuştu. Bu çocuğun ailesi çocuklarıyla dışarı çıkmaktan çekiniyor ve onun davranışlarından utanıyordu. Zaman zaman anne, bedene dokunmayı içermeyen, akademik ve bilişsel çalışmalara çok iyi odaklandıklarını dile getiriyor, verdiğim programa çalışılan konular hakkında işaretler koyarak utanç duygusunun etkisini biraz olsun hafifletmeye çalışıyordu.

Suçluluk duygusunu pek çok annebabada hissederim. Onların suçluluk duygularına şahitlik etmek duygusal açıdan bana da zor gelir. Bazen özel

gereksinimli çocuklarıyla az ilgilendikleri, bazen çok ilgilenip diğerini ihmal ettikleri, bazen ona kızdıkları, bazen kaçmak istedikleri gibi sebeplerle sürekli suçluluk duyarlar. Onların bu duygularına rağmen çocukları iyi bir noktaya gelebilir. Ama bazen bu duyguları o kadar baskın olur ki çocuklarındaki ilerlemeyi göremezler. O zaman ben onlara "Çocuğum şimdi daha iyi oldu, şimdi ben ne yapacağım, neye kaygı duyacağım terapisine gidin" tavsiyesinde bulunurum. Genelde annebabalar bu teklifime gülümseyerek tepki verirler. Çocuk ilerlediği zaman yetişkinin bakış açısı, çocuğa bakan gözlerindeki duygu değiştiğinde, çocuk çok daha hızlı yol almaya başlar.

Bir başka açıdan bu durum epilepsi ya da başka bir nörolojik nedenle açıklandığında ya da genetik testlerde bir sendrom veya genlerde bozulmayla ilgili bir sonuç çıktığında, çocuğun kendilerinin yaptığı bir şey yüzünden böyle olduğunu düşünen annebabaların suçluluk duygusunun yerini "benim yapmadığım ya da yaptığım bir şey yüzünden değil; bu, elimizde olmayan bir durum" şeklinde bir iç rahatlığına bıraktığına şahit olurum.

Bilişsel Açıdan Utanç ve Suçluluk

Utanç, bazı aileler için özel gereksinimli çocuklarının toplum tarafından kabul görmeyeceği düşüncesinden kaynaklanabilir. Bunda toplum içindeki diğer bireylerin çocuklarına karşı geliştirdikleri acıma, reddetme ve alay etme gibi olumsuz duygu ve davranışlarla karşılaşmanın da etkisi vardır.

Utancı açıklamaya çalışan farklı bakış açıları utancın zihinsel mekanizmalarla ilişkisi üzerinde de durmaktadır (Kinston, 1983, s. 213).

On sekiz ila yirmi dört ay civarında kurulan nesnel özfarkındalık, beraberinde bir utanç krizini getirir. Bu kriz, özellikle büyüklenmeci benliği gelişen çocuk için önemlidir. Benliğin büyüklenmeci benlik ile gerçek benlik hakkında nesnel olarak türetilmiş kavramlar arasındaki uyuşmazlığı fark etmesi, bilişsel şoka neden olan utancı yaratır. Büyüklenmeci benlik de kişiliğin merkezine dahil edilir. Bu daha sonra "gerçek" benlik hakkında olumsuz bilgileri tanımayı reddederek büyüklenmeci benliğin ayrışmasına yol açar. İlkel utanç deneyimleri, nesnel özbilinç kazanılmadan önce ortaya çıkabilir. Yetersizlik deneyimleri veya beklenmedik olaylar; ilgi, neşe veya heyecan gibi olumlu duyguların ani bir zayıflamasıyla sonuçlandığında ortaya çıkarlar. Utanç, beklenti ve gerçeklik arasındaki bir tutarsızlık nedeniyle bilişsel bir şok oluşturabilir (Broucek, 1982, s. 370). Özel eğitim gereksinimi olan çocukların duyusal, motor, dikkat vb pek çok alanda yaşadıkları zorluklar beklenti ile gerçeklik arasındaki tutarsızlığı belirgin şekilde ortaya koymaktadır.

Normal gelişen bir çocuk on sekiz yirmi dört ay arası dönemde daha belirgin olarak kendinin çevre üzerindeki etkisini görmeye başlar: Nesnelerin formunu değiştirme, iterek çekerek yerlerini değiştirebilme gücünü fark etme, çevreyi izleme ve model alma yetileri başlayan çocuk, tuvaleti geldiğinde evin içinde kimsenin göremeyeceği kuytu bir köşeye saklanarak tuvaletini yapmaya çalışır. Bunda diğerleri tarafından görünmeyen bir yerde yapma isteği etkili olabileceği gibi, tuvaletini yapmaya tüm benliğiyle odaklanmanın da etkisi olabilir. Çocuk bu eylemin kapalı bir yerde yapıldığını bilişsel açıdan fark edebilecek olgunluğa gelmiştir. Böylece mahrem bölgelerle ilgili eylemlerin kapalı bir yerde yapılmasının gerekliliği, mahremiyet ve ayıp kavramlarının da gelişmekte olduğunu düşünebiliriz. Bu yetiler orta/ağır derecedeki zihinsel özel gereksinimli bireylere eğitimsel yöntemlerle kazandırılırken, mahremiyet ya da ayıp kavramlarının *gelişmesi* beklenmez, daha ziyade eğitim verilir. Hafif derecede zihin engeli ya da otizmli olup zekâ sorunu olmayan çocuklarda başkasının yanında gaz çıkarmaktan ya da geğirmekten rahatsız olmama, bazen tuvaletten giysilerini giymeden çıkma ya da tuvalete giderken giysiyi yarı yolda çıkarma gibi davranışlar görülebilir. Tipik gelişen bireylerin bu durumlarda yaşadıkları utancı bu çocuklar yaşamazlar. Diğerlerinin bakışı ve beğenisini kazanmanın pek de önemli olmadığı durumlarda sıklıkla bu tarz davranışlara rastlarız. Utanma, yanlış yaptığını ve bunu birinin gördüğüne ilişkin bir duyguysa, bu çocuklarda bu bilgi bu şekilde yorumlanmaz ve birinin bunu görmesinin de bir önemi yoktur. Bir annebaba alışveriş merkezinde gezerken çocuklarının yapı-inşaat bölümünde teşhir amaçlı kurulmuş olan tuvalete hızlıca gidip tuvaletini yaptığını anlatarak durumu çocuğa ve diğerlerine açıklamakta yaşadıkları güçlüğü ve utanç duygularını paylaşmışlardı. Bir restorana oturduklarında, kendi yemeğini bekleyemeyen çocuğun, diğer masalardan izinsizce yemek alması veya açık bulduğu bir kapıdan izinsizce içeriye girmesi ve bir türlü çıkmaya ikna edilememesi gibi durumlar da tipik örneklerdir. Her an her şeyin olabileceği beklentisiyle sürekli tetikte olmanın zorluğu ve çocuğun davranışlardan dolayı sürekli bir açıklama mecburiyeti ve sıklıkla utanç yaratan durumların içinde olma, annebabaların çocuklarıyla dışarıya çıkıp sosyalleşmelerini ciddi derece olumsuz etkiler.

Özel Gereksinimli Olmada Bakışın Etkisi

Eiguer'e göre, bir engelin varlığı keşfedildiğinde bebeğe bakan gözler, tuhaflığı, acıyı ve gelecekle ilgili endişeyi yansıtırlar. Kendi gizemli bilinmeyeni, annebabada yankı bulur; çocuk kendini ender bir kuş, bir ET gibi hissedebilir; dinamik bilinçdışı ve bilinmezliği arasındaki yarılma, şekil almakta güçlük

çekecektir (Eiguer, 2019, s. 110). Gözlenmenin utanca yol açabileceğinin farkına varmak, bakışın önemine odaklanmamızı sağlar ve görme kaygıları ile görülme kaygıları arasında bir ayırım yapılmasına yol açar (Steiner, 2015, s. 1591). Utanç her zaman gizli kalması gerekeni gören bir ötekini varsayar. Gizli kalması gerekenin başkaları tarafından görülmesi ve görsel duyuyla bağlantılıdır (Wille, 2014, s. 698). Davidson ve arkadaşları –temelde insan yüzüne bakmama ve göz teması kurmamayla tanımlanan– otizmli bireylerde utanç, gurur ve suçluluk duygularıyla ilgili yaptıkları bir araştırmada, tipik gelişen çocuklar ile otizm spektrum bozukluğu olan çocukların suçluluk, utanç ve gurur eğilimlerini karşılaştırmışlardır. Tüm çocuklar nispeten yüksek düzeyde suçluluk gösterseler de, otizmli çocukların daha az suçluluk duygusu gösterdikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Otizmli çocuklarda zihin kuramı yeteneği arttıkça, daha fazla suçluluk duyma eğilimi ve gurur içerikli duyguların görüldüğü, otizmden daha yoğun etkilenmiş çocuklarınsa kibirli denebilecek kadar gururlu olmaya yatkın olduklarını bulmuşlardır (Davidson, Hilvert, Misiunaite ve Giordano, 2018, s. 882). Bu araştırmada çıkan şaşırtıcı bir sonuç ise tipik gelişim gösteren çocuklar ile otizmli çocukların utanmaya ilişkin sonuçlarında farklılık bulunmaması olabilir, yani otizmli çocuklar diğerleri ve diğerlerinin bakışlarıyla çok ilgilenmiyor gibi görünseler de, görülmekten yaşıtları kadar utanç duyabilmektedirler.

Zihinsel engeli olan ve olmayan otizmli çocuklarla yapılan araştırmalarda, zihin engeli bulunan otizmli çocuklarda daha düşük düzeyde utanç ve suçluluk bulunmuştur. Öğrenme güçlüğü olan ve otizmli olmayan altı ila on dokuz yaşlarında çocuk ve ergenlerle karşılaştırıldığında, otizmli ve zihinsel özel gereksinimli çocukların ve ergenlerin, suçluluk deneyimlerini tanımlarken kişisel örnekleri daha az kullandıklarını, daha az suçluluk ifade ettikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Suçluluk uyandıran durumlarda ve annebabaları tarafından daha az utanç ve suçluluk sergiledikleri şeklinde değerlendirilmiştir (Hobson ve diğ, 2006: 96) Ayrıca bunun tersine otizmi olan ve olmayan zihinsel özel gereksinimli çocukları karşılaştıran araştırmalarda, çocukların kişisel suçluluk deneyimlerini değerlendirirken hiçbir grup farkının bulunmaması zekâdan ayrı duygusal bir duruma vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, her iki gruptaki ortalama değerlendirmelerin çok düşük olduğu ve tüm katılımcıların bağlamsal olarak uygun suçluluk tanımları sağlamada yetersiz olduklarına dikkat edilmelidir (Williams ve Happe, 2010, s. 307; Williams, 2010, s. 14).

Li ve arkadaşları, yapmış oldukları araştırmada otizmli çocuklarda utanç ve suçluluk ifadelerinde yaşları ilerledikçe, tipik gelişen çocukların aksine, azalma eğilimi gözlemlendiğini belirtmişlerdir. İki grubun başlangıç

noktasında utanç ve suçluluk ifadelerinde farklılık göstermediğine vurgu yapmışlardır (Li, Tsou, Stockmann ve diğ, 2021, s. 7).

Özel eğitim gereksinimi olan bireylere gösterilen negatif ya da pozitif ayrımcılık, bir şekilde kendilerini işaret ettiği, bakışları onlara çevirdiği için bu bireyler utanç duyarlar ve belki de bu duruma karşı duydukları kızgınlık da suçluluk duygularını beslemektedir. Özel eğitim öğretmeni olduğum dönemlerde çocuklarla okul dışına çıktığımızdaki meraklı, şaşkın, acıma ya da şefkat dolu bakışlara birçok kez şahit oldum. Bakışın neler hissettirdiğini net bir şekilde yaşadığımı hatırlıyorum. Özel eğitim öğretmenlerine diğer öğretmenlerin bakışı da farklıdır. Özel eğitim öğretmeni, özel eğitim okulunda kendini daha rahat hisseder, çünkü orada kendi gibi öğretmenlerle beraberdir.

Özel Gereksinimli Çocuğu ya da Kardeşi Olmanın Yarattığı Utanç ve Suçluluk

Eiguer, "Damga ve Kendinden Nefret Etme" başlıklı yazısında, fizyoterapi gerektiren bir sorunu olan bir çocuktan şöyle söz ediyordu: "Anne babası onun kusurunu reddediyordu: Hatalı miras taşıyor ve onu iletmiş olmaktan dolayı bilinçdışı bir utanç yaşıyorlardı. Bu, onların nefret ettikleri bir damgaydı." (Eiguer, 2019, s. 114)

Annebabaların yaşadıkları duyguların benzerini özel gereksinimli kardeşi olan çocuklar da yaşarlar. Çocuğun yeni bir oyun arkadaşı edinme beklentisindeki heyecanı, yeni kardeşinin umduğu ve istediği şekilde oyuna katılamayabileceğini öğrendiğinde paramparça olur. Yeni erkek veya kız kardeş, Winnicott'ın sözleriyle, "gurur duyulabilecek" biri olmak yerine, daha ziyade yoğun bir utanç ve aşağılama kaynağı olabilir. Yeni bir kardeşe karşı duyulan normal nefret duyguları yoğunlaşabilir, çünkü arzu edilen oyun arkadaşlığı asla gerçekleşmez ve özel ihtiyaçları olan bir çocuğa karşı nefret dolu duygular beslemek de yoğun suçluluk duyguları uyandırır (Aronson, 2009, s. 50).

Annebabalar da kimlikleri ve kimliksizlikleriyle mücadele edebilir. Annebabalar, acı veren kusurluluk duygusunu otizmli çocuğa yansıtıp çocuğu açık veya örtülü olarak reddedebilir. Bir anne, oğlunun belirgin otizmini tamamen reddederek, oğlunu açıkça yapamayacağı aktiviteleri yapmaya zorlayabilir. Diğer çocuklarını "o bunları kendisi için yapmayı öğrenmeli" diyerek yönlendirebilir. Oğlunun sınırlılıklarını ve bunun onda uyandırdığı derin duyguları kabul edemeyebilir, bu da çocuk istismarına varan bir duruma yol açabilir. Otizmli çocuğun halka açık ortamlarda davranışları (örneğin, süpermarkette öfke nöbetleri ve tuhaf ritüelleri), annebaba ve kardeşlerin baş etmesi açısından zorlayıcı olabilir. Halka açık bu ortamlar acı verici, utandırıcı ve hatırlamak istenmeyecek anılar oluşturabilirler. Beş

yaşındaki bir kardeş şöyle söylemiştir: "Kız kardeşim havuzdayken ve çırparak elleriyle su sıçratırken eğlenceli görünüyor ama havuzun dışında onu durdurmaya çalışıyoruz çünkü gerçekten garip görünüyor." (Aronson, 2009, s. 50). Kardeşlerin hissedebilecekleri yoğun utanç, erkek kardeşlerinin neden ellerini çırptığını veya kız kardeşlerinin kontrolsüz bir şekilde çığlık attığını açıklamak zorunda kalmanın utancını göze almak yerine sosyal ortamlardan kaçınmalarına neden olabilir ve bu utanç yüzünden suçluluk duygusu da ortaya çıkabilir (Aronson, 2009, s. 54).

Bu karmaşık duyguların yanında, sağlıklı kardeş için birçok durum suçluluk kaynağı olabilir. Tıpkı hasta çocuğun "Neden benim başıma geldi?" diye merak etmesi gibi, sağlıklı çocukların çoğu da "Neden benim başıma gelmedi?", hatta "Benim başıma da gelebilir mi?" diye düşünebilir (Bergmann ve Wolfe, 1971; akt. Aronson, 2009, s. 54) Sağlıklı olan olmak onları tedirgin edebilir. Birçok küçük çocuk otizme yakalanmaktan endişe edebilir. Bazen küçük çocuklar hastalığı bulaşıcı olarak görebilirler. Eğer öyleyse neden otizm de bulaşıcı olmasın? Sağlıklı kardeşlerin, otizmli kardeşlerine kıyasla dil, akademik ve fiziksel aktivitelerde yeterli olmaları, onlarda suçluluk yaratabilir. Kendi başarılarının ve gelişimlerinin farkında oldukları gibi otizmli kardeşlerinin gelişimsel gecikmelerinin de farkındadırlar. Bu yüzden bazen sağlıklı kardeşler, başarılarını gizli tutmaları veya akademik başarıları gizlemeleri gerektiğini hissedebilirler. Otizmli bir çocuğa yönelik saldırgan bir patlama, sağlıklı kardeşte yoğun bir suçluluk duygusuyla sonuçlanabilir ve bu genellikle annebaba tarafından örneğin, "Daha iyisini bilmiyor – Ona nasıl kızabilirsin? Daha iyi davranmalısın" diyerek pekiştirilir (Aronson, 2009, s. 54).

İnançlar ve Özel Eğitimci

Düşünce ve inanç biçimleri, annebabaların bu süreci yaşamasını olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Özel gereksinimli bir çocuğu olduğunun öğrenilmesi, bazı ailelerde dini inançlar gereği, dile dökülmese de zihinlerde farklı soruların yankılanmasına neden olabilir. "Bu neden benim başıma geldi?", "Bu hangi suçun cezası, ben ne yaptım da oldu?" ve "Bu çocuğun doğumuyla suçumu herkes gördü, inancım bu şekilde mi sınanıyor?" Bu durum, annebabaları, temel düşünce ve inanç sisteminde cezayla sınanma ya da tersine durumu yüceltme ve inancın sınanması sayesinde kendini değerli görme gibi duygulara da itebilir.

Özel eğitim öğretmenleri ya da bu alanda çalışan eğitimci ve uzmanlar, bu konuda eğitim ve öğrenim gördükten sonra mesleklerini uygulamaya çalışırlar. Çoğu özel eğitimcinin diğerlerinden duyduğu bir ifade vardır: "Yaptığınız işin sevabı büyük, Allah yardım etsin" ya da "Çok güzel bir iş hem dünyalık hem de

ahiretlik." İlk bakışta meslek toplumun fertleri tarafından yüceltilirken, diğer bir yandan bu bakış açısı özel eğitimciyi açmaza sokmaktadır. Neticede özel eğitimci de yaşamak için gelir elde etmek zorundadır. Karmaşa tam da burada başlar, çünkü özel eğitimci maaş ya da ders ücreti almak zorundadır. Başlarına bu denli zor bir durum gelmiş aile ya da bireyden ücret talep etme durumunda kalmanın utancını yaşayan pek çok özel eğitimci vardır. Diğer yandan çocuklarını doktor ya da hastaneye götürürken ekonomik açıdan zorlansalar da ses çıkarmayan bazı aileler, eğitim alanında çalışan bireylerle konuşurken bilinçdışı bir şekilde kızgınlıklarını yansıtır, pazarlık yapar, yapılan çalışmaları (sanki durum çalışmayla tamamen düzelirmiş gibi) olumsuz anlamda eleştirirler veya açıkça söylemese de bunu hissettirebilirler. Çocuklarının durumunun onlarda uyandırdığı duygu karmaşasını özel eğitimciye yansıtırlar. Bu da özel eğitimcide suçluluk duygularına ve olmayacak bir şey yapmış olmanın utancına yol açar. Oysa aynı eğitim fakültesinde, Türkçe, matematik, yabancı dil okumuş olsaydı, özel dersten almış olduğu ücret ya da maaş onda bu duyguları uyandırmayacaktı. Özel eğitim öğretmeni, iyi bir çalışma planı düzenleyip, uygulamaya çalışsa da çocuğun yavaş ilerlemesiyle ve karmaşık duyguların yol açtığı mesleki tükenmişlikle karşı karşıya kalır. Özel eğitim öğretmeni de Morrison'un (2008) analist olarak sorduğu soruların benzerlerini kendisine sormaya başlar: "Ben iyi bir analist değilim. Meslektaşlarım benim hakkımda ne düşünecek?" "Bu tedavi iyi gitmiyor. Bir terapist olarak beceriksiz miyim?" "Başka bir analist tedavi hakkında çok net ve ikna edici bir şekilde yazıyor. O çok şey biliyor, neden benim hastalarım da öyle gitmiyor? Benim sorunum ne?" veya, "Seansların bitmesi bir felaket" "İnsanlar hastalarımın iyi olmadığını ya da artık gelmediğini duyacaklar. Bana hasta göndermeyi bırakacaklar." "Meslektaşım tüm hastaları elinde tutabiliyor. Sanırım ben onun kadar iyi değilim." (Morrison, 2008, s. 69). Benzer sorgulamaları ve kendine dönük suçlayıcı açmazı özel eğitimci de yaşar. Neredeyse her yeni başlayan çalışmada bu performans kaygısı yeniden ve yeniden yaşanır. Bu sorgulamalar ve yetersizlik duyguları karşısında analistlerin analizden geçmiş olmalarının getirdiği kendini tanıma donanımları olmasına karşın, çoğu zaman özel eğitimci bu süreçle ilgili tamamen donanımsız ve savunmasızdır. Üstelik yaşama dönük inançları belli bir noktada diğerleri gibidir, yani özel gereksinimli birey için her şeyi fedakârca ve karşılıksız yapmalıyım baskısı, kendi içinde de oldukça bastırılmış ağır bir yük olarak durmaktadır. Eğer kendinden daha deneyimli birinden destek almıyorsa (vakayı süpervizyon eşliğinde çalışma zorunluluğu özel eğitimde yoktur, hatta alanda çalışanların çoğu böyle bir çalışmanın genç özel eğitimciler için ne kadar önemli olduğunun farkında değildir) bu duygularla baş edemeyip, pek çok psikolojik ya da psikosomatik sorun yaşar

ya da mesleği bırakıp ticarete atılma hayali kurar. Bu duygular gerçekten de o kadar baskındır ki kişi o kadar emek verdiği işi bırakmayı düşünebilir.

Alanda çalışmaya yeni başlayan öğrenci, klinik çalışmasını (bazen yüceltilmiş, bazen idealize edilmiş) hocasına aktarırken kendini beceriksiz ve yetersiz hissedebilir. Öğrenen konumundaki kişiye belirli bir klinik durumda nasıl tepki vermesi gerektiğini söylerken, hoca istemeden öğrencisini utandırabilir ve öğrenci de tüm karşılaşmayı kötü veya etkisiz bir şekilde ele aldığını düşünebilir (Morrison, 2008, s. 70) Özel eğitimde bireyselleştirilmiş eğitim için birkaç uzmanlık alanının beraber çalışması gerekmektedir. Alanda yeni çalışmaya başlayan pek çok özel eğitimci benzer utanç ve suçluluk duygularını yaşayabilir. Özellikle bir uzmanla sorun çıkarmadan çalışan çocuk, çeşitli nedenlerle diğer uzmanla çalışırken direnç gösteriyorsa, o eğitimcinin yetersizlik duyguları alevlenebilir.

Özel eğitim öğretmeni, işi gereği çocuğa özbakım, günlük yaşam, iletişim ve sosyal beceri gibi pek çok şeyi öğretmek zorundadır. Bu nedenle sık sık çocuğun sınırlarına girmek ve sınırlarını çeşitli tekniklerle zorlamak durumundadır. İlişkideki bu zorunluluklar öğretmeni sürekli bir çatışmanın içinde tutar. Bu dünyaya uyumlanmayı çeşitli nedenlerle istemeyen, karşı çıkan, davranış sorunları gösteren, reddeden ve bazen de ısırıp vuran çocuğun isyanını haklı bulduğu halde onun sınırlarını zorlamalıdır ki, onun o dünyadan çıkarak dış dünyayla ilişki kurmasını ve uyumlanmasını destekleyebilsin. Günün sonunda, öyle ya da böyle, bireyleri iyilikleri için (!) zorlamak durumunda kalan kötü polistir, özel eğitimci. Ne kadar şefkatli, kapsayıcı ve alan açan da olsa, çocuğu kendi dünyasından çıkarma mücadelesinde yorgun düşebilen bir savaşçıdır. Savaşçıdır, çünkü kendi iç dünyasında yer alan yaralı çocuğu (Miller, 2006) iyileştirmeye çalışırken, bir başka çocuğun yaralanmasına neden olabilecek bir çalışma yürütmelidir. Çalıştığı bireyin olduğu hali beğenmeyip onu değiştirme çabasına girmenin getirdiği duygusal açmazıyla işini yapmaya çalışır. Abatzoglou, Chatzidimitriou ve Danon-Boileau (2019), "Otizmli bir çocukla çalışmada yineleme ve değişiklik" başlıklı çalışmalarında, otizmli bir çocuğa müdahale etme çalışmalarından şöyle bahsetmişlerdir:

> "Analist, gerçekten de müdahale etmeden, olan biteni tam olarak anlamadan, kavramaya bile çalışmadan, kafasında çocuk için özel bir tasarı olmadan, ona izin verebilecek durumdadır. Yetişkinlerin her zaman yapmaya, anlamaya, kendine çeki düzen vermeye zorladığı çocuk için bu kesinlikle yepyeni bir deneyimdir. Biri durmadan aynı şeyi yinelemesini, hiçbir şeyi zorunlu tutmadan kabul etmektedir. Kuşkusuz, böylesi bir tutum önerilen tek tedavi yolu

olduğunda, çocukta sonsuz bir durgunluk, analistte de yoğun bir suçluluk duygusu yaratabilir. Ama burada öyle olmaz. Aslında, uzman yeniden eğitim tedavilerinin hepsini düzenlenmesine ve yerini bulmasına etkin bir biçimde katkı sağlamıştır. Sırtını hem daha önce istediği analize koşul olarak süren konuşma tedavisine ve psikomotor odaklı tedaviye, hem de çocuğun yardımcı öğretmenden destek alarak sıradan bir okula yazılmış olmasına dayamıştı. Böylece hiçbir şey istemeden bekleyişinde ve seansta her türlü eğitsel kaygıdan vazgeçişinde haklı olduğunu hissetmişti. Dolayısıyla, çocuğun durmadan aynı şeyi yinelemesini, en ufak bir gelişim belirtisi bile göstermemesini suçluluk duymaksızın kabullenmesini sağlayan bir iç özgürlüğe kavuştu" (Abatzoglou, Chatzidimitriou ve Danon-Boileau, 2019, s. 94-95).

Özel eğitim alanında çalışan ve farkındalığı olan pek çok uzman, yukarıda belirtilen iç özgürlüğe maalesef kavuşamamaktadırlar. Çünkü eğitimci çocuğun öğrenmesini geliştirmek için o istemese de, çeşitli yöntem ve teknikleri kullanarak hareket etmelidir. Son yıllarda özel eğitimde bilimsel dayanaklı uygulamaların daha da yoğun kullanılması, bunlar için eğitim verilmesi ve bu tekniklerin içinde öğretmenin çocuğa göre esneklik göstermesine ilişkin kısıtlı bakış akışı, öğretmenlerin hissettikleri ile bildikleri arasında kalma çatışmasına yol açmaktadır. Bir şeylerin doğru gitmediğini fark edip onun için ne yapması gerektiğini çok da iyi bilememek, her sabah aynı açmaz içinde uyanmasına ve bir şeyleri yanlış ya da eksik yaptığının suçluluk duygusuyla işine başlamasına neden olmaktadır. Bazen de çocuğa ya da ailesine karşı olan olumsuz duyguları yaşayıp, o duyguları yok farz edip, bunlar yokmuş gibi davranmanın, hem karşıdakine hem de kendine karşı olan ikiyüzlülüğün suçluluğunu hisseder. Dahası çocuk öfke ya da bağırma krizine girdiğinde, sanki bir şey hissetmiyormuş gibi durgun bir yüz takınıp, içinde yaşadığı her türlü duyguyu saklamanın da ikiyüzlülüğünü yaşar.

"Utançtan yerin dibine girmek, utançtan ölmek" her zaman mecazi değildir. Bazen bütün duygular katledilir ve bir gölge gibi yaşar, bir gölge gibi hiçbir iz bırakmadan, üstelik iz bırakmamanın varoluşsal suçluluğunu da yaşayarak yerin dibine girersiniz.

KAYNAKÇA

Abatzoglou, C. Chatzidimitriou, L. ve Danon-Boileau, D. (2019), "Otistik Bir Çocukla Çalışmada Yineleme ve Değişiklik", (çev.: O. Türkay) *Çocuk, Ergen ve Ailesi, Psikanaliz Defterleri 2: Çocuk ve Ergen Çalışmaları.* İstanbul: YKY, s. 91-102.

Akkök, F. (1997), "Farklı özelliği olan çocuk anne babaların yaşadıkları", (Ed.) Karancı, *Farklılıkla Yaşamak: Aile ve Toplumun Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği*, s. 9-21, 1. Basım, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.

Aronson, S. (2009), "Am I my brother's keeper? Challenges for the siblings of autistic children", *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, *8* (1), 49-56.

Austin, S. (2017), Existential shame, temporality and cracks in the 'ordinary "filled in" process of things', *Temporality and Shame,* Routledge, s. 119-138.

Balthazar, N. (Yönetmen ve Senarist), Ben X [Film], (2007), Belçika-Hollanda: Bridge Entertainment Group.

Bhansali, S. L., Iyer, B. (Yönetmen ve Senarist), Black [Film], (2005), Hint: SLB Films.

Broucek, F. (1982), "Shame and its relationship to early narcissistic developments", *International Journal of psychoanalysis*, *63*, 369-378.

Davidson, D., Hilvert, E., Misiunaite, I., Giordano, M. (2018), "Proneness to guilt, shame, and pride in children with Autism Spectrum Disorders and neurotypical children", *Autism Research*, *11* (6), 883-892.

Eiguer, A.(2019), "Damga ve Kendinden Nefret," (çev. G. Fıkırkoca) *Çocuk, Ergen ve Ailesi, Psikanaliz Defterleri 2: Çocuk ve Ergen Çalışmaları*, İstanbul: YKY, s. 103-115.

Fabio, H. (2001), "Envy, jealousy and shame", *The International Journal of Psychoanalysis*, *82*: 2, 381-384.

Hobson, P., Chidambi, G., Lee, A., & Meyer, J. (2006), "Foundations for self-awareness: An exploration through autism: III. Parent Interviews", *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *71* (2): 1-166.

Khan, A ve Gupte, A., Yerdeki Yıldızlar –Her Çocuk Özeldir– Taare Zameen Par [Film], (2007), Hint.: Aamir Khan Productions.

Kinston, W. (1983), "A theoretical context for shame", *International Journal of Psycho-Analysis*, *64*, 213-226.

Lansky, M. R. (2005), "Hidden shame", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, *53* (3), 865-890.

Li, B., Tsou, Y. T., Stockmann, L., Greaves-Lord, K., Rieffe, C. (2021), "See the self through others' eyes: The development of moral emotions in young children with autism spectrum disorder", *Development and Psychopathology*, 1-11.

Miller, A. (2015), *Yetenekli Çocuğun Dramı*, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Morrison, A. P. (2008), "The analyst's shame", *Contemporary Psychoanalysis*, *44* (1), 65-82.

Youell, B. (2018). *Öğrenme İlişkileri: Eğitimde Psikeanalitik Düşünce*, (çev. ed.: G. Kazancıoğlu, A. Şahin), Ankara: Bağlam Yayınları (Orijinal yayın tarihi, 2006).

Singh, K. (2000), *Ideas in psychoanalysis: Guilt*, UK: Icon Books.

Steiner, J. (2015), "Seeing and being seen: Shame in the clinical situation", *The International Journal of Psychoanalysis*, *96* (6), 1589-1601.

Weiss, H. (2015), "Introduction: The role of shame in psychoanalytic theory and practice", *The International Journal of Psychoanalysis*, *96* (6), 1585-1588.

Wille, R. (2014), "The shame of existing: An extreme form of shame", *The International Journal of Psychoanalysis*, *95* (4), 695-717.

Williams, D. (2010), "Theory of own mind in autism: Evidence of a specific deficit in self-awareness?", *Autism*, *14* (5), 474-494.

Williams, D., Happé, F. (2010), "Representing intentions in self and other: Studies of autism and typical development", *Developmental Science*, *13* (2), 307-319.

Bernard Brusset
Çevirenler: Cansu Güney
Esra Altınbilek

Ergenlik Döneminde Utanç[1]

Ortak deneyim gibi klinik eğitim de utanç kavramının ergenlik döneminde oldukça önemli bir yer kapladığını göstermektedir. Ergen utancının özellikleri, en azından göreceliliği var mıdır? Büyük bir yer işgal etmesi durumunda "utanç hastalığı", "utanç sendromu" veya "utanç psikozu"ndan söz etmek doğru olur mu? Peki, kuramda ona nasıl bir yer verilmelidir? Ergenlik döneminde görülen utanç, genel anlamda deneyimlediğimiz utanç ile ilişkili midir? Tersinden sorarsak utanç, ergenlikte neyi ifade etmektedir?

Bu soruların nadiren göz önünde bulundurulmasının nedeni, öncelikle zor olmalarıdır. Utancın pek çok yönü ve hayli teması vardır, öyle ki türlerinin aldığı açık ya da örtük "biçim", utanç üzerine yürütülen söylemi belirler ve kısmi bir unsurun genelleştirilmesine neden olur. Dahası, ergenlikle ilgili deneyimin evrenselliği ve duygusal zenginliği, klinisyenleri kolaylıkla genel düşüncelere yönlendirir ve bazen psikanalitik sözcük dağarcığının varlığına karşın kuramdan kaçınarak klinik farklılıkların edebi üretim yararına gözden çıkarıldığı bir tür varoluşsal fenomenolojiye yol açar. Aslında utanç teması, öznelliği harekete geçirerek klinik görüşten çok, bir yandan kişisel deneyime bir yandan da edebiyata gönderme yapıldığını düşündürür.

Tüm duygular için olduğu gibi terimbilimsel ve kökenbilimsel araştırma, belirsizliği artırır: Belirsizlik, benzer terimlerle örtüşme (onursuzluk, mütevazılık, sıkılma, iç kargaşa, yok sayma, vb.). Bir dilden diğerine tam çeviri yapılamayacağı gibi, kesin bir sınırlandırma da olası değildir. Alman dili, utanç ile sıkılma (*Scham*), kaygı ile korku (*Angst*) ya da mağdur, kurban ile adak (*Opfer*) arasında ayrım yapmaz.

1 19 Ekim 1991'de Philippe Gutton (Paris VII Üniversitesi, Ergenlik Araştırma Birimi) ve Philippe Jeammet (Paris VI Üniversitesi) tarafından düzenlenen, "utanç kliniği" konulu 10. Ergenlik Etkinliğinde sunulmuştur. Çeviride şu yayın temel alınmıştır: *Adolescence*, 11,1, GREUPP, Paris, 1993, s. 5-25.

Yine de herkes utancın ne olduğunu bilir. Son derece öznel olan bu duygunun tarif edilemez bir yanı vardır. Bunu dile getirmek, aslında ondan uzaklaşmak ve ondan korunmak anlamına gelir. Utanç, konuşma ve iletişimi askıya alır, kolayca utancın utancı olarak ikiye katlanır ve imgesel özdeşleşmeyi kışkırtır: Öteki için utanmak. Çoğu zaman ergen aslında başkalarının önünde annebabasından utandığı kadar, annebabasının önünde onlardan utanmaz.

Ancak kliniğe ve metapsikolojiye gelmeden önce çok genel bazı nirengi noktalarına değinmek gerekmektedir.

Genel Anlamıyla Utanç

Adem ve Havva, aslında Tanrının tümgüçlülüğünden bir şeyler alıp götürmek gibi algılanan, iyi ve kötünün yasak bilgisine sahip olmayı istemekle ilk günahı işler ve çıplaklıklarından utanırlar. Cinsiyetler arası farkla, narsisizmin içindeki temel bir çatlak ve ihlal ve ideal dünyevi Cennet olarak cinsel arzuyla karşılaşırlar. Kendi aralarında değil, her birisinin kendi içinde ne oldukları ve kendi varlıklarını ne olarak gördükleriyle Tanrı'nın onları kovarken buyurduğu şey arasında bir fark oluşur: Üretmek ve üremenin hizmetindeki cinsellik.

Nuh ile oğulları arasındaki ilişkide doğrudan utanç ve saygı vardır: Nuh'un sarhoş olarak çıplak bir şekilde uyuyakalması oğlu Ham tarafından alay konusu edilirken, diğer iki oğlu olan Sam ve Yafes bu durumu örtbas ederler. Ham'ın oğlu Kenan ise Nuh tarafından lanetlenecektir.

Tecavüzden değilse bile, çıplaklıklarının ortaya çıkmasının utancından kaçınmak için birçok Aziz, inanç ve erdemlerinin kahramanca korunması, bedensel mahremiyetlerinin sırrının korunmasına bağlıymış gibi ölmeyi yeğlemişlerdir. Aslında, Hıristiyan Batı'da onların bu kutsal davranışı ile, şeytana kapılarak utanç ve sıkılmadan (*pudeur*) tümüyle yoksun olan cadının baştan çıkarıcı görüntüsü taban tabana zıttır.

Psikanalizden önce utancın, cinsellik ve narsisizmle (fiziksel, ahlaki veya entelektüel) ilişkisi (başka terimlerle) açık olsa da, psikanalizle birlikte ensest ve annebaba katli dolaylı veya dolaysızca ön plana çıkarak, masalların, fabılların, edebiyatın ve Yunan tragedyalarının (Oidipus'un ve Laios'un suçluluk ve utancının) farklı bir şekilde okunmasına olanak sağlamıştır. Ancak utanç, Homeros'tan (Ajax'ın çılgınlığı) Dostoyevski ve Beckett'e (*Adlandırılamayan*, 1953) kadar narsisizmle önemli bağlantılarını korumaktadır.

Eserin yaratılışının kökenindeki ıstıraplar arasında yer alan utanç, bazen metinde kendine yer bularak okuyucunun bu deneyimi paylaşmasını ve onunla yüzleşmenin ikili yolunun farkına varmasını sağlar: İçinde boğulmak ya da ona meydan okumak ve kendi kendine veya toplumsal grup karşısın-

da onun üstesinden gelmek. Beckett'in çalışmaları hakkındaki yorumunda D. Anzieu, yazarın deneyiminin ve özellikle de Bion'la olan psikanalizinin edebi dönüşümündeki işlevini açıkça gösterir. Bu psikanaliz, onu serserinin aşağılanmasına mahkûm etmiş gibi görünen acı ve utancın karanlık arka planıyla yüzleşmesini sağlamıştır.

Utanç, felsefeye varoluşsal fenomenoloji yoluyla, özellikle Sartre ile girmiştir: Ötekinin gözünde yabancılaşma: Özne, kendisinin bütünü için geçerli olan kısmi bir dışavurumuna indirgenir: Eylem varlığı tanımlar. Ama bu aynı zamanda, ahlaki çirkinliğin (iğrenç fare, hain, *Bulantı*, *Kirli Eller* vb.); çocukluktan itibaren, hırsın kökenindeki fiziksel çirkinliğin, hatta çocukluğun, entelektüel teşhirciliğin (*Sözcükler*)[2] utancıdır. Flaubert'in ruhsal biyografisine göre yapıtlarının temelindeki güdülenme, ailenin aptalı olarak görülmesi gerçeğine dayanmaktadır. Utanç kısmen kökenle bağlantılıdır ve bu da öznenin annebabasının arzusundaki yeri ile bağlantılıdır Utancın grupsal ve kuşaklarötesi boyutları (literatürde klinik uygulamadan daha fazlası mevcuttur) ayrıntılı bir çalışma (tarihsel, coğrafi, klinik) gerektirmektedir.

Ruth Benedict'in "suçluluk uygarlıkları" ve "utanç uygarlıkları" arasındaki etnolojik ayrımı, tartışmalı olmakla birlikte sık sık birincisinden ikincisine geçtiğimiz şeklinde alıntılanmıştır. Ancak klinik alanda da olduğu gibi, suçluluk ile utancı ilişkilendirmeye devam etmiştir. Buna daha sonra geri döneceğiz.

Oysa psikiyatride, Pinel[3] sonrasında; deliyi, deliliğinin canavarca yönünden utandırmak "ahlaki iyileşmenin" bir parçasıydı. Psikanalitik yöntem, her şeyi söyleme kuralıyla utancın başlaması korkusuna neden olabilir. Ancak psikanalitik yöntem, ilkesel olarak yargının askıya alınmasıyla, yüz yüze olmaktan kaçınılan düzenlemeyle bilinçli öznel deneyimin ötesindeki nesnesinin ta kendisiyle bu korkuyu dışlamaya çalışır. Toplumsal dünyanın dışında olma hali, öznenin kendisi hakkında utanç yaratan şeyle yüzleşmesini olanaklı kılarak kişiye bu utanç hakkında konuşması ya da ondan kaçınması için seçenek sunar (pek çok kırılmanın özellikle ergenlik döneminde gerçekleştiği de görülmektedir).

Utanç geçmişe dönük veya beklenen, akut veya kronik, kısa süreli veya hastalıklı olabilir. Ancak aynı zamanda normal bir duygudur ve bütünüyle yokluğu da bir sorundur çünkü (Freud'un belirttiği gibi) melankolik ile psikotik olanın niteliklerindendir. Normal ile patolojik olan arasındaki fark anlaşılabilirlik, zorlama ve istila edilme duygusunun derecesi ve yoğunluğu ve

2 *Bulantı, Kirli Eller, Sözcükler*, Fransız filozof Jean Paul Sartre'ın yapıtlarından bazılarıdır. (ed. n.)

3 Philippe Pinel (1745-1826) Akıl hastalarını zincirlerinden kurtaran hekim olarak da bilinen psikiyatrinin öncüsü Fransız bilim insanı. Pinel, akıl hastalıklarının sınıflandırılması, ahlaki bir sağaltım uygulanması gibi birçok yeniliğe imza atmış ve Fransız Devrimi'nin getirdiği yeniliklerin tıbba yansımasını sağlamıştır. (ed. n.)

hepsinden önemlisi, özdeğer duygusunun sürekliliğindeki bozulma dışında pek temellendirilemez.

Utanç, özellikle ergenlik döneminde, ıstırap ve suçluluk, kendini değersiz görme, acı veren bedensel deneyimler, dismorfofobi[4], acı, nefret ve kırgınlığın birbirine karıştığı ve özkıyım riskini de içerebilen karmaşık hüzün yaşantılarının bir unsurunu oluşturur.

Psikanalitik Kuramda Utanç

Fliess ile yazışmaların yer aldığı "Psikanalizin Doğuşu"[5] adlı kitapta erinlik öncesi ve sonrasında utanç, fobi ve cinsellik arasındaki ilişki sorunu ele alınır ki "sonradan etki" düşüncesi buradan ortaya çıkar. Emma'nın ergenlik dönemindeki fobisinin nedeni erinlikten önceki döneme dayanır: Satıcılar tarafından cinsel olarak uyarıldığı mağazaya geri döndüğü için utanmıştır. Cinselliğin dölsel boyutu, çocuğun utancının yeniden canlanmasına bir anlam ve travmatik bir ağırlık verir.

Düşlerin Yorumu'nda[6] Freud, kendi çocukluk düşlerinden birini anlatır (Joseph Amca düşü): Freud burada küçük bir çocuktur ve yatağını ıslattığı için annebabası tarafından utandırılır. Anne ve babasına ileride yeni, temiz ve daha güzel bir yatak almak için söz verir. O. Mannoni buna "Freud, utanç konusunu çok erken halletti ve aynı zamanda bize hırsın, bu durumun çaresi olduğunu öğretti" yorumunu yapmıştır. Yatağını ıslatan çocukların hırslı yetişkinler oldukları söylenir.

Düşlerin Yorumu'na göre, sık görülen çıplaklık düşlerinin gizil içeriğinin yorumu, çocuksu teşhir arzularını gerçekleştirme isteğidir. Tanıkların kayıtsızlığı, onları kışkırtma ve baştan çıkartma arzusunu yadsır.

Takıntılı nevroz kuramı, Freud'un utancı bir karşı-yatırım, tipik bir karşıt tepki kurma olarak görmesine neden oldu. Şöyle yazar: "Cinselliğin gizil dönemi olarak nitelendirilebilecek yaşam diliminde... ruhsal yaşamda, erojen bölgelerin sağladığı uyarımlar pahasına karşı tepki oluşumlarının, utanma, iğrenme, ahlak gibi karşı-güçlerin, cinsel dürtülerin daha sonraki eyleme geçmelerine tıpkı bir dalgakıran gibi karşı çıkan yaratılışları görülür."[7] Ancak Almanca sözcüğün aralarında bir fark gözetmemesi nedeniyle, aslında burada söz konusu olan utançtan çok sıkılma meselesi değil midir?

---

4 Bedenin fiziksel özelliklerinin bir kusur olarak yaşanması ya da bir kusurun aşırı abartılması durumu. (ed. n.)

5 Sigmund Freud (1887-1902), *"La Naissance de la Psychanalyse,* PUF, Paris, 1979.

6 Sigmund Freud (1900), *L'interprétation des rêves,* PUF, Paris, 1967

7 Sigmund Freud (1913), La disposition à la névrose obsessionnelle, *Névrose, psychose et perversion* içinde, Fr. çev. PUF, Paris, 1981, s. 189-198.

Son dürtü kuramı ve ikinci yerleştirme, üstbenliğin yerinin sırasıyla suçlulukta, kaygıda ve utançta neresi olduğu sorusunu gündeme getirir. Utancın tersine suçun, yasağı ve dolayısıyla yasayı ihlali, cezayı, ama aynı zamanda tazminatı, olası kurtuluşu önceden varsaydığı açıktır. Bununla birlikte, Freud'un üstbenlik ile suçluluk arasındaki doğrudan bağlantı düşüncesini parantez içinde düzeltmesi dikkat çekicidir:

> **Nasıl olur da üstbenlik, kendisini esas olarak bir suçluluk duygusuyla (ya da daha doğrusu eleştirel bir durum, suçluluk duygusunun benliğin bu eleştiriyi algıladığı hal olması) ortaya koyar ve aynı zamanda benliğe karşı bu kadar katı ve acımasız bir sertlik sergiler... yıkıcı unsur üstbenliğe yerleştirilir ve benliğe doğru yönlendirilir.**[8]

Bu nedenle üstbenliğin, benliğin onun eleştirisini algılama biçimi olan utanç duygusuyla da kendini gösterebileceği düşüncesine yer açılır. Anımsarsak Freud, 1932'teki *Psikanalize Yeni Giriş Konferansları*'nda[9], üstbenliğin üç işlevini tanıtır: Kendini gözlemleme, ahlaki bilinç (vicdan) ve ideal işlevi. Utanç söz konusu olduğunda kendini değerlendirme işlevinin, içselleştirilmiş annebaba yasaklarını içerdiği ölçüde, tüm alanı kapladığı ve üstbenliğin yerini aldığı düşüncesi öne sürülebilir.

J. Guillaumin'in 1973'te yazdığı gibi utançta, üstbenlikten ayrı ve kopuk olan benliğin, benlik idealiyle sınırlı ve işlevsel bir ilişkisi söz konusu olacaktır.[10] Cinsellik ve çiftedeğerlilik ile ilgili çatışmalar karşısında narsisistik gerileme, libidoyu ve oto-erotizmi destekler ve böylece depresyon ve parçalanmadan kaçınmış olur. Yaşam narsisizmi, ölüm narsisizmine üstün gelir. Klinik uygulama, küçük düşmüş ve muzaffer bir anoreksik hastada utanç verici bulimik itki, libidinal boyutu zorla yeniden kurduğunda bunun ayrıcalıklı bir örneğini sunar.[11]

Bu ilk saptamalar utancın, öznenin kendisiyle ve benlik idealiyle libidinal ilişkisi tarafından, dolayısıyla onu suçluluktan ayırt eden, yani narsisistik bir düzen tarafından belirlendiğine dair genel olarak kabul edilen görüşü doğrulamaktadır.[12]

---

8 Sigmund Freud (1923), Le moi et le ça, *Essais de psychanalyse*, Fr. çev. Paris, Payot, 1963, s. 226.

9 Sigmund Freud (1932), *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, Fr. çev. Gallimard, Paris, 1974.

10 Guillaumin J., La honte, culpabilité et dépression, *Rev. Fr. Psychanal.*, 1973, 27, 5/6, PUF, Paris, s. 983-1006.

11 Bkz. Brusset B, vd. *La boulime*, PUF, Paris, 1991.

12 Piers G. Singers M.B. (1953), *Shame and Guilt. A psychoanalytical and cultural study*, W.W. Morton and co. 1971.

Green, A. *Narcissisme de vie et narcissisme de mort*. Minuit, Paris, 1983.

Goldberg, J., *La culpabilité. Axiome de la psychanalyse*, PUF, Paris, 1985.

Utanç ve Varlık

Utançta, eylemin ya da düşüncenin değil, ötekinin gözünde göründüğü haliyle varlığın değersizliği sorunu vardır: Açığa çıkma, ötekinin bakışında şeyleştirici nesneleşme: Sartre'ın gösterdiği gibi gözetleyicinin kendisinin de görülmesi ya da görüldüğüne inanması. Özne, yalnızca bir eylemin faili olmaya indirgenir: Hırsızı yapan hırsızlıktır, suçluyu yapan da suç. Utancın Ferenczi'nin çok iyi tanımladığı, bakmaya ve toplumsallığa ilişkin boyutunun önemi buradan kaynaklanır.

Utanç kargaşası, değer duygusuyla ilgili olmakla birlikte, özdeşleşme sistemi de dahil olmak üzere bileşenlerini açığa çıkararak değişen derecelerde kimlik duygusuyla da ilgilidir (O. Mannoni'ye göre utanç, el konulmuş gibi göründüğü an bir özdeşleşmenin kırılmasına karşılık gelir).[13]

Aynı doğrultuda utanç ve kişiliksizleşme (*dépersonnalisation*) arasındaki ilişki de doğrudan ortaya çıkmaktadır. Utanç, Lichtenberg'in varoluşsal kimlikten ayırdığı toplumsal kimliğin sorgulanmasından kaynaklanır: Bu, ötekilerin onunla ilgili sahip oldukları imgeyle belirlenmiş olan kişiliğin kaybıdır. Öznede duyumlarının, duygularının, düşüncelerinin ve eylemlerinin merkezinde olma ve onlarla ilgili inisiyatif sahibi olma duygusu ne kadar az olursa, ona verilen imge, toplumsal kendilik ve kendiliğin yapısal olarak bölünmesi durumunda oluşan sahte kendilik o kadar çok önem kazanır. Utanç duygusu coşkusal fırtınaya dönüşür, benlik ile özne ya da benlik-öznesi ile benlik-nesnesi arasındaki bir ilişki biçimini yeniden kurarak gediği bir şekilde kapatır (eğer G. Rosolato gibi, belirsiz olan kendilik kavramından kaçınma avantajına sahip olan bu terminolojiyi benimsersek).[14]

Ama aynı zamanda utancın içinde değerlerin, genellikle ya hep ya hiç olarak, kökten tersine çevrilmesi de vardır. İçinde taşıdığı ötekinin bakışı aracılığıyla zorla içeri girme, kurgusal (*spèculaire*) narsisizmin kuramsal modeli ile simgesel ve gerçeğin karşıtı olan imgesel modeli bir araya getirir. Utançta kendini gösteren özdeğer duygusunun sorgulanması, ayna evresinde çocuğun kurgusal imge (*image spèculaire*)[15] karşısında yaşadığı zafer ve coşku duygusunu tersine çevirir.

---

13 Mannoni O., *Ça n'empêche pas d'exister*, Le Seuil, Paris, 1982.

14 Bkz. Rosolato G., L'axe narcissique des dépressions, *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, 1975, 11, PUF, Paris, s. 5-34.

15 Lacan'ın tanımladığı ayna evresinde, kendini "ben" olarak tanımak, kendini başkası olarak tanımak gibidir: "Evet, aynadaki kişi benim". Bu nedenle aynadaki imge, kurgusaldır. Ayna evresi, özne için parçalanmış bir beden imgesinden onun bütünleşmiş bir biçimine uzanan düşlemler silsilesini üreten bir dramadır ve temelde kendine yabancılaştırıcıdır. (ed. n.)

https://en.wikipedia.org/wiki/Mirror_stage

Lacan buna açıkça atıfta bulunmuştur: "Bakış, utancın alevinde, ötekinin araya girmesiyle kaybolan ve aniden yeniden bulunan bu nesnedir" ve devamında: "Sapkınlıkta olduğu gibi, öznelliğin bölünmesiyle karşılaştığında özne, kendini bir nesne olarak tanımlar, ... özne, kendisini öteki bir iradenin nesnesi yapar... Ötekinin beni gördüğü gibi olduğumu kabul ediyorum."[16]

Gerçekliğe, altbenliğe ve üstbenliğe olan üçlü bağımlılığı nedeniyle benliğin doğrudan ve tutarlı bir tasarımı yoktur.[17] Utanç, öznenin bilinçdışının varlığından kaynaklanan temel bölünmeyi gösterir: Özerk olmaktan uzak olan benlik, ötekinin özne, kendininse öteki olarak tanımasını talep eder.

Ancak kurgusal imge, kendi içinde yoğunlaşan[18] ve utancın analiziyle saptanması kolaylaşan çeşitli boyutların kesişim noktasındadır.

Bazı çağdaş yazarlar, Freud'un bakış açısını genişleterek utanç deneyiminin şu ya da bu yönüne ışık tutan ve metapsikolojide ona yer açan utanç yorumları önermişlerdir. Böylece, ergenlik dönemindeki utancın çok belirgin boyutlarını içinde barındıran fallik teşhirciliğin anal sergilemeyle tersine çevrilmesinden söz edilmiştir. İğdiş edilmenin belirsiz bir yadsınması olarak fallik narsisizm ve teşhircilik, tersine çevirme olarak anal sergileme: En mahrem olan en aleni hale gelir. Toplumsal yaşamın ve simgesel değiş tokuş olanağının koşulları olan analiteye bağlı olan gizleme, karşıt tepki kurma ve yadsıma; krizler halinde gelen (paroksismal) eksikliklerle, ötekiyle, özerklik duygusuyla ve mahrem kendilikle olan ilişkinin (M. Khan'a göre *the privacy of the self*[19]) yapılandırıcı değerini ortaya koyarlar. Sır ve mahremiyet alanı, dürtünün özneleştirilmesi için gerekli koşullardır.

Burada savunmak istediğim bir düşünce ortaya çıkıveriyor: Utanç, ruhsal ve bedensel birlikteliğin çeşitli ters dönmeleri tarafından belirlenir, bu da özellikle ergenlerde benliğin bedenin duyumlarına ve deneyimine yaslanmasıyla oluşur: Freud tarafından tanımlanan beden-benlik ve bir dereceye kadar D. Anzieu tarafından tanımlanan deri-benlik[20]. Bu bakış açısı, çocukluğun travmatik yaşantılarının erken ergenlikte, ama bazen kalıcı olarak, güncellenmesi varsayımlarının oluşturulmasına yol açar ki bu yaşantılar, benlik için ideal karşısında katlanılamaz olan gerilemeleri kışkırtırlar. Çocuk tarafından kendilik ve kendiliğin sürekliliği duygusundan çok, kendilik değeri duygusunun oluşturulması ancak annenin aynalama işlevi (*mirorring*)[21]

16 Lacan J., *Ecrits*, Le Seuil, Paris, 1966.

17 Freud S., *agy*.

18 Rosolato G., *agy*.

19 "Kendiliğin mahremiyeti" metinde İngilizce olarak kullanılmıştır. (ed. n.)

20 Anzieu D., *Le Moi-peau*, Dunod, Paris, 1985.

21 "Aynalama" metinde İngilizce olarak kullanılmıştır. (ed. n.)

ve babaya özdeşleştirici göndermeler yapılması yoluyla olasıdır. O zaman utancın neden, suçluluğun tersine, bu kadar sıklıkla yapmaktan çok olmaya, kimliğe ve dolayısıyla kökene, soylara, ada, annebabaların kendiliğe yönelik arzularına göndermede bulunduğunu anlıyoruz.

Karşılıklı ilişkiler içinde yapılandırılan kendilik imgesi buna bağımlı kalır. Var olma ve kendi olma duygusunu, başka bir deyişle kimlik ve cinsel kimlik duygusunu zorunlu olarak oluşturan değer duygusunu sağlamlaştırır. Ergenlik dönemindeki dönüşümler, gizil dönemde kurulan narsisistik düzenlemeleri sorgular ve kırılganlıklarını ortaya çıkarır. Annebabaya veya daha doğrusu idealize edilmiş annebaba imgesine olan bağımlılık onları katlanılmaz kılar.

Bu ilk saptamalar, ergen kliniğine geçmeden önce ergenliğin metapsikolojisini bu bakış açılarının yardımıyla ele almamıza yardımcı olacaktır.

Utancın Metapsikolojisi

Freudcu kuramda utanç, kaygı ve suçlulukla birlikte "olumsuz duygulanımlar" grubuna girer; bu da bilinç, önbilinç ve bilinçdışı temsillerle birlikte analiz edilmesi gereken duygusal değiş tokuşlar, duygulanımsal yapılanmalar ve bağların varlığını ortaya koyar. Temsile karşı bir tür dürtüsel temsil olan duygulanımın, sonunda ona karşılık gelen temsillerle olan bağı kopabilir ve başkalarına bağlanabilir. Bu nedenle utancın çok çeşitli temaları ve aldatıcı bir karakteri vardır. Ancak kaygıdan farklı olarak ve suçlulukta olduğu gibi, utanç duygulanımı, kendiliğin kendiyle ilişkisindeki anlamla yüklenmiş kalır: Utanmak, ötekinin sizi utandırması gibi, annebabanın çocuğu utandırabilmesi gibi, kendini utandırmaktır. Anılarındaki faili ve nesnesi kişinin kendisinden başkası olmayan aşağılama sahnesi, bir ıstırap aralığı ve değişen derecelerde mazoşist bir doyum yaratır. Ötekiyle ilişkisi içinde sadizme doğru sapma, ötekini utandırmaya, onu küçük düşürmeye, "onu çamura sürüklemeye" ve öteki adına utanma yansıtmasına yol açar.

Freudcu kaygı modelinde, utanç sinyali ile travmatik utanç (ya da narsisistik libido eşiğinden bir utanç duygulanımına dönüşme yoluyla otomatik utanç) arasında ayrım yapabiliriz. Gerçekten de kaygı gibi utanç da, edilgen bir benliğin kontrol edilemez bir şekilde taşması olarak, gafil avlanmış, dolup taşmış ya da önceki deneyimlerin anısına bağlı olarak yalnızca bir sinyal şeklinde travmatik olabilir. Utanç sinyali, çatışma ve onun özümlemeleri karşısında özellikle ergenlik dönemindeki kaçınma, dürtüden vazgeçme, kaçınma, inkâr gibi savunmaların ortaya çıkmasına yol açar.

Her halükârda, duygulanım ortaya çıktığı anda ruhsal, duygulanımsal, cinsel, ilişkisel ve toplumsal yaşam için az ya da çok meşakkatli ve zarar verici geri

çekilme stratejilerini gerçekleştirir ve başlatır. Doğrudan ortaya çıkmadığında varlığı, etkilerinden, kılık değiştirmelerinden ve aşırı iddialılık, hırs, kibir, gurur veya başkasını utandırma eğilimine doğrudan karşı denge oluşturabilecek savunmalardan çıkarılmalıdır. Başarısız olduklarında, güncel şiddete veya utancın ruhsal ve bedensel deneyiminin travmatik istilasına yol açarlar. O halde başka bir savunma türü de, güçsüzlük duygusundan mazoşist bir hoşnutluk, ona boyun eğme ve hatta onun etkili bir şekilde gerçekleştirilmesidir.

Bu bakış açısı, utanç ile kaygı arasındaki ilişkiyi güçlendirir; utancı, ketlenme ile nevrotik belirtiler arasında, dürtüsel yaşamla yakın bir ilişki içinde konumlandırır: Kaygı, savunmaların başarısızlığı olarak görünür ve utanç gibi kendini katlama eğilimi gösterir: Utancın utancı, ama aynı zamanda utancın kaygısı ve kaygıdan utanç ya da narsisizme bağlı olarak fobiler ve takıntılar gibi nevrotik belirtilerin utancı. Ancak, az ya da çok klişeleşmiş bilinçli bir sahneyle olan bağlantıları aracılığıyla utancın gelişmesi, narsisistik çıkarlarının onu benlik tarafından savunma amaçlı kullanılmaya yönlendirdiğini gösteren bir karşıt tepki oluşturma işlevine de sahiptir.

Benlik, utancın dramlaştırılmasını daha az ıstırap amaçlı olarak ve bir maske gibi kullanır: Wurmser, *Utanç Maskesi*'nde[22] "utanç duvarlarından" söz eder. Çatışma, kaygı, kendiliğin bütünlüğüne saldırı, hatta kişiliksizleşme ve kimlik kaybı, nesneden geri çekilme ve narsisistik yatırımın artmasıyla önlenir; öznenin kendisiyle ilişkisi, nesneyle olan ilişkisinin yerini alır.

Ancak utancın bu savunma işlevi, onun travmatik boyutunun üzerini örtmemelidir. Bazen küçük olayların (bir bakış, bir yorum, bir şüphe) gerçek ya da hayali, içsel durum ile dışsal algının birleşmesinin travmatik etkisi, sonradan etkinin nedenselliğiyle açıklanır: Analiz, çoğu zaman çocukluğun narsisistik yaralarına gönderme yaptığı ortaya çıkan, acı veren bilinçli aşağılanma sahnelerinin soyağacını bulur: Kontrol kaybı (özellikle sfinkter: kirli, kötü kokulu olmak ve güçsüz olmak), çıplaklık veya beklenmedik cinsel etkinlik ve aynı zamanda Winnicott'ın kendiliğin narsisistik temellerinin oluşumunda, anne ve bebeğin erken dönem ilişkilerinde, kendilik değeri ve umut duygusunun temellendiği yanılsama alanında ve annenin kendine bakışıyla özdeşleşimde gerekli olduğunu gösterdiği narsisistik tümgüçlülüğün kaybı.

Mantıksal sonuç, nesne olmak için kaygı neyse, narsisizm için de utanç odur: Varlık, kendiliğinden beklenti, kendiliğin kendilikle bir yandan bir ideali aracılığıyla, öte yandan eylem ve nesne dolayımıyla ilişkisi. Ya da daha doğrusu bu utanç, kısa vadede kaygıdan koruyan, ancak daha sonra nesneden değilse de, en azından nesneye duyulan sevgiden korkuya neden olan

22 Wurmser L., *The mask of shame*, J. Hopkins Univ. Press. Baltimore ve Londra, 1981.

narsisistik bir gerilemeyi gerektirir. (I. Herman[23] utancı, nesneye tutunmanın birincil toplumsal bağının kopmasına, O. Mannoni ise birden el konulmuş gibi görünen bir özdeşleşmenin kırılmasına bağlamaktadır.)

Dinamik bir bakış açısından utanç, savunma düzeneklerinin başarısızlığıdır. Her ikisi de ergenlikte tam bir yeniden örgütlenme içinde olan, cinsellik ve üstbenliğin karşılaşmasının kırılgan noktasındaki duygulanım tarafından bastırma, inkâr ve yansıtma bertaraf edilir. Ensest ve baba katli arzularının ve annebabaya yönelik hayal kırıklığı ve kızgınlık biçimindeki çiftedeğerliliğin uyandırdığı kaygı, libidinal olarak kalabilen narsisistik bir gerilemeye yol açar.

Ekonomik bakış açısından, yatırımların altüst olması ve zorlayıcı yeniden yerleştirilmeleri, duygulanımın tasarıma, niceliğin niteliğe üstünlüğünü içermektedir. Utanç nöbetinin ham dürtüsel akışı, bağ çözülmesini gösterir. "Baştan sona düşlem", etkinlik-edilgenlik ilişkisinin[24] istikrarsızlığı, "gerçeğe geçişe" (Lacancı imgesel ve simgesele karşıt olarak)[25] karşılık gelecek olan utanç dalgasının büyüklüğü, katılığı ve klişeleşmiş olması üzerinde haklı olarak ısrar ettik.

Yerleşimsel (*topique*) bakış açısından ise benlik, üstbenlik ve benlik ideali, göreceli ayrılıklarını ve ergenlik döneminde bütünleşme eksikliklerini ortaya koyarlar: Ergenliğin özümleme sürecinin nesnesi olarak benlik ideali.[26]

Utanç deneyiminin içindeki yerleştirme, yargılayan özne ile yargılanan benliğe, benlik-özne ile nesnelleştirilen ve değersizleştirilen, ama yine de olumsuz yatırım yapılan benlik-nesneye indirgenmiştir. Özne, üstbenlikle özdeşleşmiştir; üstbenlik, ahlaki bilincin ortadan kalkmasıyla ötekinin kendiliğe bakışından yoksun olarak, yalnızca kendini gözlemleme işlevine indirgenmiştir. Böylece benliği bir model olarak değil, koşulsuz bir buyurgan olarak konumlanan benlik ideali karşısında olumsuz olarak değerlendirecektir. Öyleyse üstbenlik benlikten göreceli farklılaşması nedeniyle narsisizmi düzenleyen, koruyucu ve yüreklendirici içsel bir düzlem olmak işlevine sahip değildir. Bu da suçluluk ne kadar azsa, o kadar çok utanç olduğu düşüncesine yol açar. Sıklıkla ayrılmaz bir şekilde birbirleriyle ilişkilendirilseler de bu ikisi farklı düzenlerdir ve ileride göreceğimiz gibi J. Goldberg ile birlikte, suçluluğa yakın olan aşağılık duygusunun utancı ile kısmi veya libidinal utancı birbirinden ayırabiliriz. Bu sonuncusu idealle ilişkili değildir ve ona en büyük özgünlüğünü veren "utanç şehveti"ne sahiptir.

23 Herman I., *L'Instinct filial*, Fr. Çev. Denoël, Paris, 1972.

24 Guillaumin J., *agy*.

25 Goldberg J., *agy*.

26 Bkz. Gutton Ph., Idéal du moi et processus d'adolescence, *Adolescence*, 11, 1, GREUPP; Paris, 1993, s. 137-161.

Krizler halinde gelen bir duygulanım ve bir duygu olarak utanç, kökeninde yoğunlaştırılmış olarak bulunan bilinçdışı ve önbilinç tasarımlarını dışlama eğilimindedir. Duygulanımın baskınlığıyla ve tasarımla veya gerçeklikte olası olan bir gerçek sahnenin algılanması aracılığıyla düşünce ve tasarım alanı katı, basmakalıp, diyalektik olmayan ve yer değiştiremeyen bir sabitlenme eğilimine girer: Öznenin gören ve yargılayan ötekiyle özdeşleştirildiği iğneleyici bir kayıt, bunu yansıtan üçüncü kişi, kendisinin utanç verici imgesine göre güçlü bir konuma sahiptir: Utandırmak daima kendisi de utanmak demektir. Kendiliğiyle arasında yaratılan ve korunan mesafe; öznelliklerarasılığı, iletişimi, yer değiştirme ve yoğunlaşmalarla düşlemsel olarak sahnelenen nesne ilişkilerini ve de ruhsallık içi (*intrapsychique*) düzlemlerin etkileşimi ve benliğin çalışması dolayımıyla yapılan derinlemesine işleme ve simgeleştirmeyi içerdiği için, ruhsal işleyişin yerine geçme eğilimindedir.

Ergenlikte Utancın Klinik Görünümü

Psikoterapideki ergen bir kız şöyle diyordu:

"Çocukluğumda babamın ensestüel olabileceğini düşünmekten ve aynı zamanda ona dair sahip olduğum düşünceye onun da sahip olduğu düşüncesinden de utanıyorum: Teneşir horozu, hırpani ve pinti, ondan nefret ediyorum ve onu sevip sevmediğimi de söyleyemem... ama yaşamımda yaptığım tek şeyin onu tavlamak, ona boyun eğdirmek olduğunu hissediyorum. Annem beni sevdiğini söylüyor ama annem beni gözdesi, prensesi yapan anlaşmaya ihanet etti: Çocukluğun annesini kaybetmek kendini kaybetmektir. Kralın kızı olmayı isterdim ve bunu söylemekten utanıyorum."

Utanç, yalnızca Oidipus karmaşasının güncellenmesiyle değil, aynı zamanda anneyle ilişkideki narsisistik sözleşmenin kırılmasıyla da bağlantılıdır. Değersizlik duygusu, kişinin kendisiyle olan ilişkisinde, çocukluğun idealize edilmiş annebaba imgelerinin büyüsünün bozulmasının karşılığıdır. Analiz, bu sonuncuların, ulaşılacak bir model olarak benlik idealinin değil, ergenlik çağındaki toplumsal yaşamında büyüsel bir biçimde gerçekleşmesi beklenen ideal benliğin yatırım koşulu olduğunu ve öyle kaldığını göstermektedir: Fark edilmek ve seçilmek, peri ya da çekici prens tarafından değilse de en azından onu bir yıldız yapacak en büyük yönetmen tarafından.

Benzer bir kendilik değerlendirilmesi arayışını eyleme geçiren bir diğeri, enerjisi ve inadıyla televizyon haberlerinin ünlü sunucusunu baştan çıkarmayı, yıldızların her türden ilgisini çekmeyi başarır. Toplumsal açıdan ölmüş ve kendisiyle annesinin gözünde kaybolmuş olan akıl hastası babasının hapsedilmesinin kendi için ve kendi içindeki sonuçlarını davranışla-

rı aracılığıyla tersine çevirerek inkâr eder. Annebabanın toplumsal olarak aşağıda olma durumu, genellikle ergenin utandığı bir utanç nesnesidir: Bir ömür boyu sürebilen utancın utancı; eğer bir yazgı nevrozunu, bir yapıtın yaratılmasını, ya da militan bir bağlılığı yaratmıyorsa, başarı karşısında başarısızlığa neden olur.

Psikanalitik klinikte utanç, narsisistik düzenlemelerdeki ideal işlevinin değerlendirilmesini sağlar. Temasının fiziksel görünüme, davranışa veya zekaya odaklanmasına göre narsisizm olarak sınıflandırılabilir. Genellikle bedenin belirli görünümleriyle ilgilidir: Dismorfofobiler (tipik olarak, doğuştan gelen çirkinlik sevilmeyi olanaksız kılmaktadır), bulimik etkinliğe ve gerileme eğilimine bağlı anoreksik şişmanlık duygusu, bunun karşısında duran etik, estetik ideal ve tüm değerlerin kaybına ve utanca karşı tek garantör olan estetik incelik.

Diğer ergenler için ve daha yaygın olarak, uygunsuz bir durumda (giyim, saç modeli vb.) alenen görülmenin utancı, cinsel davranışların veya arzuların, sapkın düşlemlerin, gerilemeci ve pregenital eğilimlerin ortaya çıkması, aynı zamanda entelektüel narsisizme göre, ezik, eğitimsiz, aptal olarak görülme korkusu...

Benlik idealinin gözünden kendini olumsuz değerlendirme, ötekinden yani nesneden geri gelir; onu canlandıran nesne tarafından tanınması ve sevilmesi, öznenin narsisizmi için vazgeçilmezdir. Buna akran grubu, sokaktaki tanımadık kişilerin bakışları ve sosyal alan da eklenir; özellikle ergenlerde, sosyal dışlanmanın utancına karşılık gelen bu durumun etkileri kaçınma, otoerotik geri çekilme, sevilmenin, kabul görmenin, tanınmanın olanaksızlığına inanmanın yarattığı sıkıntıdır.

Bu durumlarda utanç, J. Guillaumin'in değerli yazısında[27] gösterdiği gibi, suçluluk ve depresyon arasında yer alır: Sinyal-kaygı, narsisistik gerilemeyi tetikler, böylece kaygı yerine utanç oluşur ve depresyonun tersine, tıpkı narsisizm içindeki oto-erotizm gibi, libido korunur.

Bazı yazarların utancın iki farklı yönünü ayırt etmesinin ergenlikte özel bir yeri olabilir: "Aşağılık duygusu utancı" ve "libidinal utanç". J. Goldberg'e göre aşağılık duygusu utancı, suçluluk-aşağılık duygusuna çok yakınken, kısmi utanç, dürtünün ortaya çıkışına ve ilkel düşlemlere daha yakındır: "Tüm biçimleriyle teşhircilik ve gözetlemeciliğin (*voyeurism*) yanı sıra, baştan çıkarma (baştan çıkarma-baştan çıkma) ve megaloman tümgüçlülük düşlemleri, dahası yalnızca doğa (nesne) olma düşlemi, sadizm ve mazoşizm". Bu duruma "geçici ve şehvet dolu bir kimliğin kaybedilmesi duygusu"[28] da eşlik eder.

27 Guillaumin, J., *agy*.

28 Goldberg J., *agy*, s. 73.

Libidinal Utanç

Ergenlikte, dölselliğin bütünleşmesi sorunsalında dürtüsel olanın çok yakın oluşu nedeniyle, yani düşlemsel yeniden örgütlenmeler, coşkular, arzular ve bedenin gerçek durumları göz önüne alındığında utançta baskın olan tema, cinselliğin beklenmedik şekilde ortaya çıkması ve kontrol kaybıdır: Dölsel ve boşaltımsal olan cinsel uyarılmanın öteki tarafından algılanmasıdır. Ensest ve annebaba katli, ama aynı zamanda pregenitalite ve edilgen bir biçimde Oidipal dönem öncesi anne tarafından bakım görme arzusu.[29] Daha temelde: Benliğin edilgenleşmesi ve arzulanan bir yabancılaşma olarak nesneye boyun eğme arzulanan yabancılaşma olarak nesneye edilgen boyun eğme: Diğerinin nesnesi olmak, yalnızca diğerinin nesnesi olmak. Nesneyle ilişkide arzulayan, boyun eğen, ona bağımlı olarak görünmek.

Kısmi veya libidinal utanç, içerdiği dürtüsel akışın niteliğini taşır: Suçu dışlamasa da farklı bir düzendedir.

Aşağılık Duygusu Utancı

Benlik idealiyle ve ötekilerle, akran grubuyla karşılaştırıldığında değersizleştirilmiş olan kendilik imgesi; kendiliğin kişinin kabul edilemez dışavurumlarının ve açığa çıkışlarının utancı: Fiziksel görünümden, bedeninden, eylem ve düşüncelerinden, ruhundan (aptal olmak, değersiz olmak, eğitimsiz olmak, kişilik sahibi olmamak, her zaman annebabasına bağımlı bir çocuk olmak vb.) utanç. Değer yokluğu: Ahlaki, fiziksel (güzellik) ve entelektüel nitelikler açısından.

Utanç, F. Pasche'ın megaloman benlik idealinin uyguladığı zorlamayla çok haklı olarak ilişkilendirdiği aşağılık duygusu depresyonunun merkezinde yer alır.[30] Kişinin kendisini yermesinin altında yatan, ne şüphe duyulabilir ne de terk edilebilir bir görkemli kendilik ve nesne imgesi oluşturmasıdır.

Aynı doğrultuda Kohut,[31] narsisistik yapılar ve büyüklenmeci kendilik kuramında ve genel olarak kendilik psikolojisinde utanca sık sık göndermede bulunur. A. Green, Oidipus'un suçluluğunu Ajax'ın utancıyla karşılaştırır, narsisistik bir yaranın ardından narsisistik delilik: Akhilleus'un silahları ona değil, Agamemnon'a verilmiştir. Yunanlılarla bir ilgisi olduğuna inanarak öfkeyle koyunlara saldırır (Don Kişot'un başka türde bir narsisistik çılgınlıkta değirmenlere saldırması gibi). Ajax'ın utancı özkıyımına yol açar.

29 Laufer M. ve M.E., *Adolescence et rupture du développement*, Fr. çev. PUF, Paris, 1989.

30 Pasche F., De la depression, *Rev. F. Psychanal.* 27, 2/3, PUF, Paris, 1963, s. 191-222.

31 Kohut H., *Le soi. Psychanalyses des transferts narcissiques*, Fr. çev. PUF, Paris, 1974.

Gerçek narsisistik yapılanmalarda, bilinçdışı arkaik büyüklenmeci kendilik, narsisistik yaralara bir tepkidir: Kibir, alınganlık, mesafe, ama aynı zamanda benliğin kısmi parçalanmasıyla oto-erotik gerileme yoluyla utanç ve hipokondri unsurudur.

Utanç Sendromu

L. Wurmser'e göre utanç sendromu tipik olarak şu aşamalardan oluşur:

1. Tüm duygu, ilgi, dikkat ve özellikle yakınlık, kontrolü kaybetme korkusunu uyandırır; çünkü bunlar, müdahale ve içine girişe eşdeğer olan cinsel baştan çıkarma olarak algılanır. Utancı belirleyen mazoşist coşkudur.

2. Kontrolün yeniden oluşturulması, geri çekilme veya dış dünyayla yüzleşme yoluyla sağlanır. Burada üç durum tipiktir:

- Ölme arzusuyla birlikte öfke, hiddet, karşı gelme, depresyon duygulanımları;
- Güç ve kontrol arayışında beslenme eylemine yer değiştirme, oruç kısıtlaması veya yiyeceklere öfkeli saldırı. Bunun sonucunda şişmanlık veya zayıflık değişkeninde ortaya çıkan kaygılı görüntü tasası.
- Algının tutukluğu ve geri çekilerek dışavurum, anlamanın donması ya da parçalanması, inatçı bir sessizlik, zorlantılı yalan, mesafe, kendini göstermekten beklenen büyülü bir güç: kendini canavar veya ölü, boş göstermek, gizemli bir davranışa sahip olmak.

3. Arkaik üstbenlik dolayımıyla kendini mahkûm etme ve kendini cezalandırma.

4. Yargılayan ve cezalandıran ötekinin gözüyle izinsiz girme deneyimini belirleyen yansıtma: Bu nedenle bazen ortaya çıkan utanç sanrısı ve referans düşünceleri.

L. Wurmser, teşhircilik çatışmasının gerileyerek algı ve dışavurumun ketlenmesinin baskın olduğu bir anal mazoşizm ve oral simbiyoz çatışmasına indirgendiği sonucuna varır.

Yazar tarafından önerilen semptom gruplandırması pek çok ergen olgusunu çağrıştırır, ancak utancı ana eksen olarak kabul etmek ve ondan özel bir sendrom oluşturmak çok tartışmalıdır: Utanç yalnızca bir görüntüdür ve bu olgularda ketlenme, toplumsal fobi, tipik ergenlik çatışmaları (yetişkinlerde de bulunabilir) daha az önemli değildir.

Ergenlikte Benlik, Benlik İdeali ve İdeal Benlik

Erinlikte, annebaba imgelerine yatırımın geri çekilmesi, üstbenliği benlikten ayırır ve nesnel libido pahasına genişlemesi için tüm alanı benlik idealine bırakır ve üç tipik sonuç ortaya çıkar:

- Oidipus öncesi arkaik üstbenliğin gerekliliklerinin şekil verdiği zorba benlik ideali: İlkeldir, çilecilik unsuru taşır ve dürtüsel doyumları anorekside olduğu gibi kısıtlar.
- Benlik ideali gerileyerek ideal benlikle (benlik ve altbenlik) ve tümgüçlü nesne hipomanik coşkuyla kaynaştığında en fazla ortaya çıkan, manideki utanç yokluğudur.
- Bütünleşememe veya bölünme nedeniyle birbiriyle uyumsuz kısmi sistemlere ayrılma. Gerçeklikle ilişkisi olmayan megaloman, teşhirci, çocuksu ideal benliğin etkinleşmesi, özel görev, büyülü güç, ilahi kimlik veya daha alçakgönüllü bir şekilde kahraman, aziz, şampiyon, yıldız olmaya ilişkin görkemli düşüncelerin belirleyeni olabilir: Medya, masalların yerini alır ve güçlerini bildiğimiz başka tür masal ve sihir biçimleri sunarlar.

Özellikle ergenlikte, gizil dönemde olanın tersine, bu gizli imgesel genişlemeler bölme vasıtasıyla sürdürülemedikleri zaman, benliğin gerçekçilik isteği ve telafi edici işlevlerinin, çocuksu saflıklarının ve gerçekliği giderici etkisinin farkına varılması bakımından dayanılmazdır. Olgu olarak sunduğum ve yorumladığım Thomas ("sıcak hava balonuna binmek") (gururlu veya Moğol)[32] veya "gaz hali bir duruma geçmek" demişti.[33] Benliğin ve benlik idealinin birleşiminin bir tepkisi olarak utanç uyandırırlar. Kendine eleştirel dönüş, onları kepaze ve gülünç kılar: Vazgeçmenin olanaksızlığı nedeniyle herhangi bir gerilemeye karşı savunmalar işte bu yüzdendir.

Çocuksu narsisizm, bunun şiddetle sorgulandığı, annebabaların artık onun olası gerçekleşmesinin garantörleri olarak algılanmadığı ve gerçeklikle yüzleşmenin artık ertelenemeyeceği bir zamanda benlik idealiyle bütünleştirilemez. Bu anlamda, S. Ferenczi'nin de yazdığı gibi, gerçek toplumsal isteklerin neden bir utanç unsuru olabileceği anlaşılabilir.

Bu durumda, ilk tahmin edilenin tersine, ergenlikteki utanç, zayıf bir benliğin güçlü bir benlik ideali tarafından ezilmesinden kaynaklanmaz, çünkü benlik ideali bilinçdışı üstbenlik isteklerini şekillendirme rolünü oynamaz. Onun zayıflığı, savunmacı narsisistik oluşumlara alan açar ve onlara güç

32 Mongolfière kardeşler 1783'te sıcak hava kullanarak ilk balonlu uçuşu gerçekleştiren kişilerdir. Burada bir sözcük oyunu yapılmakta Mongolfière sözcüğü ikiye bölünmekte "Mongol" Moğol ve "fière" gurur olarak kullanılmaktadır. (ed. n.)

33 Brusset B., Du miroir aux liens, *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, 1989, 7, s. 103-123.

verir. Örneğin, M. Laufer'in "dölsel sahte benlik ideali" olarak tanımladığı anlamda ya da yine gerçekte etkin bir konumu olası kılan bir hedefin peşinde koşma anlamında: Tutku, bağımlılık, zorlantılı çileci davranış, vb. Yanlış adım, başarısızlık, öznenin yatırımlarını kutuplaştıran bu amacın narsisizminin savunmacı ve onarıcı değeriyle orantılı olan bir çöküştür.

Yeti Kaybı

Dil, "kaybet ya da itibarını kurtar", "kaybet ya da soğukkanlılığı koru" der. Utanç, soğukkanlılığın kaybıdır. Aslında, üstesinden gelebilmek için yalan söyleme, gizleme, kendine saklama, nesneye hayır deme gibi kapsama yetisi, genetik bakış açısından, çocuğun bedeniyle, hazla, tavırları da artık önemli olan annesiyle ilişkisindeki analite deneyimlerine gönderme yapar.

Utanç, aslında analitenin, bakma (*scopic*) dürtüsüyle ilgisiz olmayan çeşitli önemli boyutlarını içerir. Ancak analitenin ne kadar benlik, üstbenlik ve nesneyle olan ilişkinin yapılanmasına katkıda bulunduğunu noksansız olarak içermez. Orada özne-nesne ilişkilerinin düzenleyici sınırının ve buna bağlı olarak benliğin kendiyle, özne olarak kendinin, fail (eylem, bilgi, düşünce öznesi) ve nesne olarak kendiliğin düzenleyici sınırının ortadan kalktığını görüyoruz: Kendi ile öteki arasındaki sınır, kişi için bilinebilir, kabul edilebilir ile bilinemez, kabul edilemez, özgün olarak yalnızca dış, nefret edilen ve kötü olarak reddedilen pis nesne arasındaki sınırla iki katına çıkar. Yetersizliği bir kafa karışıklığı unsuru olan temel kutuplulukların bu ilk örgütlü bölünmesi, utancın doruğunda tehlikeye girer: İlk düzensizlik, istilacı bir duygulanım pahasına aşılır. Buna bağlı olarak, iç-dış sınırının ortadan kaldırılması, gerçekliğin yansıtılmasını ve algılanmasını etkililikten yoksun bırakır (tıpkı bastırılmış olanın geri dönüşünün onun baskısını yok etmesi gibi).

İşte tam da bu anlamda utançtan bir felaket olarak söz edebiliriz. R. Thom'un[34] kuramında tüm yapılar, iç içe geçen ancak kendi yasalarını koruyan iki alan arasındaki etkileşimin sonucu olarak kabul edilir. Bir dış alan, bir iç alanın kontrolünü ele alır ve sürekli bir değişime göre bükülürse alan, belirli bir eşiğin ötesinde, içsel referans alanında bir çatallanma meydana gelene kadar kontrolü elinde tutar. İki alan arasındaki bir gerilimle sonuçlanan bu çatallanma, bir yıkıma eşdeğer olan bir süreksizlik üretir. İç ve dış ruhsal alanlar ilişkisinde utançla yapılan bu benzetme dikkat çekicidir.

Kontrol kaybı veya kontrol edilemeyenle yüzleşmede utanç, öznenin kendi merkezinde duramadığını gösterir: Bedene, arzuya, kendindeki ötekine karşı bağımlılığa bir örnek sunar.

34 René Thom (1923-2002), yıkımlar kuramını (*théorie des catastrophes*) geliştiren Fransız matematikçidir. (ed. n.)

Ancak eksikliklerinin ortaya koyduğu gibi, analite ve oto-erotizmin yapılandırıcı rolünün ötesinde, bedensel deneyimde benliğin temellerinin açıkça görülmesine izin verir. Benlik her şeyden önce bedensel, yüzey ve bir yüzeyin izdüşümü ise, kişinin kendine rağmen kızarması, dürtünün benliğe girmesine işaret eder. Kendiliğin dışavurumu olarak beden, öznenin korumak istediği şeyi açıkça ortaya çıkararak ondan kaynak alan benliğe ihanet eder: Örtüsü açılır, maskesi düşürülür, sanki çırılçıplak soyulur, duyguların ve onun içinde saklamak ve sessiz bırakmak istediği düşüncelerin, görünür ve gerçek bedensel etkisi karşısında şaşırır.

Ruhsal kapsayanın başarısızlığı, nöbetler halinde gelen bedenselleştirmeye (özellikle yüzün kızarmasını belirleyen bu insani duygunun fizyolojik sonuçları, dolayısıyla eritrofobi) veya sıklıkla geriye dönük mazoşist yinelemelere giden yolu açar.

D. Anzieu tarafından 1974'te tanımlanan Deri-benliğin[35], dışsal tehlikelere karşı koruma, içsel iyi şeylerin korunması ve nesneyle olan süzgeçten geçirilmiş değiş tokuşların üç ana işlevi, utanç durumunda tehlikeye girer. Ergenlikte çok kırılgan ve kararsız olan bedensel benlik ile ruhsal benlik arasındaki fark aniden ortadan kalkar.

Fakat bedensel ortaya çıkış, onun bölme vasıtasıyla yeniden kurulmasını ikincil olarak olası kılar. Böylece, utanç durumunda bedenin ihaneti, belirli bedensel yönleri kendine yabancı kılan bölme ve yansıtma düzenekleriyle aynı yönde ilerler, beden az çok zulmedici yansıtmaların yeri olur, örneğin anoreksik, kendi bedenini şişman, tıksa basa dolu ve boğulmak üzere olarak algılar.

Utanç, birden fazla tersine çevirmeyi içerir: Kendini beğenmişliğin değerlerinin, gururun, kendini denetlemenin ve doğrudan beden deneyiminde, üst ve altın, ön ve arkanın, derinlik ve yüzeyin ve her şeyden önce bir eldiven parmağı gibi bir tersine çevirme: En gizli olan en açıkta olan olur ve kendini sabitlenmiş, durdurulmuş, bazen silinmez, onarılamaz bir şekilde bulan ötekine verilen imgeye kendini yazar. Suçluluğun tersine, utanç sadece telafi edilebilir, aşırı telafi edilebilir veya reddedilebilir. Sartre, bir çocukken, Tanrı'nın kendisine olan bakışından küfürlerle (*Sözcükler*) kurtulur ya da Baudelaire *Kötülük Çiçekleri*'ndeki *Gururun Cezası* adlı bir şiirinde şöyle yazar:

"İsa, küçük İsa! Seni iyice yukarıya ittim!
Ama ben zırhsız olarak sana saldırmak isteseydim
Utancın şanına eşit olurdu
Ve gülünç bir fetüsten başka bir şey olmazdın!"

35 Anzieu D., Le Moi-peau, *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, 1974, 9, Gallimard, Paris, s. 195-208.

Baudelaire'in kendi idealiyle ilgili olarak hissettiği gülünç bir fetüs olmaktır.

Özellikle ergenlik döneminde bedensel görünüm her iki yüzünde de, yani hem kendisi hem de başkaları için, çelişkilerin ve şüphelerin yeridir: Böylece narsisistik sorunsal, kendilik duygusu ile fiziksel görünüm arasındaki uyumsuzluk olarak algılanan fark üzerinden ortaya konabilir; giyim, vücut geliştirme, şişmanlık-zayıflık, makyaj, aile dışı toplumsal ortamda beğenilme, baştan çıkarma, sevilme, değeriyle kabul edilme için yapılanlar bu yüzdendir. Burada, erkek ve kız çocuklarında farklı olarak, kimlik ve özdeğer duygusunda devreye giren ruhsallık içi çatışmanın ayrışık düzeylerinde yoğunlaşma olur.

Bu bağlamda utanç saldırısı, kişiliksizleşmenin eşiğindedir ama aynı zamanda anti-disosiyatif, anti-depresif bir savunmacı "yeniden kişilikleştirme"dir de: Özneyi onunla böldükten sonra benliğin karşısına koyan bir düşünce nesnesidir. Kendilikten edinilen imgesinin acı veren sorgulanması, savunmacı bir ayrıntılandırmadan kaynaklandığı ve bir kısıtlama uyguladığı sürece, kimlik duygusunun geçici olarak özgürleşmesiyle öznenin konumunu çelişkili olarak sağlar. E. Jacobson'ın[36] açıkça gösterdiği gibi, kimliklerinden kaçmanın ergenlere özgü bir doyumu vardır: "Utanç, insani kimliği terk etmek için daima var olan cazibeye teslim olma arzusunun aniden ortaya çıkmasıdır", yani bunu sürdürebilmek için gerekli olan kısıtlama ve yatırımdır.

Lichtenstein[37] tarafından önerilen ayrım açısından, "toplumsal kimlik"-ten geçici olarak kurtulmanın ve "varoluşsal kimlik" arayışının, arzu edilen başkalaşım açısından bir tür utanç geçişini içerebileceğini söyleyebiliriz. Benliğin erojen bedenle özdeşleşmesi ve nesneyle ilişkide etkinlik-edilgenlik iki kutupluluğunu içeren bir düşlemin getirilmesi yoluyla kimlik duygusunun geçici olarak kaybı, erotik deneyimin ve orgazmın bir parçasıdır. Utanç ve bunun da ötesini yaratan bazı ergen davranışları böylece anlaşılabilir.

Son Söz

Ergenlik sürecinde üstbenliğin ve benlik idealinin yeniden düzenlenmesi, yerini bir gece karanlığına, kendini anlamamanın, nefretin ve sıkıntının, kabul edilmeyen gerilemeci arzuların arka planının ani bir şekilde ortaya çıkmasına ve çocuksu narsisizmin etkinleştirilmesine ve böylelikle utancın kendini değersizleştirmesinin örtbas edilmesine ya da daha doğrusu karşıtına dönmesine, itiraf edilemeyen kendine hayranlığa ve büyüklenmeci kendilik

36 Jacobson E., *Le soi et le monde objectal*, Fr. çev. PUF, Paris, 1975.

37 Lichtenstein H., Shame and guilt. Abouth Lynd, *J. Am. Psychoanal. Ass.* 1963, 11, 1.

duygusuna yol açar. Bu nedenle, ötekinin kendi üzerindeki bakışıyla özdeşleşme, kişinin kendi kişiliğinin tersine dönüşünün ve onun karşıtına dönüşünün mazoşist erotikleştirilmesini gösterir. Utancın etkisi, ruhsal benlik ve bedensel benliğin veya daha doğrusu kendilik duygusu ile dışarıdan kendisine verilen görüntü, sanki kendi varlığının hiçbir farkı yokmuş gibi birleşme eğiliminde olduğu için, başkalarının gözündeki görünüşten daha güçlüdür. Günümüz ergenleri arasında dışarıdan bireycilik olarak görünen şey, grup ve alt grup normlarına bu bağımlılıkla ödenir ve ahlakta ve suçlulukta bir düşüş olarak görünen şey, artan utanç alanının artmasıyla ödenir (bilinçli bir utanç, pekâlâ bilinçdışı suçluluk anlamına gelebilir).

Ancak kendi doğası gereği utanç, ortaya çıkan ve kendi aleyhine olan gizli bir arka planın toplumsal çevrede ortaya çıkması olayıdır. Utancın erişmesiyle, ruhsal kapsayanın başarısızlığı ve çoklu geri dönüşler yoluyla ruhsal benlik ile bedensel benlik arasındaki fark ortadan kalkar. Özne-benlik ve nesne-benlik bölünmesi, narsisistik gerileme ve değişen derecelerde mazoşizm pahasına farkı yeniden oluşturur. J.C. Lavie'nin yazdığı gibi: "Utanç, her zaman bir başkasının yargısına boyun eğmenin ilanıdır."[38] Mazoşist yatırımın derecesi aslında klinik ve kliniğin seyriyle ilgili farklılıkları açıklamaktadır.

Psikanalitik psikoterapi aracılığıyla, yargılamayı ve aile ile toplumsal yaşamdaki sorunları bir kenara bırakarak konuşmanın, dinlenmenin ve anlamanın zevki, ortaya çıkardığı öznellik içi çatışmanın ve savunmaların ötesinde ruhsallık içi sorunsalına ulaşmaya ve kırılma hatlarıyla narsisistik çatışmaları belirlemeye olanak sağlar. Utanç, genellikle ergenlik sürecine niteliğini veren düzensizliklerin ve yeniden düzenlemelerin doğrudan tanığıdır.

38 Lavie J.-C., *Espaces*, 1988, s. 16.

Filiz Torun

Utanç ve Suçluluğun Sahnesi Olarak Deri

Tırtıl ve Alice bir süre hiç konuşmadan birbirlerine baktılar,
En sonunda Tırtıl nargileyi ağzından çıkarıp uykulu bir tonda, ağır ağır konuşarak, "Kimsin sen?" diye sordu.
Bu, hiç de insanı cesaretlendiren bir sohbet başlangıcı değildi. Alice utana sıkıla konuştu:
"Ben – ben de pek bilmiyorum efendim, yani şu anda – aslına bakarsanız bu sabah uyandığımda kim olduğumu biliyordum, ancak sanırım uyandığımdan beri birkaç kez değişikliğe uğradım."
"Bu da ne demek?" dedi Tırtıl ve sert bir ifadeyle bakıp, "Açıkla bakalım!"
"Korkarım açıklayamam efendim" dedi Alice, "gördüğünüz gibi ben, ben değilim.
***Alice Harikalar Diyarında* – Lewis Carrol**[1]

Ergenlik döneminde dönüşümü başlatan bedendir, bedenin değişimlerinin habercisi ise deridir. Deri, ergenlik döneminde ayrılığa, kimlik edinmeye, cinselliğe dair farklılaşmaların ilk izlerinin belirdiği yerdir.[2] Deri bir sahne gibi değişimleri gösterirken, aynı zamanda ergenin yaşadığı içsel zorlukları, karmaşaları dışavurmasına ve göstermesine dayanak olur. Derideki değişimler cinsel organlarda, yüzde ve bedenin çeşitli yerlerinde tüylenmeler, sivilceler ve çatlaklarla kendini somut olarak gösterir. Bedensel ve ruhsal dönüşümler üst üste gelir, ruhsal dönüşümün izleri de duygulanımlar yoluyla yine deride ifade bulur. Ergenliğin temel duygulanımları olan utanç ve suçluluk da, kızarma ve terleme gibi belirtilerle kendini özellikle deride gösterir.

Tüm bu değişimler temel bir soruyu gündeme getirir: "Ben kimim?" Bu sorunun cevabı aynalarda aranır. Ergenin ayna karşısında saatler geçirmesi, tüm bu değişimleri fark etmeye, anlamaya, kabul etmeye yönelik bir uğraştır.

1 Lewis Carrol (1865), *Alice Harikalar Diyarında*, çev. Sinan Ezber, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 35.

2 Filiz Torun, "Ergende Ayrılık Çabasının Aynası: Deri", *Psikanaliz Defterleri 5*, YKY, İstanbul, s. 149.

Ancak yalnızca somut olarak ayna, bu sorunun cevabını bulması için yeterli değildir. Ergen için Oidipal nesneleri, çevresi, özellikle de arkadaşları birer ayna işlevi görür. Bazı ergenler, Oidipal özdeşleşmelerine karşı mesafe alır ve akranlarıyla yeni özdeşleşmeler yaparlar. Onların taleplerini önemser, onlar gibi olmaya çalışırlar. Ancak zorluk ve karmaşa içindeki bazı ergenler için bu süreç riskler içerir. Ya aynalar reddedilir ve fobik bir içe kapanma durumu gelişir ya da eyleme geçilerek maruz kalınan değişimlerin yol açtığı içsel şiddet dışa vurulur. Ergen bedenine yaslanarak, yıkıcı da olsa özgürlük arayışına girer. Yaşadığı içsel şiddeti derisinde sahneler. Görülmek utanç yaratır, bakışa –tıpkı bedenin değişimlerinde olduğu gibi– maruz kalınır ama bir paradoks olarak tek çare de kendilerindeki bu bakış talebinin bir karşılık bulmasıdır. Bazı ergenler bir bağımlılık gibi ötekinin bakışını ısrarla talep ederler. Acılar diyarındaki Alice gibi, kim olduğunun bilinmezliği içinde aynalara katlanamaz ama aynalar olmadan da yapamazlar. Alice'in öyküsü aslında başkalarının gözünde kendini bulma öyküsüdür.

Kimi ergenlerin öyküsü görülmekle ilgili zorluklara, ötekinin bakışına muhtaç olmasına, farklılığının tanınmasına, kendine ait bir bedeni sahiplenme ve kendi bedenine yerleşme uğraşında ne kadar zorlu bir süreç yaşadığına işaret eder. İşte bu ergenler, maruz kaldıkları zorluklara karşı eyleme geçerek kendilerini savunurlar. Eyleme geçme ihtiyacı, kişinin iç veya dış dünyasında gerçekleşen bir şeyin onu çaresiz ya da edilgen kıldığı duygusuna eşlik eden kaygıyla ilişkilidir. Söz konusu eylemler, iç dünyada yoğun dürtüsel baskılar nedeniyle kontrolden çıkma ve delirme korkusuyla veya dış dünyada ergeni çaresiz ve bağımlı hissettiren bir olayla ilgili olabilir. Bu, ergen için karmaşa altındaki dünyasından tüm riskleri içinde barındırsa da tek çıkış yolu gibi görünebilir.

Öte yandan ergenlik döneminde deride beliren ruhsal görüngüler egzama, sedef ya da alerji olarak kendini gösteren psikosomatik durumlar ya da kızarma, terleme vb. şeklinde görülen baskı altındaki ruhsallığın duygulanımlarının ifadeleri de olabilir. Ancak bu yazıda ergenin bedenine, özellikle de derisine yönelik yıkıcı eylemlerini (derisini kesme, kaşıyarak yaralar açma, saç, kaş ve kirpikleri yolma) utanç ve suçluluk bağlamında ele almaya çalışacağım. Deriye yapılan saldırılar, şiddet içeren eylemler olsa bile, yine de ergen için ruhsal bir çalışmayı, bir çabalamayı gözler önüne serer. İşte o nedenle ergenin yıkıcı bir dışavurumu olan ama aslında geleceği önceleyen bu çabasının hak ettiği değeri vurgulamak istiyorum.

Bakış ve Utanç

Utanç, kökensel bir kovulmuşluk duygusudur; şu ya da bu kabahati işlediğim gerçeği yüzünden değil, basitçe dünyaya, şeylerin ortasına "atıldığım" ve olduğum şey olabilmek için Öteki'nin aracılığına ihtiyaç duyduğum için.

J. P. Sartre[3]

Önce beden vardır ve bu beden her zaman ötekinin bakışını ve ilgisini talep eder. Bebek doğar ve anne bebeğine bakar. Bu bakış çocukta ideal benliğin (ideal ego) ilk tohumlarının atılmasını sağlar. Bebek, annenin bakışı altındadır; çıplak, savunmasız ve çaresiz. İlk utanç böylelikle oluşur. Sartre ünlü eseri *Varlık ve Hiçlik*'te[4] incinebilecek bir bedene sahip olmanın, bir yer işgal ediyor olmanın ve içinde savunmasız olunan alandan hiçbir şekilde kaçamayacak oluşun, kısacası görülüyor olmanın utancından bahseder. Öyleyse utanç "olmak" ile ilgilidir. Ama aynı zamanda "görülmek" ile de... O nedenle kökenseldir, bireyi oluşturan, ona içinde daha sonra benliğini oluşturabileceği boşluğu verendir. Annenin bebeğinin gereksinimlerine yanıt vermesi ve onları gidermesi bebeğin çaresizliğinin, eksikliğinin ve ötekine duyduğu bağımlılığının anne tarafından da kabulüdür. Anne, bebeğine eşduyumlu yanıtlar verir ve bebeğinin her şeyi kendisinin yarattığına dair yanılsamayı yaşamasına olanak sağlar. Bununla birlikte benliğin gelişmesi için bebeğin, yalnızca bedensel değil, ruhsal gerekliliklerine de önem veren ve yalnızca önem vermekle kalmayıp bunları yorumlayan bir annenin varlığına da gereksinimi vardır.

Öte yandan bebek, kendisine bakılırken bakma deneyimini de yaşar. Winnicott "Bebek annenin yüzüne baktığında ne görür?" diye sorar ve şöyle yanıtlar: "Ben bebeğin normalde kendisini gördüğünü iddia ediyorum. Bir başka deyişle anne bebeğine bakmaktadır ve *nasıl göründüğü orada ne gördüğüyle bağlantılıdır*."[5] Bazı bebekler verdiklerini geri alma, yani annenin bakışında kendisini görme, görülme ihtiyacına bir yanıt bulma deneyimini yaşamak için uzun süre beklemek durumunda kalırlar. Winnicott bu durumda bebeğin yaratıcı kapasitelerinin köreleceğini söyler. Bazı bebekler ise umudunu kesmez ve annenin bakışında bir anlam görebilmek için ellerinden geleni yaparlar. "Bu tür bir muamele gören bebek aynalar ve aynanın sunduğu şey karşısında kafası karışık olarak büyüyecektir. Annenin yüzü çocuğa cevap vermiyorsa, o zaman ayna sadece bakılacak bir şeydir, incelenecek bir şey değil."[6]

3 J. P. Sartre (1943). *Varlık ve Hiçlik*, aktaran B. Kilborne (2001), *Utanç ve Haset*, çev: Burçak Erdal, Bilgi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 138.

4 Sartre, *agy*, s. 235.

5 D. W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 139.

6 Winnicott, *agy*, s. 140.

Bebek ilk olarak annenin bakışıyla özdeşleşir. Bu özdeşleşmenin doğası, bu ilk aynanın nasıl bir ayna olduğu, ergenlik döneminde temel bir önem arz eder. Çünkü ergen de tıpkı Alice'in harikalar diyarına adım atması gibi, (yeniden) aynalar dünyasına adım atacaktır. Ayna, Winnicott'ın ifadesiyle incelenecek bir şey değil de bakılacak bir şey olduğunda, bazı ergenler için içinde bulundukları bu dönem bedenini keşfettiği, anlamaya çalıştığı, üstlendiği ve sahiplendiği bir deneyimdenöte; yalnızca ötekilerin bakışını talep ettiği, ötekilerin bakışını anlamaya çalıştığı ve ancak görüldükçe var olabildiği bir deneyimi ifade edecektir.

Aynı konuya benzer bir yaklaşımı olan ancak farklı bir biçimde tanımlayan Lacan ise altı ile on sekiz aylar arasında "Ayna Evresi" olarak adlandırdığı dönemde, çocuğun aynadaki görüntüsünü üstlendiğini söyler. Öncesinde anneyle bir olduğu deneyimini yaşayan çocuk için bu ilk ayrılık demektir. Anne bebeğini tutar, aynaya bakar ve ona "bak bu sensin" der. Ancak annenin adlandırmasıyla çocuk bu evreye geçebilir. Fink, ayna evresinin öncelikli olarak bütünleştirici olduğunu belirtir: "Çocuğa kendi bedenin imgesini bir bütün olarak verir veya yansıtır; bu, çocuğun kendisine dair ilk 'bütüncül' veya tam imgesidir."[7] Ancak ayna imgesi bir "serap", bir "çarpıtma" veya bir "kurgu" yani bebeğin bedenini veya o anki varlığını doğru yansıtmayan bir görüntüdür. Fink, ayna evresinin çocuğun bedenini idealize ettiğini, henüz gücünün yetmediği şeyleri yapabileceğini de ima ettiğini söyler. Bu ideal benlik'tir. Parman da ideal benliğin tümgüçlü olarak algılanan bir başka varlıkla, anneyle olan birincil özdeşleşmeyi kapsadığını söyler.[8] Eğer bebek tümgüçlüyse anne de tümgüçlüdür. Benlik ideali (*Ego ideal*) ve üstbenlik, ideal benlikten gelişecektir. Anne aşkı çocukta cinselliğin yolunu açıyorsa bu, taşıyıcı ruhsal yapı olan ideal benlik sayesindedir. Bir anlamda ideal benlik çocuğu annebabaya bağlayan köprüdür. "İdeal benlik sayesinde çocuk yalnızca somut bir çocuk olmayacak, annebabanın varlığına veya yokluğuna göre yapılandıracağı ruhsal bir bütünlüğe sahip olacaktır. Anne de yalnızca somut bir anne olmaktan çıkacak, çocuk için iç nesne haline gelecektir."[9] Öyleyse bu ilk özdeşleşmenin doğası, çocuğun ergenlik döneminde yapacağı özdeşleşmelerin kaderini de belirleyecektir.

Utanç, kişinin olduğu kişi ile olmak istediği kişi arasındaki farktan doğar. Bir başka ifadeyle de görüleceğinden korktuğu haliyle, görünmek istediği hal arasındaki farka bir tepkidir. Bu fark herkesin gözü önünde apaçık olarak ergenlikte belirir. Ergen, iç dünyasında yaşadığı şiddeti dışarı yansıtır ve

7 B. Fink, *Lacan'da Aşk*, çev: Elif Okan Gezmiş, Zeynep Oğuz, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018, s.133.

8 Talat Parman, *Ergenlik ya da Merhaba Hüzün*, Bağlam Yay., İstanbul, 2000, s. 77

9 Parman, *agy*, s.78.

yansıtmayı derisinde şiddetli bir şekilde sahneler. Bu dışavurum hem edilgen hem etkin unsurlar içerir. Çünkü ergen, bedenine yönelik bu hamleyle edilgen olmaktan etkin olmaya geçer. "Kesilen kol" kendisine aittir ancak "kesen el" de kendisinindir. Deriye zarar verme durumunda hem sadist hem mazoşist bileşenler vardır. Aynı zamanda bu zararı hem görmek hem de göstermek (anne-babaya, arkadaşlarına, çevresine) vardır. Freud, "Dürtüler ve Akıbetleri"[10] adlı yazısında dürtünün yaşam boyunca uğradığı değişiklikleri sıralarken kendi karşıtına dönmeye iki zıtlık çiftini örnek olarak verir. Bunlar sadizm ve mazoşizm, gözetlemecilik ve göstermeciliktir. Freud karşıtına dönmenin yalnızca dürtünün amacını etkilediğini, etkin amacın yerini edilgen amacın aldığını söyler. İşkence yapmak ve gözetlemek yerine işkence görmek ve gözetlenmek geçer. Mazoşizm aslında öznenin kendi benliğine dönmüş sadizmdir. Göstermeciliğinde kendi bedenine bakmayı içerdiği düşünüldüğünde, bunun aynı zamanda bir dürtünün öznenin kendi bedenini nesne olarak alması olduğu da düşünülmelidir. Tam da bu nedenle etkinlik ve edilgenliği aynı anda barındıran bir eylem olarak deriye saldırı, ergenin yaşadığı tüm değişimler karşısındaki âcizlik-çaresizlik halini tümgüçlülüğe çevirmeye yönelik umutsuz bir çaba olarak görülebilir. Bunun aynı zamanda anneyle bir olma tehlikesine (ve arzusuna), yani ensest nitelikli arzulara karşı bir savunma çabası olduğunu da öne sürebiliriz. Bu deneyimin kökeni ise yaşamın daha başında kendisine bakılan bebeğin aynı zamanda annesine bakmayı deneyimlediği o ilk temastadır.

Dokunmak-Dokunulmak

Deri, bakışın ilk değdiği yerdir ama aynı zamanda bebek için ilk temasında oluştuğu yerdir. Anne bebeğine bakar, ona dokunur ve onu kucaklar. Bakmak ve dokunmak burada birleşir, bakışın doğası her ne ise dokunmanın doğası da o olur. Esther Bick, benliğin parçalarının en ilkel hallerindeyken kendi aralarında bağlayıcı bir güç hissetmediğini ve bu yüzden bir sınır olarak işlev gören deri tarafından edilgen bir biçimde bir arada tutulmaları gerektiğini söyler.[11] Benliğin parçalarını bu içsel kapsama işlevi, başlangıçta bu işlevi yerine getirebilir görünen dışsal bir nesnenin içe alınmasına bağlıdır. Sonra bu işlevle özdeşleşme, bütünleşmemiş konumun yerini alır, iç ve dış alan düşlemine yol açar.

Bebeksi bütünleşmemiş konumda kapsayan nesne ihtiyacı kendini çok telaşlı bir halde, ilgiyi canlı tutabilen ve böylece en azından anlık da olsa benliğin

10 S. Freud, *Metapsikoloji*, çev. Emre Kapkın, Payel Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 119-120.

11 Esther Bick, The Experience of the Skin in Early Object-Relations, (1968), *Int. J. Psychoanal.*, (49), s. 484-486.

parçalarını bir arada tutuyor gibi deneyimlenen ışık, ses, koku ya da başka bir duyusal nesne gibi bir nesne arayışı şeklinde gösterebilir. En doyurucu nesne kapsayan, konuşan ve tanıdık kokan anne ile ağızdaki meme ucudur.[12]

Kapsayan nesne neredeyse somut bir şekilde deri gibi hissedilir. Birincil deri işlevinin kusurlu gelişimi ya gerçek nesnenin yeterliğindeki kusurlardan ya da ona karşı içe almaya zarar veren düşlemsel saldırılardan kaynaklanabilir. Bu durumda bebek, kapsayan deri işlevine bir ikame yaratma yolunu seçer ve nesneye bağımlılığın yerini sözde bir bağımsızlığın aldığı bir "ikinci deri" oluşumu söz konusu olabilir. Bick'in sözünü ettiği bu ikinci deri, Anzieu'deki deri benliğin içerici işlevinin eksikliğine karşılık gelir. İçerici işlev öncelikli olarak annenin "tutma"sı (*holding*) ile ilgilidir.

Bebekte kese olarak deri duyumunu-imgesini uyandıran şey, annenin sağladığı bebeğin gereksinimlerine uygun bedensel bakımlardır. Ruhsal temsil olarak deri-ben, annenin bedeni ile bebeğin bedeni arasındaki oyunların yanı sıra, annenin bebeğin duyumlarına ve heyecanlarına verdiği yanıtlardan ortaya çıkar; bunlar jeste ve sese dayalı yanıtlardır çünkü o sırada ses zarı, dokunsal zarın etkisini iki katına çıkarır; birinin söyleneni yankılama ve devinimi yankılama edimlerinin diğerininkileri taklit ettiği dairesel nitelikteki yanıtlardır; bebeğin, bu duyumları ve heyecanları, kendini yok olmuş hissetmeksizin giderek kendi adına yaşamasına izin veren yanıtlardır.[13]

Bu içerici işlevin eksikliğine iki kaygı biçimiyle karşılık verilir. Anzieu bunu şöyle ifade eder:

Yaygın, sürekli, dağınık, sınırları belirlenemez, tanımlanamaz, yatıştırılamaz bir dürtüsel uyarılma kaygısı, kabuksuz bir çekirdekten oluşmuş bir ruhsal topografiyi ifade eder. Birey, fiziksel acıda ya da ruhsal kaygıda ikame bir kabuk arar: Acıya bürünür. İkinci durumda kabuk vardır ama sürekliliği kesintiye uğratılmıştır. Bu bir kevgir deri-bendir; düşünceler, anılar güçlükle korunur; kaçıverirler. Boşalan bir içe sahip olma kaygısı, özellikle de her türlü kendini ifade etme durumunda saldırganlığın zorunlu olduğuna ilişkin kaygı gerçektir.[14]

Burada yokluk, anne ve çocuğun ortak bir deri yüzeyine sahip olduklarına dair düşleme ilişkindir. Bu düşlem yaşamsaldır çünkü ikincil mazoşizm gibi, ikincil narsisizmin altında yatan da budur. Bu olmadığında, örneğin bazen

12 Bick, *agy*.

13 Didier Anzieu (1985), *Deri Ben*, çev. Nesrin Tura Demiryontan, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 143-144.

14 Anzieu, *agy*, s. 144.

annenin bedensel bakımlarının libidinal niteliği yoğun bir dürtüsel uyarılma şeklinde geliştiğinde, bebek için rahatsız edici olur. Yoğun dürtüsel uyarım cinsel ve saldırgan dürtüleri içerebilir. "... o zaman ortak deri koparılıp alınmış ve yaralı olarak düşlemlenir."[15] Bu da deri-benliğin mazoşist yönde gelişmesi demektir. Ergen kendisini denetleyemez bir şekilde kaşıyarak derisinde yaralar açabilir ya da kesikler oluşturarak derisine ve dolayısıyla bedenine saldırabilir. Kendine yönelik saldırısı büyük bir utanca neden olur çünkü böylece ergen derisindeki delikleri, eksikleri, sahip olamadığını gözler önüne serer. Deri-benlik koruyucu bir kılıftır, bir anlamda bedeni örten giysidir. Ergen, asıl şimdi tüm bakışların ortasında çıplak kalmıştır. Olduğu kişi nedeniyle utanmaktadır. Bu parçalı, delikli, yaralı deri-benliğini sahiplenmenin bir yolu olarak derisine saldırır. Ergenin saldırdığı deri, kendisini yenileyerek dış dünyadan koruyan bir dokudur yani ergen kendini yenileyen bir dokuya saldırmaktadır. Öyleyse bu saldırıyı, bağ kurmaya yönelik libidinal boyutuyla ele almak yani onarılabilecek olana saldırmayı geri dönüşsüz bir yıkım yaratmayacak bir saldırı olarak görmek mümkündür. Öte yandan ergen beden bütünlüğünü sağlayan, yaşamsal bir dokuya saldırmaktadır. Bununla birlikte bedene yönelik her türlü geri dönüş, anneyle olan bir olma haline geri dönüş isteğidir; aynı zamanda ötekinin olmadığı, zamanın olmadığı hatta ölümün de olmadığı bir ana geri dönüş isteğidir. Bu nedenle deriye yönelik saldırıların amacı otoerotik bir haz duymanın yanı sıra ötekinin bakışını, kendisine ait ilgisini talep etmektir. Bu "bak görüyor musun, acı çekiyorum" demektir.[16] Acılı ve kanlı bir çabadır, tıpkı doğum gibi. Ve ergen, bu ikinci doğumda tıpkı ilk doğumda olduğu gibi tek başına olamayacağını, yardım isteğini ortaya koyar. Aslında böylelikle kendinde olmayanı ötekilerden istemektedir. O nedenle bu zorlu mücadele, ergenin bedenini sahiplenebilmesi, bedenine yerleşebilmesi ve "ben acı çekiyorum" diyebilmesi için gösterdiği bir çaba olarak görülmelidir.

Deri ve Suçluluk

Utanç "olmakla" ilgili ise eğer, suçluluk "yapmak" ile ilgilidir. Dürtülerin istilası altındaki beden ve düşünceler bazı ergenler için oldukça karmaşık bir hal alabilir ve bu ergenler kendilerini gelişimsel olarak bir çıkmaz içinde hissedebilirler. Cinselleşen beden ve yaşanılan değişimler utanç ve suçluluğun kaynağı olabilir. Utançla birlikte suçluluk da bu dönemde temel bir duygulanım olarak kendisini gösterir. Ancak burada söz konusu olan bi-

15 Anzieu, *agy*, s. 83.

16 Torun, *agy*, s. 150.

linçdışı suçluluktur. Freud 1923'te yazdığı "Benlik ve Altbenlik"[17] metninde üstbenliğin büyük bir bölümünün bilinçdışı olabileceğinden, dolayısıyla bilinçdışı suçluluk kavramından söz etmiştir. Freud, suçluluğu üstbenlikle ilişkilendirir. Üstbenlik, Oidipus karmaşasının sonucudur, onun mirasçısıdır.

Bu arada Freud bilinçdışında saldırgan dürtülerin olduğunu da söyler. Melanie Klein ise bebeğin kaygısının sadist, yıkıcı dürtülere ve düşlemlere neden olan dürtülerden köken aldığını belirtir.[18] Haset ve suçluluk arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirten Klein'a göre haset, bebeğin iyi nesnesini kurma yolundaki güçlükleri artırır; çünkü bebek, kendisinin mahrum bırakıldığı hazzın, onu hayal kırıklığına uğratan meme tarafından alıkonulduğunu hisseder. Meme, bebeği mahrum bıraktığında kötü oluverir. Klein, erken başlayan suçluluk duygusunun aşırı hasedin sonuçlarından biri olduğunu düşünür. Aynı zamanda suçluluğun en derin kaynaklarından birinin de her zaman besleyen memeye duyulan hasetle ve onun iyiliğini hasetli saldırılarla bozmuş olma duygusuyla ilgili olduğunu da ekler.

Deriye yapılan saldırılarda, yaşamın başlarında oluşan ve hasetle ilişkili olan bilinçdışı suçluluğun izlerini bulmak mümkündür. Bununla birlikte ergenlikte cinselleşen beden, dürtülerin yoğunlaşması hatta taşması ve ensestüel düşlemlerin yarattığı zorluklar ve bundan kaynaklanan utanç ve suçluluk ile de bu saldırılar ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda Moses Laufer, fiziksel dölsel (genital) yetiye ulaşmış ergenin "yeni bir aşk nesnesi bulma ve cinsel eş rolünü üstlenme gereği, mastürbasyon çatışmasıyla başa çıkmanın bir yolunu bulma gereği"[19] ile karşı karşıya geldiğini belirtir. Beden ensestüel bir bedendir, annebabanın birlikteliğinin göstergesidir. Çocukluktaki gibi sakin değildir, düşünceleri ve arzuları saklayamaz. Şimdi artık arzuların, heyecanların, yüz kızarmalarının, terlemelerin, sakar eylemlerin ortaya çıktığı bir sahnedir beden. Deri cinselleşir, uyarılmalara açık hale gelir. M. Laufer'in kavramsallaştırdığı "merkezi mastürbasyon düşlemi" (*central masturbation fantasy*) burada önem kazanır. Çocukluğun bedeni otoerotiktir; deriye yapılan saldırılar otoreotik hazza geri götürür ergeni. Mastürbasyonda da deriyle temas vardır, aynı zamanda otoerotiktir ama asıl mücadele, düşlemlerin içeriğiyle ilgilidir. M. Laufer, ergenlerde bu mücadelenin özellikle yoğunlaştığını ve anlamlı hale geldiğini söyler.

---

17 Freud, *agy*, s. 339.

18 Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 17-25.

19 M. Laufer (1974), The Central Masturbation Fantasy, The Final Sexual Organization, and Adolescence, *Psychoanal. Study Child*, (31):297-316.

> **Oidipus karmaşasının çözümü aynı zamanda kişinin ilerideki cinsel yönelimi ve "son cinsel örgütlenmesi" bakımından sayısız gerileyici doyum ve temel cinsel özdeşleşimleri içeren ve en uygun şekilde "merkezi mastürbasyon düşlemi" olarak tanımlanabilecek düşlemi belirler. Bu düşlemdeki bileşenlerin akıbeti, ergenlikteki normal ve psikopatolojik gelişimi anlamada özel bir öneme sahiptir.**[20]

M. Laufer'a göre "merkezi mastürbasyon düşlemi" evrensel bir olgudur ve varlığı ya da gücü çocuğun mastürbasyon yapıp yapmamasından bağımsızdır. Bu düşlemin içeriği gizil dönem boyunca bilinçdışı olarak kalmaya devam eder. Bununla birlikte gündüz düşleri, mastürbasyona eşlik eden düşlemler ya da oyunlar yoluyla kılık değiştirmiş olarak da ifade edilirler. M. Laufer gizil dönem çocuğu ve ön ergenin bu düşleme ve otoerotik eylem biçimlerine karşı tepkilerini ağırlıklı olarak üstbenliğin etkisi altında verdiğini ancak ergenlikle birlikte, bedensel dölsel cinsel organların fiziksel olarak olgunlaşmasıyla bu düşlemin içeriğinin yeni bir anlam kazandığına ve benlikten, öncekilerden nitelik olarak farklı taleplerde bulunduğuna inandığını belirtir. Şöyle devam eder:

> **Merkezi mastürbasyon düşleminin içeriğinin ergenlikte genellikle değişmemesine rağmen fiziksel olarak olgunlaşmış dölsel organlar bağlamında deneyimlenmesi, savunma amaçlı örgütlenmenin çok daha büyük bir baskı altında olduğu anlamına gelir. Dölleme veya gebe kalma yetisi, genellikle mastürbasyon düşleminde yer alan ensestüel arzulara karşı savunmanın gerçek anlamda yeni bir bağlamda sınanması demektir.**[21]

M. Laufer ergenlikle birlikte görülen eyleme geçme davranışlarını da ergenin merkezi mastürbasyon düşlemini tamamlamada yeni yollar bulmaya çalışma girişimlerinin bir yansıması olarak görülebileceğini düşünür. Benzer biçimde ergenlikte görülen bazı ruhsal çöküntüler veya geçici psikotik ataklar, merkezi mastürbasyon düşlemini dölsellik bağlamında tamamlamanın yeni yollarını bulma çabasındaki benlik için patolojik çözümler olsa bile, elde daha iyisinin bulunmadığını gösterir.

M. Laufer'a göre ergenler mastürbasyon ve mastürbasyon düşlemlerini "deneme eylemi" (*trialaction*) gibi kullanırlar. Bu eylem, otoerotik bir etkinliktir ve dölsel egemenliği başarmanın bir parçası olarak gerileyici düşlemlerin bütünleşmesine yardım eder. Ergenin derisine saldırarak yaptığı eyleme geçmelerini, Laufer'ın söz ettiği anlamda, birer "deneme eylemi" gibi

20 Moses Laufer (1964), Ego İdeal and Pseudo Ego Ideal, Adolescence, *Psychoanal. St. Child*, 19:196-221.

21 M. Laufer (1974), *agy*, s. 299.

düşünebiliriz. Mastürbasyon aynı zamanda ergenin, üstbenliği tarafından kabul edilebilen cinsel düşünceleri, duygu veya hazları ve kabul edilmeyenleri dolayısıyla son cinsel örgütlenmenin belirlenmesinde yer almasına izin verilmeyenleri yoklamasının bir yoludur. Ergen için sorun, hangi düşlemin kabul edilebilir hangisinin kabul edilemez olduğu değildir. Asıl sorun, kişinin bu sorunların üstesinden gelmesine yardımcı olacak savunma amaçlı örgütlenmenin yeterliliği veya yetersizliğiyle yaşamında ilk kez ergenlik döneminde karşılaşıyor olmasıdır.

> **Cinsel olarak olgunlaşmış beden, haz elde etme aracı olarak onu reddetme gereksinimine neden olan gerileyici (otoerotik) arzuların kaynağı olarak görülür. Ergen kendini, merkezi mastürbasyon düşleminde yer alan arzular yüzünden sürekli olarak hem istediği hem de izin verilmemesi gereken arzulara boyun eğme tehlikesinde hissedebilir. Bu istekler karşısında ergen kendini edilgen veya daha doğrusu muhtemelen çaresiz hisseder. Sonuç olarak bedenini kontrol etme yetisinden veya ondan gelen duyumlardan vazgeçebilir.**[22]

Ergen bu edilgenlik karşısında etkin olarak eyleme geçer. Çünkü mastürbasyonda da bir ikilik vardır. Hem gerileyici hem ilerleyici bir olguyu hemen hemen eş zamanlı olarak temsil eder. Gerileyici yönü, otoerotik eylemle ve benliğe yabancı düşlemlerin bilinçli hale gelme tehlikesiyle ilgilidir. Bu nedenle deriye yönelik saldırılar ilk nesneyle, anneyle bir olma arzusuna yani ensest nitelikli arzulara karşı bir savunma olarak okunabilir. M. Laufer'a göre ilerleyici yönü ise mastürbasyon ve beraberindeki düşlemlerin hazırlık niteliğinde bir deneyim olarak düşünülebilecek olmasıdır. Gerçek yaşamda cinsel eş rolünü üstlenmek için benlik adına bir hazırlık olarak yaşanılabilir.

Sonuç olarak ergenin derisine saldırarak eyleme geçmesi, M. Laufer'ın ifadesiyle "deneme eylemleri", her türlü riske karşın ergenin sakinleşmesine ve kısmen de olsa bedenini kontrol etmeye başladığını hissetmesine neden olacaktır. Bu çaba, patolojik sonuçlar verse de ergenliğin sonunda nihai çözüme, erişkinliğe ulaşmasına da olanak sağlayacaktır.

Son Söz...

İngiliz psikanalist D.W. Winnicott, temel yapıtı *Oyun ve Gerçeklik*'in "Annenin ve Ailenin Ayna Rolü" başlıklı kısmında, ünlü ressam Francis Bacon'dan bahseder. Bacon'ın resimlerinde insan yüzünü büyük ölçüde çarpıtarak çizmede ısrar edip bizleri çileden çıkarmakta direndiğini söyler. Ve şöyle devam eder: "Bacon'ın yüzlerinin gerçek yüzlerin algılanmasıyla pek ilgisi yok gibi

22 M. Laufer, *agy*, s. 300.

görünüyor; bana öyle geliyor ki yüzlere bakarken acı çekerek görülmeye uğraşıyor o, ki yaratıcı bakışın temelinde de bu yatar."[23] Ergenin de acı içinde derisine yaptığı saldırılarla görülme çabasının, libidinal boyutun altını çizerek yaratıcı bir çaba olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse ergen için tüm bu süreç, çıplaklığını ötekinin bakışı altında gözler önüne sermenin onun için yarattığı utancı, bakmak ve görülmek ikileminde, algıyla kavrayışı birbirine bağlama yani temelde bir bütünleşme için kullanma çabasıdır.

Winnicott görülmeye bağlı tarihsel süreci, bireyin gelişiminde şöyle tanımlamıştır:

> **"Baktığımda görülüyorum, demek ki varım. Artık bakmayı ve görülmeyi kaldırabiliyorum. Artık yaratıcı bir biçimde bakıyorum ve kavradığım şeyi algılıyorum da. Aslında (yorgun olmadıkça) orada olmayan şeyleri görmemeye özen gösteriyorum."[24]**

İşte erişkinliğe geçerken ergenlerin söylediği son söz bu olabilir!

23 Winnicott, *agy*, s. 141-142.

24 Winnicott, *agy*, s. 142.

Isée Bernateau
Çeviren: Orçun Türkay

Utançla Suçluluk Arasında Bekâreti Yitirme

Ergen tedavilerinde ilk cinsel ilişkinin izini taşımayan durumlara çok seyrek rastlanır. "İlk sefer"in anlatısında anlatmaktan kaçınma ağır bassa da şok, patlama apaçık ortadadır. Gerek genç kızlarda gerek genç erkeklerde, ilk birleşme saldırganlıkla bağlantılı gibidir ve paylaşılan ilk cinsel deneyimlerin tecavüz, şiddet, hatta cinayet düşlemlerini harekete geçirmeye elverişli olduğu görülür, o kadar ki özgürce rıza gösterildiğinde bile cinsellikle şiddet arasındaki ilişkinin, söz konusu durumlarda özel bir biçimde cisimleştiğini varsayabiliriz. Bu yüzden, ilk cinsel ilişki genç öznede sık sık utanç ve suçluluk duygularını uyandırır, bunları birbirinden ayırmak da zor görünür. Biz de ilk birleşmenin başlangıçta büyük ölçüde bu nedenle ergende utanç ve suçluluk uyandırdığı varsayımını öne sürüyoruz.

D. Suchet, "Bir cinsel başlangıç"ta (*Un commencement sexuel*) çocuk cinselliğinin iki farklı yorumunu da içerdiğini ortaya koymak için Freud'un *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'sine eğilir (2015). Bu yorumların birinde erinlik, kısmi dürtüleri düzenleyip yeniden dölsel (génital) amaca bağlı kılarak yetişkin cinselliğine ulaştırır. Bu yorumda, Freud'un da yazdığı gibi: "Cinsel dürtü şimdi üreme işlevinin egemenliğine girmiştir; özgeci bir hal almıştır denebilir" (1905, s. 121). Öteki yorum ise bunun tersine, çocuk cinselliğini "şeytanca" anlamında, kendi ayrıcalıklarını savunmayı yaşam boyu sürdüren bütünleşmez bir cinsellik olarak gösterir: "Çocuktaki çok biçimli sapkın cinsel boyut, çocuk cinselliğinin ele geçirip bir nesneye yöneldiği alanlarda kendi yerini durmaksızın savunur" (D. Suchet, 2015, s. 138). Ergenlerde ilk cinsel ilişki ister istemez bu iki yorum arasında kalır, öyle ki birini ötekinin yerine öne çıkarmak yapay bir yaklaşım olacaktır. Ergenlerin tedavisinde, çocuksu cinselliğin iki akımının dölsel ya da yetişkin olarak adlandırılan cinsel boyutta nasıl kendilerine özgü oranlarda yer bulduğunu anlamamızı yalnızca bu "ilk sefer"e dayanan *derinlemesine çalışma (perlaboration)* sağlayabilir. Azra'nın, Buket'in ve Evren'in ilk cinsel dene-

yimlerinin tedavideki yankılarından hareketle, ilk cinsel ilişkinin ne ölçüde saldırganlıkla bağlantılı olduğunu, ayrıca çocuksu cinselliğin öznede utanç ve/veya suçluluk yaratabilen bu iki çelişkili boyutunun nasıl iç içe geçtiğini ya da tersine ayrıştığını göstermeye çalışacağız. Bu çözümlemede, Freud'un "Erkeklerin Özel Tür Bir Nesne Seçimi"nden (1910) ve "Aşk Yaşamında En Genel Değersizleştirme Eğilimi Üzerine"den (1912) sonra aşk yaşamı psikolojisine üçüncü katkısı olan *Bekâret Tabusu* (1918), cinsellikle yıkıcılığı gerek bilinçte gerek bilinçdışında birleştiren bağları anlamaya çalışırken bize destek olacaktır. Freud'un aşk yaşamına ayırdığı ilk iki metinle "Bekâret Tabusu"nun arasında, Birinci Dünya Savaşı'nın görülmemiş şiddetinin zincirinden boşandığını şimdiden söylemek yersiz olmaz.

İlk Sefer: Toplu Tecavüz mü?

Azra psikoterapiye başladığında on sekiz yaşındaydı. Gelmesinin nedeni intihar etmeyi düşünmesi, artık yaşamak istememesiydi. Birkaç ay sonra, terapide ilerleme kaydedince, çok utanarak ilk kez cinsel ilişkiye girdiği iki yıllık sevgilisi Sacha'yla artık hiç yatmadığını itiraf etti. Azra bunun nedenini bilmiyordu ama artık hiç arzusu yoktu. Nedenini anlayamasa da geceleri Sacha'yla gittiği partilerde, birbirlerine âşık olmalarına ve sadık kalmaya söz vermelerine karşın birbirlerini kıskandırmaya çalışarak eğleniyor, başkalarının kendilerini tavlamasına izin veriyor, hatta kendileri başkalarını tavlıyorlardı. Seanslardan birinde, Azra son tatilde bir dramın yaşandığını anlattı. Sacha bir sürü ot içtikten sonra bir kızı öpmüştü, bunu ortak arkadaşları bir kız anlatmıştı. Sonraki seansta, Azra geldiğinde çok huzursuzdu, bana başka bir kız arkadaşından, Maya'dan söz etti. Maya ona Azra'nın kuzeni Balthazar'ın kendisine tecavüz ettiğini söylemişti. Bir partiye gitmişlerdi ve kız körkütük sarhoştu. Sonunda Balthazar'la Maya yatmıştı; ama şimdi, Maya bunu istemediğini, Balthazar'ın kendisine tecavüz ettiğini söylüyordu. Bu onun "ilk sefer"iydi, daha önce bir erkekle yatmamıştı ve hiçbir şey anımsamıyordu. Maya Instagram'a Balthazar'ın bir fotoğrafını koyup altına "tecavüzcü" yazmış, artık işin içine herkes karışmıştı ve taraflardan birini tutmaktaydı. Azra ne düşüneceğini bilemiyordu. Sacha'dan Balthazar'ın yüzünü gözünü dağıtmasını istemekle yargıçlık edecek "tarafsız" arkadaşların yanında Maya'yı Balthazar'la yüzleştirmek arasında kararsızdı. İki hafta sonra, Maya konusu kapanmıştı, ayrıca yüzleştirmeden de bir sonuç çıkmamıştı; kimin haklı olduğunu kimse bilmiyordu, görünüşe göre ikisi de haksızdı.

Buna karşılık, Azra bir ara Sacha'yla yeniden sevişmeye başladıklarını, daha çok haz almak istese de bundan mutlu olduğunu söyledi. Kaldı ki Sa-

cha'nın uyuşturucu bağımlılığı kendisini kaygılandırıyordu çünkü onunla sevişmek için sık sık ot içmeye gereksinim duyduğunu söylüyordu. Şimdi de yine kendini uyuşturucuya kaptırmış, kısa bir süre önce babasıyla Tayland'a giden arkadaşlarından bir diğeri, Abel için kaygılıydı. Onunla mesajlaşırken Abel'in babasıyla bir geneleve gittiğini, ikisinin de oradaki kızlarla cinsel ilişkiye girdiğini öğrenmişti. Azra bana şöyle dedi: "Sonuçta acayip bir şey bu, değil mi?" Bu öykü Maya'nınki gibi kendisini hem heyecanlandırmış hem de çok kaygılandırmıştı: Gözünde cinselliği sorgulayan öykülerdi. Cinsellikle ilgili kafasında bir yığın düşünce vardı (iki partnerin de rızası gerekir, sevgili aldatılmaz, önemli olan haz almaktır, cinsel eylem karşılıklı saygı çerçevesinde gerçekleşmelidir, insan başkasının bedenini tanımadan önce kendi bedeni konusunda deneyim kazanmalıdır...), ama düşüncelerinin hiçbiri yaşadıklarına uymuyordu.

İlk Sefer: Özgürce Razı Olunan Tecavüz mü?

On altı yaşındaki Buket'in psikoterapisi bir yıldır sürüyordu. Buket lisede sürekli yaşanan olaylara fazlasıyla düşkün ışıl ışıl bir ergendi, erkeklerle kızların ilişkilerine çok meraklıydı, kafasını kendisinde aşırı coşku ya da tiksinti yaratan bu tür öykülere takmıştı. Bir gün, seansa tam anlamıyla çılgına dönmüş bir halde geldi. Hem utancı hem gururu hem uyarılmayı hem de kaygıyı yansıtan karmaşık duygularla, bana yılbaşı gecesi bir çocuğun, Paul'ün dans ederken kendisini öptüğünü söyledi. Ardından sürdürdü: "Ama sonra... beni tuvalete götürüp zorladı... şey... oral seks yaptırdı... Sonra da gidip herkese söyledi, herkes beni görünce gülmeye başladı." Buket bana bir daha liseye dönemeyeceğini, o çocuğu, Paul'ü öldürmek istediğini söyledi.

Buna karşın, iki hafta sonra Paul'ün evine gitti ve "o işi yaptılar" Buket çok kaygılıydı çünkü herkes bunu biliyordu, olan biteni anlattığı bir kız arkadaşı herkese söylemişti. Bunu neden yaptığını, Paul gibi sevmediği, hiç sevmediği ve asla sevmeyeceği bir "denyo"yla neden yattığını anlamıyordu. Müdahalelerim yaşıtlarına karşı duyduğu utancın yoğunluğunun azalmasını, utancın büyümemesini sağladı. Ancak ilk seferin şoku geçmemiş, Buket'i büyük bir utançla annesine artık bakire olmadığını itiraf etmeye ve gebelik testi almak için ondan para istemeye iten bir gebelik korkusuna (yoksa arzusu mu?) yol açmıştı... Test de pozitif çıktı. Dolayısıyla, Buket'in çocuğu aldırmak için harekete geçmesi gerekti, bu da onu bir psikiyatrdan randevu almasını ve birkaç hafta kaygı giderici tedavi görmesini gerektirecek kadar yoğun bir biçimde altüst edip kaygılandırdı.

İlk Sefer: Bir Tecavüz mü?

"Ben bakirim." On sekiz yaşındaki Eren'in ikinci seansı, ilk seansta "asıl önemli olan şeyi" bana söylemediği için pişman olduğunu dile getirdikten sonra bu utanç dolu itirafıyla başladı. Cinsel ilişkiye girmekten hep korkmuştu; bu korkuya şimdi ayrıca gözünde bir eksiklik olan şeyin itirafının verdiği utanç eklenmişti: "Kadınların yanındayken engelli oluyorum" diye ekledi yere bakarak. Psikoterapi bu itirafla başladı, bu değerli olduğu kadar utanç verici sırrı kimseye söylememiş, kendine saklamıştı. J. André'nin söylediği gibi "*Yüzü olmamak* utanç bu ifadedeki metaforu ortadan kaldırır, sözcükleri harfi harfine ele alır [...]. İnsan yalnızca başkasının karşısında utanç duyar" (2017, s. 12). Freud da "Savunma Psikonevrozları Üzerine Yeni Açıklamalar"da "Kınanan şey (çocuklukta cinsel ilişkiye girmek) utanca dönüşür (bir başkası bunu öğrenirse)" der. Gerçekten de Eren'in yüzü kızardı, gözlerini indirip rahatsız bir gülümsemeyle ekledi: "Bunu size söyledikten sonra da beni kabul edecek misiniz?" D. Lauru *Ergenlikte Utanç*'ta (*L'hontologie à l'adolescence*) şöyle der: "Utanç içindeki özne, arzuya arzuyla saplanıp kalmış ve bunun bilincine varınca utanç duyan bir öznedir" (2019, s. 21). Bu yoldan gidersek, Eren'in utancı bir kadına tecavüz etme arzusuna, şiddetle bastırılmış olan ve kadın korkusunda tepkisel olarak biçimlenen bir arzuya bağlı olabilirdi. Çünkü kadınlar Eren için hiç kuşkusuz kendisinde uyandırdıkları arzu nedeniyle bir bilinmeyen toprak (*terra incognita)* oluşturuyorlardı. Partilerde ya da arkadaşlarının evlerinde gördüğünde, yan yana geldiğinde, onu korkutuyor, gözüne bütünüyle ulaşılmaz görünmeyi sürdürüyorlardı. Onuncu sınıfta bir sevgilisi olmuştu ama onunla asla sevişememişti. "Okşamadan başka bir şey yoktu ama bir engel vardı." Eren o engeli aşamayacağını hissediyordu. Buna karşın, cinsel ilişki kendisine en yüce iyi, ama ondan sürekli esirgenen bir iyi gibi görünüyordu, çünkü söylediği gibi, "gerçekten elinden gelen bir şey değildi."

Eren'de bir kadına yaklaşmayı arzuladığı anda iğdiş edilme kaygısı en üst düzeye çıkıyordu. Bir yere varmayan başarısız yaklaşma çabalarını bana uzun uzun anlattı. "Hepsi bana yasak görünüyor." Bu ona kadınları hiç tanımamış, bütün yaşamını annesiyle geçirmiş Proust'u çağrıştırdı. Kadınlara denk gelen yasakla, hepsinin arasındaki yasak kadın anneyi ilişkilendirdim. Eren'in "tokat" gibi karşıladığı bu yorum ona yaşamının sona erdiğini, aşkı asla tadamayacağını düşündürdü. Yazgısında kendini ailesi uğrunda feda etmek vardı, onlardan asla ayrılamayacaktı! Sonraki haftalarda, cinselliğin "kötü ve pis" olduğunu hissettiğini söyledi; fahişelerden çok söz etti. Kafasındaki kadın imgesinin belki kötü olduğunu, belki hepsinin fahişe

olduğunu düşündüğünü söyledim. Kabul etti ama bu düşünceden fazlasıyla utandığını, kadınların "tatlı ve hassas" olduğunu ve biri kalkıp ona böyle bir şey söylese, ondan nefret edeceğini de ekledi. Cinselliğin kendisinde olduğu kadar kadınlardaki korkunç şeyleri de açığa vurduğunu söyledim. Bu da ona herkesi bıçak darbeleriyle öldürme isteğini ve böyle bir dürtünün kendisinde yarattığı korkuyu çağrıştırdı. Sonraki haftalarda, Eren sürekli dışarı çıkıp, birileriyle buluştu; hatta bir geceyi bir kadınla geçirip onunla sevişti. Neden bunca beklediğini anlamıyordu. "Uyuşturucu gibi bir şey," dedi, "insan sürekli yapmak istiyor." Kısa bir süre sonra, gönlünü çelmeyi başardığı Irène adlı kadına çok âşık oldu, onunla kısa süreli ama tutkulu, gerçek bir aşk yaşadı.

Yeni Bir Ergenlik: "Nesneyle Cinsellik"

Öyleyse ergenlikteki önemli sorun "nesne cinselliği" olarak adlandırabileceğimiz şeydir; söz konusu nesne karşısında Azra, Buket ve Eren ne yapacağını şaşırmıştır, öyle ki bu durumda nesne, yeni nesnedir. Çünkü çocuk cinselliğinin keşfi ve yüz kızartıcılığı etkisini göreceleştirse de erinlik hâlâ dölsel nesnenin keşfedildiği belirleyici süreçtir: "O ana dek cinsel dürtü egemen olarak oto-erotiktir; şimdi ise bir cinsel nesne bulur" (Freud, 1905, s. 120). Hatta ergenliğin nesnenin varlığını, diğer bir değişle hazzın nesneden geldiğini, nesneye bağlı olacağını, nesneyle paylaşılacağını kabul etmeye dayandığı bile düşünülebilir. Bu anlamda, özellikle oto-erotik boyutu içinde göz önüne alınan çocuk cinselliğinden kökten bir kopuş söz konusudur.

Buna karşın Freud'un da hemen eklediği gibi: "Bir nesne bulma, aslında onu yeniden bulmadır" (1905, s. 136). Nesne seçimi, ergeni bastırılmış ama erinlikte dürtünün nicel artışıyla canlanan ilk aşklarına götürür. Ama ergenlikte keşfedilen bu yeni nesne tam olarak Oidipal nesne değildir: "Erinlikte nesnenin (yeniden) keşfi çocukluktaki olağanüstü kısmi nesnelerin çocuğun, kişinin tam tasarımını kavradığında gerçekleşen kaybını yineler. Ergen, arzuları bunu hem melankolik hem de coşkulu bir biçimde yeniden yaşama geçirir; ergen inanışındaki cinsiyetlerin eksiksiz tamamlayıcılığında, yüceltilen dölsel nesne kısmi nesneleri kapsayan ilk nesne memeyle kaynaşır" (F. Richard, 2019, s. 17). Bulma ile yeniden bulma arasında yeni aşk nesnesi, tüm çeşitliliğiyle kendini gösterir. İdeal ve aynı zamanda korkunç bir düş kırıklığı yaratan bir nesne, hem bildik hem yabancı bir nesne, kaygı uyandırıcı yabancılığın paradigmatik cisimleşmesidir. En iyi durumda tedavi, bu nesnenin çerçevesini belirlemeye çalışan bir araştırma alanına dönüşebilir: "Psikoterapi ve onun üçüncü kişileri, erinlik dürtüselliğinin nesne olarak

aradığı ya da kendini yoksun bıraktığı yeni yabancı toprakların manzarasını oluşturan kafa karıştırıcı nesnelere biçim verir" (Morel, 2020, s. 340). Ama genelde nesneyle cinsel eylemde ve cinsel eylem sayesinde karşılaşma en azından kısmen başarısız olur ve ergen birdenbire yalnızlığına döner. İlk birleşme, çoğunlukla başarısız olduğu, geçiştirildiği, iptal edildiği, es geçildiği, sonuç vermediği, yerildiği, ayıplandığı için Lacan'ın "Cinsel ilişki yoktur" sözünü onaylıyormuş gibidir.

Freud *Bekâret Tabusu*'nda, çoğunlukla bu ilk birleşmeyi kısmen Oidipal nesneden vazgeçişin dayattığı bilinçdışı şiddete bağlı olarak, çoğunlukla izleyen düş kırıklığını ve öfkeyi analiz eder: "Koca her zaman deyim yerindeyse bir ikamedir, asla doğru adam değildir; bir kadının aşkında ilk hak iddia edecek olan bir başka erkektir –tipik olgularda baba– koca olsa olsa ikinci sırayı alır" (1918, s. 264). Bu anlamda, Buket'in kızlığını bozdurmak için yılbaşı gecesi karşılaştığı bir "denyo"yu seçmesi, Oidipal nesnenin karşısına yüreğindeki baba nesnesini tahtından indirmeye kalkamayacak kadar "değersiz" bir genç koyarak onu bütünüyle yitirmeyi engellemeye yönelik bir uzlaşım çabası olarak anlaşılabilir. İlk cinsel ilişkisinde yine bir partide tanıştığı, bir daha görmeyeceği bir kadını seçen Eren için de aynı şey geçerlidir. Kuşkusuz bu tür bir durumu genelleştiremeyiz. Kimi zaman Azra'da olduğu gibi ilk cinsel ilişkiler, tersine, gerçek bir aşk nesnesiyle yaşanır, ama bu onları –arkadaşlar üzerinden– temsil edilebilen başka sahnelere kayan saldırgan yüklerinden yoksun bırakmaz.

Çünkü ergen cinselliği, yeni bir nesne yatırımında doyuma giden bir yol bulmaya çalışsa da, aşırıdır. İçe giriş, içine girilmesine izin verme; bunlara ayrıca ötekini çıplak görmeyi, çıplak görülmeyi, okşamayı, okşanmayı, emmeyi, emilmeyi ya da yalanmayı vb de eklemek gerekir. Sözcükler içerdikleri dürtüsel yoğunluk ölçüsünde hızla çiğleşir. "İlk sefer" korkulduğu kadar umulan bir olaydır, o kadar ki "erinlik cinselliğinin istilası, art arda gelen çiğ sahneleri yumuşatmak ister gibidir" (Caraman, 2019, s. 44). Özellikle genelde bastırma yoluyla bilinçten sertçe atılacak, ya da yarı bilinçli bir halde Balthazar'la geçirdiği geceyi hiç anımsamayan Maya'da olduğu gibi, alkolün ya da uyuşturucunun olanaklı kıldığı bilinçdışında bir olmayan-yere, bir olmayan-olaya dönüşme pahasına yaşanacaktır. Çünkü her şeyden önce arzusunun içinde öznenin maskesi düşerse her an ortaya çıkabilecek utancı engellemek gerekir: "Öznenin utanç duyduğu şey düşlemlerdir" (D. Lauru, 2019, s. 22). Freud'un da gösterdiği gibi, "patojen tasarımların bilincine varılmasını engelleyen ruhsal güçler semptomun oluşumuna katkı sağlayan güçlerdir; utanç, vicdan azabı, manevi acı doğururlar" (Breuer ve Freud, 1895, s. 216).

Ergen ilk cinsel deneyimlerinde gerçekten de kendisi için bir bilinmeyen oldukları için doğaları gereği saldırganlaşan yepyeni duygularla karşı karşıya kalır. İlk birleşmenin dürtüsel yoğunluğu ve kökten yeni oluşu bu anlamda onda başlı başına travmatik bir etki yaratır. Freud "olağandan herhangi bir biçimde sapan, yeni ya da beklenmedik, anlaşılmaz ya da tekinsiz bir şeyler içeren durumlarda en şiddetli biçimde" (Freud, 1918, s. 258) ortaya çıkan kaygıyı "ilk karşılaşma kaygısı" olarak adlandırır. Kuşkusuz özünde travmatik olabilen bu yenilik Azra'da, Buket'te ya da Eren'de olduğu gibi ilk cinsel ilişkinin sözcüklerle ifade edilmesinin neden çok zor olduğunu açıklar. Bu her zaman aşırı hoyrat, aşırı yeni, aşırı kargaşalıdır: Dolayısıyla, yalnızca ikinciler, üçüncüler ve başka seferler bu ilk duyguların gücünü travmayı yok eden düşlem senaryolarına katabilecek tasarımları ve duygulanımları gitgide bulacaktır.

İlk Birleşme, Cinsiyet Ayrımcısı Bir Saldırı mı?

İlk cinsel ilişki yine de "sonuçları ağır bir eylemdir" (Freud, 1918, s. 258). Freud bekâret tabusunun bilinçdışı kökenlerini anlamaya çalışırken, ilk heteroseksüel birleşmeyi erkeğin kadına şiddetli bir yırtıcılık sergilediği alan olarak görür: Dökülen kan da eyleme dökülen şiddeti, kadında doğal olarak korku ve hınç yaratan erkek şiddetini doğrulayabilir: "Genç bir kızın kızlığını bozmanın yarattığı tehlike, onun düşmanlığını kendi üzerine çekmekten ibaret olurdu ve müstakbel koca da böylesi bir düşmanlıktan kaçınmak için her tür nedene sahip kişiye dönüşürdü" (1918, s. 263). B. Eoche-Duval'in vurguladığı gibi, "Freud'un metnini dinlerken ortaya çıkan gizemli güç, erkekle kadın arasındaki cinsel buluşmanın alt edilemez şiddetiyle ilgilidir. Buluşmanın uzlaşmazlığı iki cinsiyet arasındaki uyum ve bütünlük idealini boşa çıkarır, çünkü farklılıklarının nefreti orada gerçeğe dönüşür. Judith ile Holofernes[1] bu konunun simgesel çifti olabilir, cinsel gecelerindeki hoyratlık ve kanlı dürtüsel şiddet anlaşmazlığın bayağılaşmasını ve baştan çıkarmanın muğlaklığını aşar" (2012, s. 84). Freud'a göre, ilk birleşme kadını kızlığını bozan erkeğe düşman eder, çünkü bu eylem onu üç bozgunla karşı karşıya bırakır: – Oidipal baba nesnesinin yitimi: "Koca her zaman deyim yerindeyse bir ikamedir, asla doğru adam değildir" (1918, s. 264), – penis hasedi: "Bu

1 Eski Ahit'in Yudit (Judith) kitabında anlatılan bu hikâyede Asur Ordusu'nun başındaki Holofernes, Bethulya şehrini kuşatır. Şehir halkından dul Yudit, halkına merhamet etmesi için Holofernes'e yalvarmaya gider. Komutan, dul kadına âşık olur ve Yudit de Holofernes'in ilgisine karşılık verir. Zengin bir ziyafetten sonra çok şarap içen Holofernes sızar. Yudit bu fırsatı kaçırmadan Holofernes'in kafasını gövdesinden ayırıp zafer içinde Bethulya'ya döner. Bu hikâyeyi Caravaggio'dan Gustav Klimt'e pek çok ressam resmetmiş, Vivaldi de üzerine bir oratoryo bestelemiştir. (ed. n.)

penis kıskançlığının arkasında, cinsler arasındaki ilişkilerde tümüyle hiç yok olmayan [...] kadının erkeğe yönelik düşmanca acılığı keşfedilir" (1918, s. 267) Cinsel eylemi tecavüze dönüştüren, erkeğinkinin altındaki konumu: "[Ferenczi'nin] görüşüne göre çiftleşme, birinin daha güçlüleşmeye doğru geliştiği ve daha zayıf olanı cinsel birleşmeye zorladığı iki benzer birey arasında gerçekleşmişti. Bu boyun eğdirmeden doğan a duyguları kadınların günümüzdeki tutumlarında da sürmektedir" (1918, s. 267). Dolayısıyla, ilk cinsel ilişkinin saldırgan yükünün kökeni cinsiyetler arasındaki çok eski savaşa dayanabilir, hem kadının erkek karşısında duyduğu hınç ve acı duygu hem de erkeğin kadından korkması o savaşın soydan gelen mirası olabilir: "Belki de bu büyük korku kadının erkekten farklı, her zaman anlaşılmaz ve gizemli, garip ve bu nedenle de görünürde düşmanca olmasından kaynaklanmaktadır" (1918, s. 259).

Freud'un analizi, cinsellik ile şiddet arasındaki itiraf edilemeyen bağı ustaca açığa çıkarır. Yine de Freud, hayal kırıklığının ardından gelen düşmanlığı yalnızca kadına atfettiğinde, erkeğe ne olduğunu merak etme hakkımız vardır. O da nesnenin her zaman yalnızca bir ikame olduğunu anlamanın yarattığı düş kırıklığıyla karşı karşıya kalmaz mı, o da bu yeni nesne seçiminin Oidipal nesnenin kaybına tanıklık ettiği gerçeğiyle karşılaşmaz mı? Dahası erkeğin ilk cinsel ilişkide penis hasediyle kesinkes karşılaşmadığı doğruysa, bu birleşmede içe girme düşüncesinin onda uyandırabileceği saldırganlığın açığa çıkmasının suçluluğuna ek olarak onun da iğdiş edilme kaygısının bazı biçimleriyle karşılaşacağı düşünülemez mi? Hiç kuşkusuz Azra'yı doyuma ulaştıramama düşüncesiyle mücadele etmek için sevişmeden önce ot içmek zorunda olan Sacha ya da çok korktuğu için eyleme geçemeyen Eren gibi, penisin vajinanın içinde kaybolmasına neden olan, çoğunlukla erken boşalmaya yol açan ve Freud'un dediği gibi, "çok sık olarak [...] kadın için bir düş kırıklığı" (1918, s. 73) olan ilk içe girişin, delikanlıya şiddetli bir iğdiş edilme kaygısı yaşatabileceği düşünülebilir. Ama her şeyden önce ilk cinsel deneyimlerde ağır basan saldırgan yükün, bütünüyle erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerdeki şiddetten kaynaklanıp kaynaklanmadığını sormak yerinde olur ki bu da onu yalnızca heteroseksüelliğe özgü bir hale getirir.

Çünkü ergen analistinin çalışma odasında, ister istemez bu saldırgan yükün gerek heteroseksüel gerek homoseksüel, bütün ilk cinsel deneyimleri etkilediği görülür. İlk cinsel ilişkinin özündeki şiddet, ilk içe giriş, gerçekten içe giren erkekte (ya da kadında) belli bir saldırganlığı, içine girilen kadında (ya da erkekte) bedene saldırıya ve bunun doğurabileceği acıya bağlı belli bir kaygıyı harekete geçirse de yalnızca cinsiyet farkına ya da içe girişe bağlı değilmiş gibi görünür. Dolayısıyla, ilk cinsel ilişkiye karışan şiddet, Freud'un

yırtıcı erkeğin *şiddet uygulayarak* kadına sahip olduğu yönündeki betimlemesini aşıp, cinsiyet atamaları kuşkusuz her zaman ilk birleşmenin cinsel saldırı olarak uygulanışında belirleyici bir rol oynayabilse de erkek egemenliğindeki tipik erkek/kadın cinsiyet atamalarından kaynaklanmıyormuş gibi görünür. Aslında, "ilk sefer"e karışan saldırı boyutu sanki nesne seçiminden bağımsız olarak, yalnızca eylemin uygulanmasıyla, ilk birleşmenin taşıyıcısı olduğu, eylemin özündeki bir şiddet gibi işler.

İlk Birleşme, Cinselliğin Bir Saldırısı

İlk cinsel ilişkilerin sonradan etkileri (*après-coup*) arasında, aslında çocuksu cinselliğin şeytani kısmı olan en boyun eğmez ve en şiddetli yanı vardır. Ergenlerde bu kısım, çiğ formülasyonlar ya da eyleme geçişler üzerinden öngörülebilir ve yalnızca düzenli seansların el verdiği ölçüde yapılan derinlemesine çalışma sayesinde evcilleştirilebilir ve yoğunluğu azaltılabilir. İlk cinsel ilişkinin travmatik etkisi karşısında, ergenlerin "ilk sefer"lerinden kaçmalarının, sıradanlaştırmalarının, yapılmış olanı olmamış kılmalarının hepsi, bu şeytansı çocuk cinselliğinin taşıyıcısı olan ve yepyeni "dölsel" cinsellikle bütünleşmesi gereken saldırı boyutuyla, tamamlanmaya yönelik çok biçimli bir girişimdir ve kimi zaman semptomatik bir ifade de kazanabilir. Freud, *Psikanaliz Üzerine Beş Ders*'te (*Cinq leçons sur la psychanalyse*) şöyle der: "Erinlikten hemen önce, eğitimin etkisiyle, kimi dürtülerin son derece etkili bir biçimde bastırılması dayatılır ve edep, tiksinti, ahlak gibi ruhsal güçler, o bastırmaları birer nöbetçi gibi koruyan güçler ortaya çıkarır" (Freud, 1910, s. 65). Kuşkusuz, toplumsal utanç boyutu, ilk seferlerin arkadaş topluluklarına duyurulması da Buket'te yılbaşı partisinde ya da Maya'da Instagram'da olduğu gibi o "ilk sefer"in travmatik yükünü ruhsal olarak tedavi etmeye yönelik girişimlerdir. Ortaya çıkınca ruhsal yaşamın anlamlandırma gücünü aşan duyguların derinlemesine çalışmasının başlaması için, topluluktan bakıp yorumlaması istenir. "Ergenlikte" der, M. de Luca, "imgeler yalnızca narsisistik bir mantığın içinde yer almaz, aynı zamanda görme dürtüsünün üç boyutuyla –görülmek/kendini görmek/başkalarının baktığını görmek– taşıdığı daha nesnesel bir boyuta karışırlar" (2020, s. 379).

Bu anlamda, ilk cinsel ilişkinin oyuncularına şiddet göstermek için şiddetli olmasına gerek yoktur. Onlara şiddet gösterir, çünkü en az doğum ve ölüm kadar temel antropolojik bir an oluşturur. Aynı bilinmezlik boyutunun taşıyıcısıdır, gerçekleştirilirken sanki hiçbir şey olmasa da, sonrasında hiçbir şeyin asla eskisi gibi olmayacağı bir geçiştir. İlk olduğu ve bu yenilik başlı başına bir şiddet olduğu için bu birleşme, kuşkusuz cinsellik ile ölümü,

daha doğrusu cinsellik ile cinayeti birbirine bağlayan gizemli ve güçlü bağın bastırılmasına daha az elverişlidir. Ergende utancı ve suçluluğu uyandıran şey, bastırmanın bu başarısızlığıdır. Bu utanç verici bağ, Freud'a *Bekâret Tabusu*'nda kan tabusunun ve dolayısıyla bekâret tabusunun "ilksel kana susamışlığa, ilksel insanın öldürme tutkusuna karşı" (1918, s. 257) mücadele etmek için yaratıldığını söylerken kendini gösterir. Eros'la Thanatos'un yakınlığı, cinsellik ile yıkıcılığı birleştiren utanç verici bağ, arzu ve haz adına egemenlik dürtüsünü ve ondaki saldırganlık potansiyelini harekete geçiren bu ilk göğüs göğüse mücadelede ortaya çıkar. "Eros ona dokunmak ister çünkü benlik ile sevilen nesnenin birleşmesini, aradaki uzamsal sınırların yok edilmesini çok ister. Ama menzilli silahın icadından önce yalnızca yakından gerçekleştirilebilen yıkıcılık da zorunlu olarak bedenlerin birbirine dokunmasını, ötekine el uzatılmasını gerektirir" (Freud, 1926, s. 239). Kimi ergenlerin böyle bir yakınlık tehlikesi karşısında, daha iyi bildikleri ve daha çok hâkim oldukları çocukluk hazlarına yöneldikleri anlaşılır. Tıpkı seansta "ilk sefer"ini hızlıca anlattıktan sonra bana şöyle diyen Charlotte gibi: "Aslında, çok da büyütecek bir şey değil gerçekten. Oldu bitti, çok da önemli değil. Ama sonrasında, süper bir ikindi kahvaltısı ettik."

KAYNAKÇA

André, J. (2017), "La honte", *La honte. Ecouter l'impossible à dire*, Paris: PUF, 2017.

Breuer, J., Freud, S. (1895), *Etudes sur l'hystérie*, Paris: PUF, 1971. [Freud, S. (2001). *Histeri üzerine çalışmalar*, (çev. E. Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.)

Caraman, F. (2019), "Albertine et les garçons", *Adolescence*, 43-59.

De Luca, M. (2020), "Entrevisible et invisible", *Adolescence*, 369-383.

Eoche-Duval, B. (2012), Pourquoi les femmes ne restent-elles pas vierges? *Libres cahiers pour la psychanalyse*, 25, 81-93.

Freud, S. (1896), "Nouvelles remarques sur les psychonévroses de défense", *La première théorie des névroses,* Paris: PUF, 1995.

Freud, S. (1905), Troisessais sur la théoriesexuelle, *Œuvrescomplètes, VI*. Paris: PUF, 2006.

Freud, S. (1910), *Cinq leçons sur la psychanalyse*, Paris: Payot et Rivages, 2001.

Freud, S. (1915-1917), Leçons d'introduction à la psychanalyse, *Œuvrescomplètes, XIV*. Paris: PUF, 2000.

Freud, S. (1918), Le tabou de la virginité. *La viesexuelle,* Paris: PUF, 1969.

Freud, S. (1926), Inhibition, symptôme et angoisse, *Œuvrescomplètes, XVII.* Paris: PUF, 1992.

Lauru, D. (2019), "L'hontologie à l'adolescence", *Carnet-psy*, 3, 224, 21-24.

Morel, A. (2020), "Trouble au pays des objets", *Adolescence*, 331-341.

Suchet, D. (2015), "Un commencement sexuel", *Revue française de psychanalyse*, 79, 5, 1434-1502.

Catherine Chabert
Çeviren: Burak Maşalacı

Kadın Olmak: Ergenlikte Suçluluk ve Utanç[1]

"Öğretmen, o her şeyi anladı. O zamana dek kimse bunu düşünmemişti. 12 yaşımdan beri ara sıra kafamın içinde komik sesler duyuyorum. Bu garip, bir mırıltı, aynı mırıldayan sesler gibi, onları duyuyorum ama birbirlerine ne dediklerinden hiçbir şey anlamıyorum. Lisedeyken, yapılan sınavlar haricinde bu beni pek rahatsız etmiyordu. Her neyse, öğretmen bana bu seslerin kime ait olabileceğini sorduğunda, hemen ona bir erkek ve bir kadın sesi olduğunu söyledim. Kavga ediyor belki de tartışıyorlarmış gibi olmaları dışında birbirlerine söylediklerinden hiçbir şey anlamıyordum. Doğru, bilmiyorsunuz tabii. Annem ile babam o dönem bana ayrılacaklarını söylemişlerdi, artık anlaşamıyorlardı. Ben bunu hiç fark edememiştim. Gelgitlerle geçen dört yılın ardından artık şimdi karar verildi, gelecek hafta ayrılıyorlar. Öğretmenin inanılmaz bir fikri vardı. Bana "Belki de bu kafanızın içerisinde duyduğunuz sesler annebabanızın tartışma sesleridir?" dedi. Bu şahane di mi? Dört yıl boyunca içtiğim tüm o sakinleştiriciler pek işe yaramamış gibi. Doğrusu nörolojik işlevlerde hiçbir sorun bulunmadı, şimdi nedenini biliyorum. Ama garip bulduğum şey, öğretmenin psikoterapi için size gelmemi istemesiydi. Açıkçası anlamıyorum, sesler artık bitti, yani gerçekten... Şey, dediği gibi benim için daha iyi olacak..." Bir an sustu, düşünceli kaldı, ardından alçak sesle *"hem sonra beni rahatsız eden başka şeyler de olabilir."*

İşte Juliette. Sarışınlığı, içtenliği, dolgun ve al yanaklarıyla Renoir tablolarındaki genç kızlar gibi gözükürdü ama o kendisini geniş kot pantolonlar, bol kazaklarla sarıp sarmalar ve terapisinin ilk aylarında bizim –çağrışımsal bir kelime olarak– "pelüş kaban" dediğimiz kapitone ceketini hiç yanından ayırmazdı! Çok sıcaklamış görünürdü, tümüyle kızarır ve hatta bazen kıpkırmızı kesilirdi. Juliette'in bedeni, ofisimin sıcaklığına rağmen içine kapandığı bu kabarık zırhın içerisinde kaybolurdu.

1 Bu metni daha önce şu yayınlarda yer almıştır: Chabert C. (1993) Entre honte et culpabilité: l'hystérie à l'adolescence, *Adolescence*, C. 11, S. 1, s. 77-86 ve Chabert, C. (2015) *La jeune fille et le psychanalyste*, Paris, Dunod. Yazarın izniyle yayımlanmıştır.

İşte Juliette, seanslarına her zaman erken gelen, rüyalarını asla hatırlamayan, lise hayatının tüm ince ayrıntılarını, günlük olayları, iyi bir öğrenci olarak varlığının tekdüze seyrini bana anlatan Juliette. Bilhassa kaygılarını ve endişelerini gizleyen dayanıksız örtüye dokunulmasın, aldatıcı korumalarının dayanaksız düzenlenişi değiştirilmesin. Güzel bir bitkiyi andıran dış görünüşüne rağmen Juliette kendisine, kırılma riski olan nakliye ambalajlarının üzerindeki "Dikkat, kırılır" etiketinden yapıştırabilirdi. Dört yıl süren "hastalığından" öylece bahsetmek neredeyse imkânsızdı. Onu heyecan verici gizli kapaklı sırlar için can atan genç kız gruplarından biraz soyutlayan, her ne olursa olsun onu diğerlerinden biraz ayrı kalmaya zorlayacak bir anormal durumu vardı, ancak deneyimlediği şeye bir kusur, bir uğursuzluk gibi yaklaşmamaya dikkat ediyordum. Juliette'in sırrı iyi korunmuştu. Annebabasına, beden eğitiminden muaf tutulmasının "gerçek" nedenini ifşa etmemeleri konusunda ısrar etmiş, bunu geçmişte ciddi bir rahatsızlık teşkil etmeyen ve hızlıca tedavi edilmiş bir bebek astımıyla gerekçelendirmeyi tercih etmişti.

Öğretmenin ustaca yorumu sayesinde Juliette'in semptomu tamamen ortadan kaybolmuş ve bu, kelimenin tam anlamıyla onu sudan çıkmış balığa döndürmüştü. Juliette semptomunu özellikle tetikliyor gibi görünen fizik sınavları dışında, pek de rahatsız edici olmayan bu semptomundan çok da etkilenmediğini söyledi bana. Çünkü bu (semptom) ona, üzerine düşünülmesine gerek olmayan, keşfedilmesi namümkün bir somatik kaynak tarafından dayatılmıştı. Dahası bundan faydalandığını, –annesinin endişelenmesini ve bakımını sağlayan– "hastalığının" annebabasını aynı meşguliyet etrafında bir araya getirdiği ve onların ayrılma tehdidini önlemeyi mümkün kıldığı fikrini fark etti ve sonunda kabul etti. Bununla birlikte kayıtsızlığı, bazen doğuştan gelen kalıtsal bir kusurun, belki de ona aktarılan bir deliliğin düşüncesiyle bağlantılı ani bir kaygıyla yarıldı: En uzak akrabalarına dair tüm ruhsal sorunları en ince ayrıntısına kadar anımsadı. Ama hepsinden de öte, bir gün bana babasının depresif dönemlerini ona çok fazla anımsatan, son zamanlardaki üzüntü ve umutsuzluk anlarının ortaya çıkmasıyla başa çıkamadığını söyledi.

Rahatsızlığının çarpıcı özelliklerine rağmen –ne de olsa sanrıları mevcuttu– psikotik işleyiş, hatta dağılma riski, öteki ile kurulan ilişkinin niteliğine bakıldığında eleniyordu: İlişkiye libidinal yatırım ve doğal yalınlığında giden düşünce süreçlerinin gelişimi söz konusuydu. Juliette'in rahatsızlığı, yatırım biçimi de dahil histerik bir semptom anlamı taşıyordu.

Ergenlik, narsisistik ve nesne yatırımları arasındaki bağlantı sorusunu tekrar tekrar gündeme getirerek utanç ve suçluluk arasındaki klasik karşıtlığı, farklı bir şekilde nasıl sorgular?

Genellikle benlik idealinin etkilerine –düşlemsel kusursuzluk modelleri, gereksinimleri ve kısıtlamaları– ve onun narsisizm üzerindeki etkisine göndermede bulunan utanç, nesneye bağlanmış olan suçluluk duygusuna, üstbenliğe ve üçüncünün tanınması tarafından yasakların dolaylı olarak içselleştirilmesiyle düzenli olarak –neredeyse tanısal– bir karşıtlık oluşturur. 1969'da André Green, utanç uygarlığı ile suçluluk uygarlığı arasındaki gerekli ayrımın altını çizmiştir:

> **Utanç, kurbanını gözünün yaşına bakmadan yakalar; hiç şüphesiz bir Tanrı'dan çok bir İblis'e atfedilmelidir – cehennemi bir güç [...] Utanç uygarlığı, babanın tümgüçlü olduğu ve kendisinin üzerinde hiçbir otorite tanımadığı bir kabile toplumu düzenine bağlıyken suçluluk medeniyeti ise [...] babanın üstünde bir yasayı içerir. Buraya dek, iki durumda da hatanın onarılması söz konusu değildir. Utançtan suçluluğa geçiş, kir ve kirlenme fikrinden, ahlaki bir kötülük farkındalığına doğru giden bir güzergâhla bağlantılıdır. Özetle utanç, sorumluluğun neredeyse hiç devreye girmediği bir duygulanımdır; Tanrılar yığınıdır [...] Oysa suçluluk, insanın istencinin yasak çiğneme yönüne doğru evrildiği ve işlediği bir hatanın sonucudur (Green, 1969, s. 178).**[2]

Ergenlik, bedenin geçirdiği zorunlu değişim ve bunun yol açtığı duygular yüzünden utanç ve suçluluğa dair bu düzeni, bir tür sönüş (collapsus) biçiminde bozmaya muktedirdir. Ötekilerle ve aynı zamanda kişinin kendi bedeniyle olan ilişkilerinin yoğun bir şekilde erotikleştirilmesiyle kendini gösteren aşırı cinselleştirme, libidonun öznenin hem kendisiyle hem de nesneleriyle olan bağlarını nasıl kapladığını gösterir. Juliette için sanrısal semptom, her ne kadar dışsal bir yazgının, dayatılan bir hastalığın etkisi olarak duyulsa da başlangıçta hiçbir şekilde utançla deneyimlenmemişti; belki de *o esnada* (yani psikiyatrik konsültasyon ve analitik tedavi öncesinde) rahatsızlıkları onun için delilik anlamını taşımıyordu. Green'in deyişiyle, "utançların en kötüsü", Tanrıların bir kişiyi melun ilan etmesidir.

Buna ek olarak, kavranması son derece güç ve bir bakıma elle tutulamayan bu semptom, vücudunu –cinsiyetli bedenini– etkilemiyordu. Semptomun işlevi, sıradışılığının bahşettiği kalınlık sayesinde cinsellikle ilişkisinde bedene dair her türlü bilinçli uğraşı uzak tutmaktı. Seslerle uğraşmak, Juliette'in hiçbir canlı anıya sahip olmadığı ergenliğin ortaya çıkış etkilerini maskelemişti. Juliette çocukluğundan beri peri masalları ve aşk hayalleriyle dolu bir dünyada yaşadı. Anna O. gibi, Juliette de –ve kelimenin tam anlamıyla Breuer'den alıntı yapabilirim– şu şekilde tanımlanabilir:

2 Green, A., 1969, Le Narcissisme moral, *Narcissisme de vie, narcissisme de mort*, Paris : Éditions de Minuit.

Taşkın bir zihinsel aktiviteye sahip bu genç kız [...] son derece monoton bir yaşam sürdü ve bu monotonluğu hiç şüphesiz hastalığıyla orantılı bir şekilde kötüleşti. Sistematik olarak "özel tiyatrosu" olarak adlandırdığı hayallere dalıyordu. Herkes onun orada olduğunu düşünürken, o zihinsel olarak peri masallarında yaşardı ama soru sorulduğunda olağan biçimde cevap verirdi. (Freud, 1895b, s. 15)[3]

Juliette'in tüm düşleri, genç ve yakışıklı şövalyeler ordusunun eşlik ettiği ama onlara kayıtsız kalan bir prensesi oynadığı roman fantezilerine yönelikti. Genellikle gözü pek, atılgan ve yakışıklı bir yabancı tarafından keşfedilip götürülüyordu. Bununla birlikte, Juliette'in en azından bana anlattığı kadarıyla düş orada kesiliverirdi. Gerçekte belki de onları daha açık saçık olarak gördüğünden, erotik gösterileri kendine sakladığından kuşkulanırdım. Bunun kanıtı daha en başında dikkatimi çekmiş olan ve yineleyen bir tepkisiydi: Juliette bariz bir sevinçle bana romantik hayallerini her getirdiğinde, birdenbire şiddetle kızarır ve konuşmayı keserdi. Yüzünü ellerinin arasına alır, başını eğer, bana bakmayı bırakır ve sessizliğe gömülürdü. Bu durumu bozan hep ben olurdum: "Düşünceli görünüyorsunuz" derdim ya da "Neredesiniz Juliette?" Bu gündüz düşlerinin öneminden, hayatında işgal ettikleri yerden ne kadar utandığını, onları çocukça, saf ve gülünç olarak nitelendirdiğini söylerdi. Katlanılması güç olanın çoğunlukla bu düşlerin tetiklediği vakitsiz kızarmalar olduğunu düşünürdüm ama bu konuda ona hiçbir şey söylemedim. Sadece bu oldukça masum hikâyelerin belki de hastalığının nedenlerini ve diğer rahatsız edici düşüncelerini gizliyor olabileceğini yorumladım. Juliette bunun ardından bana, daha da açık yüreklilikle baktı, kıpkırmızı oldu ve söylemini bolca süsleyen inkârları arttırdı. Bana, ısrarcı bir şekilde bilmediğini çünkü hiçbir şey bilmediğini söyledi. Geçen zaman içerisinde, bir oğlanı sevmeyi becerememe korkusu açığa çıktı çünkü şimdiye kadar hiç kimse onun tarafından sevilmemişti ve eşcinsel olma fikriyle birleşen bu kaygı verici korku hemen reddedildi.

Yaz tatilleri, bu soruyu askıda bırakmak için tam vaktinde geldi, daha organize ve birbirine bağlı hale gelen aktarımsal hareketlerle desteklendi. Geri dönüşte, sorun halledilmişti. Tatil yerinden ayrılmadan üç gün evvel, seanslarına tekrar devam etmeden bir hafta önce Juliette, yabancı bir genç olan Tom ile tanışmıştı. Birbirlerine deliler gibi âşık olmuşlar, Juliette buna hayret etmiş ve sevinmişti. Tom bir sonraki tatilde ona katılacaktı ve bu ilişki gerçekten başarıya ulaşabilirdi. İlk defa, gerçekten de hayatında ilk defa, Juliette bir oğlanı sevmişti ve kendini ona vermeyi arzulamıştı.

3 Freud S. (1895b) Études sur l'hystérie, *Œuvres complètes tome II* – 1893-1895, Paris: PUF.

Böylece onu –kelimenin tam anlamıyla– kabul etmeye hazırlandı. Etkili bir cinsel yaşam elde etme projesi ince eleyip sık dokundu ve öylesine mükemmel organize edildi ki bazen tanıdığım o küçük romantik kızın nereye sıvıştığını merak ediyordum. Juliette her şeyi aşırı bir denetim zorunluluğunun içerisinde planlanıp, istem dışı doğal hareketlere çok az yer bırakmaya gayret ediyordu. Bununla birlikte gizil endişeler, can sıkıcı belirtilerin içinde yoğunlaşmıştı. Açıkçası sesler geri dönmemişlerdi ama –daha da kötüsü– Juliette altüst edici hipnotik imgelerden şikâyet etmeye başladı: Geceleyin yatağında tek başına uzandığında yabancı bir yüz görmüştü, beyaz tenli, üzgün ve uzun soluk bir yüz ona tuhaf bir biçimde bakıyordu. Juliette'i tasalandıran bu üzgün surat, onda hemen bunalımdaki babasını çağrıştırdı. Babasının ilk depresif dönemi sırasında yaşadığı kaygı ve şaşkınlığa geri dönmüştü. Bu depresyonun nedenlerinin sonradan fark edilen, evlilikteki geçimsizlikle olası bağlantılarını sorguladı. Daha sonra ortaya çıkan nedenlerle, bu olumsuz temsiller üzerinde çok fazla takılıp kalmadan, anne tarafından yerilen bu edilgen, üzgün baba figürünün arkasında, başka bir imge kendini gösterdi: Juliette, çocukluğunun hayranlık uyandıran, dinamik, sportif genç babasını ve aynı zamanda Pazar günleri onunla kiliseye yalnız gitmekten gurur duyan küçük kızını buldu. Yanındaki dua iskemlesine çıktığını ve çok neşeli hissettiğini, mihrabın önünde neredeyse onun kadar uzun olduğunu anımsıyordu. Ona "küçük bir eş gibi" dedim. Juliette kızardı, bana coşkuyla baktı ve gülmeye koyuldu.

Mesele kapanmıştı. Juliette'i bu denli rahatsız eden soluk yüz artık onun yakasını bırakmıştı. Bunun yerine, görünüşe göre az önce söz ettiğim anılarla ilgisi olmayan, Tom ile bir sonraki buluşmasıyla ilgili endişelerini bana açtı. Aralarındaki her şeyin iyi gitmesini hararetle istiyordu çünkü cinsel hayatında başarılı olmayı diliyordu. Aslında, oldukça korkuyordu. Özellikle de akşam eve dönerken karşılaşabileceği ondan yaşça büyük erkeklerden. Erkeklerin arzu nesnesi olmaya dayanamıyordu. Vücudundan utanıyor ve mümkün olduğunca onu giysilere sarıyor, ipuçlarını görmelerine ve hatta ortaya çıkmasına izin vermemek için vücut hatlarını saklıyordu. "Kız bedeninizden utanıyor musunuz? Gizlemek için bu kadar çaba sarf ettiğiniz kadın bedeninizden utanıyor musunuz?" dediğimde, hıçkırarak yere çöktü: Geçen sene babası odasına girmiş, biraz sarhoşmuş, söyledikleri bulanık, anlaşılmaz, kafa karıştırıcıymış. Juliette ağlamaya koyulmuş ve o, hemen kendisini affetmesi için ona yalvarmış. *Geceleri yatağında ona doğru eğilmiş üzgün, solgun soluk yüzlüye ilişkin "imgelerinin" o an ile bir ilgisi olabilir mi?* diye ona sordum. "*Solgun olmanın bir şans olduğunu, ten rengine katlanamadığını, teninden nefret ettiğini ve...*" dediği esnada duruverdi. "*Ve*" dedim. "*Görüyorsunuz, bunu*

biliyorsunuz işte, ben kızarırım, aynı bir domates gibi kızarırım, böyle kırmızı olmaktan utanırım, üstelik bir hiç uğruna!" diye yanıtladı. Ona babasını üzgün, çaresiz görmesinin ve bugün dile getirdiği babasıyla ilgili sahnenin boşuna olmadığını söyledim... "*Hayır, bunun babamla hiçbir alakası yok*" dedi.

Ancak aslında tam da bu noktada, Juliette 17 yaşındayken, baştan çıkartıcı baba, ergenliğin sonradan etkisinde ortaya çıkıyordu; çocukluk çağı sahnesi –babayla evlilik– cinsel imalarla tekrarlanıyordu. Ama hikâyenin bu anlatım biçiminde, tek suçlu babaydı, Juliette sadece onun adına utandığından yakınıyordu. Kendi Oidipal arzularının bastırılmasına hizmet eden baştan çıkarma düşleminin yansıtılması, baştan çıkartıcı saldırıda babanın mahkûm edilmesini mümkün kılar. Ama kendini tutamayan, zapt edemeyen bir babayla özdeşleşmedeki utanç ve aşağılanma, Juliette'in ensest senaryosuna katılımını çoktan ortaya koyuyor. Annesi tarafından terk edilen babasına duyduğu aşırı düşkünlük adına, baştan çıkarma sahnesinin sırrını saklar ve aynı zamanda suç ortağı olur. Babanın imgesi görünür olur ve buna ek olarak yeniden değerlenir. Arzulayan, dolayısıyla etken konumda olan bu adam, tatminsiz anne tarafından karikatürize edilen iktidarsız tasvirini silip geçer. Edilgen konumda bunalımda olan adam, belki de kalıtımsal bir hastalık taşıyordur ve yerini Juliette'in birden çok kılığa giren, rüyalarında peşini bırakmayan genç babasına bırakır. Kafasındaki erkek sesiyle bağdaştırdığı bu ses, güçlü bir kadının eleştirileri ve taleplerinin karşısında durmaya kadir olan daha eril ve kavgacı erkeksi figürün sesi değil midir? Bu kadınsa Juliette'in ne kızdırmaya ne de zıtlaşmaya cesaret edebildiği ve asla karşı çıkmayacağı anne değil midir?

Zayıflığı ve yetersizliği nedeniyle anne tarafından geçersizleştirilen ve reddedilen baba için hissedilen aşağılama ve utanç, iğdiş edilme temsilinin tasviri haline gelir. Çocukluk çağına özgü baştan çıkarma senaryosunda, Freud'un ısrar ettiği şudur: Çocuk her zaman bir olgunlaşmamışlık, eksiklik ve yetersizlik durumundadır.

Jean Laplanche, bilmeme tarafından belirlenen çocuğun bu kökensel edilgenliğinin, gizemli kalan ve dolayısıyla potansiyel olarak travmatik, anlaşılması güç mesajlarla yüzleşmenin önemini vurgular. "*İlk evre, hazırlıksız bir öznenin anlamını kavrayamadığı ve çok fazla anlam içeren cinsel bir eylemle karşı karşıya kaldığı dehşet evresidir.*"[4] (Laplanche, 1986, s. 10) Dehşet, kuşkusuz burada yeniden ele alınmalıdır; utanç duygulanımı, içsel taşkınlığın karşısında bir tür dehşet biçimidir. Bu içsel taşkınlık, ötekinin bakışlarını kışkırtıp çekerken utanç, bu ihlali engellemek için ötekini püskürtür.

4 Laplanche J. (1986) De la théorie de la séduction restreinte à la théorie de la séduction généralisée, i*Études freudiennes (26)* s. 7-26.

Benim düğün sahnesi olarak adlandırdığım Juliette'in zihnindeki ilk sahne, çocukluk zamanının ülküleştirildiği örtülü bir anı olarak yapılandırılmıştı; masumiyetini koruyor ve utançtan kaçınıyordu: Freud'a göre, çocukluk çağı cinselliğinin utanç verici yanı, toplumsal olarak meşrulaştırılmamış olmasıdır; çocuk için utanç verici olan evlilik dışı olan, tüm cinsel etkinliklerdir. Daha sonraları, 1920'den[5] itibaren –ki bu bizi ilgilendiriyor– Freud, dürtülerin istilası tarafından tetiklenen *ıstırap (détresse) durumuna* atıfta bulunur; bir zamanlar utanca ait olan yeri, daha ziyade ıstırap durumu almış gibi görünür. Bu yapı benim için çok önemli çünkü belirli durumlarda ıstırabın devreye girmesinin başlıca iki nedeni olduğunu göstermeyi mümkün kılıyor: Şüphesiz ilki, *dilin henüz gelişmediği erken çocukluk dönemindeki* bırakılmışlık duygusunun ve terk edilmenin gölgesidir. Ama aynı zamanda ergenlikte, yetişkinlerin cinsel eğlencelerinin dışında kalmaya bağlı utanç ve dışarıda bırakılma nedeniyle ıstırap duyulur. "Baba ile evlilik" bu iki gerekçeyi de ortadan kaldırıyordu: Juliette, yalnız değildi ve babasının yanında tahta çıkmıştı.

Ergenlik çağı devrimi bu yapıyı tamamen altüst etmişti. Bu nedenle başlangıçta yetişkin baştan çıkarması ve *dışsal* bir nesne tarafından belirlenen, o zamana dek bastırılan ve hatta reddedilen edilgen taşma (*débordement*) ve bunun yol açtığı aşağılanma, ergenlik tarafından sunulan sonradan etkiyle, gücü ve kaynağı, bu sefer *içsel* olan ve eskiden çocuk çağı olgunlaşmamışlığı nedeniyle bu denli tehdit edici olmayan dürtüsel hareketler yoluyla, beden üzerine yeniden odaklanarak narsisistik korumaya saldırır. Yeni tepkilerin olasılıklarından dolayı bu hatıra patojenik olabilir. Jean Laplanche, "*içsel libidinal enerji kaynağının travmatik işlevi, yeni sahneden değil, hatıradan kaynaklanır*" diye yazar. (Laplanche, 1986, s. 12) Baştan çıkarmanın bu şekilde kavramlaştırılması, aktarımın konuşlandırılmasında tam olarak anlam kazanır.

Juliette, babası için ve yalnızca babası için utandığı sürece, itibarını kurtarabilirdi. Tom ile cinsel karşılaşması, onun öngöremediği bir kargaşaya yol açtı. "*Her şey yolunda gitti*", dedi bana ihtiyatla; yine de bu genç adamı artık sevmediğinden çok çabuk emin oldu ve ona hemencecik bir ayrılık mektubu gönderdi. Bununla birlikte, dersleri hakkında orantısız bir şekilde endişeli ve kaygılı hale geldi; kendinden ve yeteneklerinden şüphe duydu, içini kemiren duygu nedeniyle, hayatının tamamen içinden çıkılmaz bir durumda olduğu, umutsuz bir gelecek hayal etti. Sonunda, seanslar sırasındaki durumu özellikle acı verici hale geldi: Karşıma oturur oturmaz şakayık gibi kızardı ve kırmızı yüzü durdurulamayan gözyaşlarıyla kaplandı; sözleri ne

5 Freud S. (1920) Au-delà du principe de plaisir, *Œuvres complètes tome XV* – 1916-1920, Paris PUF (2002) s. 273-338.

kadar sıradan, yüzeysel olursa olsun –ki bunu sürdürmek için büyük özen gösterdi– çok fazla kızarıp gözyaşlarına boğuldu.

Bununla birlikte, çabalarına ve ağırbaşlılığına rağmen, Tom'a olan arzularının gücü karşısında şaşırdığını ve bunları ona belli ettiği için içerlediğini duydum. Bunu düşündüğünde büyük bir utanç duydu, çünkü deneyimsiz bir kız için bu denli etkin ve fazlasıyla girişken olduğu düşüncesinden korkunç derecede rahatsızlık duyuyordu. Bu, kelimenin tam anlamıyla suçun deliliydi. Her şeyi kontrol etmekle, Tom ile görüşmesinin en küçük ayrıntılarını düzenlemekle o kadar ilgili olan Juliette, uyarılmasının şiddeti tarafından ele geçirilmeye izin vermişti. Uyarılım çok baskıcı hale gelip artık kontrol edilemiyordu. Bu sürecin teşhirci yanı besbelli ortadaydı: Juliette, vücudunu altüst eden bilinmeyen hareketler belirdiğinde, ne kendini tutabiliyor ne de kendini kontrol edebiliyordu.

Juliette bana psikoterapiyi bitirmek istediğini söyledi, o gayet iyiydi, artık semptomları yoktu, özgüvenini geri kazanmıştı. Tek sorun seanslardı. Benimle görüştüğünde onu neyin bu kadar kızarttığını ve ağlattığını anlamıyordu. Onu rahatsız eden, tasalanmak istemediği düşünceleri vardı ama bunlarla meşgul olmak istemiyordu. Kısacası daha ileri gitmek ve bunları benimle gözden geçirmek istemiyordu.

Juliette benimle konuşmak istemiyorsa, bunun nedeni herhangi bir cinsel temsilin çağrışımının bile onda altüst edici bir uyarılım (*excitation*) yaratmasıydı ve artık bu uyarılım onun hâkimiyetinde değildi. Birinin cinsel arzularını söylemesi elbette kendini ele vermesi, önümde çırılçıplak kalması demekti. Kızarmalar ve gözyaşları, *görülebilir* bir tezahür olarak duygularını ele veriyor, benimle olan ilişkisinde görsel ağırlıklı bir yer tutuyordu ama bu narsisistik yatırım, bakışın erotikleştirilmesiyle dengesini kaybetti; bu yüzden artık tahammül edilemezdi. Sanki bu kontrol edilemez uyarılım, saklamak için büyük çaba sarf ettiği bedeni gibi, onun için bir utanç nesnesi haline gelmişti. Dolgulu giysilerin ve kırk beş dakikalık seansta bir türlü kurtulamadığı pelüş kabanın altında için için yanan şey buydu. Güneşli günlerde bile vücudunu göstermeyerek işin içinden çıktı. Aslında Didier Anzieu (1985)[6] tarafından oluşturulan ve geliştirilen Deri-Benlik[7] kavramını yeniden ele

6 Anzieu D. (1985) *Le Moi-peau*, Paris: Dunod.

7 Anne ve bebek arasındaki dokunsal ilk temaslar, bebeğin ruhsal alanın ilk temsilini oluşturmasını sağlar. Deri, anlamları toplayan bir arkaplan ekranı gibi, bellek izlerini kaydeden bir arayüzdür. Anzieu, doğmakta olan bu benlik alanını *deri benlik* olarak adlandır. Deri benlik, bebeğin anneyle ilişkisini içeren ve sınırlayan ruhsal bir zarf oluşturur. Kademeli olarak ayrılıncaya kadar bebek, annesiyle ortak bir deriyi paylaştığını hayal eder. Dolayısıyla deri, tüm duyumların ve düşüncelerin temelidir. Anzieu'ye göre narsisistik kişilikler ya esneyemeyen katı ya da aşırı hassas bir deriye, borderline kişilikler ise aşırı ince, sızdıran bir deriye sahip olabilirler. *(e.n.)*

alırsak, sınır oluşturan bir zar ve kapsayan olabilecek deri-benliği çok ince, çok kırılgandı ve seansta akıttığı gözyaşı selleriyle aslında söndüremediği uyarılımın ateşi bu şeffaflık nedeniyle görülüyordu.

Birçok aktarımsal yoğunlaşma söz konusuydu: Kendini cinsel yönden heyecanlı bir kadın olarak göstermek, Oidipal arzularını kabullenmek, baştan çıkarma düşlemlerinin gerçekliğini ortaya çıkarmak ve aynı zamanda anneye rakip olmaktı ki anne, artık babanın arzusunun nesnesi olmadığı için bu sürdürülmesi çok zor bir konumdu. Bir erkeğe arzularını göstermek, düş dışında romantik bir ilişkiye dahil olmayı istemek, sadece babadan vazgeçmek değil, aynı zamanda anneyi de terk etmek, bundan böyle yalnız kalmaktı. Bana uyarılımını göstermek, aktarımın eşcinsel boyutunu etkin kılmak anlamına geliyordu; yoğun bir şekilde erotikleştirilen analitik durum, kelimenin tam anlamıyla patlayıcı hale gelmişti.

Bedensel duygularla bağlantılı olan utanç, aşırı derecede hoşnutsuzluk yaratmasına rağmen, etkin dürtüsel hareketlerin aniden ortaya çıkmasıyla, kısmen kaldırılmış bastırmanın etkilerini opaklaştırıyordu. Bu utanç, bulanık ve belirsiz çocukluk çağı arzularıyla – annebaba çiftinin ayrılığına dair Oidipal isteklerle – bağlantılıydı ama bu utancın ötesinde, bir tür engellenemez ve itiraf edilemez çocuksu tümgüçlülük inancından vazgeçemiyordu: O halde, Oidipal örgütlenmenin ötesinde, bu güçlü inancın yoğun bir karşı-yatırımını ve tersine döndürerek karşıtına dönüşmesini sağlayan aslında babayla ensest ve –bunu söylemeye cesaret edelim– annenin öldürülmesiydi. Ancak narsisistik zaferin yerine, Juliette'in düşlemlerinin, korkularının ve arzularının kuytularında sinip gizlenerek ona musallat olan utanç peşini bırakmadı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, ilk başta Juliette'in duygularının anlamını seansta aramayı tercih etmiştim: İlk cinsel deneyime bağlı suçluluk, anne ile babasının açıkça boşanmasının ve babanın yeniden evlenme projesinin onda neden olduğu üzüntü, annesel depresyonla özdeşleşme... Kısacası aklımda öyle çok da özel olmayan birkaç yorum vardı ama karşıaktarımsal bir değerlendirme hatası tarafından çarpıtıldı. Bir süre, Juliette'in bunalımda olduğunu ve ona sağladığım desteğin getirdiği faydalarını, seansların sonundaki radikal değişimini hesaba katarak "naif" bir şekilde düşündüm: Ne de olsa Juliette aslında gözyaşlarını çok çabuk siliyor ve yüzünü renklendiren biraz kızarıklık kaldıysa da bana veda ederken yine kıpır kıpır (başka bir kelime bulamıyorum) olabiliyordu. Benden ayrıldığı için rahatladığını düşünmüştüm.

Sonuçta bir yıldan biraz daha uzun bir süre önce başladığı psikoterapisini bitirmek istedi. Bunun üzerine düşünmek için vakit ayırmasını önerdim ve tedavisinin başlangıcından beri tekrar görmediği hocasıyla bu konu üzerine konuşmasını önerdim. Bir sonraki yaz tatiline kadar sonlandırma üzerine

konuşmak için kendimize yeterli bir zaman ayırmaya karar verdik. Bariz düzeyde bundan çok az söz edildi. Çok daha gevşemiş olan Juliette, seansları kendisini çok fazla sarmalayan kız arkadaş grubuyla ilgili tasalarını bana anlatmakla geçirdi. Bu yer değiştirme, benimle olan ilişkisini yatıştırdı: Juliette ile bana, onu rahatsız eden dışarıdaki iç çatışmaları gösterebileceği, ikimizi de harekete geçiren sakin bir düşünme alanı kalırken; kıskançlık, haset ve tutkular genç kızların tarafında kaldı.

Benim yanımda bulduğu nesne desteği –aktarımsal durumunun libidinal açılımla hocasıyla üçgenleşmesinden dolayı– çok faydalı bir narsisistik güvenceyi mümkün kıldı ve sınav dönemi geldiğinde yüceltme süreçleriyle pekiştirildi.

Artık söz konusu olan sadece Juliette'in akademik başarısıydı. Daha önceleri daha çok utanç tarafından işaretlenen ve dürtüsel taşkınlık ile bağlantılı olan aşağılık duygusu, şimdi iğdiş edilme kaygısına doğru yatağından ayrıldı. Erkek çocuklu büyük bir ailede tek kız olan Juliette, renklerini savunmak zorunda kaldı! Kardeşlerinin yönlendirmelerini izlemeyi reddetti ve annebabasının tereddütlerine rağmen kendi seçimini dayattı. Bu kimlik doğrulama sorunsalını fallik iddiasıyla ilgili olarak ele almak nispeten kolaydı; Juliette erkeksi bir kız olduğuyla ilgili anılarıyla yeniden buluştu, ergenliğine ilişkin topyekûn bir bellek yitimini fark etti ve bulduklarına şaşırdı. Tüm emeller entelektüel gücün tarafında yer alıyordu ve artık Juliette'in önümde bu arzulardan kızarması gerekmiyordu. Sınavlarını başarıyla geçti, hocasını görmeye gitti, tatil öncesi son seansı kaçırdı ama benimle başladığı işe devam etmeyi planladığını bana bildirdi.

Utanç zamanı geçmişti. Hâlâ gidecek uzun bir yolumuz var çünkü herkesin bildiği gibi suçluluğun yolları genellikle tuhaf, bazen giriş yapılamaz ve her zaman kabul edilmesi güçtür.

Melis Tanık Sivri

Boş Beşik

Yardımcı üreme teknikleri, çiftlerin bebek hayallerine kavuşmalarını sağlarken aynı zamanda onları daha önce olmadığı kadar zor seçimlerle karşı karşıya bırakır. Bu zorlu süreçler, özellikle doğum öncesinde, büyümekte olan bebeğe bedenlerinde ev sahipliği yapan kadınların ruhsallığını derinden etkiler. Bu yazıyı, yardımcı üreme teknikleriyle çocuk sahibi olmaya girişen kadınların deneyimlerini psikanalitik bir bakış açısıyla ele almak için yazdım. Ayrıca suçluluk ve utanç duygularıyla kimi zaman kendilerini yalnızlaştıran kadınlara, bu duygularla yalnız kalmak zorunda olmadıklarını ve bunları psikanalitik bir çalışmada ele alma seçenekleri olduğunu hatırlatmak istedim. Yazının başlığı olan "Boş Beşik" bir yandan bu süreçlerde yaşanan kayıp ve yas duygularına, bir yandan da heyecanla beklenen bebeğe ve umuda gönderme yapıyor.

Giriş

Çocuk arzusu, çiftlerin birbirlerine karşı duydukları arzunun ürünüdür. Annebaba olmak, kişinin kendi annebabasıyla kurduğu özdeşleşimleri ve onlarla ilişkilerinde yaşadığı çatışmaları ele aldığı ruhsal bir hazırlık süreci gerektirir. Halbuki kültürümüzde çiftler evlenir evlenmez çocuk sahibi olmaları konusunda aile ve yakın çevreleri tarafından bir beklenti, hatta bazen baskıyla karşılaşırlar. Çocuk sahibi olmak, çiftin yaşamında önemli bir dönüm noktası ve sosyal statü simgesi olarak kabul edilir.

Değişen yaşam koşullarıyla birlikte, kadınların bir kısmı geleneksel rollerinden sıyrılmış ve iş hayatında kendilerine yer edinmişlerdir. Eskisine kıyasla daha geç evlenen ve daha geç çocuk sahibi olmaya karar veren çiftler, sadece çevre baskısıyla değil zaman baskısıyla da karşı karşıya kalırlar. Zaman baskısı hisseden kadınlarda, çocuk sahibi olma arzuları ile kariyer planları arasında çatışmalar ortaya çıkar. Otuz beş yaş sonrası, kadınlar için "ileri anne yaşı" olarak kabul edilir, hamilelik bebek açısından çeşitli riskler

barındırır ve doğurganlık hızla azalır. Menopozla birlikte ise doğurganlık işlevi tümden yok olur. Ertelenen hamilelikler, doğum kontrol yöntemlerinin yan etkileri ve kentsel-çevresel etkenlerle birlikte infertilite[1] alanında dünya çapında bir artış gözlemlenmekte ve yardımcı üreme tekniklerine giderek daha çok başvurulmaktadır (Raphael Leff, 2014). Bu da kadınların hem fiziksel hem ruhsal anlamda yıprandıkları, çift olarak ilişkilerinin olumsuz olarak etkilendiği, sosyal ve ekonomik zorluklarla dolu, kimi zaman uzun yıllara yayılan süreçleri ortaya çıkartmaktadır.

İlk Hayal Kırıklıklarıyla Ortaya Çıkan Suçluluk ve Utanç Duyguları

Çiftler yardımcı üreme tekniklerine başvurmadan önce, en az altı aydır bebek denemelerine giriştikleri bir süreç içindedirler. Denemelerin başarısız olması, çiftleri şaşkınlığa ve hayal kırıklığına uğratır, yetersizlik hisleri ve "sorunun kimde" olduğuna dair bir merak duygusu uyanır. Bu durum çiftlerin cinsel yaşamını da olumsuz yönde etkiler. Bazı çiftlerde spontan ve haz alınan cinsel birliktelikler yerini kritik günlerde gerçekleşmesi gereken planlı ve mekanik performanslara bırakır. Kritik günler yumurtlama dönemiyle bağlantılı olduğundan, kadın bedenine yapılan yatırımın artması kadında yetersizlik, suçluluk ve utanç duygularını ortaya çıkartır. Belirsizliğin hüküm sürdüğü bu ilk dönemde, özellikle erkeklerin yüceltildiği bazı geleneksel aile yapılarında, "sorunun" kadında olduğu düşünülür. Hatta kadının "hamile kalamaması" ya da "oğlan çocuk sahibi olamaması", kuma getirilmesi veya boşanma sebebi olabilir.

Belli bir deneme sürecinden sonra, çiftler tıbbi yardım almaya karar verirler. Bu aşamada kadın ve/veya erkekle ilgili fiziksel sorunlar tespit edilebilir, ya da bazen fiziksel bir neden bulunamaz ve yaşanan zorluğun ruhsal nedenlere bağlı olduğu düşünülür. Durum tespiti yapıldıktan sonra, hekimin önerileri doğrultusunda çiftler kendilerine bir yol çizerler. Bu meşakkatli yol boyunca yapılan psikanalitik çalışmaların kadın ruhsallığında ve çift ilişkisinde destekleyici etkisi olur. Ancak çiftlerin büyük bir kısmı, bu dönemi ne pahasına olursa olsun bir bebeğin dünyaya gelmesine odaklandıkları ve ruhsal ihtiyaçlarını göz ardı ettikleri bir süreç olarak yaşamaktadırlar. Halbuki fiziksel bir etkenin tespit edilmediği kimi durumlarda, psikanalitik terapi ya da psikanalizin kadınların doğurganlığı üzerinde olumlu etkisi olduğu, kimi

1 Dünya Sağlık Örgütü kriterlerine göre infertilite, bir yıl boyunca düzenli ve korunmasız bir şekilde cinsel ilişkiye girilmesine rağmen gebelik oluşmaması olarak açıklanır. 35 yaş ve üzeri çiftlerde bekleme süresi altı aya düşer.

zaman yardımcı üreme tekniklerine başvurmaya gerek kalmadığı gözlemlenmektedir. Yazının devamında söz konusu psikanalitik süreçlerde ele alınan bazı meselelere odaklanacağım.

Psikanalizde Annelik Serüveni

Freud'a (1931) göre her iki cinsiyet için de ilk aşk nesnesi annedir. Kız çocuğun anneyle olan ilişkisinde yaşadığı hüsran onun babaya yönelmesine neden olur. Kız çocuğun babanın penisine sahip olma arzusu, önce babadan çocuk sahibi olma arzusuna sonra da babanın yerini alacak bir erkekten çocuk sahibi olma arzusuna evrilir. Freud (1924) için, kadının sağlıklı bir biçimde Oidipus karmaşasını çözümlemesi anne olmasına, özellikle de oğlan çocuğu sahibi olmasına bağlıdır. Scarfone (2020), Freud'un psikanaliz kuramının zamanının en ilerici kuramı olmasına rağmen dişilliğe dair görüşlerinin son derece muhafazakâr olduğuna dikkat çeker. Bunu, Freud'un hem hastalarının hem de kendisinin çocukluk çağı cinsellik kuramlarını,[2] [3] eleştirel bir süzgeçten geçirmeden doğrudan kuramına taşımış olmasıyla açıklar. Aslında Freud'un (1926) kendisi de "karanlık kıta" olarak adlandırdığı kadın cinselliğini aydınlatma görevini kendisinden sonra gelen kadın analistlere, şairlere ve bilimsel gelişmelere bırakmıştır. Dişile dair psikanaliz kuramlarının yapısökümünü öneren Glocer Fiorini (2020), sağlıklı dişil gelişimin tanımlanmasında kadınların çocuk sahibi olma arzusunun yanı sıra çocuk sahibi olmama arzusunun da bir yeri olması gerektiğine dikkat çeker. Freudcu kuram, kadının üretkenliğini sadece çocuk sahibi olmasına indirgeyerek, kadının yaratıcılığını, yüceltme kapasitesini ve bu yollarla kültüre olan katkısını görmezden gelmiş gibidir.

Freud'un penis eksikliğiyle temellendirdiği dişil üzerine olan kuramı 1920'lerde bir tartışmaya yol açar. Klein, Jones ve Horney, Freud'un aksine, yaşamın başlangıcında kadın genitalinin doğasıyla uyumlu, içe katan ve alıcı niteliğe sahip, her iki cinsiyette de var olan bir dişil evreden bahsederler. Onlara göre küçük kız babanın penisine sahip olmayı değil, annenin arzusuyla özdeşleşerek babanın penisini içe alıp ondan bebek sahibi olmayı istemektedir. Psikanaliz tarihi boyunca dişilin gelişimi üzerine yazan kuramcıların bu iki perspektiften birini seçtiği gözlemlenir. Halbuki dişil cinselliğin çatışmalı bir doğası olduğunu kabul etmek, bize daha bütünlüklü bir bakış

2 Freud'a göre, yaklaşık üç yaşından itibaren, çocuk "Bebekler nasıl dünyaya geliyor?" sorusuyla meşgul olur ve bu soruyu yanıtlamak için kendi kuramlarını geliştirir.

3 Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Chasseguet-Smirgel, J. (2006), "Freud ve Kadınlık: Kara Kıtanın Üstüne Düşen Birkaç Kör Leke", *Kadınlık Yeniden*, B. Habip (Haz.), İstanbul: İthaki Yayınları. (Orijinal metin 1988 tarihlidir).

açısı kazandırabilir. Birksted-Breen'e göre (1993) dişil bilinçdışı, hem eksiklik deneyimi hem de temel bir "pozitif dişillik" deneyimi etrafında örgütlenir.

Freud, kadın cinselliğini fallus-merkezli bir bakış açısıyla kuramlaştırmış olsa da kendisinden sonra gelen kadın analistlerin derinlemesine işleyecekleri devrim niteliğinde bir keşifte bulunur. Bu keşif, Oidipus evresinde küçük kızın babasıyla kurduğu güçlü bağın gerisinde annesiyle kurduğu yoğun çiftedeğerli bağın yer aldığı düşüncesidir (Freud, 1931). Freud, bunu Yunan uygarlığının gerisinde Minos ve Miken uygarlıklarının keşfine benzetir. Üstelik bu bağın onun tahmin ettiği gibi sadece dört beş yaşlarına kadar değil çok daha uzun bir zamana yayıldığını fark eder. Bazı kadınlarda ise anneden babaya olan geçiş asla gerçekleşmez (Perelberg, 2018). Anne, kız çocuğun ilk aşk nesnesi olmasının yanı sıra aynı zamanda onun özdeşleşim nesnesidir. Bu özdeşleşim, yaşamı boyunca kız çocuğun bir kadın ve bir anne olarak kimliğine damgasını vurur (Guignard, 2006).

Freud'dan bu yana uğraşılan temel sorulardan biri; anneyle aynı cinsiyete sahip olan küçük kızın, anneyle paylaştığı "aynılık hissinden" uzaklaşıp babaya nasıl yöneldiği ve bunu gerçekleştirmeye çalışırken aynı zamanda bir kadın olmak için gerekli olan mirası anneden nasıl devraldığıdır. Dişil çalışması yaşam boyu devam eden ruhsal bir yolculuktur. Yaşamın farklı evrelerinde, önemli bedensel değişiklikler yaşarken, kadınların bir yandan da anneleriyle olan ilişkilerini tekrar tekrar gözden geçirip derinlemesine işlemeleri gerekir. Bu süreç kız çocuğun dünyaya gelişiyle başlar, ardından memeden kesilme, âdet görme, ilk cinsel ilişki, hamilelik, doğum, lohusalık, menopoz ve son olarak ölüme kadar devam eder. Her evre, yası tutulması gereken kayıpları içinde barındırır.

Erken dönem anne-bebek ilişkisinde yaşanan sorunlar ve anneyle güvenli bir bağın kurulamamış olması, ileride anneden ayrılma ve ayrışmayla ilgili çeşitli kaygılara yol açar. Küçük kızın hissettiği anneyle "aynılık duygusu", ayrılık sürecini bilhassa zorlaştırır ve ayrışma durumunda yok olma korkularına neden olabilir. Bebeğin ruhsallıkta anneyle kızını birbirlerinden ayıracak ve ayrıştıracak bir üçüncü olarak temsil edildiği kimi durumlarda, hamile kalma sürecinde güçlükler yaşanabilir. Kadının istenen bir bebek olup olmaması, ölüm ya da ayrılıkla yaşanan travmatik erken dönem anne kaybı, "yeterince iyi bir annelik" deneyiminden mahrum kalmış olmak, kadının içinde kendi annelik yetisine dair şüphe ve endişe yaratır. Psikanalitik çalışmalarda, kadının bebeklik dönemi ve sonrasında annesiyle olan ilişkisini ele alıp aktarımda derinlemesine çalışmak, sağlıklı dişil ve annesel özdeşleşimlerin kurulmasının yolunu açar.

Anne Bedenine Dair Düşlemler

Anne bedenine dair düşlemler, küçük kızın kendi bedeninin bilinçdışı temsilinin gelişiminde etkili olur. Küçük kız için, annenin hem can veren hem de can alabilen bedeni, bir yandan hayranlık ve özdeşleşim öte yandan haset ve endişe kaynağıdır.

Freud'a (1905) göre üç yaşından itibaren çocuğun zihni "Bebekler nasıl dünyaya gelir?"[4] sorusuyla meşgul olur. Genellikle yetişkinlerden tatminkâr bir yanıt alamayan minik araştırmacı, bu gizemli soruya cevap verebilmek için kendi kuramlarını geliştirir. Kendi bedenini annesininkiyle karşılaştırarak cinsiyetlerarası farklılıklara kafa yoran Küçük Hans, çocuğun aynı cins ebeveyne yönelik kıskançlık ve rekabet duyguları, karşı cins ebeveyne duyduğu aşk, anne babanın cinselliği (ilk sahne), hamilelik ve doğumla ilgili düşlemleri hakkında Freud'a ipuçları vermiştir (Freud, 1909). Annenin oral yolla döllendiği, bebeği yuttuğu, "Kırmızı Başlıklı Kız"da olduğu gibi bebeğin annenin karnının kesilerek içinden çıkacağı ya da annenin bebeğini dışkılar gibi anal yolla dünyaya getireceği gibi düşlemlerdir bunlar. Dehşet verici, yiyip yutan bir anne imgesi...

Kadın genitalinin gizli saklı oluşu ve bir yarık, oyuk ya da yara gibi algılanması, temsil edilmesini güçleştirerek yutulma düşlemlerine ve iğdiş edilme kaygılarına neden olur. Bu noktada, Cournut-Janin'in (1998), dişil (*feminine*) ve kadınsılık (*femininity*) arasında ortaya koyduğu ayrım önemlidir. Cournut-Janin'e (1997, akt. Schaeffer, 2011) göre kadınlar da tıpkı erkeklerin penislerine aşırı yatırım yapmaları gibi bedenlerinin tamamına fallik bir biçimde yatırım yapabilirler. Bu durum, kıyafet, makyaj, takı ve parfümdeki aşırılıkla kendisini gösterir. Kadınsılık, dışarıda olan, Ötekinin bakışıyla görülebilen ve gösterilendir. Kadınsılığın örttüğü dişil ise görünmeyen ve içte olandır. Klein'ın sözünü ettiği anne babadan gelen ve bebekte haset uyandıran her şeyin içe alımıyla ilişkilidir. Kadınsılık bir yandan kadının dişile yönelik kaygısına karşı kurulan bir savunma iken, diğer taraftan kadın genitalinin erkeklerde uyandırdığı iğdiş edilme kaygılarını bertaraf etmeye yöneliktir.

Klein (1932), çocuklarla olan klinik deneyimlerine dayanarak, anne bedeniyle ilgili çocukluk çağı düşlemlerini, çocukların en erken kaygılarının kaynağı olarak görür. Klein'a göre, memeden kesilmeyle ortaya çıkan yoksunluk deneyimleri, her iki cinsiyetten çocukta da annenin bedeninin içine girme ve içindekileri yok etme gibi hasetli düşlemlere yol açar. Küçük kıza göre, annenin bedeni babanın penisi, bebekler ve dışkılar gibi ihtiyaç

4 Freud'un doğumla ilgili düşünceleri için bkz. Tanık, M. (2008), "Ben nasıl dünyaya geldim? Psikanalizle Yeniden Doğuş", *Freud Konuşmaları*, İstanbul: YKY.

duyduğu ve sahip olmak istediği türlü zenginliklerle doludur. Bu düşlem, Oidipus karmaşasının ilkel kökenlerinin de temelini oluşturur. Küçük kız bilinçdışında anne ve babayı tatminkâr, sonsuz bir cinsel birleşme içinde hayal eder.[5] Kendisi ise bu çiftin dışında kalmıştır. Ancak düşlemde annenin bedeninin içini tahrip etmek, küçük kızın ruhsallığında annenin misilleme yapacağı ve onun bedeninin içini soyup tahrip edeceği korkusunu yaratır. En çok da üreme organlarına ve içindeki potansiyel bebeklere zarar geleceğini düşünür. Klein'a göre yaratıcılık, çocuğun hasetli saldırılarıyla düşlemde yok edilen içsel anneyi onarma arzusundan kaynaklanır (Klein, 1929, 1940, 1945). Fakat kimi durumlarda içsel anneye ve/veya annebaba çiftine yönelik bilinçdışı haset duyguları, sevgi ve şükran duygularıyla yumuşamadığında, onarım gerçekleşemez. Doğurgan ve yaratıcı bir anneyle ve üretken bir çiftle özdeşleşim engellenir ve bebek sahibi olmak konusunda güçlükler ortaya çıkabilir.

Klein ve Bion'un takipçisi olan Meltzer de (1988), yaşamın başlangıcında bebeğin anne bedeninin dış güzelliğine duyduğu hayranlıkla gizemli içinin bebekte yarattığı tekinsizlik ve şüphe duygularından ve bu duyguların bebeğin ruhsallığında ortaya çıkardığı çatışmadan söz eder.[6] Laplanche da anne bedeninin, bebeğin algıladığı ancak aşamalı olarak anlamlandırdığı yetişkin ötekinin cinselliğiyle dolu gizemli mesajlar taşıdığını öne sürer (Scarfone, 2013).

Anne bedeninin içinin gizemli doğasına ilişkin kaygılar, kadınların anne bedeninin içini ve dolayısıyla da kendi bedenlerinin içini temsil etmesini güçleştirir. Guignard (2006), kadınların rahimlerini ancak ilk hamileliklerinden sonra annelerinin rahminden farklılaşmış olarak deneyimleyebildiklerini söyler; Schaeffer (2011) ise kadınların bu farklılaşmayı ancak menopozla doğurganlıklarını yitirdiklerinde deneyimleyeceklerini belirtir.

Balsam'a (1996) göre, farklı kuramcıların anne bedeninin içine odaklanması, "kadının duygusal gelişimine has kadın-kadına beden karşılaştırması"nın gözden kaçırılmasına neden olmuştur. Bu, özellikle kadın bedeninin potansiyelini ve şekil alabilirliğini gösteren ve beden imgesinin önemli bir yapı taşı olan annenin hamile bedeni için geçerlidir (Yakeley, 2013). Balsam (1996), hamile bedenin çevredeki herkesin ilgisini çektiğini, tıpkı fallus gibi üretkenliğin ve gücün simgesi olduğunu, ancak literatürde bu konuya aynı özenin gösterilmediğini söyler. Bir kadının nihai beden imgesini tam olarak kavrayabilmek için, "kadın-kadına beden karşılaştırması"nı, küçük

5 Bileşik annebaba figürü.

6 Estetik çatışma.

kızın hamile kadın bedenine, göğüslere, karına, kalçalara, cilt ve saç dahil bedeninin tüm parçalarına ve ayrıca genitallere olan ilgi ve merakını içerecek şekilde genişletmeyi önerir. Küçük kız, gelişiminin başlarında, büyük olasılıkla annenin ya da ailedeki kadınların hamile bedeniyle karşılaşacak ve bu da ona gelecekteki potansiyelinin bir taslağını verecektir. Genitalinin görünmezliğinin aksine, hamilelikte göğüsler ve karın şişerek daha görünür hale gelir. Bu dış özellikler de tıpkı görünmeyen iç kısım gibi bilinçdışı düşlemleri tetikleyecek ve kadının beden imgesini ve dişil gelişimini şekillendirecektir.

Önceki Kuşakların Hamilelik ve Doğum Deneyimleri

Küçük kızın hamilelik ve doğuma dair algısı, hem kendi bilinçdışı düşlemleri hem de kendisinin tanıklık ettiği ya da dinlediği, anne ve baba tarafından kadınların hamilelik ve doğum deneyimlerinden etkilenir. Ailedeki kadınların sorunsuz geçen hamilelik ve doğum yaşantıları, kardeşler ve kuzenlerin varlığı, küçük kızın kendi doğurganlığına dair inancını pekiştirip doğuma dair kaygılarını azaltır. Öte yandan anlatılan ya da hatırlanan travmatik deneyimler, henüz cinselliği, hamilelik ve doğumu bir erişkin gibi anlamlandıramayan küçük kızın ruhsallığında iz bırakır. İleride kendi doğurganlığına dair şüphelere, hamilelik ve doğum süreciyle ilgili korkulara neden olur. Haset duygusu ve annenin misillemede bulunacağı düşleminin yanı sıra rekabet duyguları da zaman zaman kadının doğurgan bir anneyle özdeşleşim sürecini sekteye uğratır. Anneyle Oidipus nitelikli bir rekabet içine girmek kadında suçluluk duygusu yaratır. Annenin düşükleri, kürtajları, çocuk kayıpları olduğunda ya da anne histerektomi geçirdiğinde, bebek sahibi olma ihtimali, kadının anneye düşlemde zarar verdiği duygusuyla annenin misilleme yapacağına dair korkularını ya da anneyi "geçtiği" düşlemiyle suçluluk duygularını harekete geçirebilir. Bunun yanı sıra, kadının içinde hamile kalıp anneye sağlıklı bebekler vererek onu onarma arzusunu da ortaya çıkartabilir.

Kadın ve Geçen Zaman

Kadınların zamanla olan ilişkisi, erkeklerinkinden farklıdır. Kadınlar âdet görmenin de etkisiyle daha döngüsel bir zaman algısına, erkekler ise daha doğrusal bir zaman algısına sahiptirler (Kristeva, 1979). "Aybaşı" adı da verilen âdet dönemleri bir başlangıç ve bitişe işaret eder. Aybaşı, kadınlar için, hem doğurganlıklarının devamının bir güvencesi hem de eksilen bir yumurtanın, kaybedilen potansiyel bir bebeğin habercisi olur. Çocuk sahibi olmayı deneyen kadınlar için âdet dönemleri özellikle kendilerini depresif

hissettikleri, kayıp, yetersizlik ve başarısızlık duygularıyla boğuştukları bir zaman olarak yaşanır. Ardı ardına başarısız girişimler söz konusu olduğunda, kadınların zaman baskısı ya da kayıp ve yetersizlik duygularıyla başa çıkmada zorluklar yaşaması mümkündür. Bu duygularla birlikte kendilerini, bedensel ve ruhsal anlamda toparlanmak için kendilerine zaman tanımadıkları acı verici bir "kısırdöngü"nün içinde bulabilirler. Sonsuz bir tekrar hissi veren bu "kısırdöngü", zamanın durduğu hissini de yaşatır. Yardımcı üreme teknikleriyle eskiye nazaran çok daha geç bir yaşta anne olabilen kadınlar için bu durum, yaşlanma ve ölüm gerçeğinin yarattığı korkuya karşı bir savunma işlevi görebilir. Zamanın durduğu hissi, gerçeklikle olan bağı da zayıflatır. Bu durum, yapılan seçimlerin dünyaya gelecek bebeğin ruhsallığına olası etkileri üzerine düşünmeyi güçleştirebilir. Oysa bazen bir noktada durmak, bebek arzusundan vazgeçmek gerekir. Psikanalitik çalışmalar, bu kararın ve ardından ortaya çıkan kayıp ve yas duygularının derinlemesine çalışılmasına yardımcı olur.

Sophie'nin Seçimi

"Sophie'nin seçimi" deyimi, İngilizceye, "kişinin kötünün iyisini seçmek zorunda kaldığı katlanılması zor etik ikilemler" anlamında yerleşmiştir. Aslında bu tabir aynı adlı kitaptan uyarlanan 1982 yapımı bir filmin de adıdır. "Sophie'nin Seçimi", Yahudi Soykırımı sırasında toplama kampına gönderilen Polonyalı Katolik bir kadın olan Sophie'nin taşıdığı büyük sırrı konu alır. Bu sırrın Sophie'nin ruhsal yaşamını savaş sonrası nasıl etkilediğini, "hayatta kalmanın yarattığı suçluluğu" ve sırrın açığa çıkmasının yıkıcı etkilerini anlatır. Sophie'nin sırrı, çocukları arasında yapmak zorunda kaldığı bir seçimle ilgilidir. Bir Nazi subayı Sophie'den iki çocuğundan birini gaz odasına, diğerini çalışma kampına gitmek üzere seçmesini ister. Bu seçim, çocuklarından birinin hayatını kurtarırken diğerinin hayatına mal olacaktır. Seçim yapmadığı takdirde ise iki çocuğu da ölüme yollanacaktır. Düşünmek için zamanı yoktur. Sophie kucağındaki küçük kızını ölüm kampına gitmek üzere seçer, oğlu ise çalışma kampına yollanır.

Yardımcı üreme teknikleri de kişilerin bebek hayallerine kavuşmalarını sağlarken aynı zamanda onları bir anlamda "Sophie'nin seçimi" ile karşı karşıya bırakır. Belli bir yaşa gelen ve türlü nedenlerle henüz çocuk sahibi olmayan kadınlar için çanlar çalmaya başlar. Şimdilerde 35 yaş ve üzeri kadınların birçoğu pişmanlık ve kayıp yaşamamak için yumurtalarını dondurmayı seçmektedir. Bu kadınların bir kısmı, ileride yardımcı üreme teknikleriyle hamile kalırken, bir kısmı da donmuş yumurtalarından vazgeçmektedir.

Yardımcı üreme tekniklerine başvuran çiftler, rahme kaç tane ve hangi embriyoların yerleştileceği, hangilerinin sonlandırılacağı, embriyoların dondurulup dondurulmayacağı, bebek/ler dünyaya geldikten sonra tekrar çocuk sahibi olunup olunmayacağı, ilk bebek/lerden kaç yıl sonra tekrar hamile kalınacağı, hangi noktada dondurulmuş embriyoların sonlandırılacağı gibi seçimlerle karşı karşıya kalırlar. Embriyoların elenmesi ve sonlandırılması, kadınlarda yoğun suçluluk duygularının yanı sıra her şeye güçlerinin yettiğine dair bir yanılsamaya neden olur. Bu yanılsama, anne olmayı fallik gücün kaybı olarak algılama eğiliminin diğer yüzü gibidir. Dışarıda gerçekleştirilen işlemlerden sonra nihai adresin kadın bedeninin içi olması, kadının partnerini dışarıda bıraktığı ve/veya partnerin sorumluluğu isteyerek kadına devrettiği durumları ortaya çıkartır. Böyle durumlarda kadın adeta tek karar mercii haline gelir ve bununla birlikte de suçluluk duyguları artar. Yoğun suçluluk duyguları kimi zaman kaybın yasının tutulmasını sekteye uğratır.

Bu zorlu seçimler karşısında, kadınların iki arzuyu birbirinden ayırt etmesi önemlidir: Anne olma arzusu ve hamile kalma arzusu (Amati Mehler, 2006). Weldon (2006) anne olma arzusunu kadınlarda anneyle özdeşleşim, kendi potansiyelini gerçekleştirme, geçmiş kuşakların mirasını aktarma, kişinin kendisinden bir parçanın sonraki kuşaklar sayesinde gelecekte de yaşaması isteği ile ilişkilendirir. Çocuk sahibi olmaya dair hakiki bir arzu, kadının kendisinin bir uzantısını değil de kendisinden ayrı bir varlığı dünyaya getirme çabasıdır. Ancak belli nedenlerden dolayı çocuk sahibi olunamaması kadınlarda kimi zaman ailedeki kadınlarla ve/veya hemcinsleriyle rekabet duygularını ortaya çıkartır. Bazı durumlarda bu duygular, kafa karışıklığına neden olabilir. Bebek, üreme kapasitesinin somut bir kanıtı olarak algılandığından çocuk sahibi olmaya dair hakiki bir arzu olmasa bile yardımcı üreme tekniklerine başvurulabilir. Öte yandan, hamile kalma arzusu anne karnındaki bebekle yaşanan haz verici bir olma duygusunun yeniden yaratılması (Amati Mehler, 2006) ya da kadının bebeğiyle özdeşleşerek kendi kendisini "mükemmel bir bebek" olarak yeniden doğurma düşlemiyle bağlantılı olabilir. Bebek, bir tür performans veya başarı kriteri ya da partnerin bir ikamesi olarak görülebilir.

Hamile kalma sürecinde yaşanan güçlükler, kimi zaman kadının ya da çiftin çocuk sahibi olma konusundaki ikircikli duygularıyla ilişkili olur. Faure-Pragier (2006) tekrar tekrar denemelere girişen çiftlerin çiftedeğerli duygularıyla temas etmelerinin zor olduğunu söyler. Geçmişte, böyle durumlarda bebek meselesi başarısız denemelerin ardından ve belli bir yaştan sonra yaşamın doğal akışı içinde rafa kalkmış olurdu. Oysa günümüzde bazı kadınlar, aslında anne olmak istemediklerini keşfetseler bile ya da ileri yaşta anne olmaya dair endişelere sahip olsalar da partnerlerini kaybetmemek için

veya çevre baskısıyla yardımcı üreme tekniklerine başvurmaya kendilerini zorunlu hissetmektedir. Psikanalitik çalışmalarda bu ayrımların yapılması daha sağlıklı kararların alınmasına yardımcı olur.

Son yıllarda psikanaliz literatüründe, ülkemizde kanunen yasak olan yumurta ve sperm bağışı ve taşıyıcı annelik gibi, üçüncülerin yardımını içeren üreme tekniklerinin annebabaların ve çocuğun ruhsallığının üzerindeki etkilerini ele alan yazılara da sıklıkla rastlandığını eklemeliyim. Üçüncülerin yardımıyla üreme, tek ebeveynli ya da eşcinsel çiftlerin oluşturduğu yeni aile düzenlenişlerinde artışa neden olmuştur. Bu yeni aile formları, bağışta bulunan kişinin ya da taşıyıcı annenin tanıdık olup olmaması, yardım eden üçüncünün aileye dahil edilip edilmemesi, edilecekse nasıl dahil edileceği, çocuğa kökenleri hakkında ne zaman bilgi verileceği ve ne söyleneceği gibi meseleleri ortaya çıkartmıştır. Yeni aile düzenlenişleri, psikanaliz kuramının bazı temel kavramlarının üzerinde yeniden düşünülmesini de gündeme getirmiştir (Lingiardi, Carone, 2020).

Hırpalanan Beden

Muayene ve tedavi boyunca yapılan testler, iğneler, alınan ilaçlar, rahatsız edici yan etkiler, yumurta toplama ve embriyo transferi – tüm bu işlemler, kadının beden sınırlarının ihlal edildiğini hissettiği işlemlerdir. Bu hislere fiziksel acı da eşlik eder. Yumurta toplama anestezi altında gerçekleştirilir. Anestezi altında olmak, kontrol kaybına dair endişeye, kimi zaman ölüm korkularına yol açar. Kadınların bedensel ve ruhsal açıdan kendilerini kırılgan hissettikleri, erken döneme ait zulmedilme ve kimi zaman yok olma kaygılarının ortaya çıktığı bu dönemde, hekimlerin duruşu süreci etkiler. Kadın, bedenini teslim ettiği hekime güven duyma ve onu biraz da idealleştirme ihtiyacı içindedir. Kadınların deneyimleri; bilgilendirici, kadın ruhsallığını göz önünde bulunduran hekimlerin yanı sıra aceleci, ruhsal boyutu hesaba katmayan hekimlerin de olduğunu göstermektedir. Bu tutumlara bağlı olarak, idealleştirilen hekim figürü ruhsallıkta zulmedici bir figür haline dönüşebilir. Hekimlerinden yumurtalarının ya da embriyolarının kalitesiz olduğunu duyan ve bu sözleri kendi bedenlerine yönelik bir saldırı olarak yaşayan kadınlar mevcuttur. Ruhsal/fiziksel/cinsel şiddet ya da istismar geçmişi olan kadınlar söz konusu olduğunda, bu sözler geçmişin bir tekrarı olarak deneyimlenip daha da travmatik bir etkiye sebep olabilir. Dolayısıyla, hekimlerin güven veren ve kapsayıcı bir tutum içinde olmaları ve bu konuda deneyimli ruh sağlığı çalışanlarıyla işbirliği yapmaları kadın ruhsallığı açısından önemlidir.

Tüp Bebekler, Sayborg Çocuklar ve Tekinsizlik Hissi

Yardımcı üreme teknikleri söz konusu olduğunda, üremenin içinden cinsellik ve tutku çıkarılarak bunun yerini mekanik işlemler alır: Düzenli yapılan iğnelerle kadın bedenine yüklenen hormonlar, yumurta toplama, sperm alımı, yumurta ve spermin dışarıda döllenmesi (tüp bebekler), genetik testlerle elenen embriyolar ve seçilen embriyoların yerleştirilmesi. Cinsel birleşme sırasında bedenin içinde gerçekleşenler, yardımcı üreme tekniklerine başvurulduğunda dışarıdan dolaşarak bedenin içine girerler (Ertüzün, 2017). Glocer Fiorini (2006) makineler, bedenler ve kurgu arasındaki kesişim noktasında bulunan bu bebekler için "sayborg" metaforunu kullanır. Sürecin "doğal" akışından sapmış olması çiftlerde bebeğe dair tekinsizlik hislerini ortaya çıkartabilir. Tekinsizlik hissinin yanı sıra, çiftler utanç duygusuyla bebeklerinin dünyaya nasıl geldiğini çevrelerinden saklamak isteyebilir.

Hamileliğe dair düşlemlerde, kadının, içinde büyümekte olan bebeğin kendisine zarar vereceğine dair korkularına rastlanır. Bu "canavar bebek", *Rosemary'nin Bebeği* ve *Alien* gibi filmlerde vücut bulmuştur. "Canavar bebek" temsiliyle birlikte buna karşılık gelen, kadının bebeğine zarar verme korkularıyla ilişkili "canavar anne" temsili de söz konusudur. Canavar anne de cadılar, vampirler, Medusa gibi mitolojik figürlerle somutlaşır. Stoker'in Drakula ve vampir anne figürleri canavar anne/bebek çiftine örnek olarak verilebilir (Almond, 2006). Bu temsiller kadının bebeğe yönelik kendi ikircikli ve saldırgan duygularıyla ilişkilidir. Canavar bebek temsili veya kadınların dünyaya "anormal" bir bebeği, bir ucubeyi getirmeye dair korkuları, kadının arkaik annenin misillemede bulunacağı düşlemleri ve/veya babasına yönelik Oidipus nitelikli arzularının yarattığı suçluluk duygularıyla bağlantılı olarak düşünülebilir. Ailedeki kadınların ya da kadının kendi travmatik hamilelik ve doğum deneyimleri bu korkuları arttırır. Anadolu halk inancında lohusa dönemindeki kadınlara musallat olduğuna inanılan Alkarısı da bu arkaik korkuların ve kadının saldırganlığının dışarı yansıtılmasının bir ürünüdür (Erten, 2017). Anneliğin idealleştirildiği toplumumuzda, kadınların hamilelik, doğum ve anneliğe dair korku ve endişelerini dile getirmesi, çocuk sahibi olmaya dair olumsuz duygularını ifade etmesi çok zordur. Psikanalitik çalışmalar kadınlara anneliğin karanlık taraflarını yargılanmadan ifade edebilecekleri bir fırsat sunar. Postpartum depresyon ve bağlanma güçlüklerine de katkıda bulunan bu duyguların dile getirilmesi ve derinlemesine çalışılması önemlidir.

Son Söz

Son yıllarda, yardımcı üreme tekniklerine giderek artan bir biçimde başvurulmaktadır. Yardımcı üreme teknikleri, çiftlerin bebek hayallerine kavuşmalarını sağlarken aynı zamanda onları daha önce olmadığı kadar zor seçimlerle karşı karşıya bırakır. Bu zorlu süreçler, özellikle doğum öncesi büyümekte olan bebeğe bedenlerinde ev sahipliği yapan kadınların ruhsallığını derinden etkiler. Çiftlerin büyük bir kısmı bu dönemi ne pahasına olursa olsun bebeğin dünyaya gelmesine odaklandıkları ve ruhsal ihtiyaçlarını göz ardı ettikleri bir süreç olarak yaşamaktadır. Halbuki psikanalitik çalışmaların kadın ruhsallığı ve çift ilişkisi üzerinde destekleyici ve olumlu bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir.

Yazımı, bu sancılı dönemlerin ortaya çıkardığı yetersizlik, çaresizlik, öfke, ıstırap, kayıp ve yas duygularına işaret ettiğini düşündüğüm için "Boş Beşik" olarak adlandırdım. "Boş Beşik", belli bir yaş grubu için kuşkusuz toplumsal hafızaya kazınmış eski bir Türk filmini de anımsatacaktır. Ailesinin itirazlarına rağmen bir Yörük ağasıyla evlenen ve yedi yıl boyunca çocuk sahibi olamayan Fatma'nın hikâyesidir bu. Göç sırasında bir kartal Fatma'nın yeni doğmuş bebeğini beşikten kaçırır. Acıyla çılgına dönen Fatma, bebeğinin ölümüne sebep olan kartalla amansız bir mücadeleye girişir.

Öte yandan "boş beşik" heyecanla beklenen yeni bir başlangıca ve umuda gönderme yapar. Müstakbel anne ve babanın zihnindeki çocuk arzusunu temsil eder. Boş beşiğin içini, bebeğe dair hayaller, duygu ve düşünceler doldurur. Tıpkı anne karnındaki boş kesenin içinde duyulan ilk kalp atışının ardından bebeğin zamanla gelişimini tamamlaması gibi. Doğum yaklaşırken de kadın, bebekle ve anne olmakla ilgili heyecan ve hayallerini, korku ve endişelerini bebek odasında sahibini bekleyen boş beşiğe yatırır.

Bu yazıda, yardımcı üreme tekniklerine başvuran kadınların deneyimlerini farklı boyutlarıyla ele almaya çalıştım. Ancak benzerlikler olsa da her kadının ruhsallığı ve analiz deneyimi biriciktir. Psikanalitik çalışmalar, kadınların kendi potansiyellerini, yaratıcı ve üretken taraflarını, yüceltme kapasitelerini, sadece bebek bakımı ve çocuk yetiştirmeyi değil "dayanışma eylemleriyle kendini gösteren, bir diğer varlığı önemseyip onunla ilgilenmeyi" (Aliazade, 2006) de kapsayan annelik işlevlerini keşfetme ve yıkıcı taraflarını dönüştürme olanağı sağlayan olasılıklara gebedir. Bu bağlamda, analiz odasının da kadınlara düşlemlerinin, duygu ve düşüncelerinin derinlemesine işlenip kapsandığı, kayıpların yasının tutulmasını mümkün kılan bir analitik beşik sunduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Alizade, A. M. (yay. haz.), (2006), *Motherhood in the Twenty-first Century*, Londra: Karnac.

Alizade, A. M. (2006), "The non-maternal psychic space", haz. A. M. Alizade, *Motherhood in the Twenty-first Century*, Londra: Karnac.

Almond, B. (2007), "Monstrous Infants and Vampyric Mothers in Bram Stoker's Dracula", *International Journal of Psychoanalysis, 88* (1), 219-235.

Amati Mehler, J. (2006), "Artificial Pregnancy", haz. A. M. Alizade, *Motherhood in the Twenty-first Century*, Londra: Karnac.

Balsam, R. H. (1996), "The Pregnant Mother And The Body Image Of The Daughter", *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 44S (Supplement): 401-427.

Birksted-Breen, D. (Ed.), (1993), *The Gender Conundrum. Contemporary Psychoanalytic Perspecties in Femininity and Masculinity,* Londra ve New York: Routledge.

Erten, Y. (2017), "Tekinsiz Dönüş", *Suret Psikokültürel Analiz Dergisi*, İstanbul: İthaki Yayınları.

Ertüzün, I. (2017), "Canlılığa ve Canavara Tahammül", *Suret Psikokültürel Analiz Dergisi*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Freud, S. (1905), Three Essays on the Theory of Sexuality (1905), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume VII* (1901-1905): A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works, s. 123-246.

Freud, S. (1909), Analysis of a Phobia in a Five-year-old Boy, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume X* (1909): Two Case Histories ('Little Hans' and the 'Rat Man'), s. 1-150.

Freud, S. (1924), The Dissolution of the Oedipus Complex, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIX* (1923-1925): The Ego and the Id and Other Works, s. 171-180.

Freud, S. (1926), The question of lay analysis, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XX* (1925-1926): An Autobiographical Study, Inhibitions, Symptoms and Anxiety, The Question of Lay Analysis and Other Works, s. 177-258.

Freud, S. (1931), Female Sexuality, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud,* Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents and Other Works, s. 221-244.

Faure-Pragier, S. (2006), "New Methods of Conception and the Practice of Psychoanalysis", haz. A. M. Alizade, *Motherhood in the Twenty-first Century*, Londra: Karnac.

Glocer Fiorini, J. (2020), "Dişilin Yapı Sökümü: Söylemler, Mantıklar ve İktidar. Kuramsal-klinik sonuçlar", haz. M. Tanık Sivri, (çev. M. Tanık Sivri), *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2020: Modern Zamanlarda Oidipus ve Dişil*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Glocer Fiorini, L. (2006), "The Bodies of Present-day Maternity", haz. A. M. Alizade. *Motherhood in the Twenty-first Century*, Londra: Karnac.

Guignard, F. (2006), "Maternity and Femininity: Sharing and Splitting in the Mother–daughter Relationship", haz. A. M. Alizade, *Motherhood in the Twenty-first Century*, Londra: Karnac.

Klein, M. (1929), "Infantile anxiety-situations reflected in a work of art and in the creative impulse", *Int. J. Psycho-Anal., 10*, 436-443.

Klein, M. (1932), *The Psycho-Analysis of Children*, Londra: Hogarth.

Klein, M. (1940), "Mourning and its relation to manic-depressive states", *Int. J. Psycho-Anal., 21*, 125-153.

Klein, M. (1945), "The Oedipus Complex in the Light of Early Anxieties", *Int. J. Psycho-Anal., 26*, 11-33.

Kristeva, J. (1979), "Women's Time", *The Kristeva Reader*, ed. T. Moi, New York: Columbia University Press, 1986, 187-213.

Lingiardi, V., & Carone, N. (2020), "Değişen ailelerde Oidipus'u sorgulamak: Üçüncülerin yardımıyla üreme yoluyla oluşturulan hemcins ebeveynli ailelerde toplumsal cinsiyet özdeşleşimleri ve kökenlere erişim", haz. M. Tanık Sivri (çev. M. Tanık Sivri, Ş. Postacı), *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2020: Modern Zamanlarda Oidipus ve Dişil*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Meltzer, D., Harris Williams, M. (1988), *The Apprehension of Beauty: The Role of Aesthetic Conflict in Development,* Strathtay: Clunie Press.

Perelberg, R. (201), "Kadın kadına analizlerde aşk ve melankoli", haz. N. Erdem (çev. M. Tanık Sivri), *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2018: Çocuk ve Psikanaliz* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Raphael-Leff, J. (2014), *Dark Side Of The Womb: Pregnancy, Parenting, and Persecutory Anxieties,* Londra: Anna Freud Centre.

Scarfone, D. (2020), "Dişil, analist ve çocuk kuramcı", haz. M. Tanık Sivri. (çev. Ş. Postacı), *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2020: Modern Zamanlarda Oidipus ve Dişil*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Scarfone, D. (2014), "A Brief Introduction to the Work of Jean Laplanche'ın Çalışmasına Kısa Bir Giriş", haz. N. Erdem (çev. M. Temiz). *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2014: Psikanalizde Fransız Okulu,* İstanbul: Sel Yayınları.

Schaeffer, J. (2011), *The Universal Refusal. Psychoanalytic Exploration of the Feminine Sphere and Its Repudiation*, Londra: Karnac.

Welldone, E. (2006), "Why do you want to have a child?", haz. A. M. Alizade, *Motherhood in the Twenty-first Century*, Londra: Karnac.

Yakeley, J. (2013), "Seeing, Mirroring, Desiring: The Impact of the Analyst's Pregnant Body on the Patient's Body Image", *Int. J. Psycho-Anal.*, 94(6), 667-88.

Katkıda Bulunanlar

YAZARLAR

Anne Alvarez, çocuk ve ergen psikoterapistidir. Halen ders verdiği Londra, Tavistock Kliniği'nin Çocuk ve Aile Bölümü emekli eş düzenleyicisidir. *Live Company: Psychotherapy with Autistic, Borderline, Deprived and Abused Children* kitabının yazarıdır. *Autism and Personality: Findings from the Tavistock Autism Workshop* adlı kitabın editörlüğünü Susan Reid ile birlikte yapmıştır. Judith Edwards tarafından Alverez onuruna yazılan *Being Alive: Building on the Work of Anne Alvarez* başlıklı kitap 2002'de yayımlanmıştır. Anne Alvarez, 2005 yılında San Francisco Psikanaliz Derneği'nde misafir profesör olarak bulunmuştur. California Psikanaliz Merkezi'nin onursal üyesidir. Son kitabı, *The Thinking Heart: Three Levels of Psychoanalytic Therapy with Disturbed Children*, 2012'de Routledge tarafından basılmıştır. Yazarın "Analitik çalışmanın ve patolojinin düzeyleri: Ayarlama çalışması" başlıklı makalesi *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2011*'de Türkçe olarak yayımlanmıştır.

Isée Bernateau, Psikolog ve psikanalisttir. Paris Diderot Üniversitesi Klinik Psikoloji ve Psikopatoloji profesörü. Fransa'nın en önemli ergen psikanalizi dergisi olan Adolescence'ın yayın yönetmenidir. Fransa PUF yayınevinde yayımlanan *Ergen ve Ayrılık* (2010) ve *Denize nazır: Ruhsallığı kayıt yerleri* (2018) kitaplarının yazarıdır. Birçok kitap ve dergide yazıları yayımlanmıştır.

Bernard Brusset, psikiyatr, psikoloji doktoru ve psikanalisttir. Paris Psikanaliz Kurumu (SPP) ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesi ve formatör analisttir. Ondan fazla kitaba imza atmış olan Bernard Brusset, Paris'teki Salpétrière Hastanesi'nde klinik şefi olarak çalışmış, uzun yıllar Paris V René Descartes Üniversitesi'nde psikoloji profesörlüğü yapmış ve bir süre de Paris Psikanaliz Enstitüsü'nü yönetmiştir.

Catherine Chabert, psikolog ve psikanalisttir. Fransa Psikanaliz Derneği (APF) ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesi, formatör analisttir. Paris V René Descartes Üniversitesi emekli psikoloji profesörüdür ve Fransa'da yayımlanan birçok psikanaliz dergisinde ve dizisinde editör olarak da görev almıştır. Çalışmalarını özellikle aktarım, psikanalitik yöntem, kadınsılık, mazoşizm ve melankoli konularında yoğunlaştırmış olan Chabert'in çok sayıda kitabı vardır. Türkiye'ye birçok kez gelmiş ve ülkemiz psikanalizini bir hayli desteklemiş olan Catherine Chabert, kadınlık üzerine çalışmalarıyla 2020'de Politik ve Ahlaki Bilimler Akademisinin Marcelle Blum ödülüne layık görülmüştür.

Jean Cournut (1929-2003) Fransız psikiyatr ve psikanalist. Paris Psikanaliz Kurumu üyesi ve formatör analist. 1997-2001 yılları arasında bu kurumun başkanlığını yapmıştır. Fransa'nın en önemli psikanaliz ödülü Maurice Bouvet'yi 1984'te kazanmış olan Cournut, ülkemizde psikanalizin kurumsallaşmasının ilk yıllarında bizleri hayli desteklemiş ve İstanbul Psikanaliz Derneği'nin etkinliklerine konuşmacı olarak katılmıştır. *Erkekler Kadınlardan Neden Korkar?* (Çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yay., İstanbul, 2005) (Pourquoi Les Hommes Ont Peur des Femmes? PUF, Paris, 2001) adlı kitabı Türkçeye de çevrilmiş olan Cournut'nun diğer kitapları arasında *Epitres aux Oedipiens* (1997) ve *L'Ordinaire de la Passion*'u (2002) sayabiliriz.

Türkay Demir, çocuk ve ergen psikiyatrisi profesörü ve psikanalisttir. İstanbul Tıp Fakültesi mezunudur, uzmanlık eğitimini de aynı yerde tamamlamıştır. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde çalışmıştır. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Anabilim Dalında öğretim üyeliği yapmıştır.

Yeni Olgu, Toplum ve Bilim, Birikim, Virgül, Artimento, Beyaz, Psikeart gibi dergilerde yazmıştır. *Aşk ve Öbür Duygular* (2004), *Canavar ve Kurbanı* (2006), *Ruhsallığın Merkezine Seyahat* (2013) adlı kitapları vardır. Öykü derlemelerinde öyküleri yayımlanmıştır. T24 internet gazetesinin yazarlarındandır.

F. Göver Kazancıoğlu, psikanalist ve uzman psikolojik danışmandır. İstanbul Psikanaliz Derneği ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesidir. İlgi alanları eğitim ve psikanaliz, yaratıcılık ve psikanaliz ve kadın çalışmalarıdır. "An adolescent journey: Filling the void with sound" adlı bildirisi Psychology Progress tarafından, otizm çalışmalarına önemli bir katkı olarak değerlendirilmiştir. "Eksiklik, Ayrılık ve Ötesi" konulu *Psikanaliz Defterleri*'nin beşinci sayısında yayımlanan "Kırbaç ve İp! 'Başka Seçenek Yok': Öğretmenin Ruhsallığında Ayrılık" adlı yazısı, İstanbul Psikanaliz Derneği, 2021 yılı Psikanaliz Yazıları Özgün Yapıt Başarı Ödülü almıştır. İstanbul Psikanaliz Derneği Yönetim Kurulu Genel Sekreteri ve derneğin yayını "Psikanaliz Seçkileri" Danışma kurulu üyesidir. Sanat Kritik'in yayımladığı "Freud Diye Diye" adlı podcast serisinin "Bilinçdışı" bölümünü sunmuştur.

Mali Mann, San Francisco Psikanaliz Merkezi'nde eğitim analistidir, ayrıca çocuk analisti ve süpervizörüdür. Stanford Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri ve Davranış Bilimleri Bölümü'nde klinik profesörüdür. Hekim şairlerle paylaşım forumu olan Pegasus Physicians üyesidir. Yazarın *A path with no name* ve *Whisper, forget me not* başlıklı iki şiir kitabı vardır. En son çocuk kitabının adı *My Pony, Keran*'dır. İlgi alanları arasında çocuk gelişimi, annelik, sosyokültürel konular, dil gelişimi ve klinik durumdaki utanç duygusu yer almaktadır. Mali Mann, çocuk psikanalizi ilkelerini kullanarak gündüz bakım merkezlerinde göçmen annebabaların çocuklarıyla çalışmaktadır. Ayrıca Los Medicos Voladores'in (Uçan Doktorlar) bir üyesi olarak California yakınlarındaki küçük bir köydeki yetimhane personeline destek vermektedir. Mann'ın yazdığı makalelerin bazıları şunlardır: "Immigrant Parents and

their Emigrant Adolescents: The Tension of Inner and Outer Worlds;" "Shame veiled and unveiled", "Aggression in Children: Origins, Manifestation, and Management through play", and "The Formation and Development of Ethnic Identity."

Elena Molinari, İtalyan Psikanaliz Derneği üyesi bir psikanalisttir, çocuk ve ergen terapisi alanında uzmanlaşmıştır. Meslek hayatına çocuk doktoru olarak başlamış ve bu kapsamda hasta ve hastanede yatan çocuklara destek olmak için yayımlanmış bazı araştırmalar yapmıştır. 1988'den 2001'e kadar yerel sağlık hizmetinde çocuk gelişimi alanında çalışmıştır. 2004'ten beri Milano'daki Brera Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Sanat Terapisi Yüksek Lisans bölümünde "Çocuk Nöropsikiyatrisi" dersi vermektedir. Rüyalara ve rüya görme kapasitesine olan analitik ilgisi sanatsal ilgiyle iç içe geçerek ona, yaratıcılığın biçimlerini ve yaratıcılığın önündeki engelleri hastalar, meslektaşlar ve öğrencilerle tartışma fırsatı vermiştir. 2021'den beri İtalyan Psikanaliz Derneği'nin Ulusal Bilimsel Komitesi üyesidir. 2017 yılında *Field Theory in Child and Adolescent Psychoanalysis. Understanding and Reacting to Unexpected Developments* başlıklı kitabı yayımlanmıştır. İtalyan ve uluslararası psikanaliz dergilerinde makaleleri vardır.

Talat **Parman**, İstanbul Psikanaliz Derneği kurucu üyesi, formatör analist. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tıp eğitimi ve Paris René Descartes Üniversitesi'nde psikiyatri uzmanlık eğitimi almıştır. Yirmi yıl boyunca İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Adolesans Bilim Dalı'nda çocuklar, ergenler ve aileleriyle çalışmıştır. Psikiyatri doçentidir. Ergenlik ve psikanaliz konularında yazılmış kitapları ve J.B. Pontalis'ten yaptığı kitap çevirileri vardır. *Psikanaliz Defterleri* dizisi yayın kurulu üyesidir.

Régine Prat, Psikolog, psikanalist. Paris Psikanaliz Kurumu (SPP) üyesi ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) tarafından tanınan çocuk ve ergen psikanalisti. 1980'den beri Paris 17. Bölge Mediko-Psikoloji Merkezinde (CMP) otizm, çocukluk çağı psikozu, ağır karakter bozuklukları gibi alanlarda çalışıyor. Bu merkezde yenidoğan döneminde görülen işlevsel bozuklukları anne-baba-çocuk terapileriyle izliyor. Régine Prat yenidoğan, çocuk ve ergen ruhsallığı alanında çalışan birçok derneğin üyesidir ve bu konulardaki klinik ve kuramsal paylaşımları çeşitli kitaplarda bölüm olarak ve dergilerde de yazı olarak yayımlanmıştır.

Margaret Rustin, çocuk, ergen ve yetişkin psikoterapisti ve Britanya Psikanaliz Cemiyeti'nde çocuk analistidir. 1985-2009 yılları arasında Tavistock Kliniği'nde Çocuk Psikoterapisi bölümünün başkanlığını yapmıştır. Dünyanın birçok yerinde ve son olarak Çin ve Tayvan'da ders vermiştir. Tavistock ve Portman Klinik'ten (NHS) emekli olduğundan beri ders ve süpervizyon vermeye devam etmektedir. Psikanalitik gözlem, çocuk psikoterapisi ve psikanalizin yönleri hakkında birçok kitap ve makale yazmış ve editörlük yapmıştır. Michael Rustin ile birlikte yazdığı "Reading

Klein" (2016) ve Simon Cregeen ve diğerleriyle birlikte yer aldığı "Short-term psychoanalytic psychotherapy for adolescent depression: A treatment manual" (2017) son yayınlarındandır. Yayımlanmak üzere bir makale koleksiyonu hazırlamaktadır.

Oktay Taymaz Sarı, ilköğretim ve lise öğrenimini doğum yeri olan Düzce'de tamamlamıştır. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim bölümünden mezun olduktan sonra, Konya Ereğli Sevgi Eğitim Uygulama okulunda özel eğitim öğretmeni olarak meslek hayatına başlamıştır. 2002 yılına kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli özel eğitim okullarında özel eğitim öğretmeni olarak çalışmıştır. 2003 yılında Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nden "6-9 Yaş zihin engelli çocukların annelerine özbakım ve bazı temel becerileri kazandırmak için bir eğitim programı" adlı teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. 2011 yılında "Zihin kuramı hikâyeleri testinin Türk çocuklarına uyarlanması ve okul öncesi dönemdeki normal gelişim gösteren, zihin engelli ve otizmli çocukların zihin kuramı gelişimlerinin karşılaştırılması" konulu teziyle doktorasını almıştır. 2002'den bu yana M.Ü. Özel eğitim bölümünde öğretim görevlisi/üyesi olarak pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Ev eğitim programları, oyun ve zihin kuramı alanlarında kitap, kitap bölümü ve makaleleri bulunmaktadır. Özel gereksinimli çocuk, bireyler ve aileleriyle uzun yıllardır çalışmaktadır.

Melis Tanık Sivri, Psike İstanbul ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesi eğitim psikanalisti ve süpervizörüdür. Psike İstanbul kurucu üyesidir. IPA'ya bağlı Kadınlar ve Psikanaliz Komitesi (COWAP) Avrupa temsilci üyesi ve Psike İstanbul COWAP temsilcisidir. *The International Journal of Psychoanalysis*'e bağlı *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı*'nın editörüdür. Psikanaliz alanında yayımlanmış çeviri, kitap bölümü ve makaleleri vardır. Bu makalelerden "Establishing an Authentic Artistic Identity" (2018) *Romanian Journal of Psychoanalysis*'te yayımlanmıştır. Yayına hazırladığı kitaplar: *Kadınlar Kadınları Analiz Ediyor* (E. Abrevaya ile birlikte, 2021), C. Joannidis'in *Tefekkür Yakınlıkları* (2013); *Psikanalizin 'Öteki' Yüzü: Heinz Kohut* (Y. Erten ve N. Mitrani ile birlikte, 2004). "Frida Kahlo: Aynadan Tuale Aktarılan Sessiz Çığlık" makalesiyle İstanbul Psikanaliz Derneği tarafından verilen 2011 Psikanaliz Yazıları ödülünü almıştır.

Filiz Torun, psikanalist ve psikolojik danışmandır. İstanbul Psikanaliz Derneği ve Uluslararası Psikanaliz Birliği üyesidir. İstanbul Üniversitesi mezunudur. Uzun yıllar eğitim kurumlarında çocuk, ergen ve aileleriyle çalışmıştır. Halen çalışmalarını ergen ve yetişkinlerle sürdürmekte ve özellikle ergenlik üzerine yazdığı yazıları çeşitli dergi ve kitaplarda yayımlamaktadır.

Neslihan Zabcı, Klinik Psikolog ve psikanalist Dr. Neslihan Zabcı, lisansını Boğaziçi Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümünde, yüksek lisansını İstanbul Üniversitesi Klinik Psikoloji bölümünde tamamlamıştır. İstanbul Üniversi-

tesi Klinik Psikoloji ve Université de Paris-Sorbonne Klinik Psikoloji ve Psikopatoloji bölümlerinde çift doktora yapmıştır. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) tarafından 2017'de erişkin, 2021'de çocuk ve ergen analisti olarak tanınmıştır. Uluslararası Psikanaliz Derneği ve İstanbul Psikanaliz Derneği üyesi, İstanbul Çocuk ve Ergen Psikanalitik Psikoterapi Derneği kurucu üyesi ve eğitimcisi, Rorschach ve Projektif Testler Derneği kurucu üyesi ve eğitimcisidir. Avrupa Federasyonu Çocuk ve Ergen Psikanalitik Psikoterapisti olan Neslihan Zabcı, halen Yeditepe Üniversitesi Klinik Psikoloji Anabilim dalında öğretim üyeliğine devam etmektedir.

ÇEVİRMENLER

Esra Altınbilek, klinik psikolog ve psikoterapisttir. İstanbul Psikanaliz Derneği ve İstanbul Çocuk ve Ergen Psikanalitik Psikoterapi Derneği formasyonundadır. İstanbul Üniversitesi Psikoloji Lisans ve aynı üniversitenin Klinik Psikoloji Yüksek Lisans programlarından mezundur. Işık Üniversitesi Klinik Psikoloji Doktora Programı'nın Çocuk-Ergen alt dalındaki eğitimine ve İstanbul Üniversitesi Felsefe Lisans programındaki eğitimine devam etmektedir. İstanbul'da projektif yöntemler ile değerlendirme ve psikoterapi çalışmalarını yürütmektedir.

Özgecan Atabay, klinik psikologdur. İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü ve Paris Diderot Üniversitesi Klinik ve Psikanalitik Psikopatoloji Yüksek Lisansı mezunudur. Paris Bölgesi'nde bulunan Les Murets Psikiyatri Hastanesi'ne bağlı yatan hasta ünitesi ve mediko-psikoloji merkezinde yetişkinlerle, Paris'teki ofisinde çocuk, ergen ve yetişkinlerle psikoterapi çalışmalarını sürdürmektedir.

Burçak Erdal, Psike İstanbul üyesi, IPA psikanalist adayıdır. Klinik psikoloji alanındaki yüksek lisans eğitimini 2016 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde tamamlamıştır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programında klinik süpervizör olarak görev yapmaktadır. *Suret Psikokültürel Analiz Dergisi* yayın kurulu üyesidir. Benjamin Kilborne'un *Utanç ve Haset: Görünüm Kaygısı ve Kem Göz* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014) adlı kitabının çevirmenidir. Çevirisini üstlendiği, Thomas Ogden'in *Şu Psikanaliz Sanatı: Görülmemiş Rüyaları Görmek, Kesintiye Uğramış Çığlıkları Duymak* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018) adlı kitap 2019 yılında İstanbul Psikanaliz Derneği'nin Psikanaliz Yazıları Çeviri Teşvik Ödülü'nü; çevirmenleri arasında bulunduğu Thomas Ogden'in *Yaratıcı Okumalar: Ufuk Açan Analitik Eserler Üzerine Denemeler* (Bağlam Yayınları, 2020) adlı kitap 2021 yılında İstanbul Psikanaliz Derneği'nin Psikanaliz Yazıları Çeviri Başarı Ödülü'nü almıştır. Prof. Dr. Güler Okman Fişek'in *İlişki İçinde "Ben": Kültür, Aile, Bireyselleşme ve Psikanalitik Arayışlar* adlı kitabının editörlüğünü üstlenmiştir. Çeşitli kitap ve dergilerde yayımlanmış çeviri ve makaleleri bulunmaktadır.

Elif Okan Gezmiş Klinik psikolog, çevirmen. Üsküdar Amerikan Lisesi (2005), ODTÜ Psikoloji (2009) ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Klinik Psikoloji (2012) me-

zunudur. 2011'den bu yana psikoterapist olarak çalışmanın yanı sıra çoğunluğu psikanaliz ve psikoloji alanında olmak üzere kitap ve makale çevirileri yapmaktadır. Çevirisini yaptığı Marilia Aisenstein'ın *Analitik Bir Yolculuk* adlı kitabıyla İstanbul Psikanaliz Derneği'nin 2020 Psikanaliz Yazıları Çeviri Başarı Ödülüne layık görülmüştür. Çevirmenleri arasında bulunduğu Thomas Ogden'in *Yaratıcı Okumalar: Ufuk Açan Analitik Eserler Üzerine Denemeler* (Bağlam Yayınları, 2020) adlı kitapla da 2021 Psikanaliz Yazıları Çeviri Başarı Ödülünü almıştır.

Cansu Güney, Klinik psikolog, çocuk ve ergen psikoterapistidir. Saint Benoit Fransız Lisesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Psikoloji ve Işık Üniversitesi Klinik Psikoloji mezunudur. 2018 yılından bu yana özel bir psikiyatri kliniğinde çalışmalarını sürdürmektedir. Çeşitli psikoloji yayınlarında yazıları ve çevirileri yayımlanmıştır.

Berkay Ilgaz, Saint Benoit Fransız Lisesi sonrasında Paris Üniversitesi'nde psikoloji eğitimini tamamlamıştır. Yine aynı üniversitede Psikanalitik Klinik Psikopatoloji bölümü, çocuk ve ergen alt dalında yüksek lisans öğrencisidir. ASM 13 derneğinin akşam yoğun bakım ünitesinde (USIS) ve GHU Paris Psikiyatri ve Nörobilim grup hastanesi bünyesinde bulunan Sainte-Anne'da çocuk ve ergen psikopatoloji ünitesinde (UPPEA) stajlar yapmıştır. Halen Sainte-Anne'da çocuklar için yarı zamanlı tedavi kabul merkezinde ve Henri Wallon Tıp Eğitim Enstitüsü'nde stajyer psikolog olarak görev yapmaktadır.

Burak Maşalacı, 1995 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Arel Üniversitesi'nde Psikoloji lisans ve Klinik Psikoloji yüksek lisansını tamamladı. Encore yayınlarından çıkan *Afedersiniz!: Akıl Hastalarının Edebi ve Görsel Çalışmaları* (2019) isimli kitabı derledi. Alpata Bakımevi sakinleriyle iki radyo tiyatrosu ve *Hayal Meyal Fanzin*'in editörlüğünü yapmıştır. Felsefe Sanat ve Psikanaliz üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Orçun Türkay, 1976'da İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli yayınevlerine, kuruluşlara çevirmenlik ve editörlük yapıyor.

Aylin Deniz Ülkümen, Klinik psikolog. Robert Kolej'den mezun olduktan sonra ODTÜ Psikoloji Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamış, ardından Boğaziçi Üniversitesi'nde klinik psikoloji ve Sabancı Üniversitesi'nde kültürel çalışmalar alanlarında yüksek lisans yapmıştır. Ilany Kogan'ın *Sessiz Çocukların Çığlığı* adlı kitabının çevirmenidir.

Talat Parman
Suçluluk ve Utancın Kaynağı Olarak Üstbenlik:
Üstbenliğin Yapısı, Oluşumu ve Gelişimi

Türkay Demir
Çocukta Suçluluk Duygusunun Kaynakları

Neslihan Zabcı
Erkek ve Kız Çocukta Üstbenlik Gelişimi: Farklı Görüşler

Anne Alvarez
Paranoid-Şizoid Konum mu? Paranoid ve Şizoid Konumlar mı?

Régine Prat
Utancın "El Yakan Patatesi": Hangi İçerik, Hangi İletim?

Jean Cournut
Utanç ve Suçluluğun İletimi

Elena Molinari
Utanç ve Kuşaklararası Gölgesi

Göver Kazancıoğlu
Küçük Olmanın Utancı

Margaret Rustin
Çocuklukta Utanç: Kendinden Utanmak,
Utandırılmak ve Başkalarının Utancının Yükü

Mali Mann
Çocuk ve Ergenlerde Utanç Duygulanımı ve
Utancın Klinik Ortamda Ortaya Çıkışı

Oktay Sarı Taymaz
Özel Eğitimci Bakışıyla Çocuk-Aile-Uzman Üçgeninde Utanç ve Suçluluk

Bernard Brusset
Ergenlik Döneminde Utanç

Filiz Torun
Utanç ve Suçluluğun Sahnesi Olarak Deri

Isée Bernateau
Utançla Suçluluk Arasında Bekâreti Yitirme

Catherine Chabert
Kadın Olmak: Ergenlikte Suçluluk ve Utanç

Melis Tanık Sivri
Boş Beşik

ISBN: 978-975-08-5381-4

Ekranı Kapat,
Kitabı Aç!

https://ailesaati.kocsistem.com.tr